

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ



MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XXVI

ETNOGRAFIE • ARTĂ POPULARĂ • ARTĂ

2000

Marisia XXVI

ISSN 1221-0943

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXVI

Studii și Materiale

**ETNOGRAFIE • ARTĂ • ARTĂ POPULARĂ
FASCICOLA 2**

**Târgu-Mureș
2000**

Volume editate de Muzeul Județean Mureș

Studii și Materiale I, 1965

Studii și Materiale II, 1967

Studii și Materiale III-IV, 1972

Marisia V, 1975

Marisia VI, 1976

Marisia VII, 1977

Marisia VIII, 1978

Marisia IX, 1979

Marisia, X, 1980

Tezaur de descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, 1980
(E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi)

Marisia XI-XII, 1981-1982

Marisia XI-XII, Fascicula 1, 1983, *STUDIA SCIENTIARUM NATURAE*

Marisia XIII-XIV, 1983-1984

Marisia XV-XXII, 1985-1992

Marisia XXIII-XXIV, 1993-1994

Marisia XXIII-XXIV, Fascicula 2, 1995, *STUDIA SCIENTIARUM
NATURAE*

Marisia XXV, 1995-1996, *Fascicula 1, ETNOGRAFIE – ARTĂ
POPULARĂ – ARTĂ*

Marisia XXV, 1995-1996, *ARHEOLOGIE, ISTORIE*

Marisia XXV, Fascicula 3, 1997, *STUDIA SCIENTIARUM NATURAE*

COLEGIUL DE REDACȚIE

Valer Pop – redactor șef, directorul Muzeului Județean Mureș

Membru: Aurelia Diaconescu

MARISIA XXVI, 2000-11-17

Orice corespondență se va adresa:

Any correspondence will be addressed to:

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse:

Anschrift für jedwelche Korrespondenz:

Muzeul Județean Mureș

4300, Târgu-Mureș

Str. Horea nr. 24

Tel/Fax: 065-136987

CUPRINS

SOMMAIRE • INHALT • CONTENTS

Man Ioan Eugen

<i>Muzeul Etnografic, un monument de seamă al artei baroce din municipiul Târgu-Mureș.....</i>	<i>7</i>
<i>The Ethnographic Museum, a Real Monument of the Baroque Style in Tîrgu-Mureș.....</i>	<i>14</i>

Aurelia Diaconescu

<i>Etnografia câmpiei transilvaniei la sfârșitul secolului al XIX-lea în consemnările prof. dr. Ambroziu Cheșianu.....</i>	<i>25</i>
--	-----------

Valer Pop

<i>Colaborarea lui Justin Handrea cu Dimitrie Gusti la campaniile de cercetare complexă monografică cu echipele studențești.....</i>	<i>35</i>
--	-----------

Pamfil Bilițiu

<i>Miron Elie Cristea și cultura populară.....</i>	<i>41</i>
--	-----------

Aurelia Diaconescu

<i>Valori de patrimoniu din Valea Mureșului superior în muzeul etnografic Târgu-Mureș.....</i>	<i>53</i>
--	-----------

Aurelia Diaconescu

<i>Broderia în portul popular din județul Mureș.....</i>	<i>63</i>
<i>The folk costumes embroidery in the Mures country.....</i>	<i>72</i>

Aurelia Diaconescu

<i>Coloranții vegetali în gospodăria țărănească tradițională la începutul sec. XX. (Rețete inedite).....</i>	<i>77</i>
<i>The vegetal dyes in the traditional peasant farm at the beginning of the 20 century (Undiscovered recires).....</i>	<i>94</i>

Maria Borzan

<i>Biserica Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul din secția în aer liber a muzeului etnografic din Reghin.....</i>	<i>95</i>
<i>L'eglise – temoignage de la spiritualite roumanie.</i>	
<i>L'eglise "Saint Jean – Baptiste" du secteur en plein air du musee</i>	
<i>Ethnographique de Reghin.....</i>	<i>99</i>

Maria Bucur

<i>Repertoriul târgurilor din valea superioară a Mureșului (între Toplița-Deda-Reghin-Târgu-Mureș-Luduș-Aiud).....</i>	<i>115</i>
<i>The Repertory Markets of Superior Course to Mures river Valley.....</i>	<i>132</i>

Maria Bucur

<i>Toplița-Bicaz, zonă de interferență etnoculturală.....</i>	<i>137</i>
---	------------

Livia Rusu	
<i>Colacul de mireasă și turtele-simboluri și semnificații.....</i>	<i>143</i>
<i>Le pain blanc modele pour le mariage et les galettes symboles et significations.....</i>	<i>148</i>
Ördög Enikő-Melinda	
<i>Obiceiuri de peste an. Obiceiurile de iarnă la Brâncovenеști</i>	<i>157</i>
Dorin-Ioan Rus	
<i>Alegerea Sfinților-patroni ai unor bresle din Transilvania (I).....</i>	<i>163</i>
<i>Die Auswahl der Schutzpatrone einiger siebenbürgischen Zünfte</i>	<i>169</i>
Elena Mihu	
<i>Un manuscris românesc inedit, al lui Ioan Șincai, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.....</i>	<i>171</i>
Cornel Podar	
<i>Satul – obârșia și vatra poporului român între conservare și modernitate</i>	<i>195</i>
Vasile Pop	
<i>Toponimie – din toponimia mureșană</i>	<i>201</i>
Eugen Mera	
<i>Toponimie românească din zona reghinului</i>	<i>207</i>
Lista autorilor.....	215

MUZEUL ETNOGRAFIC, UN MONUMENT DE SEAMĂ AL ARTEI BAROCE DIN MUNICIPIUL TÂRGU-MUREȘ

EUGEN MAN

Pe latura nordică a largii esplanade a pieții Trandafirilor, în vecinătatea complexului de clădiri din Piața teatrului Național, este situată una dintre cele mai frumoase clădiri civile baroce din Tîrgu-Mureș, azi adăpostind valorosul Muzeu Etnografic din localitate. După ce timp de mai multe decenii a avut diverse destinații, de la locuință la cele de utilitate publică și comerți, fapt care a determinat și realizarea unor modificări structurale, în anul 19892, printr-o decizie a fostului Consiliu popular județean Mureș, clădirii i se acordă actuala destinație. Datorită valorii sale arhitecturale și artistice, încă din anul 1955 clădirea este înscrisă în nomenclatorul monumentelor uestorice și de artă de pe teritoriul țării(poziția nr. 3240), iar din anul 1991 în lista aprobată de Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și siturilor Istorice(sub codul B-093, pentru Tîrgu-Mureș).

Ca urmare a evenimentelor da le sfârșitul secolului al XVII-lea, prin care Transilvania trece în stăpânirea Imperiului habsburgic, în viața politică, socială, economică și culturală a provinciei se inaugurează o nouă perioadă. Prin "Diploma Leopoldiană " din 4 decembrie 1691 se consfințește noua "constituție" a Transilvaniei, pe mai mult de un veac și jumătate. Pentru consolidarea pozițiilor cucerite, regimul austriac își întocmește un plan conform căruia orice activitate trebuia subordonată acestui scop.

Pornind da la aceste aspirații ale puterii centrale, un rol aparte i se acordă și artei, îndeosebi arhitecturii, în care stilul baroc este chemat să agrementeze viața aristocrației, să confere strălucire clădirilor, îndeosebi celor ecleziastice. Întâmpinând o oarecare rezistență din cauza circumstanțelor politice¹, treptat, stilul baroc câștigă teren, ajungând ca la mijlocul secolului al XVIII-lea să domine arta Transilvaniei, în final fiind înzestrat cu titulatură oficială de către curtea vieneză. Mai întâi îl găsim pe șantierul de la Cluj și Alba Iulia, deschise în urma comenzilor lansate de biserica catolică, dar și de marea nobilime, cu timpul dobândind contururi tot mai pregnante în fenomenul artistic transilvănean.

La Târgu-Mureș arta barocă apare pe la mijlocul secolului al XVII-lea, prin construirea casei din strada Bolyai nr. 12, cunoscută sub numele de casa

¹ Biro Jozsef, Erdelyi kastelyok(Castele din Transilvania), 1943, p.30.

Palffy², ridicată de familia Tolnai probabil prin anul 1640. Curând modelul baroc își găsește și la Tîrgu-Mureș o bună exemplificare prin stabilirea unei scări potrivite ale clădirilor, cu parter și cu un etaj, care deși sunt mai modeste ca proporții față de cele de la Cluj, Oradea sau Timișoara, ele sunt totuși frumoase, conferind orașului o notă aparte. Ca urmare a posibilităților materiale avute, dar și a privilegiilor deținute, aristocrația trece la ridicarea de case și palate, unele fastuoase, conferind arhitecturii civile un sens ascendent. Supunem, însă, atenției un aspect. Artă barocă în Transilvania capătă valențe doar după mijlocul secolului al XVIII-lea, pe când arta Europei apusene, îndeosebi arhitectura și plastica arhitecturală, părăsește orientările și concepțiile barocului, considerat perimat și trece la un nou vocabular artistic și tehnic-cel clasicist. Așadar, în anii când se construia palatul lui Toldalagi din Tîrgu-Mureș, în majoritatea țărilor din apusul Europei s-a trecut la noul curent, clasicizant, care în Transilvania avea să pătrundă doar mai târziu, întârzierea fiind motivată de situarea acestora la periferia Imperiului habsburgic.

Tema palatelor și caselor nobiliare baroce la Tîrgu-Mureș apare, deci, odată cu deschiderea șantierului la palatul Toldalagi, care este de o rezolvare tehnică și artistică deosebită. Calitatea estetică a clădirii se datorește în primul rând realizatorului acesteia. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea despre meșteri autohtoni consacrați artei baroce(arhitecți) nu se poate vorbi. Fiind la curent cu realizările artei, în ambianța Curtei vieneze, nobilii apelează la maeștri aduși din străinătate, atât pentru întocmirea planurilor, dar și pentru conducerea lucrărilor de edificare. Îl găsim, astfel, pe arhitectul austriac Franz Anton Hillebrandt ridicând palatul episcopal de la Oradea, pe arhitectul german Johann Eberhard Blaumann realizând palatul Banffy din Cluj, dar și pe francezul Jean Louis D Orr, întocmind planurile palatului lui Toldalagi de la Târgu-Mureș. Referindu-se la acest ultim arhitect, istoricul de artă Biro Jozsef arăta: "..... rolul principal îl joacă maeștrii de aici: însă arhitect proiectant cunoaștem aici unul singur, pe parcursul întregului veac, și anume pe menționatul Luidor Janos care a activat în slujba conților Toldalagi".³

Topografic clădirea este situată pe latura nordică a pieții Trandafirilor, la nr. 11(pl.I.1.), fiind înscrisă în Cartea funciară nr.800/II Târgu-Mureș, sub top nr.643, 644. A fost ridicată de Toldalagi Laszlo(1717-1779),⁴ cu destinația de reședință de iarnă pentru familia sa. În anul 1742 Toldalagi cumpără terenul pe care urma să-și ridice palatul, însă edificarea clădirii o începe mai târziu. Cunoșcând atitudinea disprețuitoare a nobilimii față de locitorii orașului și de sustragere a acesteia de la obligațiile ce-i revenea, Magistratului orașului se opune ridicării palatului de către conte. A fost necesară intervenția forului superior al Scaunului Mureș, care în finalul dispoziției sale arată că este în interesul orașului ca fiecare cetățean, fie nobil, fie simplu orășean, să aibă

² Man Ioan Eugen, Aspecte privind evoluția istorică a orașului Tîrgu-Mureș până la 1848.II.Orașul Tîrgu-Mureș în secolul al XVII-lea, în Marisia, XV-XXII

³ Biro Jozsef, Erdely muveszete(Artă Transilvaniei), Budapest, 8Budapesta), 1941, p. 71.

⁴ Toldalagi Laszlo(1717-1779), jude al Tablei Regești, vicecomite în anul 1774, iar în anul 1758 asesor al Tablei Regești. Este un reputat jurist și eminent gospodar, însă lipsit de scrupule în a face avere. S-a căsătorit cu contesa Caterina Wass de Țaga.

dreptul de ași construi sau repara casa.⁵ Astfel lucrările la clădire debutează doar în anul 1759 și sunt definitiv terminate în anul 1772, odată cu realizarea laturii posterioare.

Proiectul clădirii, dar și coordonatorul lucrărilor de edificare este, deci, arhitectul francez Jean Louis D'orr (mort în 1764?), după cum relatează însăși ctitorul: "*Mai marele peste crările de zidărie, care mi-a delinuat acele case din Tîrgu-Mureș și supravegheea lucrul, a fost răposatul Luidor Janos*", care, de altfel, pentru proiecte a primit suma de 80 florini.⁶ Lucrările de construire a clădirii, efectiv sunt conduse de către reputatul meșter zidar Paul Schmidt, care este plătit cu suma de 14 groși pe zi, pe când ceilalți meșteri erau reuerati? Cu câte 12, 10 sau 8 groși pe zi.⁷ Lucrările de sculptură sunt realizate de către cunoscutul artist baroc Schuchbauer Antal (cca. 1719-1789), care începând cu anul 1760, timp de 12 ani realizează decorația exterioară, cât și alte lucrări în piatră.⁸ Referindu-se la acesta, în însemnările sale, contele consemnează următoarele: "*Pentru pietrele cioplite din frontispiciu, pentru blazoane, pentru pietrele cioplite și pardoseala cerdacului am plătit 234 florini și 80 denari, pietrarului și cioplitorului de chipuri Schukpauer Antoni locuitor din Cluj.*"⁹ Alături de Schukpauer, pe șantierul palatului Toldalagi îl întâlnim și pe un oarecare Roman din Gherla, care pentru stucaturile și decorațiile frontispiciului primește suma de 200 florini.¹⁰

Însemnările contelui permit îndeaproape cunoașterea și a celorlalți meșteri, participanți la ridicarea clădirii. Lucrările de tâmplărie sunt realizate de meșterii Takacs Lenard, Hujbert Andras, Venczel și Semberi, fără să știm de unde au venit; lăcătușeria este confecționată de sibianul Joanes Schmidt, dar și de lăcătuși aduși din Reghin, iar sticlăria, care este procurată de la Streza-Cârțișoara, este montată de meșterii sighșoreni Sendelyes Istvan și Locz Janos.¹¹ Cantitatea de materiale de construcție încorporate în clădire este mare, pentru furnizarea lor fiind necesară o muncă istovitoare a supușilor de pe domeniile contelui. Numai pentru zidărie contele comandă cca. 500.000 bucăți de cărămidă, pentru acoperiș 61.975 foi de șindrilă adusă de la Zetea; mai comandă 31.612 scânduri "simple", dar și 321 scânduri de stejar, 4 de nuc și 3

5 "*....akar nemes, akar civicus funduson levo hazaknakl epitese es restauracioja a varosnak diszere es hazsnare lenni lattatik*", Kiss Pal, *Marosvasarhely tortenete* (Istoria Tîrgu-Mureșului), Budapest (Budapesta), 1942, p.51.

6 "*Fo komives pallerom volt, ki azon m.vasarhelyi hazaimat delinealta es az epuletre inspicialt nehaj Luidor Janos nevezatu komives paller, kinek is diversis vicibus fo palersagaert, a delineatiojaert es inspectiojaert fizettem...fl 80*", Biro Jozsef, *A gemyeszegi teleki-kastely* (Castelul Teleki din Gomești), Budapest (Budapesta), 1938, p.38 și nota nr.355.

7 "*.....vice paller volt Paul Schmidt nevu komives*", Biro Jozsef, *op.cit.*, p.38 și nota nr.355. Imreh Istvan, *Viața cotidiană la secui 1750-1850*, București, 1982, p.311.

8 Biro Jozsef, *op.cit.*, p.38. Pentru salariul neplătit timp de 12 ani sculptorul intenționează contelui un proces la Gubemiu.

9 Imreh Istvan, *op.cit.*, p.311.

10 "*..... a stukaturasnak, Szamosujvart lakott nehau Roman nevezetunek a felso tractusnak es a hazat kulso frontispiciumanak meg stukaturatasaert fizettem.....fl 200*", Biro Jozsef, *op.cit.*, p. 107 și nota nr. 359.

11 Imreh Istvan, *op. cit.*, p.311-312.

de tisa. În însemnările sale contele mai menționa: "*Fier pentru această clădire a fost de trebuință peste măsură mult, la schelărie, la pardoseli, la lucrările tâmplarilor și dulgherilor, multe mii de cuie pentru șipci și altele mari, de fier, ori ca copcile mari pentru binale; la legăturile din zidurile de piatră precum și din acoperișul casei; item la fierăria cuptoarelor-încât așa pe scurt nici poți înșira.*"¹²

Contele Toldalagi Laszlo nu făcea parte din categoria celor mai avuți magnăți din Transilvania, dar se dovedește a fi un bun gospodar, nici risipitor dar nici de modă veche. Prin registrele sale de socoteli arată că este și un bun administrator al cheltuielilor efectuate. Amintește astfel că în patru ani (1759-1765), "*numai bani peșin cheltuiți*", reprezintă 4908 florini ungurești și 49 denari, din care 2716, 15 florini plata mâinii de lucru și 2192,34 florini, materialele de construcție.¹³

Practic, clădirea a fost realizată în două etape. În prima etapă, anume între anii 1759 și 1762, clădirea este prevăzută cu un plan în formă de "U",¹⁴ dispoziție caracteristică caselor nobilare din perioada barocă. Însă în anul 1770 contele dispune meșterului Paul Schmidt realizarea laturei din spate,¹⁵ care este terminată în anul 1772, edificiul primind astfel forma dreptunghiulară actuală, cu o curte interioară. Dimensiunile clădirii sunt, în primul rând, determinate de formă terenului, îngust spre stradă, de 18,06 m și lung în adâncime, din care clădirea de 35,90 m. Una din laturile mici, dinspre piață, formează fațada principală, bogat decorată, iar a doua, fațada posterioară, cu un vocabular plastic mai redus.

Structural clădirea cuprinde patru nivele: subsol, parter, mezanin și etaj(pl.I.2), în lungime formând trei module, bine marcate de zidurile portante și anume de cele laterale și cele ce mărginesc curtea și galeriile de acces. În plan subsolul cuprinde latura de vest a clădirii, formând o înșiruire de spații, unele descoperite cu ocazia restaurării din anii 1985-1987, cât și pe latura estică, sub prima încăpere dinspre piață, întregul subsol fiind acoperit cu bolți cilindrice. Intrarea la subsol este asigurată prin cele două scări laterale.

Accesul în clădire are loc prin coridorul-galerie, în lungime de 11,38 m și cu o lățime de 4,59 m acoperit cu calote boeme despărțite de arcuri în formă de mâner de coș. Pe latura estică a coridorului se află scara principală de acces la etaj, cu lespezi din piatră cioplită. Atât calotele boeme cât și arcurile casei scărilor, conțin elemente de decor plastic-stucaturi-, formând motive geometrice și florale. La capătul coridorului de acces se află curtea interioară cu dimensiuni de 8,25x5,29 m și este pavată cu piatră cioplită, de la care pornește un al doilea coridor, în lungime de 15 m și cu o lățime de 4,22 m, ce se deschide la fațada posterioară. Pe latura vestică acestui coridor se află o a doua scară. Încăperile parterului, realizat în prima etapă, sub forma de "U", sunt acoperite cu calote boeme despărțite de arcuri, pe când cele situate pe latura posterioară, poartă

¹² *Ibidem*, p.312.

¹³ *Ibidem*, p.309-310; Biro Jozsef, *op. cit.* p.107 și nota 359.

¹⁴ "*Eredetileg ugyanis, 1759-62 alatt egy hatranyulo szamyu, nyilt udvaru haz epult fel*"; Biro Jozsef, *op. cit.* p. 107 și nota 358.

¹⁵ "*Ao prox praeterito 1770 ex fundamento epittetett Htlso Tractust, hoc ao boltoztatta komives paller Paul Schmidt pro Annis 1770 et 71,50 fl hgr*", Biro Jozsef, *op. cit.*, p. 107 li nota 358.

bolți cilindrice cu penetrații. În general încăperile parterului sunt înșiruite, pe alocuri cu legături între ele, dar și cu intrări din curte și din cele două coridoare. Între parter și etaj se află mezaninul care cuprinde o încăpere pe latura de est și două încăperi, mai spațioase, pe latura de vest, parțial acestea fiind acoperite cu bolți cilindrice.

Prin intermediul celor două scări se ajunge la etaj, care cu excepția laturei de vest are un coridor ce mărginește curtea interioară. Acest coridor-galerie-spre curte este mărginit de arcade, decorate cu stucaturi asemănătoare cu cele înrânite la bolta scării principale și care se sprijină pe stâlpi din cărămidă de secțiune aproape pătrată(pl.II.3-4). Parapetul coridorului este din piatră cioplită, conținând balustrii de secțiune pătrată. Întreaga suprafață a coridorului este pavată cu lespezi din piatră cioplită. Încăperile etajului sunt mai generoase ca spațiu. Spre piață, deasupra coridorului de intrare și a încăperii de pe latura estică a parterului, se află marea sală de recepții-salonul de onoare-cu dimensiuni de 10,76x6,40 m, care comunică cu coridorul exterior și cu o a doua cameră, de dimensiuni mai mici, respectiv de 6,45x5,15 m, care împreună cuprind întreaga fațadă. Această a doua încăpere comunică cu restul încăperilor de pe latura de vest a clădirii. În partea posterioară a clădirii, ulterior realizată, pe cele două laturi sunt alte două săli cu mărimi de 11,14x4,40 m, comunicând între ele prin intermediul unor săli mai mici, dar și cu coridorul exterior al curții. Aproape întregul etaj este tăvănit. Salonul este încăperea cea mai frumos decorată, având stucaturi, îndeosebi la ferestre(pl.III.5), sub forma unui evantai și cu diverse motive geometrice și este înzestrată cu șemineuri la colțuti. De asemenea, și alte încăperi au tavan frumos decorate cu stucaturi(pl.III.6).

Fațada principală(pl.IV.7) poartă amprenta barocului târziu-rococo-cu vădite influențe ale arhitecturii franceze. Fiind de concepție simetrică, la parter fațada cuprinde cinci axe, din care axa centrală o formează portalul principal, cu un arc în formă de mâner de coș. În stânga și la dreapta porții se află câte două ferestre, corespunzătoare încăperilor ce mărginesc coridorul de acces. Parterul este articulat cu șase lesene striate orizontal, ce delimitează portalul și ferestrele. La rândul său portalul este mărginit de pilaștri de formă concavă, cu capitel simplu, de la care pornește arcul ce se încheie cu un bolțar median cu profil ondulat. Ferestrele parterului sunt dreptunghiulare și au ancadrament din tencuială, evazat în partea superioară și inferioară și înzestrat cu bolțar median. Sub ferestre se află câte un pervaz proeminent, iar deasupra lor câte un panou plat de formă dreptunghiulară, realizat din tencuială.

Etajul este despărțit de parter printr-o cornișă, a cărei liniatură primește accentele profilelor superioare ale lesenelor.

Deasupra cornișei se înalță pilaștrii, corespunzători lesenelor de la parter și care sunt înzestrați cu capiteli compozite. Ferestrele sunt în număr de șase, din care două sunt situate deasupra portalului, toate având o formă mai alungită și mai bogat ornate, în comparație cu cele de la parter. Decorațiile ferestrelor, tot câte două, sunt identice, respectiv pentru axele 1 și 6, 2 și 5, 3 și 4, având ancadrament din tencuială, evazat în partea superioară, punct din care pornesc ghirlande de flori. Parapetul ferestrelor este mai proeminent, sub care, printr-un rezalit, se află panouri decorate cu elemente geometrice sau florale. Ferestrele laterale(axele 1 și 6) mai au câte o sprânceană de cornișă, în formă

de segment de arc, ce se sprijină pe console orizontale, pe când cele din mijloc au segmente arcuite care se unesc sub centru sub formă de volute. Între ancadramentul ferestrelor și al sprâncenelor se află alte decorații: pe axele 1 și 6 câte un cap de bărbat, iar pentru restul forme florale. Între axele 3 și 4 sub nivelul pervazului se află o placă de marmură înscrispionată(pl.IV.8) a cărei litere, datorită dăgradării, din nefericire nu sunt în totalitate lizibile. După istoricul de artă Biro Jozsef,¹⁶ textul acestei plăci este următorul:

*"Vides et fors miraris/ palmam sub pondere magis assurgere/
Ladislau Sen. Comes Toldalagi/ de N. Ertse/
Inc. Tabulae Reg. Assessor act. Et Primar/ haud Ampli
Partimonii in sexta parte haeres/ fundum hunc nobilitarem/
Non levi cum industria iure haereditario acquisivi/
D. MDCCXLII/ in que eo/ una cum coniuge sua carissima/
Carharina Comite Wass de Czege/ Domum hanc/ postquam
Augustiss. Principis indulgentia/ minus provisam collocatam
Vidissent/ in suas haededumque suar comoditates/
Aemulorum stimulum et exemplum civium/ primi a fundamento/
Posuerunt A. D. MDCCCLIX/ et auxilio Dei T. O. M. inter varias
Fortunae/ adversitates haud modicis curis laborius/
Sumptibusque coronidem inposuerunt/ A. D. MDCCCLXXII/
Jehova Robur meum et scutum meum cui/ confidente animo
Meo addivor Psalm XXVIII."*

Deasupra înscripției se află un însemn de formă ovoidală, bogat decorat, care în centru are reprezentat un corb ce ține un inel în cioc(pl. V. 9).

Restul fațadelor sunt mai simplu decorate, situația întâlnită la toate palatele nobiliare. Remarcăm totuși fațada posterioară(pl. V. 10) care păstrează numărul de axe întâlnite la fațada principală. Paramentul fațadei este împărțit în trei registre, la parter prin cele patru lesene striate orizontal, și pilaștrii cu capitele composite la etaj, fiecare panou cuprinzând câte două axe. Portalul arcuit este marcat de un ancadrament simplu din tencuială și bolțar median. Atât ferestrele parterului cât și cele ale etajului au ancadrament din tencuială, evazat în părțile superioare și inferioare, cu deosebirea că cele de la etaj mai au câte o sprânceană tencuită.

Acoperișul, în câte două pante, are unghiul de pantă frânt, partea inferioară a porțiunii dinspre piață având pe cele două laturi, între axele 1 și 2 și 5 și 6, două lucarne de formă ovoidală(pl. VI. 11), realizate din piatră cioplită, bogat decorate cu falduri, iar deasupra câte un cap sculptat, toate opera sculptorului Schuchbauer Anton. În mijlocul părții centrale al acoperișului se află frontonul de formă aproximativ trapezională (pl. VI. 12), partea inferioară a acestuia fiind mărginită de câte o scoică înclinată, cu volute la capete, încununate de câte o cornișă curbată. La capete și în partea centrală (superioară) cornișa poartă trei capete sculptate, aproximativ identice cu cele situate deasupra lucarnelor. Motivul decorativ al frontonului îl formează însă cele două scuturi heraldice, realizate în piatră (pl. VII. 13), ale familiei oldalagi în partea dextră și a familiei Wass în partea senestră, care în partea lor superioară sunt îngemănate printr-o coroană puternic reliefată. Și aceste decorații sunt

¹⁶ Biro Jozsef, *op.cit.*, p.106-107 și nota 357

opera aceluiași sculptor. Remarcăm faptul că dintre capetele sculptate, capul de turc, situat pe frontispiciul clădirii, are trăsături comune cu figura călărețului Haller Istvan, care împodobește baldachinul amvonului bisericii din satul Mugreni (lângă Tîrgu-Mureș), opera aceluiași artist.¹⁷

Dealungul existenței sale de peste 200 ani, clădirea a suferit unele modificări, îndeosebi la parter, prin crearea de spații comerciale, dar și ca urmare a construirii clădirii învecinate de la nr. 12. O primă modificare o sesizăm în gravura lui Toth Istvan, din anul 1821 8pl. VII. 14), în care fereastra de pe prima axă de la parter, este înlocuită cu o ușă. Apoi toate ferestrele parterului sunt înlocuite cu uși și vitrine comerciale. În anul 1911 clădirea era folosită ca spații comerciale și de depozitare, de către diverse firme (depozite pentru încălțăminte și făină), în care scop, pe lângă modificările de la parter, sesizăm și închiderea parțială a ferestrelor de la etaj (pl. VIII.15). După primul război mondial, prin noile destinații, etajul clădirii este readus la forma inițială, cu care ocazie este montat și însemnul ovoidal cu corb, iar ceva mai târziu, două uși de la parter sunt transformate în vitrină, iar obloanele și foile exterioare ale ușilor sunt înlăturate. (pl.VIII.16).

Ca urmare acordării în anul 1982 a actualei sale destinații, între anii 1985-1987 clădirea este restaurată în întregime, edificiul primind aspectul inițial avut, rămânând sub aspect artistic cea mai valoroasă clădire civilă din Tîrgu-Mureș, provenită din perioada barocă. Patrimoniul expozițional este expus în opt săli de la etaj, care cuprind o suprafață de 325 mp, la parter fiind asigurate condiții de organizare a unor expoziții temporare.¹⁸

MUZEUL ETNOGRAFIC, UN MONUMENT DE SEAMĂ AL ARTEI BAROCE DIN MUNICIPIUL TÎRGU-MUREȘ

(Rezumat)

Pe latura nordică a pieții Trandafirilor, la nr.11, este situată una dintre cele mai frumoase clădiri civile din municipiul Tîrgu-Mureș, în dtil baroc, azi adăpostind Muzeul Etnografic din localitate.

La Tîrgu-Mureș arta barocă apare aproximativ în jurul anului 1640, odată cu condruirea casei din str. Bolyai nr. 12, însă adevărata sa valoare se impune începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, odată cu deschiderea șantierului la palatul lui Toldalagi. Ctitorită de contele Toldalagi Laszlo (1717-1779), clădirea face parte din categoria caselor nobile din Transilvania, caracteristice barocului deja înzestrat cu titulatură oficială de către curtea Vienei.

Cunoscător a artei baroce din Europa, contele Toldalagi, asemenea altor nobili din Transilvania, apelează la maeștrii aduși din străinătate. Proiectantul

¹⁷ Benko Margareta, *Castelul din Hodod și unele considerații asupra arhitecturii barocului din Transilvania*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, 1966, tom 13, nr. 1, p. 105.

¹⁸ Despre istoricul Muzeului Etnografic a se vedea Aurelia Diaconescu, *Din istoricul Muzeului Etnografic din Tîrgu-Mureș*, în *Marisia*, XXV, Etnografie, Artă, Artă populară, Fascicola 1, 1966, p. 7-16.

clădirii, dar și coordonatorul lucrărilor de edificare este arhitectul francez Jean Louis D Orr, pentru construirea efectivă a clădirii este însărcinat meșterul Paul Schmidt, iar sculptura este realizată de cunoscutul artist baroc Schuchbauer Anton.

Efectiv, clădirea este realizată în două etape. În prima etapă (1759-1762) clădirea este prevăzută cu un plan în formă de U, caracteristică arhitecturii baroce din Transilvania, ca în a doua etapă (1770-1772) meșterul Schmidt să primească sarcina realizării și celei de-a patra laturi. Structural clădirea cuprinde un subsol, parter și etaj, având dimensiuni exterioare de 18,06x35,90 m și o curte interioară de 5,29x8,25 m. Prin proporțiile ei, formele arhitecturale și elementele sculpturale ce le conține, clădirea poartă amprenta barocului târziu-rococo-cu vădite influențe ale barocului francez, fiind una dintre cele mai frumoase palate nobile din Transilvania. Pe aceste considerente clădirea a fost destinată pentru a adăposti valorosul patrimoniu al Muzeului etnografic.

THE ETHNOGRAPHIC MUSEUM, A REAL MONUMENT OF THE BAROQUE STYLE IN TÎRGU-MUREȘ

In the city of Tîrgu-Mureș, at the north side of the square of Roses nr. 11, is placed one of the most beautiful baroque buildings in the town, today hosting the Ethnographic Museum. In Tîrgu-Mureș, the baroque style appeared around the year 1640, the first building in this style being the house at Bolyai Street nr. 12.

But the real value of the baroque style became evident during the middle of the XVIII th century with the construction of the Toldalagi palace. Created by the count Toldalagi Laszlo (1717-1779) the building is one of the classic courthouses from Transilvania, receiving an official appreciation from the royal Vienna Court. As an expert of the baroque style, count Toldalagi appealed to foreign craftsmen like so many nobels of that time. So the designer and the coordinator of the construction was the French architect Jean Louis D Orr, but the real construction of the building was done by Paul Schmidt, and the sculptures were created by the wellknown Schuchbauer Anton.

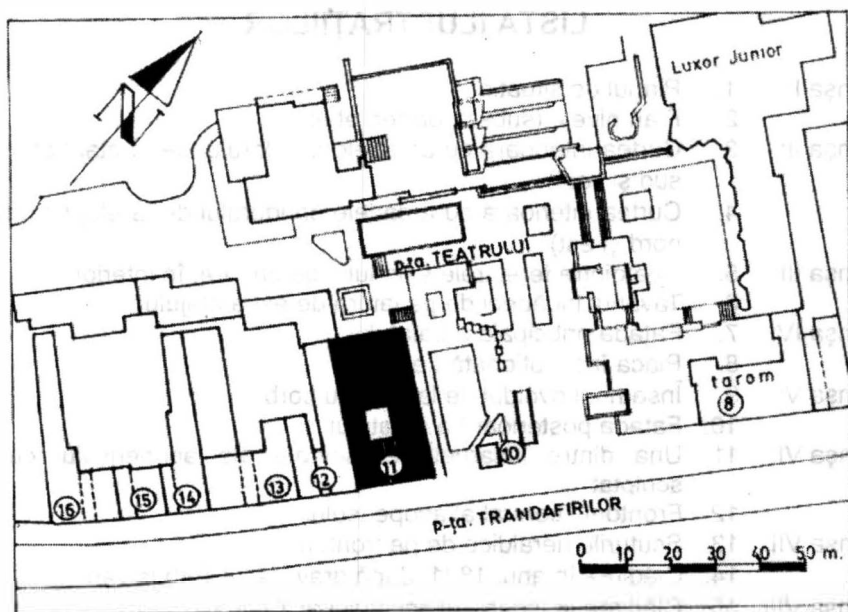
The building was built in two parts. In the first part (1759-1762) the building had an U-shaped form, a characteristic of the baroque architecture from Transilvania. In the second part Paul Schmidt received the assignment to build the fourth side of the building.

Structurally the building includes a basement, a ground floor, a first floor, an interior yard of 5,29x8,25 m the exterior dimensions being 18,60x35,90 m.

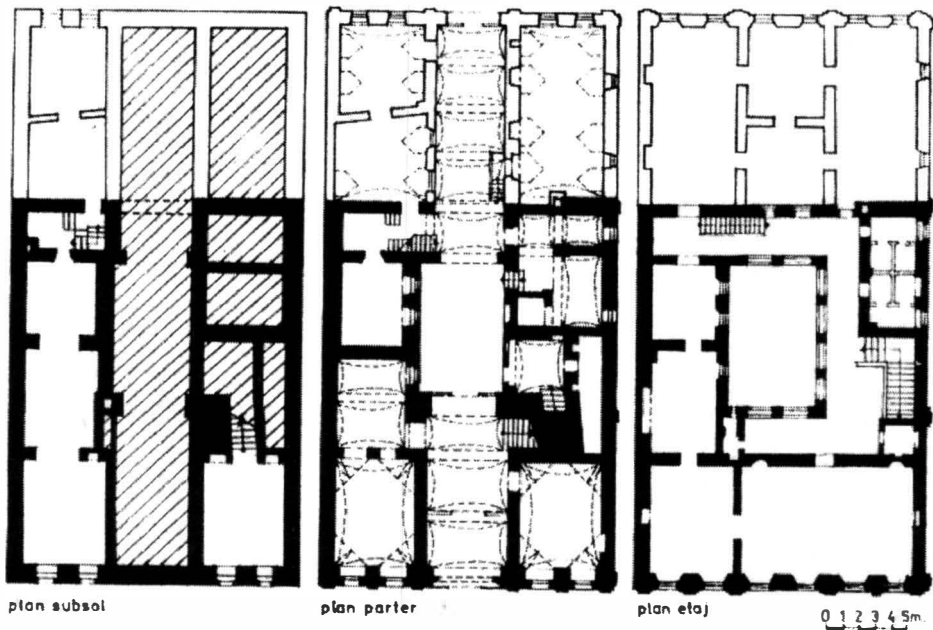
Through its proportion, architectural forms and sculptural elements the building bears the characteristic lines of the late baroque period-rococo-with evident French influence. These elements place it in the first line of the baroque houses of Transilvania. For all of these reasons the building hosts the collection of the Ethnographic Museum of Tîrgu-Mureș.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

- Planșa I: 1. Planul de situație
2. Plan nivele (subsol, parter, etaj)
- Planșa II: 3. Curtea interioară cu arcadele coridorului de la etaj (laturile de sud și vest)
4. Curtea interioară cu arcadele coridorului de la etaj (laturile de nord și est)
- Planșa III: 5. Una dintre ferestrele salonului de onoare, în interior
6. Tavanul încăperii de pe latura de est a etajului
- Planșa IV: 7. Fațada principală a palatului
8. Placa înscricționată de la etaj
- Planșa V: 9. Însemnul ovoidal de la etaj, cu corb
10. Fațada posterioară a palatului
- Planșa VI: 11. Una dintre lucarnele elipsoidale ale acoperișului cu cap sculptat
12. Frontonul central al acoperișului
- Planșa VII: 13. Scuturile heraldice de pe fronton
14. Clădirea în anul 1821, după gravura lui Toth Istvan
- Planșa VIII: 15. Clădirea la începutul secolului al XX-lea
16. Clădirea înainte de restaurarea din anul 1985

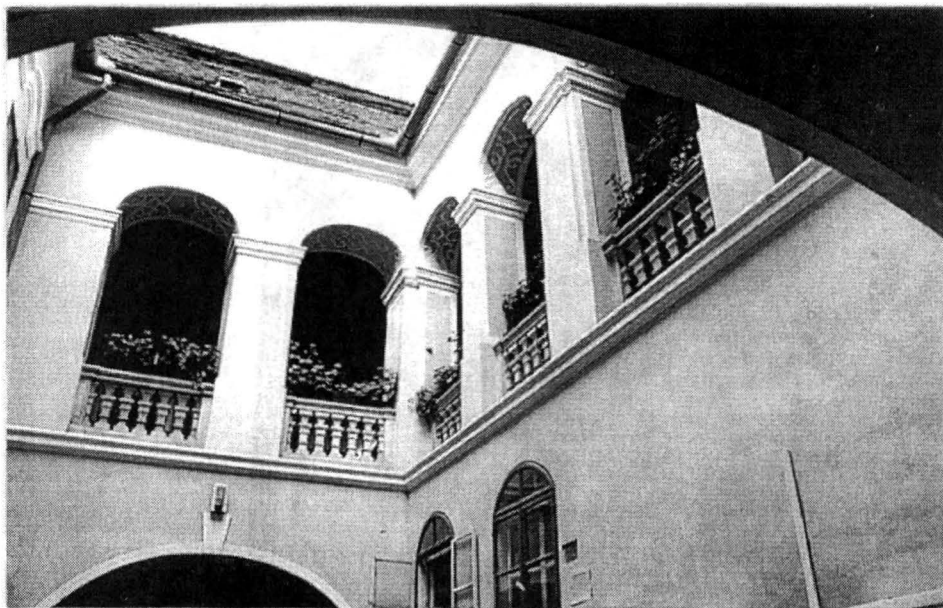


1

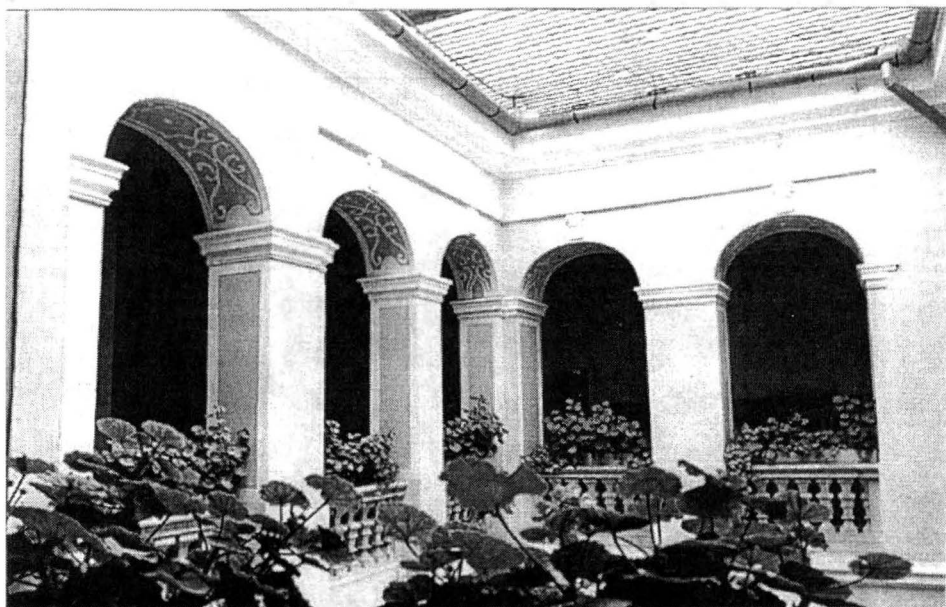


2

Planşa I



3

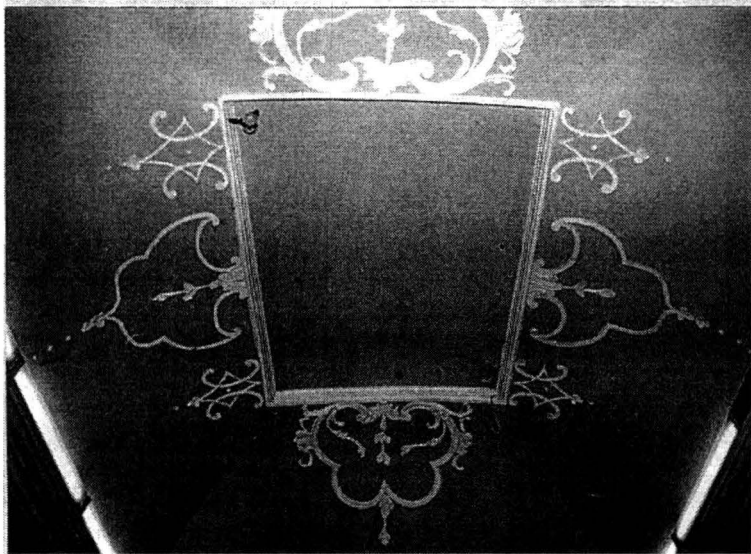


4

Planșa II



5



6

Planșa III

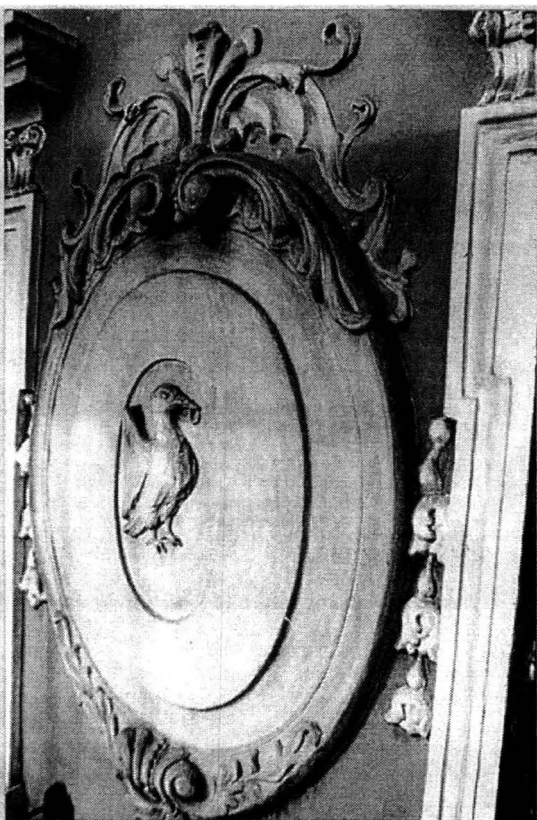


7



8

Planșa IV



9

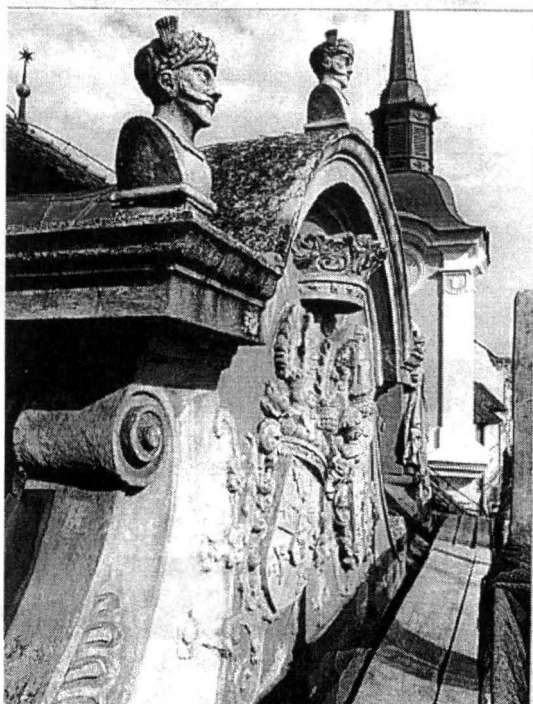


10

Planșa V

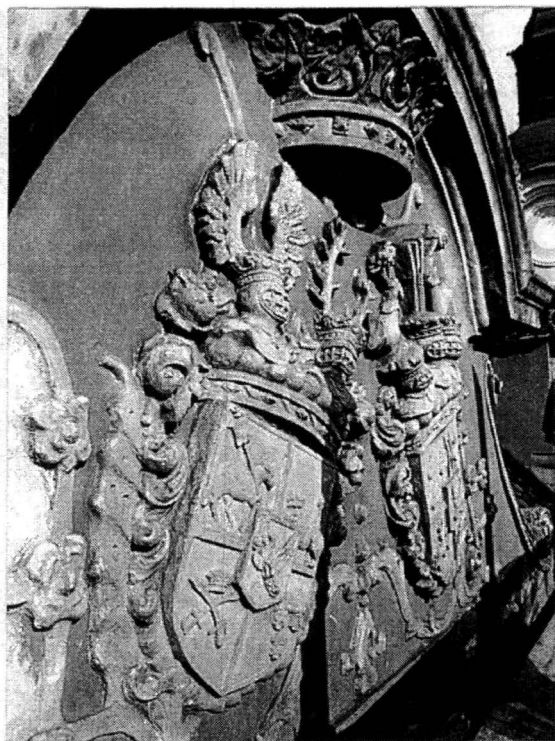


11



12

Planșa VI



13



14

Planșa VII



15



16

Planşa VIII

ETNOGRAFIA CÂMPIEI TRANSILVANIEI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ÎN CONSEMNĂRILE PROF. DR. AMBROZIU CHEȚIANU

AURELIA DIACONESCU

Momentul de constituire a Etnografiei ca disciplină independentă este considerat anul 1911, când George Vâlsan ține la Berlin o conferință despre obiectul etnografiei, publicată cu un an mai târziu sub un titlu semnificativ: „O știință nouă: Etnografia”.

În lucrare sunt precizate raporturile dintre etnografie artă populară și folclor. În primele decenii ale secolului XX. Apar o serie de lucrări de etnografie și folclor, stimulate de hotărârea Academiei Române de a publica o importantă colecție „Din viața poporului român” în perioada 1900-1931. Preocupările etnografice însă sunt cu mult mai vechi, întâlnite sub forma numeroaselor notații, consemnări, cu privire la modul de viață al românilor sau manifestările artistice populare pe care le găsim în scrierile unor autori de cele mai diferite orientări.

Orice încercare cu privire la istoricul etnografiei își are începutul în scrierile spătarului Nicolae Milescu și D. Cantemir. (Se poate merge cu mult mai departe pentru a extrage informații și date despre străvechii locuitori ai spațiului carpato-dunărean, de la Istoriile lui Herodot, în sec. V. î. Hr. Pliniu cel Bătrân iar mai târziu-la un mileniu distanță- scrierile bizantine din sec. XV, din care aflăm de exemplu: „... Dacii (românii n. n.) au un grai asemănător cu cel al italienilor (...) se aseamănă însă cu italienii și în alte privințe, în întocmirea traiului de toate zilele”¹.

Preocupări etnografice nu lipsesc din operele istorice, lingvistice și de iluminare a poporului român, ale reprezentanților Școlii ardelenice: S. Micu, P. Maior, G. Șincai. Generația pașoptiștilor continuă această preocupare colorând tot mai mult științele socio-umane. N. Bălcescu scria: „... instituțiile, industria, comerțul, cultura intelectuală și morală, obiceiurile și chipul de viață s-a trecut sub tăcere”, de către istoria practică atunci în mod curent.

Al. Odobescu a manifestat un interes deosebit pentru arta populară. A fost organizatorul primei participări importante a artei populare românești la o expoziție internațională de anvergură- Expoziția universală de la paris din anul 1867. Expozițiile etnografice de la Moscova (1867) și cea universală de la Viena-1873-au fost consemnate în publicistica românească a epocii.

¹. Laonic Chalcocondyl, „Expuneri istorice”, ed. V. Grecu, București, 1958, apud R. Teodorescu „Bizanți, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X-XV.) Buc. 1974. P.191.

Ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea cunosc activități deosebite între care se remarcă cea desfășurată de B. P. Hașdeu, care prin chestionarele sale din anul 1878-Obiceiuri juridice, și 1884-Chestionar de limba română cu numeroase referiri la cultura populară au pus bazele cercetării etnografice la nivelul științelor europene. Procedeele moderne (anchetele prin corespondență), chestionarele redactate pe o anumită tematică, prin metoda comparativ-istorică au dat lucrărilor valoare și pentru zilele noastre²

Pe urma acestora, folosind metoda chestionarelor au făcut cercetare Th. Burada, T. Pamfile etc. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea aspecte etnografice importante sunt consemnate într-o serie de cărți scrise de intelectuali din diverse domenii de activitate. Din această perioadă menționăm și însemnările Dr. Ambroziu Chețianu, profesor de biologie la Cluj și originar din județul Mureș.

În peregrinările pentru studiul florei Câmpiei Transilvaniei, A. Chețianu a fost preocupat de studiul plantelor medicinale și folosirea lor în lumea satelor ca și cel al plantelor folosite pentru vopsitul fibrelor și materialelor textile. Pentru că atât în studiul plantelor medicinale cât și al celor tinctorale în metoda de cercetare intră și chestionarea sătenilor, acest dialog și observația directă l-au îndemnat și la culegerea unor foarte importante date legate de cultura materială și spirituală a locuitorilor din acest spațiu geografic.

Prezenta lucrare se bazează exclusiv pe redarea însemnărilor prof. A. Chețianu, de o mare valoare prin complexitatea observațiilor făcute, prin consemnarea aspectelor etnografice într-o vreme în care Etnografia nu era constituită ca o disciplină de sine stătătoare. În întregime lucrare se constituie într-o importantă sursă documentară pentru Câmpia Transilvaniei cu consemnări pe care cercetătorul clujean le-a surprins cu mai bine de un secol în urmă, cu aspecte dintre care unele le mai putem urmări și azi, altele au dispărut și ca atare ele devin cu atât mai importante pentru cercetarea actuală.

Câmpia Transilvaniei în ansamblu este caracterizată prin rolul economic important pe care l-a jucat dintotdeauna, prin cultura grâului și calitatea solurilor. Solurile sunt cele negre(cernoziomuri n. n.)uneori în amestec cu argila. Pe aceste soluri bogate cerealele sunt „nu numai de ajuns ci și pentru a se exporta”. Mărginenii din jurul Reghinului și secuii din jurul Târgu-Mureșului își procură cerealele de pe Cămoie, de unde și-a primit și denumirea de Canaanul sau grânarul Ardealului. Dacă în piețele orașelor din jurul Câmpiei prețul cerealelor urca, toți știau că „starea semănăturilor de pe Câmpie nu este bună”.

Ca rarități naturale sunt incluse pădurile și apele. Cea mai „veselă” față a Câmpiei Transilvaniei este văzută primăvara, când prin vegetația sa bogată și grasă întrece orice alt ținut. În cadrul natural teritoriul este acoperit cu numeroase coline și dealuri cu văi scurte și largi. În lungul văilor se întind șiruri de lacuri, bălți și mlaștini înconjurate de trestie, papură și pipirig. Pâraiele existente se revarsă în anotimpurile ploioase noroind râurile, așa încât „abia re poți mișca în jurul casei”. „Pe timpul acesta adeseori poți vedea carul gol tras de 4 și 6 boi”.

Alături de bogăția în cereale pe pășunile grase și întinse se cresc vite din cele mai bune rase, care au căutat în tot Ardealul. Câmpia Transilvaniei este

² O. Bârlea – Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu. București, 1970.

bogată în animale de casă, cele mai căutate fiind cornutele mari. La târgul de la Sânpetru de Câmpie care se țina vara, veneau cumpărători din cele mai îndepărtate colțuri ale țării pentru a cumpăra „boi pentru jug” și viței pentru a crește boi frumoși. Autorul menționează că în urmă cu câteva decenii (deci la jumătatea sec. al XIX-lea) aici se creșteau cele mai nobile rase de cai. În perioada investigării (ultimii ani ai sec. al XIX-lea) creșterea cailor scăzuse foarte mult ca și cea a oilor. Proporția de scădere era de la 3-4 turme de oi la 1 turmă.

Târgurile din Câmpia Transilvaniei erau cunoscute ca târguri de schimb, în sensul că nevoile importante ale gospodăriei se puteau rezolva prin schimbul de produse, de obiecte de care și o parte și cealaltă aveau nevoie. Olarul nu cerea pentru oalele sale bani ci cereale, munteanul pentru uneltele din lemn de asemenea, fiindcă oricum (...) mai bucuros le dă oricine cereale decât bani, la care câmpanii ajung foarte greu, orașele cu târguri fiind și ele depărtate”.

Locuitorii zonei sunt în majoritate români, printre care trăiesc puțini maghiari iar în partea răsăriteană secui și sași.

Fiind o zonă lipsită de păduri, lemnele pentru foc nu au abundat niciodată, de aceea din depărtate satele se vedeau acoperite cu așa numitul „fum de câmpie” cunoscut în toate părțile și provenit de la bălegarul uscat folosit drept combustibil, fapt consemnat cu aproape cinci decenii mai târziu de scriitorul Pavel Dan în romanul postum „Urcan bătrânul” (1938). Lipsa pădurilor din Câmpia Transilvaniei se datorează defrișărilor masive și trecerea pământului în culturile agricole. Documente privind Istoria României din sec. XIII, atestă o serie de sate din cuprinsul C-piei Transilvaniei prin hotare care erau stabilite în funcție de păduri (la sf. sec. XIX. Consemnată ca o intensă zonă agricolă). Amintim câteva dintre atestările documentare cu sate hotărnicite de păduri: în anul 1293 localitățile Sâncraiu de Mureș, Miheșul de Câmpie, Răzoare, în anul 1319 localitatea Băgaciu, anul 1320 localitatea Mureșeni. Cernoziomul acestor localități lipsite azi de pădure, este degradat cu soluri brune (de pădure) ceea ce presupune prezența unor străvechi populații sedentare, care a defrișat marea majoritate a pădurilor, contribuind la aspectul de silvostepă.

În epoca feudală datorită prezenței pădurilor în C-pia Transilvaniei cât și a plutăritului pe râul Mureș, casa românească străveche din câmpie era construită din bârne în chiotori românești și șoși, lucru surprins și în observațiile prof. A. Chețianu pentru casele vechi, construite din lemn în uluci și mai puțin din pământ. Locuințele perioadei de investigare (1890-1891) erau pe tălpi de stejar păruite și cu îngrădeală de nuiel. Scheletul din lemn se umplea cu pământ, se usca, după care se „muruia” cu lut. Acoperișurile erau în majoritate din paie și trestie, mai rar din draniță, scândură sau șindrilă. Pădurile fiind foarte puține, mai ales primăvara grădinile caselor sunt fără garduri. Materie primă de confecționare a lor era trestia și papura.

Locuința era simplă și se compunea din camera de locuit, tindă și cămară. În tindă se găsea cuptorul de pâine cu vatra lată, lădoaie (tronuri n. n.) de cereale, precum și diverse coșuri pentru păstrarea semințelor. În organizarea camerei de locuit A. Chețianu menționează între piesele de mobilier „un pat sau două încărcate cu perne” ce au căpătâiul brodat („partea cusută”) aranjat la vedere.

Colțul cu masa era marcat în mod tradițional de prezența a „două lavițe

după masă". Masa era acoperită cu faţă de masă albă sau colorată şi împodobită cu flori. Între piesele de mobilier din interiorul sfârşitului de secol XIX, mai sunt menţionate câteva scaune(jilţuri) şi „lada adusă de zestre". Pe peretele „din frunte, câteva chipuri sfinte şi în mijloc oglinda". În rest pe pereţii camerei se aflau „tiere"(farfurii n. n.), blide şi căni de flori(cancee n. n.).

Importantă este surprinderea în unele interioare a culmii(ruda de haine) „Se mai află pe ici pe colo câte o prăjină legată de grinzi, pe care sunt aşezate veşmintele de sărbători, altfel ele stau pe patul care nu se foloseşte "La capătul patului(probabil pe lada de zestre) în casele mai bogate „stau suluri de pânză, gheme şi alte lucruri de mână care arată hărnicia gospodinei".

Prof. A. Cheţianu explică simplitatea locuinţelor românilor din C-pia Transilvaniei, prin faptul că ele „se construiesc pe pământ străin, acolo unde ei primeau aprobarea să şi le construiască". Faptul că românii aveau şi bisericile construite mai puţin durabil îl explică prin Legea din anul 1514 prin care „ţăranul n-are nimic, afară de plata muncii". Ţăranul nedispunând de pământul propriu unde să-şi construiască o casă şi-o zidea acolo „unde îi permitea domnul pământului, atâta timp cât voia". De aici prof. Cheţianu are o remarcă importantă: „Cei care în zile, broşuri şi istorii scrise prezintă populaţia de pe câmpie indolentă şi leneşă în comparaţie cu saşii şi secuii, şi din lenea poporului îşi explică starea mizeră a lor o fac din ignoranţă ori rea credinţă şi nu-şi dau osteneala să facă un studiu etnologic comparativ şi să se convingă despre cauza adevărată a lucrului. (...) Este adevărat că zonele locuite de secui şi saşi au altă fizionomie: case mai frumoase, uliţe mai largi, biserica din piatră şi aşezate în loc mai frumos; însă alta a fost şi soarta secuilor şi saşilor purtaţi de regi pe braţe mai multe sute de ani şi alta a poporului român". Din acest fapt se deduce şi motivul pentru care românii nu îşi făceau case şi biserici din material solid.

Din punct de vedere fizic românii din Câmpia Transilvaniei sunt de statură mijlocie, tip brunet românesc, păr negru castaniu care la mulţi se ondulează în plete, mustaţă scurtă, unii poartă şi barbă. Între calităţile spirituale sunt menţionate blândeţea, moralitatea şi sânguină. Țin foarte mult la religia în care s-au născut şi rar se pomeneşte ca vreunul să-şi părăsească legea şi să treacă la altă religie. Populaţia românească peste tot este credincioasă şi evlavioasă. Sărbătorile, posturile şi alte reguli impuse de biserică le respectă cu foarte mare stricteţe. Încălcarea postului era considerat un foarte mare păcat.

De primăvara până toamna munca la câmp este ocupaţia de bază şi izvorul principal de venit al ţăranului din Câmpie. În afara cositului la toate muncile câmpului participă şi femeile alături de bărbaţi. Pentru a câştiga timp, de dimineaţă se ducea şi prânzul la câmp, iar la amiază se mânca „sorbitura" rece. După puţină odihnă se lucra până la apusul soarelui. Adeseori se duceau la câmp mai multe unelte în cazul în care timpul era nefavorabil pentru un lucru se îndeletniceau cu altceva.

Pe lângă lucrul pământului populaţia se mai ocupa cu creşterea vitelor, natura locului, păşunile mari şi grase, coastele multe îi îndeamnă la acest izvor de câştig. Se mai practica viticultura, creşterea albinelor, pomăritul şi grădinăritul.

În lunile de iarnă bărbaţii procură lemnele de foc, lemne ce de multe ori sunt aduse din depărtare, îngrijesc vitele sau confecţionează unelte, între ţărani

aflându-se rotari, bărdași, cioplitori de lemne, tâmplari, croitori, meșteri care lucrează fără să fi fost undeva la învățătură. Pentru că mulți nu au cu ce se ocupa în perioada de iarnă prof. Chețianu le recomandă meșteșuguri ca împletitul de corfe, coșuri, rogojini de papură, pălării de paie etc. În timpul iernii femeia îmbracă casa: toarce, țese, coase.

Hrana de bază este mămăliga. Tot „din făina de cucuruz se pregătea mălaiul care se frământă, se dospește și se coace ca și pâinea în ocul căreia se pregătește”. Lângă mămăligă mâncarea cea mai frecventă era laptele, brânza și fasolea. Ca o mâncare specifică zonei sunt considerate „urechiușele”, „aluat sucit în formă de urechi, care se fierbe în borș și se gătește o mâncare simplă dar bună”. În zilele de post „în loc de unsoare se folosește uleiul din cânapă, în și din sâmbure de dovleac”. Când sunt la lucrul câmpului amiaza este mai bogată.

Pentru toată paleta activităților economice din Câmpia Transilvaniei, rămânerea în urmă față de alte regiuni este pusă de prof. Chețianu pe seama lipsei a doi factori motrici principali: lemnul și drumurile. Dacă pe lângă abundența produselor sale naturale ținutul ar fi avut lemn suficient și căi de comunicație pentru a veni în contact cu alte regiuni, dezvoltarea economică și culturală ar fi fost mai mare.

Portul popular din Câmpia Transilvaniei își înscrie în evoluția lui o puternică influență a portului din Marghineasa Sibului, ce a devenit un port de „expansiune” din primele decenii ale secolului XX. Cu atât mai importante devin însemnările prof. Chețianu cu cât surprind portul tradițional al Câmpiei cum adesea îl numim (în istoria portului transilvănean) „portul de acum 100 de ani”, cu piese dispărute în timp (cămașa cu ciupag, chindeul de cap, rochia cu lebăruți, catrința cu trup vânat etc.) materialul constituindu-se într-o importantă sursă documentară în istoria portului popular românesc din Transilvania.

Piesa de bază din costumele populare femeiești și bărbătești, cămașa, este bine descrisă furnizând informații privitoare la tipul morfologic, material, ornamental și cromatic.

Cămașa bărbătească este confecționată din pânză de casă de bumbac, de lungime mijlocie, fără guler și cu broderie la gât („cusută la gât”). Mâneca este adunată în „pumnișuri”, cusuți cu ață albă („împiestrițați”) ori cu arnici roșu sau vânat în funcție de vârstă. Cămașa este strânsă pe corp cu șerparul lat și împodobit cu bumbi și flori, sau printr-o curea de o palmă de lată toată împodobită cu bumbi de aramă galbenă. Această ultimă informație privitoare la curea ne face să credem că portul descris este cel din aria răsăriteană a Câmpiei Transilvaniei spre zona Călimanilor, pentru că în stampe de la începutul sec. al XIX-lea apare cureaua cu bumbi de aramă pentru această zonă.

Scurteica este din lână țesută de casă mai mult pe umeri. Cioarecii sunt confecționați din țesătură de lână albă cu lungime normală, iar vara mai cu seamă feciorii, poartă izmene din pânză. Pieptarul și cojocul sunt confecționate din piele (nu se menționează detalii ornamentale) pe cap bărbații poartă pălării cu margini late vara, iarna căciulă mare de miel. Încălțămînrea frecventă este opinca mai rar cizma.

Pentru cămășa femeiească materia primă folosită era pânza de bumbac țesută în gospodărie, sau pânza industrială „giolgiu”. Dispărută azi din portul

femeiesc al Câmpiei Transilvaniei, la sf. sec. al XIX-lea se purta „cămașa cu ciupag” iar în cromatică este sesizată diferențierea pe vârste, începând de la folosirea arniciului roșu, la vânăt sau negru. Catrințele erau din lână țesute în casă, înfrumusețate cu lână („bercă”) în culori diverse. Fără a se menționa culoarea este făcută descrierea catrinței cu trup vânăt. Vara femeile purtau „rochii de carton” (pânză de bumbac) iar iarna rochii de lână, țesută în casă „glățuită” și încrețită frumos. Pe cap fetele nu poartă nimic, nevestele își puneau năframă, iar femeile în vârstă „chindee de giolgiu”. Podoabele, accesorii mai ales ale portului fetelor erau reprezentate de „mărgelele de piatră” numite și „mărgele venețiene” bani de argint, iar în coșitele lăsate pe spate fetele își prindeau „petele” (panglici n. n.) colorate. În încălțăminte piesa de bază era cizma, cea roșie la tinere și neagră la femeile în vârstă.

În domeniul vieții spirituale din satul transilvănean, prof. A. Chețianu este atras mai mult de obiceiurile din ciclul vieții – mai cu seamă nunta, fiind însă pomenite și obiceiuri din lungul anului, mai ales cele legate de Sângeorz, sărbătorile Pascale (strigarea peste sat, Plugarul) sau de Rusalii („Poaica”).

Nunta, eveniment important din viața fiecărui om, eveniment-spectacol la care participă întreaga obște, este în detaliu observată și consemnată cu toate etapele, datinile și credințele legate de acest moment. Când feciorul și-a ales viitoarea consoartă și ea se află în alt sat unde mai întâi a umblat ca „lătorean” iar mai târziu ca pețitor, într-o zi de sărbătoare părinții fetei merg la mire „pe vedere”. Pe parcursul acestui drum era un semn de bun augur dacă musafirii nu uitau ceva acasă pentru a se întoarce, dacă nu se întâlnesc cu un preot, cu cineva cu vas gol, sau să nu-l treacă un iepure drumul. Dacă unul dintre aceste lucruri s-ar întâmpla drumul lor este „fără nădejde”. Menționarea obiceiului lătureniei (de a vizita pe cineva în satul vecin, urmând ca această vizită să fie întoarsă) trădează din nou partea răsăriteană a Câmpiei Transilvaniei (zona colinară a Călimanilor).

La logodnă se invită preotul, care participă mai rar. Când toată lumea s-a adunat unul dintre cei chemați ca martor sau o persoană mai în vârstă, după o „vorbire potrivită” îi întreabă pe tineri despre iubirea lor, după care se schimbă inețele sau „năfrămuțele” (batista brodate). După acest act se închină pentru tineri, nănași și cuscri. Logodnicii sunt îndemnați la joc pentru a urmări cât este de potrivită tânăra pereche, după care joacă și participanții. Cu 2-3 zile înainte de nuntă pornesc chemătorii la rude și cunoscuți pentru a-i pofti „cu cinste, cu dragoste, la un scaun de odihnă, la un pahar de băutură și la multă voie bună”. Sâmbăta seara are loc petrecerea de adio numită „șaraitău”. Duminică dimineața nuntașii pornesc de la casa mirelui pentru a aduce mireasa. În față merg „colăcarii” apoi alți feciori călări, „tot doi cu doi”, „care de care mai frumos îmbrăcat”. Între ei se află și mirele. În urma lor vine carul cu 4 boi frumos împodobiți cu năfrâmi și colaci în coarne și cu clopoței, după care se află al doilea car destinat aducerii zestrei la casa mirelui.

La casa miresei ajung mai întâi colăcarii. În poartă de la un stâlp la celălalt este întinsă o funie de rogoz sau de paie, pe care colăcerii o rup pentru a intra în curte, după care împreună cu starostele rostesc un discurs „care curge tot în poezie”. În apropierea casei pe un scaun se află așezat un colac pus pe o cofă cu apă, și o sticlă de vinars. Unul dintre colăcari trebuie să ia colacul de pe scaun fără a coborâ de pe cal, lucru destul de dificil care

stârnește răsul și buna dispoziție a participanților. După ce a luat colacul, tânărul răstoarnă apa din cofă, iar cu sticla de vinars închină în fața starostelui și pleacă în întâmpinarea nuntașilor. La întâlnirea alaiului, înconjoară carul de 3 ori iar colacul luat de pe cofă îl dă mirelui, pe care îl plasează în mijlocul lor. Sosiți cu toții la casa miresei, dacă poarta este din nou închisă, nunul mare trebuie să plătească pentru a avea acces în curte. În casa miresei petrecerea durează puțin după care alaiul se duce la cununie.

În biserică starostele poartă vâul (hobotul) de 3 ori deasupra miresei apoi îl pune pe cap, cei de față strigând „să fie cu noroc”. Hobotitul miresei este explicat de S. Măndrescu în lucrarea „O nuntă în Râpa de Jos”. Hobotul este o maramă albă de „piuoară” sau „savan”, un vâl foarte fin cu care se îmbrăbodește mireasa. El atârna pe spate. Peste hobot în dreptul frunții se lega un fir roșu de mătase care atârna pe spate, apoi se punea berta sau cununa.

După cununie se petrece puțin și se pleacă cu alaiul miresei. Pe drum colăcarii invită părinții miresei pentru a doua zi la ospăț, după care ajungând la nuntași înconjoară din nou de 3 ori carul și închinând zic: „Să mergem cu D-zeu că toate le-am învins”. Cu veselie și chiuituri ajung la casa mirelui unde sunt întâmpinați de soacra mare, care împrăștie deasupra lor grâu și îi stropește cu un mătăuz cu apă. Soacra își ia nora de mână și o așează după masă.

În calea miresei, lângă ușă este pusă mătura, pe care mireasa trebuie să o pună la loc, dacă nu, se interpretează că nu-i place ordinea. Pe scaun se află o pernă- dacă mireasa nu o dă la o parte va fi leneșă. Prof. Chețianu mai menționează prezența unor astfel de obiceiuri, fără a fi descrise.

În ziua de luni după nuntă, părinții miresei pornesc cu alte rudeni în primul drum la noul ginere. După sosirea lor trimit după nunul mare și se așează la masă. Când prânzul este gata, intră o femeie („matroană”) ia mireasa de lângă mire și o conduce într-o cameră alăturată, unde îi despretește cosițele și îi face pieptănătura de nevestă. În camera musafirilor își face apariția o babă cu o fetiță și zice: „de vă place bine, de nu iar o duc cu mine”, se mai aduce o fetiță cu aceleași ritual, apoi vine nașa cu mireasa spunând aceeași replică, la care mirele se ridică și spune: „nu-i duce-o că o vom plăti noi”. După acest moment începe jocul miresei. Nunta după datina veche ținea 3-4 zile. Dacă nunta ține numai o zi toate aceste momente se petrec în ziua aceea.

În decursul prânzului nunul mare începe cu cinstea miresei și după el ceilalți. Cinstea este predată miresei de către staroste care vorbește în versuri. În situația în care nunta durează 3-4 zile, părinții adeseori neavând posibilități materiale din care să facă ospățul se înglobează în datorii ca să poată serba după daină. Dacă părinții nu au posibilitatea acestor nunți prelungite rezultatul este concubinajul. Bun cunoscător al vieții satului A. Chețianu concluzionează că obiceiurile și datinile moștenite de la strămoși la care populația de la țară nu renunță întrețin viciul băutului atât la cununie cât și la pomană, când alături de mort și după înmormântare se bea. La pomană ia parte multă lume, dar care „nu participă din pietate și dragoste față de răposat ci ca să se ospăteze”. De aceea consideră că ar fi o datorie a fruntașilor satului de a-și de toată năzuința ca lucrurile acestea să se facă în limitele cuvenite stării materiale, așa încât niciodată cel sărac să nu imite pe cel mai cu stare. „Dintr-o bună educație popăorul ar avea de câștigat atât în privința materială cât și în cea spirituală.

Dintre datinile și obiceiurile din cursul anului, sunt descrise cele de la S.

Gheorghe între care consemnează:-punerea rugului la poartă și la ferestre, pentru ca strigoii să nu fure laptele de la vaci.

- „se taie viermii”, adică se îndepărtează viermii care se fac în rănilor animalelor, prin spălături cu fierți de boz;
- se fac descânțece pentru puceii de pe varză;
- „se leagă” păsările, pentru a nu face stricăciuni grâului;

Toate aceste datini și obiceiuri sunt împresurate cu ceremonii. În general femeile în vârstă din sat știu să facă atât farmece pentru dragoste, descânțece pentru boli sau legate de problemele de viață. Știința farmecelor este secretă, pentru că dacă se spune, „nu se prinde”- rămâne fără efect. Superstițiile sunt mai penetrante în conștiința poporului decât învățăturile sănătoase, drept care prof. Chețianu dă următorul sfat: „cei care doresc înaintarea poporului să-l lumineze”.

Dintre obiceiurile de primăvară este menționat cel al strigării peste sat cu desfășurare în sâmbăta Paștelui, pe înserate, când feciorii se adună la biserică, trag clopotele și apoi strigă peste sat, dând în vileag necazurile, defectele, unuia sau altuia. Ex.: că cineva atunci și-a pierdut ceva de preț, cutare față și-a stricat vasul cu apă, a căzut în „tină”, sau o oarecare femeie nu se „poartă cu lucrul”. Pentru începutul secolului XX, acest obicei este descris în termeni asemănători ca un adevărat „tribunal al satului” de către G. Coșbuc, așa cum se desfășura el în ținutul Năsăudului (În vol. „Datini și muncă” vol. I. A. Culea, 1914.).

În ziua de Paști după prânz, tinerii se adună din nou la biserică, trag clopotele, ciocnesc ouă roșii și petrec până pe înserat. Datina cu trasul clopotelor de la biserică „s-a cam șters” la data la care sunt făcute consemnările. A doua zi de Paști, după încheierea slujbei, la biserică se adună feciorii și „pe acela care a ieșit la plug mai de timpuriu” îl leagă pe căruțul de la plug, îl trag mai mulți inși până la o baltă și „zup cu el îl aruncă în apă după care o iau la fugă. Cel aruncat în apă se reculege, apoi aleargă după cei care l-au aruncat. Tocmeala este că aceia care sunt ajunși, plătesc plugarului băutura, iar cei pe care nu i-a prins sunt tratați cu băutură de către plugar. La Rusalii sătenii se adună cu mâncare și băutură pe un deal unde își petrec până seara-obeicei denumit „poaica” sau maialul.

Din descrierile făcute de prof. A. Chețianu în Câmpia Transilvaniei o primă concluzie care se desprinde este aceea că toate aspectele culturii materiale și spirituale descrise au fost cunoscute nemijlocit. Chiar dacă nu au interpretarea științifică, însemnările pot avea astăzi o deosebită valoare la peste un secol distanță în timp, pentru a fi citite cu intrarea și valorificate acum la sfârșitul secolului XX.

Prof. Chețianu face parte din categoria intelectualilor, care alături de medici (ce s-au aplecat asupra vieții țărănești cu preocupări exclusiv medicale, dar ne dau o serie de informații privitoare la viața țăranilor) au marcat un moment distinct în strângerea de date etnografice, ce s-a constituit în timp într-o valoroasă sursă documentară.

Privite în ansamblu cercetările etnografice în cea de a doua jumătate a sec. al XIX-lea se constată că ele nu s-au realizat după cerințele și exigențele științifice moderne. În istoria cercetărilor etnografice, aceasta este însă epoca în care cunoștințele teoretice de etnografie și mai ales (-cum este cazul și al prof.

A. Chețianu-) cunoașterea materialului faptic privind cultura populară românească se îmbogățesc în mod substanțial.

În aceeași perioadă, Câmpia Transilvaniei este domeniul de studiu pentru folcloristul S. Mândrescu un alt fiu al ținuturilor mureșene, născut la Râpa de Jos în anul

1868. În lucrarea „O nuntă la Râpa de Jos”³, apărută în același an cu articolul prof. A. Chețianu (1891)⁴ este descris întregul tipic al nunții pe care țăranul l-a urmat cu sfințenie. Nunta tradițională de 3-4 zile este descrisă în toate verigile ei, fiind cunoscută în profunzime, ca atare în articolul lui S. Mândrescu găsim informații în plus pentru toate etapele nunții (steagul de nuntă, hobotitul miresei, găina, lada de zestre a miresei etc.) iar prin profesiunea de folclorist a adunat și versurile sau strigăturile etapei respective. Fiind un obicei al satului natal era normal să fie cunoscut în profunzime, pe câtă vreme însemnările prof. Chețianu au un caracter descriptiv. Aceste însemnări ne rămân însă peste timp ca o încercare de sinteză a aspectelor etnografice privind cultura materială și spirituală a satului din Câmpia Transilvaniei la sfârșitul secolului al XIX-lea.

³ S. Mândrescu „O nuntă în Râpa de Jos” în Revista Nouă, an. IV. 1891, Buc.

⁴ Prof. Dr. A. Chețianu „Consemnări etnografice despre Câmpia Transilvaniei” în Programa (Anuarul) analitică a școlilor din Blaj, pe anul școlar 1891-1892, p. 1-16, pe anul școlar 1892-1893 p. 1-16.

COLABORAREA LUI JUSTIN HANDREA CU DIMITRIE GUSTI LA CAMPANIILE DE CERCETARE COMPLEXĂ MONOGRAFICĂ CU ECHIPELE STUDENȚEȘTI

VALER POP

Despre Iustin Handrea s-a scris destul de puțin față de munca enormă pe care a desfășurat-o pe tărâmul învățământului și culturii, pentru cercetarea vestigiilor etnografice, a izvoarelor istorice în general și valorificarea acestora prin muzeu. Cei care doresc să cunoască în detaliu activitatea sa vor putea consulta publicațiile „Vatra, și Reghinul cultural” în care vor găsi articole semnate de Șerban Melinte¹, precum și de subsemnatul.²

De aceea personalitatea lui Iustin Handrea va constitui în continuare un subiect de referință pentru studiile viitoare de etnografie și sociologie.

Pentru a putea aprecia cum se cuvine demersul acțiunilor învățătorului din Maioresți, cum era cunoscut pe Valea Mureșului trebuie să ne amintim că deceniile III. și IV. ale ultimului veac al celui de-al doilea mileniu s-au caracterizat printr-o efervescență spirituală în toate domeniile ca urmare și a Marii Uniri ce împlinise un vis de veacuri al românilor de pretutindeni. Idei noi reformatoare cuprinseseră diferitele domenii ale vieții economice sociale și culturale. Intelectualitatea românească se angajase într-un proces de refacere și modernizare a României. Au apărut grupări, curente asociații, societăți, fundații, școli de specialitate. S-au efectuat investigații și cercetări, au apărut studii analitice și sinteze. Multe dintre aceste activități aveau girul celui mai înalt for științific național *Academia României*.

Unul dintre cei mai activi membri Academiei României, pentru o perioadă și președinte al ei, a fost *Dimitrie Gusti (1880-1955)*.

Absolvent al Universității din Leipzig, doctor în filozofie al aceleiași Universități, întors în țară ocupă o catedră universitară la Iași, apoi la București. Întemeiază la Iași *Asociația pentru Studiul și reforma socială* (1919) care avea ca scop „...studiul Societății și Națiunii românești...cunoașterea trebuințelor și aspirațiilor poporului.”³

În 1920 asociația s-a mutat la București iar în 1921 se transformă în *Institutul social român*. În același an a creat și *Fundația*. Toate acestea aveau

¹ Melinte Șerban, Iustin Handrea, Un om, un destin, o operă, în Reghinul cultural, vol. III., 1994., Iustin Handrea-O apariție rară în lumea satelor, în Vatra, nr.6, 1975.

² Pop Valer, Iustin Handrea-muzeograf modern, în Vatra, nr. 12, 1985, Târgu-Mureș

³ Bădina Ovidiu, Neamțu Octavian, Dimitrie Gusti, Viață și personalitate, București, 1967

rolul de a promova cercetarea complexă monografică a satelor din România pentru ca în acest fel să se cunoască realitatea socială, cauzele care au determinat înapoierea lor economică și culturală și mijloacele de ridicare materială și spirituală a țăranimii române. În această măreață operă de cercetare au fost antrenați intelectualii satelor mai ales învățătorii și studenții din universitățile din țară. A creat în felul acesta o adevărată mișcare culturală națională în rândul tineretului universitar.

Primele echipe studențești s-au creat în anul 1934, în număr de 12, trimise în 12 sate răspândite pe tot cuprinsul țării.⁴ O echipă era formată din 5-7 studenți cărora li se alăturau: un medic uman, un medic veterinar, un inginer agronom și alți specialiști. Din anul următor numărul echipelor s-a mărit precum și numărul membrilor în fiecare echipă. Dintre cei mai vechi cu experiență (veteranii) s-au ales instructorii care pregăteau următoarele echipe. Membrii echipelor cercetau, pe baza unor chestionare aspecte medico-sanitare, zootehnice, agronomice, silvice, gospodărești, edilitare, culturale, cooperatiste etc. Pe lângă cercetare specialiștii din echipe au desfășurat și o activitate specific profesională.

„Specialiștii în medicină umană au acordat 34.373 de consultații, au făcut 4.570 de analize și 13.3971 de injecții în satele cercetate, care n-aveau spitale sau dispensare și erau bântuite în acei ani de mizerie și boli. Specialiștii în medicină veterinară s-au ocupat de 71.365 de cazuri, efectuând și 272.902 vaccinări. Agronomii au făcut arături model pe 6.565,97 ha, au construit 1.922 platforme de gunoi și 797 de gropi de nutreț și au selecționat 3.457.489 kg sâmbânță. Echipele studențești au înființat 139 de pepiniere sătești, au contribuit la împădurirea și regenerarea silvică a unei suprafețe de peste 137 ha, au înființat 66 de cooperative sătești, când cămăta și specula luaseră proporții etc.”⁵ Echipele studențești au realizat și dotat biblioteci sătești, muzee etnografice, cămine culturale și școli sătești.

Au fost create o serie de publicații. În 1935 apare *Curierul echipelor studențești*, devenind din 1939 *Curierul Serviciului Social*. O altă publicație a fost *Arhiva pentru știința și reforma socială*. În 1936 apare revista lunară *Sociologie Românească* iar din 1938 apare și gazeta săptămânală „*Albina*”, foaie săptămânală pentru popor și revista lunară, *Căminul Cultural*.

Chemarea lansată de Gusti care recruta voluntari pentru a-i trimite la cercetare și acțiune socială la sate, a avut darul să adune laolaltă forțe științifice și de cultură numeroase. Au fost antrenați numeroși învățători care în vacanțe participau alături de studenți la activitățile de cercetare. Unul dintre aceștia a fost Iustin Handrea originar din satul Maiorești (Huduc), absolvent al Școlii normale de învățători din Reghin în anul 1928.

După absolvirea școlii funcționează ca învățător la Bezidul Nou și Rușii Munți iar apoi, o perioadă mai îndelungată, la Vălenii de Mureș (Porcești), sat învecinat cu satul său natal. Cunoscător al vieții satului de unde descinde și unde se va reîntoarce Iustin Handrea concepe activitatea de instruire și educare a copiilor ca pe un proces continuu și după absolvirea școlii. Cum majoritatea elevilor, după absolvirea școlii rămâneau în sat, el se simte dator să

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

continue acest proces și cu ceilalți locuitori ai satului din generație în generație. Dar pentru acest lucru avea nevoie de anumite condiții :o bibliotecă, un muzeu sătesc și un cămin cultural.

Reușește într-un timp scurt, cu eforturi mari a reușit să le realizeze pe toate. A închiriat o casă țărănească, unde cu ajutorul sătenilor a confecționat niște „*etajere primitive*” cum le-a numit Handrea pe care și-a etalat cele peste 10.000 de piese arheologice, istorice, numismatice, etnografice și de artă populară. Muzeul învățătorului Handrea a devenit cunoscut în țară ca unul din primele muzee sătești de pe meleagurile mureșene și chiar din țară. Sociologul H.H.Stahl, un apropiat colaborator al lui Dimitrie Gusti aprecia în mod elogios munca lui Handrea și muzeul creat de el. „*Nu putem sublinia îndeajuns meritele acestui pasionat al vieții sătești. Într-un scurt număr de ani, cu toate greutățile cele mari, pe care le presupune viața tinerilor învățători, în ziua de azi, Domni-sa a strâns cu grijă și cu pricepere un adevărat muzeu cu multiple laturi.*”⁶

Muzeul era utilizat de învățător ca și cabinet școlar pentru predarea unor lecții, pentru activitățile cu elevii și pentru cursurile din cadrul căminului cultural cu sătenii.

Aflând despre prestigioasa activitate pe care o desfășura Dimitrie Gusti în domeniul cercetării monografice complexe a satelor românești și dorind să afle lucruri noi pe care să le aplice în sat la el a participat în vara anului 1937 la cursurile Școlii sociologice de la Stănești-Muscel, unde l-a întâlnit pe Prof. Univ. Dr. Jacob Mihăilă, directorul școlii. Acesta l-a remarcat de la început aflând, mai ales că realizase deja la Vălenii de Mureș un cămin cultural și un muzeu sătesc „*Aici-relatează Handrea- m-a pus șef de echipă la echipa a VIII-a, așa că am fost nevoit să dau raportul în fiecare zi, în careul care se făcea seara și dimineața, în fața pavilionului. Aici aveam sub conducerea mea un număr de studenți de care purtam totă răspunderea.*”⁷

Având deja o experiență în munca cu sătenii a fost solicitat să prezinte în fața cursanților aspecte din activitatea sa. „*La Școala de echipieri de la Stănești-Muscel-relatează Handrea-mi-a mai trasat sarcina să țin două conferințe pentru săteni și cursanți în care să arăt metodele de muncă și realizările Căminului cultural de la Maiorești*” și una „*Încadrarea tineretului în căminul cultural.*”⁸

După terminarea cursurilor școlare a participat la numeroase campanii de cercetare deplasându-se cu studenții din sat în sat. Cu această ocazie contribuie la crearea și organizarea altor muzee sătești la :Pietriș-Arad, Bucium-Sălaj, Măgura Ilvei și Șanț-Bistrița Năsăud, Broșteni-Neamț etc. Munca în echipă l-a entuziasmat foarte mult după cum relatează el : „*În cursul anului o funcționez ca director la Școala elementară din comuna Porcești-Mureș-povestește Iustin Handrea-iar vara lucrez permanent în echipele studențești. După ce se închide sezonul echipelor studențești trăiam o jumătate de an cu gândul că am fost în echipe și cealaltă jumătate de an cu gândul că merg din nou în vara viitoare în echipe. Așteptam cu multă nerăbdare să se termine cursurile școlare, să pot începe munca în echipele studențești. În loc să fiu*

⁶ Stahl H. H.

⁷ Bădilă O. , Neamțu O. , Op. cit. p. 158

⁸ Ibidem

obosit după terminarea școlii, primeam noi forțe de muncă. Pentru mine munca în echipele studențești a fost o mare bucurie.”⁹

Aici a reușit să câștige o nouă experiență pe care o va aplica în satul său. „*Lucrând în cadrul Fundației-relatează în continuare –ne-am lărgit orizontul și mi l-am îmbogățit cu numeroase probleme noi care, dacă nu lucram în cadrul aceste instituții, mi-ar fi rămas necunoscute.*”¹⁰

Dictatul de la Viena i-a întrerupt și lui activitatea la Vălenii de Mureș spulberându-i visul său de a crea un mare muzeu la Reghin, fiind nevoit să se refugieze spre sud, mai întâi la Făgăraș, apoi la Grid-Făgăraș, îndrumat tot de profesorul Iacob Mihăilă care era originar din Grid și care l-a sprijinit în continuare. Și aici realizează un muzeu sătesc și un cămin cultural. Șederea la Grid a fost scurtă și în anul următor pleacă la București la Muzeul Satului, creat de Dimitrie Gusti încă în 1936, unde a fost angajat pe post de custode și unde aduce o parte a colecției sale etnografice.

La București întâlnește o mulțime de ardeleni refugiați, măcinați de tot feluri de lipsuri și nevoi dar mai ales apăsați de dorul de meleagurile natale. Pentru aceștia va organiza un cămin cultural botezat *Avram Iancu al refugiaților ardeleni*. Sediul acestuia a fost stabilit la Muzeul satului unde, sprijinit de intelectuali ardeleni inimoși printre care-i amintim pe istoricul Vasile Netea și sculptorul Ion Vlasiu, a organizat în fiecare duminică, cu ocazia întrunirilor săptămânale dar și în celelalte zile ale săptămânii activități culturale, urmate de spectacole artistice care, așa cum povestește Handrea ca scop „...îmbărbătarea unor oameni care și-au părăsit căminele și locurile natale și care așteptau întoarcerea la vetrele lor.”¹¹

Dimitrie Gusti a fost, în tot cursul acestor activități, prezent în mijlocul refugiaților ardeleni, vorbindu-le în cadrul întâlnirilor săptămânale, încurajându-i, îmbărbătându-i. „*Domnul profesor universitar Dimitrie Gusti, președintele Academiei Române-scria Handrea-ne-a onorat cu prezența sa de mai multe ori la aceste întruniri duminicale ale refugiaților ardeleni din București și a fost mândru că pe aceeași scenă, după ce vorbea președintele Academiei Române, urma în program o femeie de serviciu sau un simplu muncitor. Domnul Prof. D. Gusti a stat cot la cot cu acești oameni modești, a asistat la jocurile și șezătorile lor duminicale...s-a întreținut de vorbă cu ei, arătând toată dragostea și căldura sufletului său larg la durerile sătenilor refugiați...*”¹²

După război și-a continuat activitatea de învățător și de cercetător al culturii populare în mai multe localități din județul Mureș, revenind ori de câte ori avea ocazia, în satele pe care le-a străbătut cu echipele studențești acest lucru reiese și din corespondența sa cu învățătorul Mihai Moldovan din Luieriu care realizase la rândul său un muzeu sătesc și un cămin cultural în sat. „*După ce am ieșit din spital-scria Handrea-am făcut mai multe drumuri la Reghin și la Târgu-Mureș și ultimul drum la Buciumi, unde am stat mai multe zile, unde am avut de lucru atât pentru muzeul care l-am înființat, în cadrul Echipei de cercetări monografice, cât și alte treburi. De la Buciumi am plecat la Muzeul din*

⁹ Ibidem

¹⁰ Handrea Iustin, *Trei ani cu refugiați ardeleni*, București, 1945.

¹¹ Idem

¹² Ibidem

zalău pentru o singură zi, iar de acolo la Cluj unde la fel am stat mai multe zile”¹³

Nu putem încheia fără a pomeni câteva lucrări ale lui Iustin Handrea redactate, ca urmare a conlucrării cu Dimitrie Gusti și a participării la cercetarea monografică a satelor românești. Amintim lucrarea :*Muzeul școlar, apărută la Editura Didactică, în anul 1957 și Muzeul Satului, rămasă în manuscris*. Ultima lucrare, rămasă nepublicată, este cea mai complexă și tratează probleme de muzeologie cum ar fi :structura unui muzeu complex; metode de colectare , înregistrare ,conservare și expunere a diferitelor categorii de obiecte muzeale; îmbogățirea colecțiilor prin donații etc. Referitor la etnografie susține că :*„...trebuie adunat tot ce se găsește în legătură cu viața satului, din toate domeniile de activitate ca :agricultură, creșterea animalelor, industrii țărănești, pescuit, vânătoare, locuințe, hrană, îmbrăcăminte ș. a..”*¹⁴ În continuare afirmă că :*„Nu este necesar ca obiectele etnografice să aibă neapărat valoarea artistică pentru că aici nu se urmărește cunoașterea artei populare ci săpoarte urmele de folosire a obiectelor în viața de fiecare zi a săteanului.”*¹⁵ Face o clasificare tipologică a obiectelor etnografice; recomandă metode de conservare, depozitare, evidență și etalare expozițională a diferitelor categorii de obiecte. Aceste lucrări demonstrează faptul că Iustin Handrea a fost un cercetător temeinic și un muzeograf modern, actual, contemporan.

¹³ Scrisoarea lui Iustin Handrea către Mihai Moldovan datată 27 februarie 1972.

¹⁴ Handrea Iustin, *Muzeul Satului*, Manuscris la Arhivele statului din Târgu.Mureș.

¹⁵ Idem

MIRON ELIE CRISTEA ȘI CULTURA POPULARĂ

PAMFIL BILIȚIU

Miron Cristea face parte din galeria personalităților complexe ale Ardealului, care a înscris contribuții deosebite în variate domenii de activitate, străduindu-se să fie deopotrivă om al bisericii ortodoxe, aprig luptător pentru emancipare națională și spirituală, om politic, scriitor cu o vastă și bogată activitate, luptător pentru emanciparea învățământului. Pe parcursul întregii sale vieți Elie M. Cristea s-a dovedit deosebit de atras de păstrarea datinilor, a obiceiurilor de la sate, precum și de ceea ce înseamnă cultura populară în sens larg.

Pasiunea acestei marcante personalități pentru cultura populară își trage seva din originea țărănească. Un exeget al vieții și activității sale Ion Rusu – Abrudeanu nota : „Dr. Miron Cristea, primul patriarh al României este de extracție țărănească, ca de altfel cei mai mulți din șirul ierarhilor țărilor române.”¹

Descendența țărănească era pentru Miron Cristea o mândrie, pe care nu a ezitat să și-o mărturisească în anumite ocazii. „Și eu sunt fiu de țăran”, mărturisea în 1905, când lua parte la sfințirea noului locaș al Școlii confesionale române ortodoxe.²

De obârșie din Toplița Română, pe atunci o comună, locuită numai de români, Miron Cristea a avut o copilărie legănată de doinele, jocurile, basmele care se performau în această veche vatră românească.

Trebuie să subliniem că Miron Cristea a avut privilegiul să fie educat în spiritul dragostei față de neam, mai întâi în familie, dar și la Liceul din Năsăud unde „tânărul Cristea gusta de-a binelea mândria de a face parte din neamul românesc, a cărui istorie glorioasă și literatură începuse s-o cunoască și s-o simtă”.³

Activitatea spirituală laborioasă care domnea în acest liceu a avut o puternică înrăurire asupra tânărului Miron Cristea. În anul 1886-1887, pe când era în clasa a VIII-a liceală, devine președintele Societății literare, botează simbolic „Virtus Romana Rediviva” a studenților.

În cadrul acestei societăți, Miron Cristea își exercită cele dintâi vocații pentru creația literară și cultura populară. La 24 aprilie 1887, cu ocazia unei serate literare publice, Miron Cristea rostește o conferință, care ne argumentează acest atașament timpuriu al viitorului patriarh pentru creația populară intitulată „Desvoltarea și răspândirea jocurilor naționale românești”.

Este important să amintim apoi că în numărul 33 al Revistei familia de la Oradea publică prima schiță intitulată „Prosiit” în care se ocupă de strănutatul la

¹ Ioan Rusu-Abrudeanu, Înalt prea sfinția sa patriarhul României Dr. Miron Cristea, înalt regent. Omul și faptele. Volumul I. București, Editura Cartea Românească, 1929, p.11

² Op. cit, p. 114

³ Op. cit, p. 32

diferite popoare, în care dă explicații ale formulelor orale care se rostesc când strănută cineva „Să-ți fie de bine”, „Sănătate”, „Noroc” sau „Prosit”.⁴

Mai trebuie amintit că în liceu Miron Cristea a purtat mai tot timpul costumul său țărănesc și doar după intrarea în seminarul teologic substituie „cioarecii de haba (stofă țesută din lână țigaie) și cămașa cu chitoare fără nasturi” care exprima dragostea lui pentru portul popular din satul de baștină. Atunci a schimbat portul țărănesc pe cel „domnesc”.⁵

În publicistica sa din anii de studenție, o serie de articole apărute în Telegraful român ni se revelează tot mai pregnant interesul lui Miron Cristea pentru creația populară. Într-un articol apărut în nr. 110 din 1895 al acestei publicații Ilie Cristea se arată nemulțumit de faptul că în școlile din imperiu, pe care le etichetează ca „străine” nu se iau în considerație datinile, moravurile, aptitudinile neamului. Drept consecință propune inițierea de organizații, „care să împlinescă ceea ce nu primesc și nu li se poate dea românilor din institutele străine”.⁶

Ca membru în comitetul conducător al Societății Petru Maior, pe când era student al Facultății de litere din Budapesta, când politica de maghiarizare era în toi se declară satisfăcut de unii studenți, „...care necunoscând îndeajuns limba română se străduiau să-și câștige și cel mai scump tezaur al poporului românesc”.⁷ Rezultă că în privința importanței limbii naționale și a cunoașterii ei Miron Cristea avea convingeri adânci, pe care le-a și exprimat convingător în diverse ocazii.

Răspunzând profesorului Varga Gyula din Arad, membru al Academiei Maghiare, sub pseudonimul „Polux”, publicat în Tribuna de la Sibiu, vorbind de identitatea românului și de conștiința sa de descendent „al celui mai distins popor din lume”, face referiri asupra frumuseții și suavității limbii române. După opinia sa „românul are o limbă care ca și mierea îi îndulcește buzele când o vorbești”.⁸

Cu prilejul aniversării profesorului universitar Alexandru Roman, care are loc la 30 ianuarie 1893 vorbește despre rezistența limbii române de esență populară în fața vicisitudinilor vremii, fiind refractară influențelor.

„Dar cu toată vitregia timpului graiul românesc nu s-a nimicit, nu s-a stins, căci dacă boieri frunțași se rușinau de el, nu se rușina poporul de rând, țaranul român.

Simplele case țărănești sau așa zicând colibe țărănești era tot atâtea temple vestfalice, pe vetrele cărora se păstra focul celui mai scump tezaur pe care îl are o națiune limba”.⁹

Pe parcursul activității sale, ori de câte ori are prilejul Miron Cristea face considerații pline de elogii la adresa creației populare de care se dovedește legat prin toate fibrele. Într-o corespondență trimisă din Ida Mare și semnată „Călătorul”, publicată în nr. 22 din 1895 al Foi Poporului Ilie Cristea notează cu mare satisfacție rânduri închinată vieții spirituale tradiționale care pulsa în satele românești. „Mare îți este bucuria și mângâierea, când trecând prin comune românești, auzi din gura

⁴ Op. cit., p. 33

⁵ Op. cit., p. 34

⁶ Op. cit., p. 73

⁷ Op. cit., p. 41

⁸ Op. cit., p. 38

⁹ Op. cit., p. 42

flăcăilor cele mai naționale cântări și doine".¹⁰

Activitatea sa pusă în slujba valorificării creației populare va prinde contur începând cu anul 1896, când este ales membru în Comitetul ASTRA-Despărțământul IV Sibiu, în locul lui G. Bogdan Duică mutat la București.¹¹

În cadrul ASTREI, ca și alți cărturari din Transilvania Ilie Cristea devine un înflăcărat al luptei pentru emanciparea politică și culturală a poporului din imperiul dualist.

La Adunarea cercuală a Despărțământului IV al ASTREI, ținută adunarea proverbelor românești. Propunerea fiind însușită de către membrii comitetului, el a fost însărcinat, împreună cu Ioan Papiu să redacteze un apel pentru colectarea proverbelor adresat mai ales „cărturarilor de la sate”. Cei doi au redactat acest apel și l-au tipărit pe o foaie volantă la data de 27 ianuarie (8 februarie) pe care l-au trimis peste tot unde nădăjduiau la o colaborare.¹²

Apelul se constituie drept un document de mare valoare pentru cunoașterea interesului pentru folclor, precum și a concepțiilor despre acesta ale inițiatorului apelului.

Din textul Apelului rezultă că propunerea a fost implicată de prevederile statutelor Asociațiunii, care „obligă pe membrii ei a intra îndeaproape în atingere cu poporul”.¹³

Autorul Apelului simte nevoia să atenționeze „Prin aceasta însă eu cred că nu am făcut totul cât este de lipsă în atingerile noastre cu poporul, căci avem datorința nu numai a da de la noi ce este mai bun, ci a și lua de la popor ceea ce la el aflăm vrednic de purtat pentru viitor”.¹⁴

Ne apare limpede exprimată în aceste fraze ideea nevoii de valorificare a tot ceea ce este valoros din creația anonimă.

După ce face o adevărată pledoarie pentru valorificarea în totalitate a creației populare, în care scop consideră că trebuie să se acționeze, Miron Cristea se oprește asupra unui compartiment, pe care îl prețuia în mod aparte și care fusese neglijat în contextul valorificărilor de până atunci și care îl reprezenta „proverbele sau acele expresiuni scurte, precise și plastice, ieșite din gura poporului”.¹⁵

Valorificarea proverbelor pornea la Ilie Cristea din convingeri adânci. El observa, pe bună dreptate, „...că acest ram mai mult reoglindește profunditatea și agerimea minții omenești”, proverbele fiind totodată și „rezultatul convingător al unor experiențe probate”.¹⁶

Adunarea proverbelor despre care mereu atrage atenția că „...s'au negles până acuma spre dauna generală” o considera o necesitate de o importanță multiplă, subliniind că: pe lângă deosebita lor însemnătate pentru studiul limbei și pentru istoria culturii unui popor ele formează și un bogat izvor de înțelepciune

¹⁰ OP. cit., p. 71

¹¹ Op. cit., 78-79

¹² Antonie Plămădeală. Studiu introductiv la Pagini dintr-o arhivă inedită. București,

Editura Minerva, 1984, p. XI.

¹³ Pagini dintr-o arhivă inedită, Op. cit., p. 290

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

pentru viață”.¹⁷

Pomind de la aceste considerente lansează un îndemn adresat adunării cercuale pe care îl cheamă „să poftască a lua dispozițiunile necesare, ca și cu ajutorul cărturarilor de la sate să se colecteze proverbele românilor de pe teritoriul Despărțământului Sibiului, eventual și din celelalte ținuturi românești de dincoace de Carpați”.¹⁸

Propunerea fiind aprobată de către Comitetul Central al Asociațiunii, acesta se învoiește să se adreseze către „...onorata inteligență română și către cărturarii de la sate, care trăiesc în mijlocită atingere cu poporul nostru”.

Intellectualității de la sate îi este adresată „rugarea ca să binevoiască a aduna și însemna deocamdată toate proverbele române pe care le cunosc, fie că le-au auzit din gura poporului, fie că le-au aflat scrise și știu că ocură în graiul românului de dincoace de Carpați”. Recomandă să se adune și „idiotismele care formează expresiuni aforistice specifice și sânt totodată podoabe ale limbii ca de exemplu „fuge mâncând pământul”, „duce căinii la apă”, „e cască gură”, „dă cu barda-n lună etc”.

Rândurile sânt un argument cert al adeptului lărgirii ariei de investigație a culturii populare asupra unor aspecte ale acesteia pe cât de importante, pe atât de puțin valorificate.

Alături de importanța proverbelor ca documentare de limbă și gândire profundă reflexe ale unei experiențe de viață tradiționale, rezultate ale harului creator al poporului nu ezită să nu amintească importanța folclorului ca sursă de inspirație pentru literatură. „Scopul urmărit fiind acela de a sluji Asociațiunii și peste tot literaturii române, pe care sântem datori cu toții a o sprijini”.¹⁹

Desigur buna orientare și posedarea de cunoștințe i-au facilitat să dea în apel și indicații tehnice de culegere și de metodologia cercetărilor de teren. Amintim pe această linie redarea în formă autentică a pieselor de folclor adică „așa cum au fost auzite din popor”, explicarea cuvintelor necunoscute a unor expresii „care nu se află în folosință generală”.²⁰ Acelorași temeinice cunoștințe pe care le posedă această personalitate se datorează și indicațiile legate de identitatea pieselor adunate. Consideră importantă notarea localității din care se culeg piesele, tradiția păstrată în popor referitoare la originea proverbelor, nu însă și numele performerului de la care s-au cules plâsmuirile anonime.²¹ Culegerile cere să fie expediate împreună cu subscrierea corectă a colectatorului (culegătorului) la adresa sa din Sibiu stabilind ca dată limită Ziua Crucii a anului 1898.²²

După ce în prealabil se plânge că deși Apelul a fost destinat „tocmai la cărturarii din numeroase comune ce aparțin de Despărțământul Sibiu n-a avut răsunătul cuvenit, Miron Cristea îi nominalizează pe toți colaboratorii săi între care figurează și sora lui, Elvira Cristea, din Toplița română și absolventul de teologie Ilarie Chendi, clericul Lazăr Criteanu, pe atunci student la Budapesta.

Referitor la sora lui menționează că a notat multe și însemnate atât de

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Op. cit, p. 296

aiurea(sic) cât și din comuna natală și mai ales în graiul mamei noastre Domnița pururea garnisit cu podoabe, maxime pline de înțelepciune”²³.

Mai pomenește de „colecția Casinei române din Lugoj, pusă la dispoziție de Gheorghe Adam ale cărei membri au consemnat sentințe maxime și proverbe valoroase multe necunoscute în părțile ardeleni”²⁴. Cu gândul la eventualele contribuții viitoare la studierea proverbelor Elie Cristea enumeră „colecțiunile de proverbe, ” 16 la număr din care nu lipsesc contribuțiile lui Anton Pann, Iordache Golescu, Petre Ispiresu, I.C.Hintescu, Grigore Moldovan, etc.

Colecția lui Iuliu Zane este considerată ca fiind „cea mai voluminoasă și cea mai importantă.” Culegerile enumerate sânt analizate și criticate, în acord cu buna pregătire cu care era înarmat. Despre piesele lui Anton Pann amintește că „multe sunt între ele străine, slavice, turcite și deci neoriginale”.

Despre piesele lui I. C. Hintescu, tipograf din Brașov spune că: sunt greșit fixate, schimbate total, altele greșite”²⁵. Rezultă că Miron Cristea combătea neautenticul, ba și înregistrările pieselor folclorice greșite în timpul culegerii de pe teren. În această precuvântare la colecția de proverbe Iuliu Zane pentru care avea considerații aparte amintește că este „om –albină, care a adunat cu zel unic și rar la noi românii proverbe, maxime, povești, ghicitori, cimilituri din scriitori vechi și noi și din toate părțile locuite de români”²⁶.

Miron Cristea a purtat și o corespondență cu Iuliu Zane. Din scrisoarea datată 10/22 martie 1898 aflăm că Zane a fost însărcinat cu alcătuirea colecției sale de către Guvernul român și publicase deja două volume 800 pagini din această lucrare, planificată să cuprindă 8-10 volume. În scrisoare se declară nemulțumit că nu prea dispune de material din părțile Transilvaniei și că după îndemnul lui V. A. Urechia a publicat un apel prin mai multe ziare și s-a adresat unor persoane fizice. Aflând de Apelul lui și al lui I. Papiu îi solicită lui Miron Cristea să-l publice „cât de curând materialul și să-l înștiințeze la timp de publicarea lui pentru a-l putea valorifica în lucrarea aflată în curs de elaborare menită să reflecteze „gândirea întregii suflări românești”²⁷.

La 29 iunie 1901 Zane îi mulțumește lui Miron Cristea pentru volumul său pe care tocmai îl primise, semnalându-i și faptul că a fost anunțat în ziarul Apărarea națională din București. Îl încurajează și îndeamnă să nu pună la inimă unele critici de care probabil viitorul patriarh se plânge în scrisoarea cu care își însoțise volumul și îi recomandă să continue și să adune mai ales proverbe și legende istorice. Îi cere de asemenea să precizeze pentru fiecare localitate indicată, în dreptul proverbului sau zicerii și comitatul sau provincia, ca să le poată cita și pe acestea. Îl mai informează că până în 1903 va termina toate cele zece volume, având la acea dată terminate volumele I-IV și VIII, menționând că „volumul IV va fi definitivat în cursul anului, volumele VII-VIII vor fi terminate în 1902, iar cel de al X-lea în 1903. Își exprimă regretul că nu i le poate trimite deoarece poșta este foarte scumpă”²⁸.

În culegerea sa antologică sunt nominalizați autorii puși la contribuție de

²³ Op. cit., p. 298

²⁴ Ibid.

²⁵ Op. cit., p. 299

²⁶ Ibid.

²⁷ Op. cit., p. 243-244

²⁸ Antonie Plămădeală Op. cit., p. XII-XIII.

către Iuliu Zanne, Miron Cristea fiind omis, cu toate că îl folosiseră. De altfel Miron Cristea este omis și din bibliografia pe care o publică la începutul volumului X în care sunt enumerați 633 de autori. Din culegerea lui Miron Cristea Zanne a publicat nu mai puțin de 550 de proverbe adunate de către el, după fiecare menționând numele lui M. Cristea, a localității și regiunii de unde le-au cules.²⁹

Colecția lui Miron Cristea a apărut în 1901 sub titlul „Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme”. A fost publicată la Sibiu în Tipografia Arhiepiscopiei și cuprinde 3000 de texte adunate din județul sibiu, Hunedoara, Alba, Timiș, Mureș, Brașov, clasificate alfabetic, cu o deosebită grijă pentru alegerea cuvântului cheie.³⁰

Lucrarea ne argumentează intenția cărturarului de a extinde permanent aria de investigare, prin intermediul corespondențelor și a aduna din acest compartiment al culturii spirituale populare un material cât mai bogat și cât mai variat.

Stimularea interesului pentru cultură a fost pentru Miron Cristea un obiectiv fundamental. Așa ne putem explica situarea în prim planul inițiativei pentru crearea unui fond de teatru român. Multe dintre conferințele sale ținute după 1900 sunt pe această linie doveditoare. În 1903 la sebeș în cadrul Societății pentru crearea unui fond de teatru român, al cărui membru era pledează pentru valorificarea scenică a acelor „scene fermecătoare din traiul poporului românesc” care ar avea drept consecință educarea patriotică a poporului. „Și mă cuget cât de mult s-ar putea spori dragostea noastră către acest popor și viața lui dacă asemenea scene le-am vedea reproduse pe scenă într-o armonică și artistică înlanțuire de către persoane cu educație artistică din gura cărora graiul nostru devine mai fermecător și din mișcărilor cărora ținuta românului îți trezește întreaga simpatie”.³¹

Între scenele la care se gândea este una luată din viața grea, dar pitorească a moșilor cu întregul ei substrat poetic și etnografic. „Ce plăcere, ce emoțiuni artistice ce mișcare nu s-ar naște în sufletul nostru văzând, de exemplu, că deodată apare pe scenă un moș, cu nedespărțitul tovarăș, cu calul său, încărcat de vasele confecționate din brazii Munților Apuseni; calul înaintând alene, iar moșul cântă cu duioșie: „Plecă-a moșul la țară / Cu cercuri și cu ciubară/ sau, Munții noștri aur poartă/ Noi cerșim din poartă-n poartă”.

Asupra valențelor educative care să redeștepte, în rândul semenilor, dragostea de neam insistă cu elan stilistic: „O scenă ca aceasta, reamintindu-ne multe momente neuitate din trecutul nostru ar fi după părerea mea în stare mai mult decât orice vorbire înflăcărată și plin de puternice argumente să determine pe mulți să-și iubească neamul cu îndoită dragoste și să lucreze din toate puterile la ridicarea lui”.³² rezultă că miron Cristea visa la un teatru, strâns legat de popor, care să valorifice scenic creația sănătoasă a poporului cu ridicate valențe educative.

Încă la acea vreme Miron Cristea avea convingeri legate de slăbirea și dispariția manifestărilor folclorice, teorie pe care o întâlnim încă la Vasile Alecsandri, fapt ce în opinia lui, constituia o irecuperabilă pagubă și o primejdie pentru viitorul neamului. „Cu cât pe zi ce trece să constatăm cu regret că ni se pângărește până și în cele mai ascunse și mai retrase ținuturi din creierii munților viața idilică și

²⁹ Ibid.

³⁰ Iordan Datcu și S. C. Stroescu. Dicționarul folcloriștilor. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 153-154.

³¹ Ion Rusu-Abrudeanu, Op. cit., p. 42

³² op. cit., p. 113

originală de odinioară și prin aceasta ne pier cântecele, dispar danțurile, ni se schimbă și corcește portul ceea ce este nu numai o pagubă, dar poate deveni chiar o mare primejdie pentru viitorul traiului românesc”.³³

Această idee pe care o întâlnim expusă în Precuvântarea la proverbe, redactată în 1901 socotind-o de o importanță aparte este vehiculată repetat „Productele spirituale ale poporului încep a pierde din originalitatea ori dispar chiar cu totul”.³⁴

Drept consecință recomandă colaboratorilor grăbirea culegerilor și cercetărilor asupra culturii populare.

Considerând valorificarea scenică a folclorului un mijloc eficient de valorificare se gândea că un astfel de mijloc ar putea îmbrățișa variate compartimente ale culturii populare. În conferința ținută la Blaj, în 1911 cu ocazia ședinței festive a Societății pentru adunarea unui fond de teatru român face o înflăcărată pledoarie pentru valorificarea prin teatru a muzicii și dansurilor populare, considerate comori de mare preț ale poporului. „Teatrul trebuie să mai cultive muzica, cântările și dansurile cele originale ale poporului care sunt comori din cele mai de preț ale românului. Și am face o greșală de neiertat dacă n-am fixa și n-am cultiva și dacă am lăsa să piară acele însușiri admirabile ale poporului de la țară pe care viața modernă din zilele noastre tot mai tare le surghiunește din satele noastre de odinioară atât de pline de farmec, de poezie și de viață idilică”.³⁵

Preocupările pentru cultura populară ale lui Miron Cristea se evidențiază prin complexitate. În aceeași conferință de la Caransebeș tratează cu multiple argumente originea religioasă a jocurilor, dansurilor și teatrului.

Este plauzibilă și originală opinia lui Miron Cristea potrivit căreia „procesionile religioase, din zilele noastre din România, și din țările catolice în frunte cu preoțimea, cu preoțimea, cu episcopii și icoane făcătoare de minuni sunt rămășițele unor asemenea procesiuni și jocuri rituale păgâne”.³⁶

Miron Cristea se dovedește modern în concepții și posesor ale unor temeinice cunoștințe de specialitate și atunci când analizează influențele și similitudinile dintre folclorul nostru și cel al altor popoare. „Focul Sânzienilor în jurul căruia jucau e și azi un uz lăsat la unii germani și slavi. L-am văzut astă vară în Istria”.

Considerațiile comparatiste nu lipsesc nici în privința dansurilor și a obiceiurilor. „Jocuri religioase au avut și romanii. De la ei au trecut la noi. Junii din jurul Sibiului și din alte părți joacă călușerul șim Bătuta tocmai la serbările Crăciunului și Anului Nou. Dovadă că proveniența lor este religioasă”.³⁷

Desigur această opinie nu o putem împărtăși deoarece se știe că peste sărbători mai vechi s-au suprapus unele sărbători religioase între care și Crăciunul, unele dintre tradițiile și obiceiurile sărbătorii fiind precreștine. Chiar dacă aceste păreri nu sunt argumentate și nu pot fi acceptate important rămâne faptul că Miron Cristea s-a arătat preocupat de originea unor manifestări tradiționale cât și de posibilele influențe ce s-au exercitat asupra lor.

³³ Op. cit., p. 113-114

³⁴ Pagini dintr-o arhivă inedită. Op. cit., p. 296

³⁵ Op. cit., p. 395

³⁶ Op. cit., p. 396.

³⁷ Op. cit., p.396

Potrivit părerilor sale, teatrul la popoarele creștine își are originea în teatrul religios, care ulterior s-a desacralizat. „Iară la popoarele creștine primele încercări de teatru au fost la copii Steaua și cei trei Crai de la răsărit. Astăzi atât adausurile cât și teatrul au devenit lucruri aproape exclusiv de distracție, lumești”.³⁸

O atare părere nu poate fi nici ea acceptată dacă avem în vedere că la greci începutul teatrului tebuie căutat în serbările lui Dyonisos unde actorii dădeau reprezentanții îmbrăcați în piei de țap care se numeau „tragoi” și care au dat naștere la tragedie. Considerăm că obiceiul caprei de la Anul Nou și Crăciun care ia forme dramatizate în Maramureș, Sălaj și alte regiuni ale țării datează dinaintea creștinismului.

Miron Cristea considera portul popular o mare avuție. De aceea a pledat pentru apărarea și păstrarea lui. Într-o cuvântare ținută la Caransebeș se ridică împotriva poluării lui de „catifele moderne și de culori lipsite de bun gust”. De aceea devine categoric când vorbește despre nevoia înlăturării acestor tendințe de poluare.

„În lături cu aceste zdrențe străine și îmbrăcați vechiul nostru port curat țărănesc și românesc”.³⁹

Am arătat că Miron Cristea încă de timpuriu s-a arătat constant interesat de creația populară în sens larg. În 1892 ca student la Budapesta și în calitate de membru al Societății Petru Maior lansează un apel către colegi, de fapt un fel de chestionar legat de jocurile naționale, solicitându-le descrieri cu privire la numele jocurilor din regiunea lor și la felul cum se joacă. Unele răspunsuri i-au parvenit și a încercat chiar să le organizeze. Descrie jocurile de doi, Hora, axionul, Csardașul, iarăși Hora, Sârba și Brăul. Pe alte foi mai descrie Cadrilul „cu cele șase figuri ale sale în toate amănuntele”.⁴⁰

Pe Miron Cristea l-au interesat în mod aparte obiceiurile manifestări complexe, adevărate instituții sociale. O dovadă ilustrativă ne-o oferă însemnările „Datini la nuntă din Toplița”.

Chiar dacă nu realizează o descriere amănunțită a acestui ceremonial amplu și spectacular, se oprește la cele mai importante episoade cum ar fi pețitul cu datinile ce le ocazionează, care sunt foarte interesante prin bogăția și multitudinea actelor ceremoniale. Descrie apoi pregătirile de nuntă, cununia, nunta de la mire și de la mireasă. Miron Cristea știe să noteze poezia care marchează aceste acte ceremoniale și care este adesea de mare frumusețe, până la așezarea la masă și la oferirea darurilor.

Lui Miron Cristea nu i-au scăpat nici alte manifestări ocazionale pe care le-a consemnat chiar dacă sunt de o mai mică însemnătate. În 1910 pe când se afla la Brașov la cununia copiilor unor cunoscuți notează un cântec al orbilor, compus probabil de un muzicant orb, care venit să se bucure și el alături de ceilalți nuntași își cânta nefericirea.⁴¹

Complexitatea preocupărilor lui Miron Cristea în domeniul folclorului ne mai este argumentată și de descrierea pe mai multe foi volante a unor farmece de

³⁸ Op. cit., p. 397

³⁹ Antonie Plămădeală, op. cit., p. XVII

⁴⁰ Op. cit., p. XIII

⁴¹ Ibid.

ursită.⁴²

Miron Cristea își revendică un loc aparte printre pionieri muzeistici etnografice. În apelul pentru un muzeu istorico-etnografic românesc la Sibiu el stipulează cu argumente multiple rosturile unei astfel de instituții. „Orice popor conștiu, cu tendință de a pune temelii țării, viitorului său și a-și asigura o dezvoltare sănătoasă a individualității sale etnice este dator a se cunoaște pe sine din toate punctele de vedere.

Fără acest puternic factor al cunoașterii de sine sântem lipsiți de busola care să îndrepteze spre o țință sigură toate manifestațiunile vieții noastre publice. Multe și variate sânt mijloacele publice pentru a ne cunoaște și între acestea un loc de frunte ocupă *instituțiunea culturală muzeul istoric și etnografic*.”⁴³

Amintind că în acel an s-a terminat edificiul muzeului (1904) ceea ce constituia în opinia lui „începutul pentru crearea unei instituțiuni din cele mai importante” considera că a sosit timpul ca să ne gândim și la cuvenita înzestrare și aranjare a acestei case”.

Muzeul este conceput a sluji în „două direcțiuni”, una rezervată trecutului nostru, care în opinia lui reprezenta „un factor puternic pentru nutrirea spiritului național”, iar cealaltă preconiza ca prin ea să se valorifice „tot ceea ce se referă la traiul patriarhal și original al poporului nostru și mai ales uneltele, sculele și obiectele, care încep a dispărea făcând loc înnoirilor influențate de civilizațiune, care străbate în cele mai ascunse colțuri ale vieții popoarelor”.⁴⁴

În privința importanței unui astfel de muzeu convingerile sale sunt adânci. Un astfel de muzeu este considerat „adevărat altar pentru cultivarea tradițiunilor naționale, un adevărat templu pentru conservarea urmelor despre vechiul trai și despre stadiul cultural al părinților și strămoșilor noștri”.⁴⁵

Adept al dispariției culturii populare ca urmare a factorilor de civilizație el recomandă adunarea grabnică a patrimoniului etnografic care să fie conservat prin muzeu. „În acest scop trebuie să culegem, să păstrăm până mai e timp tot ceea ce este amenințat să dispară pentru totdeauna. Necesitatea devine cu atât mai iminentă cu cât suntem expuși mai multor influențe străine care iute corcesc traiul unui popor spre imitarea lucrurilor observate la străini”.⁴⁶ Rezultă că evoluția culturii populare o pune și pe seama influențelor străine exercitate asupra ei, idee la modă în epocă dacă ne gândim la modul acut în care o ridică și o altă pionieră a etnografiei românești Elena Pop Hossu-Longin în scrierile ei.

Secțiunea etnografică a muzeului era menită a reprezenta în toată complexitatea lui patrimoniul culturii populare materiale și spirituale, așa încât muzeul să fie capabil să prezinte „o ilustrativă icoană etnografică despre întreaga viață actuală a poporului nostru în toți ramii de manifestațiune, scoțind la iveală acele note care caracterizează traiul specific al poporului românesc, care formează chintesența individualității etnice cu un cuvânt toate produsele... mai marcante ale poporului și manifestațiunile mai caracteristice ale cugetării și ale întregii sale vieți”

Muzeul era prin urmare destinat, a fi o oglindă complexă a întregii vieți

⁴² Ibid.

⁴³ Pagini dintr-o arhivă inedită. Op. Cit., p. 399.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Op. cit., p. 200

⁴⁶ Ibid.

materiale și spirituale ale românului. „Nu pot fi uitate credințele, datinile, obiceiurile la ocazii triste și vesele, cântări, dansuri, muzică, portul, obiecte de folos”.⁴⁷

Muzeul istoric și etnografic este repus în depline virtuți pe linia educației naționale și patriotice, fiind considerat un mijloc menit „a deștepta o mândrie națională contribuind la continuitatea tradițiilor artistice”. Muzeului îi rezerva și rosturi pe linia perpetuării și conservării tradițiilor. „Să dăm culturii noastre populare ulterioare o dezvoltare izvorâtă din pământul propriu, să dezvoltăm și să perfecționăm produsele în formă veche, în stilul românesc”.⁴⁸

Pornind de la aceste considerente recomandă intensificarea acțiunilor de înzestrare a muzeului. Avem cu toții datorința de a dezvolta mai ales acum la început cea mai vie activitate pentru înzestrarea cuvenită a muzeului nostru istoric și etnografic”.

În acest scop trimite un Circulariu semnat de Ilarion Pușcașu și George Pascu prin care se adresa clerului și învățătorimii, solicitându-le „să facă acestei instituții un mare serviciu prin colctarea de obiecte donând ei înșiși, îndemnând și pe alții, care dispun de ceva potrivit a dona muzeului lucruri de valoare artistică istorică și etnografică”.⁴⁹

În scopul înzestrării muzeului miza pe o colaborare mai amplă. De aceea recomandă preoților și învățătorimii

„să atragă și pe alții care dispun de ceva potrivit a dona muzeului lucruri de valoare istorică și etnografică”.⁵⁰

Consideră că preotesele și învățătoarele ar putea influența adunare de port popular pe care îl considera „ceva mai costisitor”. Portul se cerea colecționat în adevărata lui varietate de aceea miza și pe aportul femeilor „mai frunțase din comună sau ținutul întreg spre a confecționa toate hainele pentru îmbrăcarea de păpușe în mărime naturală”.⁵¹ Rezultă că și expunerea pieselor de port popular nu se putea realiza la întâmplare ci preconiza forme uitate și astăzi cum ar fi expunerea lor prin intermediul manechinelor. De aceea simte nevoia să facă referiri și la „punctele de orientare date din partea Comitetul Central”.⁵²

Din partea învățătorimii și clerului miza și pe un sprijin material care să vină „din toate puterile sale morale și materiale de o parte achitarea cheltuielilor pentru terminarea frumosului Palat al muzeului, iar pe de altă parte donând și colectând diferite obiecte pentru înzestrarea acestei instituții culturale românești, care mai ales acum la începutul vieții sale are lipsă de ajutorul tuturor”.⁵³

Miron Cristea a dat dovadă de vaste cunoștințe și atunci când își precizează concepțiile privind structurarea pe secțiuni a muzeului conceput, atât în privința secției de istorie cât și în ce privește secția etnografică.

Partea muzeului rezervată etnografiei recomandă să fie structurată în nouă secțiuni așa încât să poată înfățișa toate compartimentele acestei vaste și complexe culturi populare. Prima secțiune este rezervată casei țărănești și care intenționa să

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Op. cit., p. 405

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

cuprindă atât casa proptiu-zisă cât și anexele, apoi mobilierul cu toate piesele și ustensilele casnice cărora să li se păstreze denumirile locale. Industria casnică preconiza să alcătuiască sectorul II prin care să se etaleze talentul și măiestria artistică a țărânului care trebuia să conțină, nu numai piesele de port ci și uneltele cu care acesta era confecționat cum ar fi cele de tors, cusut, împletit etc.

Secțiunea a III-a este rezervată portului „frumosului nostru port național din toate ținuturile”. Pfeconiza ca modelele să fie prezentate în mărime naturală și să cuprindă toate tipurile de port pe categorii de vârstă: port bărbătesc, de fată, de nevastă etc.⁵⁴ Nu omite cuprinderea în contextul portului popular a obiectelor de podoabă și a bijuteriilor țărănești: salbe, mărgelile, inele, țințe etc. preconiza ca acest tezaur care este portul să fie înfățișat și prin imagini în care scop secția urma să aibă și „un album de costume naționale românești”.

În secțiunea a IV-a preconiza să cuprindă „obiectele ce privesc pregătirea mâncărilor: vatră, ceaon, cârpător, precum și descrierea mâncărilor și a băuturilor tradiționale până și tipul de mâncare”.

Secțiunea a V-a este rezervată „obiectelor ce folosesc în diferite ocazii: naștere, botez, cununie, înmormântare, sărbători: steag turcă, crai, jocuri, ouă încondeiate, doftorii, boscoane și alte asemenea rânduiri cu descrierea diferitelor datini, credințe, superstiții, descântece etc.”

Secțiunea a VI-a preconiza să fie rezervată muzicii populare și dansurilor și care să cuprindă și toate instrumentele muzicale de la frunză până la cele mai perfecționate. Secțiunea preconiza să mai cuprindă și cântece și strigături, descrierea dansurilor naționale, fotografii, reproduceri cinematografice etc.⁵⁵ rezultă că descoperim în Miron Cristea și pe adeptul mijloacelor moderne în cercetarea folclorului, fiind și pe această linie un precursor, dacă avem în vedere că de abia în 1937 la primul Congres internațional de folclor C. Brăiloiu dezbate pe larg și cu multiple argumente această problemă în comunicare „Tehnici de înregistrare sonore”, urmată apoi și de alte contribuții pe această linie.

Secțiunea a VII-a este rezervată ocupațiilor și în accepția lui trebuia să cuprindă :

lucrări din viața păstorilor de la stână, uneltele și vasele lor,

unelte de pescuit: lunter crâșnic, halău, mreje, năvod, vâșe, sac, undiță, făcii cu ostie, furcuțe, pești din apele noastre, numirea lor.

Instrumente de vânat puști, pistoale, țiitoare de praf etc. Unelte de prins păsări, măța de prins șoareci.

Uneltele de băieș, de spălat aurul etc. șteampuri în miniatură, din viața plutașilor

Tot felul de unelte agronomice în uz.

Consideră că ar fi „de mare valoare etnografică uneltele primitive care încep a ieși din folosință”.

Secțiunea a VIII-a este rezervată „tipurile caracteristice de român, cu fețe expresive: munteni, țărani, moți, țopi etc. Structura corpului, pielea, ochii, părul etc.”, preconiza să fie înfățișate în muzeu în această secțiune. Tot în această secțiune preconiza să se înfățișeze defectele corporale mai obișnuite, gușați, statistica sporirii, măsurări antropologice făcute de experți”. Rezultă că muzeul urma să aibă

⁵⁴ Op. cit., p. 402

⁵⁵ Ibid.

și un caracter antropologic în acord cu toate cuceririle științifice moderne.

Secțiunea a IX-a urma să fie rezervată pentru „produse limbice: povești, basme, strigături, bocete, colinde, descântece, cimilituri, proverbe, datini la diferite zile calendaristice și ocaziuni, superstiții, boscoane, etc. Dacă analizăm conținutul acestei secțiuni ne convingem de importanța aparte pe care Miron Cristea a știut-o acorda culturii spirituale în sens larg.

Ultima secțiune a X-a este rezervată expunerii de „fotografii, desemnuri de comune însemnate, ținuturi romantice, edificii monumentale, biserici, școli, monografii”.⁵⁶

Visul lui Miron Cristea și l-a văzut împlinit în 1905 când s-a inaugurat Muzeul etnografic și istoric al ASTREI din Sibiu. Se spune în documente că „străuina și munca lui Miron Cristea au fost mari și hotărâtoare, deoarece astăzi acest muzeu cuprinde o mulțime de lucruri interesante cu privire la trecutul poporului român din Ardeal”.⁵⁷

Desigur muzeul nu s-a putut organiza strict pe structura întocmită anterior de autorul ei, dar el a avut de la început caracterul de muzeu național al românilor. Secția de etnografie a fost atunci cea mai mare dintre toate colecțiile existente, cuprinzând peste 15 mii de obiecte. Documentele ne argumentează că în afara unor piese mult admirate, precum țesăturile, broderiile, lucrările de lemn, porturi naționale nu au lipsit nici exponate legate de obiceiuri, precum „serbarea junior” nici fotografii și vederi ale bisericilor din Ardeal sau fotografii înfățișând alte aspecte ale etnografiei ardelenice așa cum preconiza Miron Cristea.⁵⁸

Miron Cristea poate fi considerat, pe drept cuvânt, reprezentantul mișcării de idei despre etnografie și folclor de la începutul secolului al XX-lea și unul dintre pionierii muzeografiei etnografice din Transilvania, precedând pe reprezentanții perioadei de formare a etnografiei ca disciplină de sine stătătoare George Vâlsan, Ovidiu Densusianu, Simion Mehedinți și Romulus Vuia ale căror lucrări apar după 1905. Mai trebuie să amintim că Muzeul istoric și etnografic din Sibiu a fost inaugurat anterior muzeului de etnografie, de artă națională, artă decorativă și industrială inaugurat la București în 1906, iar Muzeul etnografic al Transilvaniei a luat ființă de abia în 1922, la un an după înființarea la Sighet al Muzeului etnografic al Maramuresului.

⁵⁶ Op. cit., p. 403-404

⁵⁷ Ion Rusu-Abrudeanu, Op. cit., p. 114

⁵⁸ Coriolan Petranu. Muzeele din Transilvania, Crișana și Maramureș. București, cartea Românească, 1922, p. 95.

VALORI DE PATRIMONIU DIN VALEA MUREȘULUI SUPERIOR ÎN MUZEUL ETNOGRAFIC TÂRGU-MUREȘ

AURELIA DIACONESCU

Locuită de om din cele mai vechi timpuri Valea Superioară a Mureșului a fost vatră statornică de așezare a populației autohtone dace, daco-romane și române. Vestigiile arheologice atestă faptul că Valea superioară a Mureșului a constituit o arie de populare timpurie încă din primele faze ale civilizației. La atragerea locuitorilor pe aceste meleaguri a contribuit în primul rând existența unor resurse naturale variate(vânat, fructe, lemn, piatră, argilă) precum și a unor largi posibilități pentru obținerea mijloacelor de subzistență din exploatarea solului, cultivarea plantelor și a pomilor fructiferi.

Începuturile cercetării etnografice în această zonă, ca de altfel în ținuturile mureșene, se leagă de numele lui Aurel Filimon(1891-1946) fondatorul Muzeului de Arheologie și Etnografie din Târgu-Mureș. „Ucenicia” în domeniul etnografiei și-o face pe lângă Al. Tzigara Samurcaș, ca secretar, apoi ca asistent la Muzeul de Artă Națională din București, în perioada de formare a etnografiei ca știință de sine stătătoare, perioadă în care pe plan național se abordează problemele de teorie și metodologie în cercetarea etnografică.

Parcursarea numeroaselor zone etnografice de la Dunăre în Maramureș, cunoașterea directă a fenomenelor etnografice îi dau posibilitatea concluziilor de mai târziu cu privire la trecutul poporului român, etnogeneza sau unitatea culturii populare românești.¹

Statornicit în anul 1918, la Târgu-Mureș. Își dedică întreaga activitate colecționării materialelor etnografice din județ cu scopul declarat de a înființa în Târgu-Mureș un muzeu de arheologie și etnografie. Cercetarea etnografică și-a desfășurat-o după modelul școlii etnografice clujene prin cercetări zonale, care au marcat epoca. Susține ideea școlii etnografice clujene în privința culegerii materialului etnografic de vechi cultură-„ce ne-a mai rămas trebuie adunat(. .) fiindcă în acest material vom găsi certificatul nostru de noblete națională.”²

Având o bogată activitate arheologică apreciată de mari personalități ale vremii(G. Pârvan, N. Iorga) în demonstrarea unității, precum și împletirea rezultatelor arheologice cu documentele materiale etnografice, în cercetare, studii și articole, își concentrează atenția asupra zonei Călimanilor, pentru a dovedi că unitățile muntoase-Carpații-nu au constituit niciodată un hotar etnic ci

¹ A. Diaconescu, „Aurel Filimon(1891-1946), activitatea sa etnografică oglindită în documente”, în Marisia, vol. XI-XII, Târgu-Mureș, 1981-1982, p.461

² G.Vâlsan „O știință nouă Etnografia”, Cluj, 1927, p. 10

a reprezentat „coloana vertebrală a pământului românesc, leagănul și întăritorul ființei noastre etnice”.³ Îmbinând cercetările arheologice cu studiile etnografice Aurel Filimon concluzionează pentru zona Călimanilor un prezent „cari și astăzi păstrează reminiscențele epocii bronzului cu atâta sfințenie tradițională, parcă am vedea în fața noastră desfășurarea de pe acele timpuri.”⁴

Conștient de transformările social-economice petrecute în viața satelor a achiziționat tot ce a fost edificator pentru viața materială și spirituală a locuitorilor din ținuturile mureșene, începând cu monumente ale arhitecturii populare, până la uneltele tradiționale, obiecte învechite, supuse dispariției.

Între valorile deosebite achiziționate de A. Filimon din Valea Superioară a Mureșului amintim *ceramica în suluri de lut*, ceramică ce constituie o invenție tehnică, unul din cele mai complexe fenomene culturale aproape de primele perioade ale istoriei omenirii. Ea aduce(ca și toată arta ceramică) o importantă contribuție la reconstituirea felului de viață al oamenilor, reconstituire posibilă prin faptul că aceste obiecte nu sunt create întâmplător, ci reflectă necesitatea oamenilor la un moment dat. Crearea prin invenție a formelor necesare diferitelor funcții determină tipologia obiectelor. Această legătură strânsă cu viața face ca din forma vasului să putem deduce utilizarea lui pentru că o funcție nouă a generat o formă nouă.

Cu siguranță din aceste necesități practice s-a născut ceramica în suluri de lut din valea superioară a Mureșului. Începuturile ceramicii în suluri de lut se pierd în negura timpurilor. Împrejurări fericite pentru cercetarea etnografică au făcut ca această tehnică de confecționare să se transmită din generație în generație până până în zilele noastre, importanța constând în faptul că reprezintă una dintre cele mai vechi tehnici de confecționare a vaselor de lut în istoria culturii umane.

Ceramica lucrată cu mâna se mai întâlnește și în alte regiuni ale globului, dar la noi s-a menținut ca o excepție de la regulă dezvăluind aspecte deosebite despre olăritul țărănesc în Valea Mureșului de-a lungul mileniilor.

Pentru perioada anterioară inventării roții olarului sunt cunoscute 4 tehnici de lucru, pentru confecționarea ceramicii.⁵ Ele au apărut concomitent, ceea ce arată că tehnica de lucru folosită de olarii din țara noastră se leagă de începuturile ceramicii în viața omului. În demonstrarea permanentă a universalității noastre culturale se cere deci precizat și în domeniul ceramicii că la noi, la români, întâlnim de la origini, toate tehnicile cunoscute pe glob, ceea ce mărturisește prezența noastră, permanența noastră în schema evolutivă mondială.

Colecția de vase realizate în suluri de lut a Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș se compune din 67 de piese datând de la sfârșitul sec. al XIX-lea începutul sec. XX, marcând faza de stingere a meșteșugului acestui tip de vase în zonă. Un singur vas din colecție are incizat pe pântec anul confecționării-1927. Toate aceste vase au fost achiziționate de A. Filimon începând cu anul 1920. Colecția se compune din forme plate(tigăi simple, tigăi tripode, cratițe)

³ G. Vâlsan, „Opere alese”, București, 1971, p.111

⁴ A. Filimon „Urme dacice(Etnografie și Arheologie mureșeană), în Glasul Mureșului, Târgu-Mureș nr. 19, 7 apr. 1935

⁵ J. Lips „Obârșia lucrurilor”, București, 1956, p. 184

forme de capacitate (oale de diferite mărime) și forme speciale (pâlnii), obiecte casnice cu un rol însemnat în viața de toate zilele, în trecutul istoric al locuitorilor din Valea Mureșului Superior.

De la achiziționare le-a dat importanță deosebită făcând aprecieri privitoare la valoarea lor ca argument al continuității populației românești pe aceste meleaguri. El spunea: „Ceramica întrebuițată și astăzi în viața casnică (perioada interbelică n. n.) grosolană, făcută cu mâna, cu o tehnică identică timpurilor preistorice se leagă prin analogii de epoca bronzului...”.⁶ Fondatorul muzeului mureșean este cel care a descoperit acest tip de vase și le-a dat importanța științifică și documentară cuvenită. Tratatând această problemă în spirit polemic, pomenim că în volumul de referință „Arta populară românească”, Ed. Academiei 1969, la capitolul de ceramică.

Se menționează (pag. 540): „În 1955 în localitatea Deda de pe Valea Mureșului a fost semnalat un centru de ceramică lucrată cu mâna, necunoscut până atunci” ori Aurel Filimon preciza în anul 1937 cu referire la ceramica în suluri de lut că este: „necunoscută de muzee și literatură fiind o descoperire a subsemnatului, colecționată din satele colinare așezate pe versantele Călimanilor.”⁷

Prin expozițiile din țară și din străinătate vasele în suluri de lut au fost puse în circuitul public dând posibilitatea informării asupra unei tehnici de realizare a vaselor, dispărută în al 4-lea deceniu al secolului XX, întregind prin schițe și fotografii cele mai importante date privind piesele din colecția, dând o imagine asupra unui tip de vase care foarte rar se mai oferă publicului. Prima expunere a lor a fost în anul 1921 în Palatul Culturii din Târgu-Mureș, urmând anul 1937 prin deschiderea la București a Expoziției-Târg organizată de Liga Națională a Femeilor Române, autenticitatea pieselor între care și vasele în suluri de lut, este menționată de presa centrală: „D-l Aurel Filimon ne-a adus toate obiectele întrebuițate în viața casnică de către românii din satele colinare ale versanților Călimanilor, dorind să ne arate viața adevărat românească fără nici o influență străină sau industrială (...) examinarea îndeaproape a acestor obiecte ne urcă în epoci foarte îndepărtate, chiar din preistorie, o viață care a durat mii de ani fără să sufere nici o modificare. Locuitorii acestei regiuni au fost ciobani de când există poporul român, rămânând și astăzi cei mai credincioși păstrători ai tradiției. Dacă putem vorbi de o continuitate a românilor în Ardeal incontestabil că acest stand ne oferă o bogată serie de documente”.⁸ Prezentarea acestui tip de vase ceramice în Expoziția de bază din Târgu-Mureș și Reghin oferă publicului vizitator posibilitatea de a cunoaște vasele de suluri de lut, iar prin punerea în paralel a vaselor cu ceramică dacică, dăm ideea continuității de locuire a populației românești în Valea Mureșului. Literatura de specialitate citează ca centre de producere a acestor vase localitățile Deda, Pietriș și Morăreni din jud. Mureș. Cercetările din anul 1955 efectuate de

⁶ A. Filimon, op. cit

⁷ A. Filimon „Contribuțiuni la vechimea românilor în Ardeal”, în Reînvierea, An. I, nr. 1, p. 24

⁸ „Arta noastră populară”, în Dimineața, București, 1937, 21 mai, p. 9

Fl. Bobu Florescu citează ca sigure centrele Deda și Pietriș.⁹ Ultima etapă de cercetare a acestui tip de vase a fost în perioada 1981-1983 de către subsemnata cercetarea vaselor din colecțiile muzeale (Târgu-Mureș și Reghin) fiind întregită cu date culese din teren, de la nepotul ultimei olărite semnalată de Fl. Bobu Florescu (Savina Olari) aducând în literatura vaselor în suluri de lut, un lucru netratat până atunci-prezența semnelor de meșter. O simplă afirmație a lui A. Filimon în anul 1937 („fiecare sat își avea olarul, aplicând și semnul pe vas...”) a determinat cercetarea cu atenție a colecției și concluzionarea prezenței semnelor de meșter (1,3 sau chiar mai multe cercuri imprimate în pasta proaspătă pe umărul torții, sau linii incizate în același loc). Certitudinea a fost dată de nepotul olăritei citate, care își amintea că la terminarea unui vas olăritea aplica un semn pe toartă spunând: „Ăsta-i de la Savina”.

În genere aceste produse sunt cunoscute sub numele de „vase de Deda”. O caracteristică importantă a vaselor în suluri de lut care conferă caracterul casnic al ocupației, este faptul că în majoritatea lor erau confecționate de către femei caracteristică generală a ceramicii confecționate cu mâna. J. Lips amintește între meseriile străvechi cea de producere a oalelor de lut, ocupație „născocită de femei ca ramură mai tânără a împletitului”.¹⁰

În tratarea tehnicii de lucru merită să ne oprim la roata suport care are denumirea uzuală de „masă”. Ea nu are rol mecanic, învârtirea făcându-se numai pentru a așeza vasul într-o nouă poziție, pentru ca olarul să nu se învârtască în jurul lui. În general uneltele de lucru au fost reduse ca număr și simple ca formă iar arderea s-a făcut în cuptoare simple asemănătoare celor de copt pâinea. Ca rezultat al tehnicii de modelare vasele se caracterizează printr-o grosime mare a pereților, asimetrie pronunțată, cu posibilitatea de identificare a spiralelor sub forma unor creste pe pânțele vaselor, având și o greutate considerabilă (vasele de capacitate între 5-7,5 kg.)

Faptul că ceramica în suluri de lut nu este foarte cunoscută în alte regiuni sau chiar în zonele învecinate, dovedește pe de o parte că producția era restrânsă iar aria de desfășurare era redusă. În general vasele erau schimbate „pe bucate”. În această arie restrânsă vasele erau căutate și apreciate prin calitățile oferite de grosimea peretelui sau porozitatea accentuată a pastei. Și pentru că în zilele noastre foarte puțin se mai cunoaște despre modul de utilizare al lor credem nimerit a oferi spicuri din consemnările mai vechi, care justifică importanța și căutarea care au avut-o în trecut:

„În oalele făcute din benzi se gătește tocana, fasolea, sarmalele și găluștele dând mâncărurilor un gust specific. În lespezi cu picioare sau fără, se fac scoverzi și clătite”.¹¹

„Voluminoasa oală pentru fiert varză(...). Cu cât e mai veche și mai poroasă cu atât e mai bună „gălușca” ce fierbe în ea. De ce oare? Poate(...) că de câte ori a fost pusă în funcțiune, de atâtea ori pereții ei poroși au absorbit din grăsimea conținutului. Odată ajunsă la saturație oala începe să restituie din

⁹ Fl. Bobu Florescu „Urme ale începuturilor artei ceramice în România lucrată în suluri de lut” în R. E. F. tom. 9, 1964, nr. 6, p. 577

¹⁰ J. Lips, op. cit, p. 182

¹¹ A. Filimon „Originea artei populare românești” conferință, 1936 (Arhiva Muzeului județean)

grăsimea acumulată noilor fierturi astfel că varza și fasolea fiartă în această oală miraculoasă va avea aromă cu care se „fălea” gospodina (...). Cam aceeași explicație pentru cratița de lut înnegrită de fum ce stă pe 3 picioare pe vatra deschisă. Ce jumări delicioase și ce plăcinte(scoverzi) minunate ies din pântecele ei, când acestea se coc deasupra cărbunilor aprinși dar fără flacără.”¹²

Valea superioară a Mureșului se constituie într-o păstrătoare a valoroase bunuri materiale și spirituale, bunuri care marchează prezența noastră adânc în istoria civilizației.

Fără deosebiri esențiale, putând urmări ușor similitudinile cu zonele învecinate, înscriindu-se în marea arie a portului transilvănean costumul bărbătesc și femeiesc din Valea Superioară a Mureșului se caracterizează prin sobrietate și frumusețea motivelor ornamentale. Podoabele prezente din cele mai vechi timpuri în componența costumului popular, dau ansamblului de port o notă de măreție relevând o susținută preocupare pentru frumos. Podoabele purtate de bărbați la costumele de sărbătoare, sunt mai puține în general decât cele purtate de femei. În cazul Văii Superioare a Mureșului cu referire specială la zona Călimanilor costumul bărbătesc are o bogăție de podoabe ce se constituie în garnitură ce cuprinde prâsnelele(discurile solare) folosite la decorarea chimirului, crucile de chimir folosite la decorarea buzunarelor de la chimir, inelele de mire, băltagul, precum și o serie de accesorii care se atașează pălăriei. Cea mai plastică descriere a acestui port tradițional o întâlnim tot în scrierile lui A. Filimon din care redăm: „Bărbații poartă pe cap colopul înfășurat cu 4-7 rânduri de zale din alamă, chimirul ornamentat cu un șir de prâsnele(...) cu motive corespunzătoare epocii bronzului. În „curea” (...) într-o teacă de lemn cuțitul lung cu plăsele din alamă, iar pe degete inelul de mire cu un cap lat și mare, ornamentat cu motive din epoca bronzului.”¹³

Muzeul Etnografic din Târgu-Mureș. Deține în colecțiile sale aproape 400 de asemenea piese provenind din zona Călimanilor, zonă predilectă de achiziție și cercetare a fondatorului muzeului mureșean în dorința de a demonstra că unitățile muntoase nu au împiedicat circulația valorilor materiale și spirituale în provinciile românești, despărțite vremelnic și arbitrar de o graniță politică.

Prâsnelele au formă circulară cu diametrul de 3-5 cm. Și se poartă înșirate pe fâșii înguste de piele rezistentă, în 1-2 șiruri plasate peste chimir. Ele relevă măiestria cu care meșterul popular a îmbinat cu multă știință tehnica și materialul în scopul realizării unor obiecte frumoase și reprezentative. Sunt confecționate din alamă, pentru finisare folosindu-se diferite tehnici și metode de lucru. În general s-au folosit tehnicile combinate pentru a pune în valoare materialul, forma și decorul care formează un tot unitar.¹⁴

La fel ca și cele mai vechi podoabe păstrate în colecțiile muzeale din țara noastră, ele datează din sec. XVIII-XIX și dovedesc siguranță în realizarea artistică, ceea ce impune ideea unei perioade de multe secole de experiență a meșterilor populari din zona amintită. Prelucrarea artistică a metalului pentru

¹² I. C. Murășanu, *Cronica-Luna Târgu-Mureșului*(Secția Etnografică) în *Progres și cultură*, Târgu-Mureș, 1937, an, V, nr. 2-3, p. 53

¹³ A. Filimon „Urme dacice...”

¹⁴ G.Stoica „Podoabe populare românești” Ed. Meridiane, București, 1976, p. 19

podoabe realizate de creatori populari are o arie de răspândire limitată la câteva regiuni: Hunedoara, Bistrița-Năsăud, Valea Mureșului cu zonele limitrofe ale Moldovei. Această răspândire ar reprezenta (după părerea D-nei G. Stoica) o remanentă dintr-o veche enclavă cu granița mult mai cuprinzătoare în trecut.

Fiecare piesă poartă pecetea unui trecut pe care îl pătrundem cu greu. Pe acest considerent au fost catalogate „urme dacice” împreună cu alte componente ale culturii materiale din zonă. După Dictatul de la Viena, între anii 1941-1943, fondatorul muzeului mureșean a itinerat o expoziție de artă populară românească în Germania și Italia, prilej cu care și-a folosit cu succes cunoștințele sale de arheologie și etnografie în întâmpinarea publicului vizitator, pe care, prin alăturarea pieselor etnografice (prășnele, inele de mire, băltașe, vase în suluri de lut) cu cele arheologice (brăul de bronz de la Gușterița, fibule din epoca bronzului, ceramică dacică) îi conduce la ideea continuității de viață românească în spațiul carpato-dunărean, cu referire directă la Valea Mureșului, apreciere pe care o găsim consemnată în presa vremii: „Specialiști atât în domeniul arheologic cât și etnografic au rămas surprinși de identitatea de forme și motive a obiectelor de azi și a lucrurilor rămase din epoca preistorică în regiunea tracică. În felul acesta au ajuns ei înșiși la ideea unei continuități culturale indubitabile în regiunea carpato-dunăreană.”¹⁵

În buzunarul chimirului se purtau înfipte cuțitul cu teacă de lemn sau de metal și furculițe, teaca și plăselele furculițelor având reale calități artistice. Motivele ornamentale ale lor sunt predominant geometrice (linia, valul, zig-zagul, cercul) apărând și motive fitomorfe (crenguțe de brad). Atât motivele geometrice propriu-zise cât și cele fitomorfe sunt atestate pe ceramica din epoca bronzului, constituindu-se într-un tipar traco-dac, motive întâlnite în diverse alte domenii ale culturii materiale legate de momente deosebite din viața omului (mai ales în ceremonialul nunții). Ele sunt gravate într-o tehnică artistică deosebită. Subordonarea ornamentelor față de material și de tehnică duce la folosirea câtorva elemente primare: linii șerpuite, linii în unghiuri, triunghiuri și romburi obținute prin incizie cu dălțile, fie prin punctare la cald, elemente care constituie baza decorativă a obiectelor, dar care se organizează în sisteme ornamentale complexe.

Din multitudinea de piese care ilustrează cultura materială din Valea Superioară a Mureșului au fost selectate cele mai semnificative categorii, care poartă în sine atributele de vechime, continuitate, valoare documentară și artistică deosebită prin care se înscriu în categoria valorilor de patrimoniu.

Așezați la răscruce de drumuri între Occident și Orient, în calea atâtor curente de civilizație, românii au adaptat deprinderilor și gusturilor lor canoanele artei. Și chiar dacă nu ei au fost cei care au inventat o serie de piese, podoabe sau ornamente, chiar dacă multe din tehnici se întâlnesc și la alte popoare, au inovat și creat într-un mod care a dus la realizarea unor obiecte originale și prin această originalitate a creațiilor, a contribuției aduse la tezaurul artistic universal este greu de imaginat o bună parte a evoluției civilizației fără prezența poporului nostru în această parte a Europei. De altfel Aurel Filimon a avut dintotdeauna conștiința apartenenței noastre la spiritualitatea europeană. Prin toată

¹⁵ I. Hurdubețiu „Constatări și sugestii în legătură cu expoziția noastră etnografică în Germania”-decupaj de articol (titlu neidentificat)-din documentele fam. Filimon

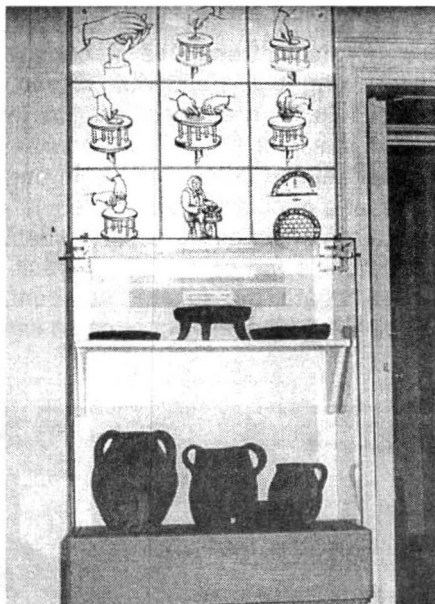
activitatea sa de cercetare a culturii materiale și spirituale a zonelor muntoase a afirmat cu convingerea: „Poate că trebuia să fie căutate aici în culele cele mai ascunse ale Carpaților leagănul poporului român, precum și dovezile permanente ale iscusinței sale, de o armonie adâncă, instinctivă, ce dă dovada umanismului european cel mai înalt.”¹⁶

Așa cum doina păstorească ce se tângue în munții Călimani este ecoul durerii milenare, tot astfel arta populară a Văii Mureșului Superior, ne descoperă trecutul de mii de ani a unui popor în același spațiu geografic pe care îl locuiește din timpuri imemorabile, pe care nu l-a părăsit niciodată, unde fiecare brazdă de pământ este legată de sufletul lui, sunt potrivite cuvintele lui Nietzsche: „Cât trebuie să fi suferit acest popor ca să devină atât de frumos?”.

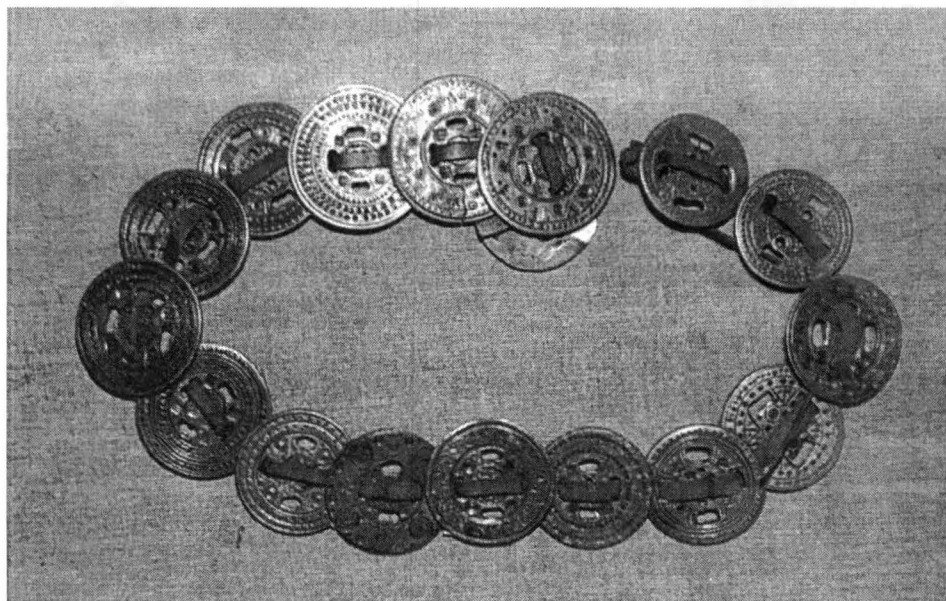


Tipuri de vase veramice în suluri de lut

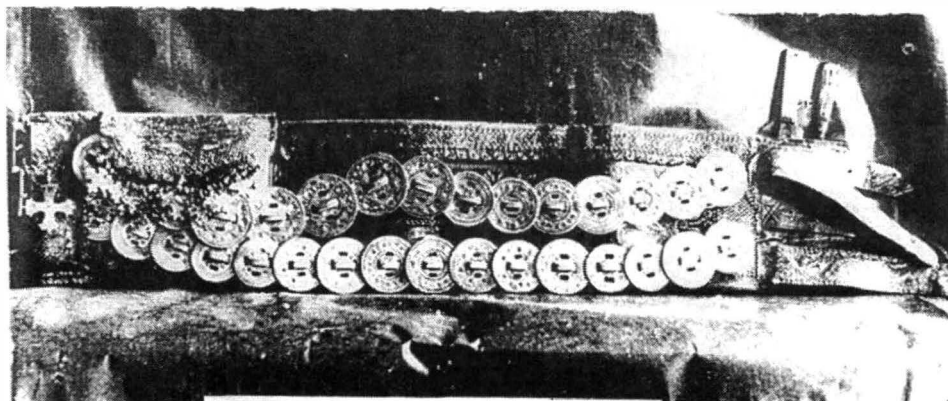
¹⁶ Broșura „Expoziția Lunei Târgu-Mureșului- Palatul Cultural”, 1936, p. 3



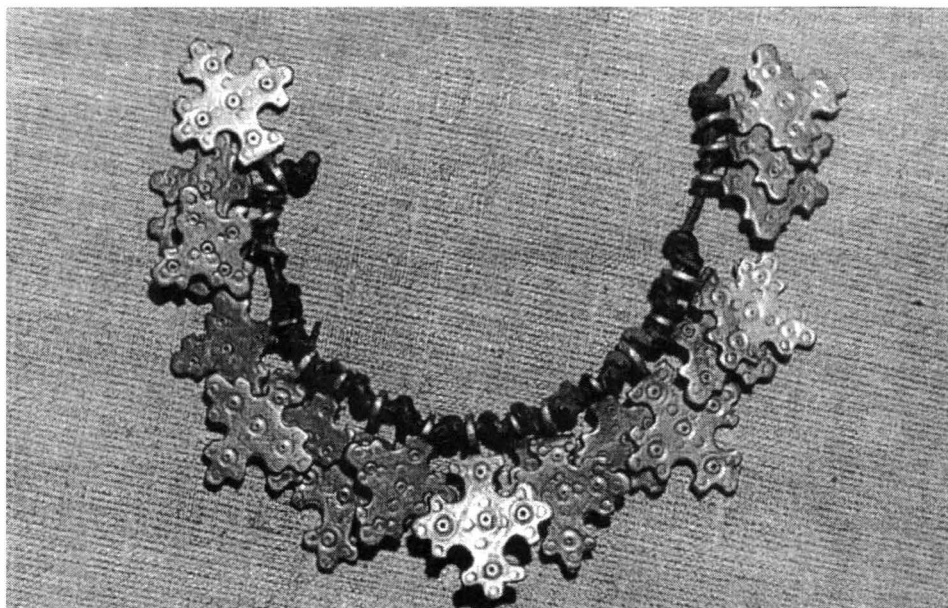
Vase în suluri de lut – aspect din expoziția de bază
(Grafic sunt prezentate fazele de execuție a unui vas în suluri)



Prāsnele – discuri solare din zona Călimanilor



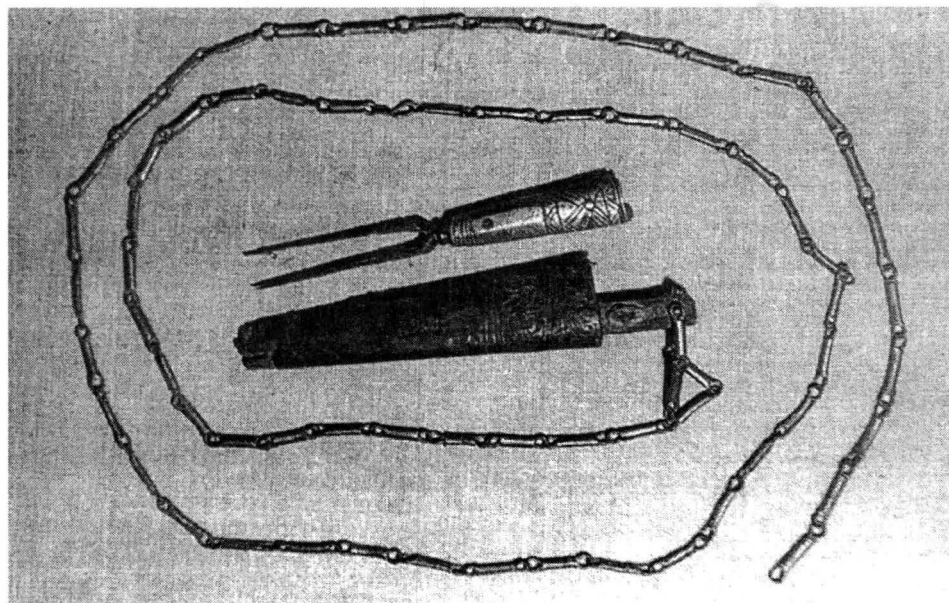
Chimir decorat cu prășnele, cruci de alamă
(în buzunar se observă cuțitul și furculița)



Cruci pentru decorarea buzunarului de la chimir



Inele de mirc



Furculiță și cuțit cu teacă ornamentală
(lanțul de la cuțit se înfășura în jurul brâului)

BRODERIA ÎN PORTUL POPULAR DIN JUDEȚUL MUREȘ

AURELIA DIACONESCU

Luând în calcul sistemele de împodobire a materialelor textile sau din alte fibre (care servesc la confecționarea pieselor de port) „arta acului” s-a practicat în mod diferențiat nu numai de la o epocă la alta, sau în funcție de categoria de produse brodate, iar în sânul fiecărei categorii și în strânsă legătură cu utilizarea pieselor cusute: de podoabă, de îmbrăcăminte, de uz casnic. „Arta acului” prezintă avantajul de a realiza o gamă inepuizabilă de împodobiri de la simpla „înseilătură” alb, până la cusăturile ornamentale poliforme de o mare valoare decorativă.

Prin intermediul pieselor de patrimoniu existente în depozitul Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș precum și din cercetările de teren, putem ilustra dezvoltarea cusutului, ornamental ca o sumă de procedee prin care se dobândește un adaos ulterior funcțiilor utile ale obiectului, ce pun în adevărata lor valoare însăși posibilitățile decorative ale broderiei fixate între două limite: pe de o parte dependența artei cusutului de structura materialelor, de forma și funcția obiectului, pe de altă parte de modalitățile concrete de realizare, stabilind cadrul în care urmează să se desfășoare câmpul ornamental.

Pe lângă diferențieri explicate prin funcția obiectelor brodate se află o serie de diferențieri după cum unele piese sunt destinate a fi purtate de femei sau bărbați, de tineri sau vârstnici. Dacă piesele de podoabă și de îmbrăcăminte purtate de femei în Valea Mureșului, Câmpia Transilvaniei, portul vechi din Târnave au o broderie cu o amplasare mai mare și sunt în general policrome, portul bărbătesc se remarcă printr-un câmp ornamental mai redus și în general monocrom.

Forma și structura broderiilor au variat în funcție de croiul pieselor, precum și în funcție de materiile prime din care sunt confecționate (începând cu țesătura de casă din cânepă, țesătura în amestec de cânepă cu bumbac, sau pânza industrială).

Broderiile au fost aplicate pe anumite piese de port popular, la început cu rol funcțional, apoi extinzându-se au format adevărate câmpuri ornamentale specifice unei zone, regiuni, etnii sau epoci. Transpunerea, proporțiile câmpurilor decorativi sau locurile unde sunt situați, cromatica și ornamentele desăvârșesc împodobirea și reflectă gustul diferențiat pentru frumos.

Broderiile tradiționale din jud. Mureș se înscriu în categoria pieselor de îmbrăcăminte, a celor de uz casnic, și în mică măsură (raportat teritorial) pieselor de podoabă.

Un element important al manifestărilor noastre artistice este cu siguranță PORTUL NAȚIONAL. Bogăția și frumusețea portului popular din județul Mureș

conturează firea oamenilor și zestrea însușirilor artistice. Strâns legat de viața socială el apare ca un fenomen în continuă transformare, fapt ușor de deslușit urmărind evoluția portului popular din județ. Pornind de la forme simple el s-a perfecționat și s-a îmbogățit răspunzând la funcția sa de ordin practic dar însușindu-și în aceeași măsură și atributele estetice moștenite și îmbogățite.

Varietatea portului popular din jud. Mureș se înscrie în cadrul unei puternice unități de fond care este menținută de structura unitară a costumului românesc. Motivele ornamentale se succed ritmic în linie dreaptă, în rânduri(rânduri) pe suprafețele propuse. Păstrând caracterele esențiale portul și implicit ornamentica lui se diferențiază în funcție de rostul său de: -Prilejul când se poartă;

- Specificul muncii;
- Anotimp;
- Condiții fizico-geografice;
- Sex și vârstă;

Costumele purtate la muncă sunt mai simple și confecționate din materiale mai durabile, pe câtă vreme cele purtate la nunți, hore, petreceri, sunt mai bogat ornamentate și confecționate din țesături mai scumpe. Piese de îmbrăcăminte de sărbătoare purtate pe deasupra și în special cele confecționate pentru partea superioară a corpului sunt împodobite prin cusături de un deosebit rafinament(cămașa femeiască, bărbătească, sumanul, gluga, precum și pieptarul, cojocul și chimirul).

Dintre piesele de port, pe cămăși s-au aplicat cele mai bogate și mai artistice cusături. Portul popular mureșean se înscrie prin toate caracteristicile portului din marea arie transilvană, vechime și bogăția broderiilor fiind atestată mai ales prin scrierile călătorilor străini și sașilor care locuiau în transilvania, comparativ cu al altor popoare, ei fiind frapați de bogăția costumelor „nebunește brodate” așa cum consemna Conrad Jakob Hildebrandt. Așa cum atestă numeroase cercetări fundamentale monografice, unele din tehnicile decorative de brodat(cusutul urzit pe fir, cusutul urzit pe crețuri, cusutul pe dos) relevă pe de o parte străvechimea, unitatea și continuitatea portului popular românesc și a decorului său brodat, o vechime de mai multe secole sau chiar o proveniență arhaică, precum și răspândirea lor generală în tot spațiul carpato-dunărean și până în contemporaneitate.

În albumele de port popular și ilustrațiile călătorilor străini la cămășile femeiești ale româncelor apare foarte des utilizarea tehnicilor de cusut (pe fir sau pe crețuri) ce a avut o amploare deosebită prin caracterul sărbătoresc.

Pe baza cercetărilor bibliografice, de teren, precum și a patrimoniului muzeal este posibilă stabilirea ariei de răspândire a cusutului urzit pe crețuri în România, incluzând întreaga arie a Transilvaniei din Banat până în ținuturile secuiești, sau din Țara Oașului până în Țara Bârsei, iar în cuprinsul județului Mureș aria de răspândire a cămășii cu decor brodat pe muchia cutelor(cămașa cu ciupag) a avut o răspândire mai mare în Câmpia Transilvaniei(cu pondere înspre zona montană răsăriteană, Valea superioară a Mureșului, Valea Gurghiului).

În sudul Târnavelor la cămășile femeiești se remarcă o bandă de crețuri cu broderie pe muchia lor, amplasată sub guler, brățarușă având același fel de broderie.

Broderia pe culmea cutelor de sub gulerul cămășii o întâlnim și la piesele maghiare din Târnava Mică sau la cele săsești de pe Târnave sau din împrejurimile Reghinului.

Cămașile femeiești din zonă(asemeni celor din întreaga arie carpato-dunăreană) au brodate următoarele câmpuri: gulerul, în jurul gâtului, pe piept alțița, încrețul, râurile de-a lungul mânecii(sau în diagonală pe Valea Superioară a Mureșului), bentița îngustă la mână, manșete sau pumnașii. O preocupare susținută prin împodobirea prin cusături se remarcă și la cămașile bărbățești din jud.Mureș. Un loc de frunte îl ocupă broderiile care alcătuiesc câmpurile ornamentale ale unor cămași, bine păstrate în portul românesc, pentru ținuturile mureșene caracteristică fiind cămașa cu barburii, atestată și descrisă încă din sec. al XVII-lea(J. Troster, 1666, Dacia romană nouă și veche...) în care se consemnează că tineretul poartă la horă „cămași încrețite, decorate în față pe piept și pe spate cu o broderie în forma literei „M” “. Acest tip de cămașă se poartă până în zilele noastre pe teritoriul județului Mureș în special în Valea Gurghiului și Valea Beicii.

Cămașa cu clini în părți este ornamentată cu broderii la guler, în jurul gurii, la poale, pe mânecă și la tiv în majoritate măneca este dreaptă-cu excepția Târnavelor și o parte din Câmpia Transilvaniei unde măneca se termină cu manșetă, brodați policrom în Câmpia Transilvaniei și cu ajur în galben pe toată suprafața în Târnave. Cămașile de lucru atât cele femeiești cât și cele bărbățești nu sunt total lipsite de cusături decorative(este cazul cămașilor de cânepă sau cânepă în amestec cu bumbac), chiar dacă împodobirea lor este mai redusă și coloritul mai sobru în linii mari se respectă aceeași linie decorativă.

Poalele din portul femeiesc au deasemenea decoruri brodate: cheițe late pentru unirea pieselor de croi, cerculețe, tivuri, rânduri de motive marginale într-o continuă evoluție morfologică și tematică(Câmpia Transilvaniei și Târnave) sau un registru ornamental redus la decorul circular de la tiv, însoțit de un bogat ajur de mână la poalele de Valea Superioară a Mureșului (zona Deda-Stânceni). În portul pe două zadii poalele au câmpul ornamental pe laturile expuse vederii cu cheițe și mărgelile colorate în Câmpia Tramsilvaniei, arnici colorat și mărgelile în Valea Mureșului și o broderie monocromă cu negru în zona Târnavelor. Materialul era din pânză de bumbac de casă iar în timpuri mai recente țesătură industrială.

Piesele de port din pănură întrucât erau purtate pe deasupra, s-au practicat împodobiri diverse: șnur și sărad de un impresionant efect decorativ așa cum îl întâlnim frecvent pe sumanele din Valea Gurghiului, sărad ce marchează elementele de croi. La sumanul din Valea Mureșului cu un croi mai amplu, asemănător croiului de peste(Moldova) decorul este identic cu cel din zona Neamțului, identic fiind și sistemul de înobilare al cănacilor cu fir metalic. La piesele străvechi cum ar fi gluga de pănură purtată în Câmpia Transilvaniei(în culoare albă) până la mijlocul secolului XX, are elemente ornamentale marginale și aplicații de cănaci cu reale efecte decorative.

Piesele accesorii ale portului popular(șerparul, cureaua lată au ornamente realizate prin tehnica stanțării și cusături din fâșii înguste de piele sau mașină răsucită, necolorate sau policrome. La îmbrăcăminte din blană și piele(cojoace, pieptare) câmpurile ornamentale s-au dezvoltat în strânsă

legătură cu liniile croiului. De o mare vechime pe teritoriul țării noastre, confecționarea pieselor din piele și blană a cunoscut o extindere deosebită în evul mediu, meșteșuguri practicate intens și de populație maghiară și săsească din Transilvania, din asemenea circumstanțe decurgând nenumărate interferențe interetnice între producătorii și purtătorii români și din rândul naționalităților conlocuitoare care le-au preluat. Pieptarul bărbătesc maghiar din comuna Aluniș (Valea Superioară a Mureșului) este identic în croi, tehnici broderie și cromatică cu pieptarele românești din zonă cu deosebire că motivele ornamentale sunt specifice etniei maghiare(lalea). Pieptarele și cojoacele săsești din zona Sighișoarei și Reghinului sunt de tipul celor înfundate(femeiești) iar cojoacele bărbătești cu clini laterali, îmbină diverse tehnici de broderie în piele.

Gustul moștenit pentru a împodobi veșmintele a fost cultivat de țărancă în decursul veacurilor până a ajuns la gradul de frumusețe de azi. Simțul de găteală înăscut, grija de a-și pune în valoare darurile sufletești și pe cele trupești a îmboldit țărancă să născocască noi izvoade de împodobire a îmbrăcămintei. Pentru ieșirea în lume la zile mari, mâinile lor iscusite s-au luat la întrecere hore și târgul constituind prilejurile în care „se furau” modelele pentru a fi reinterpretate. În concurență cu gusturile mereu schimbătoare și moda noutăților care apar, țărancă a știut întotdeauna să împace cele două aspecte. Fidelă păstrătoare a tradițiilor a ținut dreaptă „cumpăna” între trecătoare-moda și moștenirea de la strămoși. Mereu în pas cu vremea a știut să aleagă din produsele de fabrică pentru a aduce înnoiri în îmbrăcămintă și a-i adăuga un plus de frumusețe folosind firele de mătăsă colorată, firul metalic auriu sau argintiu, mărgel, fluturi sau bănuți.

Structura ornamentelor portului popular, desfășurate pe câmpurile brodate, este alcătuită din elemente, motive și compoziții ornamentale, creatorii transpunând aspecte din experiența, observațiile și cunoștințele lor acumulate veacuri de-a rândul, sintetizate și generalizate în forme figurative.

Din punct de vedere al formei sau după tipul de stilizare(adică prin prisma clasificării morfologice) ornamentale se diferențiază în 3 categorii:-Ornamente geometrice sau geometrizare

- Ornamente liber desenate sau negeometrice
- Ornamente mixte

În decorul broderiilor artistice populare secole de-a rândul elementele stilizate prin modul de tratare al desenului liber au deținut un rol mai puțin important constatându-se rolul mereu activ al stilizării geometrice. Modalitatea de tratare negeometrică se extinde într-o măsură mai accentuată abia la sf. sec. al XIX-lea. Spre deosebire de arta populară occidentală și unora dintre naționalitățile conlocuitoare de la noi în ornamentica populară românească domină stilizarea geometrică, practicarea acestui stil fiind relevat de materialele documentare începând cu secolul. al XVII-lea. În broderia geometrică tradițională continuă să fie frecvent străvechiul motiv dacic „brăduțul”, „frunza bradului”(semnificând norocul) diferite alte flori, boboci, frunze, triunghiuri, romburi, zig-zaguri, cârlige, zăluțe, rozeta solară, stele, vârtelnița, călița ocolită, coarnele berbecului, ciuturi, sfăditele, brodate pe poale, cămăși, catrințe.

Modul de tratare geometrizant cu o răspândire universală este cunoscut și sub numele de mod ornamental elementarizant ce duce, așa cum sublinia și

L. Blaga „până la exces procedeul eliminării”. Geometrismul relevă o tratare liniară, lipsită de rigiditate, printr-un rafinament delicat și necăutat, printr-o redare rarefiată a elementelor din cadrul motivelor preluând și valorificând tradiții geometrice autohtone, traco-dacice și bizantine.

Transpunerea ornamentală liber desenată are o mare vechime în tradiția noastră artistică. Această modalitate a fost constatată pe piesele de port femeiesc din epoca medievală, pe cojoace, pieptare, sumane, chimire. În categoria desenului liber desenat, din câmpurile ornamentale brodate cuprind o serie de ornamente arhaice și medievale, dar mai ales aparținând epocii moderne și contemporane. Cele mai frecvente reprezentări sunt: trandafirii, floarea și frunza, frunza gorunului cu o floare, arborele vieții, frunza de brad. Decorul liber desenat are cea mai îndepărtată origine în epoca primelor încercări atestate arheologic cu privire la reprezentarea realității de către om.

Toate aceste cusături - atât liber desenate cât și geometrizate, sunt inspirate din lumea înconjurătoare și după asemănări poartă aceleași denumiri. Normal ar fi să păstrăm aceste ziceri bătrânești în abecedarul cusăturilor pentru că ele ating sufletul și dau zbor închipuirii. Așa cum atestă lucrările de specialitate precum și informația culeasă din cercetarea de teren când transmite învățătura broderiei, țărâncă nu spune fetelor să coasă pătrățele ci „portiță”, „ferestruică”, „stegulețe”, nu spune să coasă un oval sau un cerc ci „roțițe”, „colăcei”, „ochișori”, „ochiul mielului”, „gura păpușii nu linii ci „cornițele melcului”, mustățile spicului”, „acele bradului” sau când sunt linii frânte: „fulgere”, „râuri”, „pârâuri”, „calea rădăcită”. O țărâncă nu spune niciodată unghiuri ci „coada rândunicii”, „fierul plugului”, săgeată și exemplele ar putea continua.

În procesul de evoluție și de îmbogățire a inventarului elementelor ornamentale, care s-a produs de-a lungul secolelor, prin interferențe zonale și prin contactul cu elementele aparținând și patrimoniului altor culturi se constată diversificarea registrului acestor elemente ornamentale, cu afirmarea unor adevărate „dialecte” stilistice în însăși cadrul unității etnice românești. Acesta constituie cunoscutul caracter al unității prin varietate specific artei noastre populare.

Un alt element care contribuie la varietatea și bogăția ornamentală a broderiei populare este acela al diferențierii cauzate de diversele interpretări personale ale aceluiași element ornamental ca și de modalitățile aparte de a aplica în practică tehnici adecvate la materia primă folosită.

Elementul ornamental primește de fiecare dată anume, alte sensuri atât prin exprimarea sa în tehnici diferite cât și în compoziții diferite. În aceste compoziții elementele ornamentale primesc valori aparte după locul pe care îl ocupă în câmpul ornamental și forma obiectului. Elementele ornamentale primesc de asemenea anume valoare și după culoarea în care sunt prezentate.

Arta broderiei în procesul de înnoire oglindește o permanentă îmbogățire a elementelor compoziționale, datorită iscusinței cu care se folosește paleta culorilor vii sau sobre, așezate în diverse nuanțe ce se impun prin noblețea optimismului și a strălucirii lor pe fondul alb al țesăturilor. Ele constituie o străveche zestre a cărei frumusețe și valoare artistică se exprimă atât prin elementele, motivele și compozițiile ornamentale, cât și prin acuratețea execuției sau aplicarea unei tehnici noi.

În ținuturile mureșene ca o consecință a componenței etnice,

împrumuturile și influențele reciproce sunt semnificative pentru fraternizarea inclusiv pe planul artei a oamenilor de la Dunăre și Carpați indiferent de naționalitate. Motivele ornamentale circulă, ele fiind „călătoare” ca vânul, ce nu ține seama de „vămile neamurilor și de străjerii văzduhurilor”(L. Blaga). Ce rămâne din această „pulverizare”? Rămân, așa cum ne atrăgea atenția N. Iorga acele elemente revoluate care ies din și se întorc în sămânță; în matca originară de viață. La noi-ca și în tot spațiul de la Dunăre la Carpați-această matcă o constituie fondul străvechi geto-dacic.

Pe fundamentul artistic autohton geto-dacic și daco-roman, izvor al fondului ornamental comun ținuturilor românești, din punct de vedere morfologic predominant geometric s-au dezvoltat înrâuririle bizantine de-a lungul secolelor X-XIV, cu un bogat repertoriu simbolic în bună măsură redat negeometric, o influență orientală romanică, mai târziu gotică, proces desfășurat de-a lungul secolului XV-XVIII ce constă în incorporarea spiritului popular tradițional în formele artistice ale păturilor feudale. În acest context de interferențe și împliniri decorative, rezultatele cristalizate în evul mediu s-au continuat în arta populară tradițională până în sec. XVIII-XIX, pentru ca în sec. XIX-XX să fie conservate și dezvoltate cu precădere în ornamentica broderiilor populare.

Din punct de vedere semantic ornamentele întâlnite în decorarea portului popular din jud. Mureș se împart în următoarele mari categorii.

I. Ornamente abstracte care rezultă în general din structura materialelor și jocul tehnicilor sau în urma unui îndelungat proces de generalizare și abstractizare: punct, linie, linii suprapuse, linii paralele la care se alătură unele forme geometrice(triunghiul, pătratul, cercul, rombul)când nu li se acordă altă semnificație.

- II. Ornamente concrete:*
- Fiziomorfe
 - Skeomorfe
 - Sociale

A. Ornamente fiziomorfe:

- a.) *Ornamentele cosmomorfe*, se constituie din reprezentări ale corpurilor cerești și fenomenelor cerești, ale succesiunii anotimpurilor(soare, soarele la răsărit, căliță ocolită cu sori, rază, stea, semilună, fulger, calea laptelui, brâu de vârtelnițe, curcubeu). Cea mai mare frecvență o are soarele și vârtelnița (mai cu seamă în zona Târnavelor) pe mânecile cămășilor, reunite mai ales sub forma călițelor ocolite de-a lungul umărului, pe gulerile cămășilor bărbătești, sau „cătrînțele cu raze” din Valea Gurghiului.
- b.) *Ornamentele geomorfe*. Cele mai numeroase broderii în zonă se referă la ape(pârâu, râu, unda apei) și la poteci(călița ocolită, meandru).
- c.) *Ornamente fitomorfe* cuprind întreaga gamă de plante, frunze, flori, fructe. Predominant în broderiile românești sunt motivele florale ce apar în numeroase variante morfologice. De obicei (mai ales la piesele de port popular) floarea apare cu patru petale care au parcurs o circulație intensă sau au fost preferate de către femei își păstrează denumirea tradițională și sunt recunoscute cu ușurință.

La baza ornamenticii populare un rol deosebit revine imaginației creatoare a omului bazată pe sinteza frumuseților din natură, a trăirilor

sufletești. Unele dintre motive sunt stilizate geometric apărând doar în linii esențiale sau a desenului liber cu o formă mai apropiată de cea din natură.

- d.) *Ornamentele zoomorfe* sunt răspândite în număr mai redus în ornamentica portului popular din jud. Mureș (coarnele berbecului, capul de cal, dinte de lup). Frecvente și extrem de răspândite teritorial în județ sunt coarnele berbecului motiv de foarte vechi și mare extindere în teritoriul românesc.
- e.) *Ornamentele antropomorfe* prezintă omul sau părți din corpul omenesc. Cele mai vechi ornamente antropomorfe se caracterizează printr-o accentuată stilizare geometrică, pomenind motivul „ochi” cu numeroase variante. Pe cămășile femeiești din zona Târnavelor frecvent este motivul „ochișori” realizat pe culmea cutelor sub guler sau la brățarușă.

B. Ornamentele scheomorfe au ca izvor de inspirație uneltele și obiectele făurite de mâna omului: cârligul, cârligul ciobanului, zăluța, furca, ciutura, roata morii. Cel mai frecvent motiv este „zăluța” motiv cu foarte mare vechime și o răspândire generală în decorul brodat al portului popular, constituind un element de unitate în spațiul carpato-dunărean. În forma cea mai simplă furca este reprezentată prin încrucișarea a două linii oblice, întovărășită adeseori de ciatură.

C. Ornamentele sociale sunt inspirate din realitatea concretă și reflectă anumite aspecte de viață comunitară. Motivul ornamental cel mai frecvent „sfăditele” este nelipsit în ornamentica tradițională românească de pe aproape întreg teritoriul locuit de români și semnificativ pentru fenomenul de unitate etnoculturală. Ele sunt brodate în combinații de un deosebit efect artistic. Sfăditele, sfăditele cu ciatură, furcă și cârlig, sfăditele cu jumătăți de ciatură.

Dintre motivele brodate pe piesele de port relevăm pe cele mai caracteristice pentru fondul ornamental începând cu cele mai frecvente motive cu substrat mitologic, la loc de frunte fiind bradul, brăduțul, frunza de brad, floarea rombică, brodate pe cămășile femeiești și bărbățești, dar și pe poale, a fost un ornament frecvent în arta dacilor. Aceste motive ornamentale și compozițiile din valorificarea și combinarea lor artistică, constituie cea mai specifică reprezentare ornamentală tradițională din arta populară românească.

Un alt ornament cu răspândire universală străveche și foarte bine reprezentat în arta noastră populară este linia vălurită, unda apei, valul, spirala, meandru. Vechimea acestui motiv este atestată de ceramica de Vădastra, continuată de ceramica dacică, de broderiile medievale și până astăzi. Rememorând concepții străvechi acest ornament a simbolizat cultul fertilității solului. Dispunerea motivelor variantă a apei în plan orizontal evocă liniștea, somnul, moartea, eternitatea. Acestea se opun verticalității arborelui vieții, imagine a aspirației spre absolut, spre împliniri. Fără a anula valorile magice ale apei circumscrise cultului fertilității și a valurilor în ornamentică amintește omului trecerea timpului, efemeritatea vieții în raport cu eternitatea și ordinea exemplară a cosmosului. Alături de conotațiile fecundității, tinereții perene, ordinii și armoniei aduse de pomul vieții, cele cu „valurile” vin cu ideea de trecere dar și de sbucium, de creștere dar și de descreștere până la semnul ultim. Fără a se nega ele se înfruntă amintind mereu că lumea însăși este o pendulare între haos și armonie între vigoare și stingere.

Marea majoritate a simbolurilor solare, odinioară cu funcții apotropaice și magice (fertilitatea) păstrează azi un rol exclusiv decorativ. Ele ocupă un loc de seamă în transpunerile brodate pe cămăși (soare, soare și vârtelniță, roți solare, rozete). În categoria ornamentelor simbolice folosite mai ales la decorarea cămășilor femeiești includem compoziția trifoișului cu patru foi, care pe cămășile fetelor de măritat constituia un element de bun augur (noroc în dragoste și în căsnicie).

Alte reprezentări simbolice întâlnite în broderiile portului popular din jud. Mureș sunt: prescura, crucea,ristolnicul, sfeșnicele.

În portul popular mureșean se constată o predilecție pentru cusăturile policrome în cea mai mare arie a județului cu excepția zonei Târnavelor unde domină în portul actual, broderia în negru sub influența extinderii portului din Mărginimea Sibiului.

Pentru broderie, cromatica este un factor esențial ce pune în valoare elementul, motivul sau compoziția în totalitatea sa în contrast cu monocromia fondului, accentuând caracterul decorativ, valoarea artistică a unor ornamente adeseori simple și repetate. Nevoia de liniște, repaos decorativ în arta populară este uneori suplinită sau chiar accentuată de practicarea unor aplicații (pe cojoace, pieptare) din piele subțire albă, decupată în forme de ornamente. La piesele din blană sau din piele trebuie considerat rolul ciucurilor din mătăsă colorată, plasați printre broderii sau în contextul suprafeței unitare compacte a câmpurilor brodate monocrom.

Din mențiunile documentare începând cu sec. XIV-XV în toate cele trei Țări Românești se foloseau surse coloristice vegetale preparate la mănăstiri sau în gospodării cu o predilecție spre culoarea roșie pentru portul transilvănean. Sec. XVII marchează un trinom cromatic-roșu, albastru, verde-iar în sec. XVIII-XIX trinomul-roșu, negru și galben închis era de câteva ori mai ieftin decât în celelalte culori. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea la multe piese, mai ales la decorul brodat, pe lângă vechiul trinom cromatic în urma intensificării comerțului de fire colorate produse de fabrici (arnici, lănică, mătase) se adaugă noi culori ori unul sau altul din termenii vechiului trinom sunt înlocuite printr-o anume culoare din gama nou apărută. Sub impulsul modei procesul de înnoire sau de înlocuire este continuat și în prima jumătate a secolului nostru. Pe toată perioada se menține fondul alb al pieselor de port și trinomul de bază din ornamentală (alb, negru, roșu). Fac excepție, șurțul, zadia neagră sau catrințele cu trup vânat.

În condițiile unor motive și compoziții ornamentale devenite caracteristice local sau zonal pentru o anumită perioadă, cu ajutorul coloritului broderiilor se dobândesc diferențieri tot mai sesizabile în raport cu funcția piesei, cu purtătorul și cu ocazia în care se folosește. Exemplu: decorul la cămășile cu barbur (frecvente în zonele mureșene) este negru și galben la tineri (la cămășile vechi), negru cu decor policrom (la cele noi) și negru la vârstnici.

La vechile cămăși femeiești broderia era de obicei monocromă, în negru la vârstnici și văduve, adesea completate cu fir metalic argintiu sau auriu, roșu la cele tinere (cămășile cu ciupag). În portul tinerilor și al miresei decorul este întregit cu mărgele sau fluturi (Câmpia Transilvaniei și Valea Murașului) fir auriu și argintiu și fluturi în portul de sărbătoare de pe Târnave. Treptat se generalizează bicromiile, tricromiile iar la portul de sărbătoare al tinerilor se

dezvoltă o policromie bogată cu efecte de un rar pitoresc. Astfel pe lângă nelipsitele cusături în roșu, negru și galben se adaugă firul de aur și argint, arnici vișiniu și liliachiu interferate cu fire albastre. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în zona Târnavelor, sub influența portului din Mărginimea Sibiului un rol covârșitor l-a avut armonia monocromă în negru cu efecte clasice de o frumusețe austeră, în timp ce nuanțele intense de vânăț oferă efecte expresive în asociație cu albul. Cafeniul este culoarea vârstelor mijlocii, ca și bejul, liliachiul, galbenul stins și verdele cu care se armonizează nuanțele de culoare albastră pastelată, caracteristice mai ales Câmpiei Transilvaniei.

Discernământul estetic moștenit a făcut ca ornamentarea cămășilor femeiești în special să se dozeze cu iscusință până la rafinament. Modul de plasare și compoziție discretă a ornamentelor constituie o importantă preocupare. Ele sunt plasate pe spațiile care fac ca liniile croielii să fie subliniate și în plus să pună în valoare motivele ornamentale. Unitatea este dată de așezarea câmpurilor ornamentale, prin folosirea aceluiași puncte de broderie, motivele variind de la o zonă la alta concomitent cu diversitatea cromatică.

Ceea ce scoate în evidență frumusețea multora dintre piesele ornamentale prin arta acului din componența portului popular mureșean este aplicarea reușită în colorit ca și în fixarea câmpurilor ornamentale a justapunerii, alternanței, repetiției și rapelului. De un mare efect în broderia zonei este utilizarea contrastului sau contrapunctului de culori, a culorilor complementare uneori și sublinierea reciprocă dintre principalele tonuri cromatice. Juxtapunerea se realizează prin simpla alăturare a celor două culori. La alternanță se ajunge din dorința de a epuiza toate virtualitățile coloristice. Procedul are ca rezultat o paletă de o mare bogăție, datorită desfășurării gradate a valorilor cromatice, reânnoită fără întrerupere de la o piesă la alta, în funcție de vârsta sau starea civilă a purtătorului.

În acest fel în cromatica broderiilor populare din zonă n-au lipsit culorile fundamentale până la o gamă foarte variată a combinațiilor picturale, de la sobrietatea armoniilor reci ce caracterizează costumele purtate de toate zilele până la vioiciunea caracteristică portului de sărbătoare. Simțul culorilor constituie forma cea mai populară a simțului estetic și totodată o însușire artistică de bază și nu arareori comunitățile omenești tradițional, le-au atribuit o valoare simbolică.

O caracteristică fundamentală care dă în același timp și o distinctă superioritate ornamenticii portului popular mureșean este eliminarea senzației de îmbăcseală, deși întreaga ornamentică abundă în bogăție. Diversele puncte de broderie cunoscute și aplicate cu multă acuratețe și precizie sunt desfășurate într-o gamă variată de motive la care concură și folosirea unui colorit plin de măiestrie și rafinament.

Dicționar de termeni

Barbur = cline cu terminație în formă de „M” intercalați în fața și spatele unui anumit tip de cămașă bărbătească, denumită cămașă cu barburi.

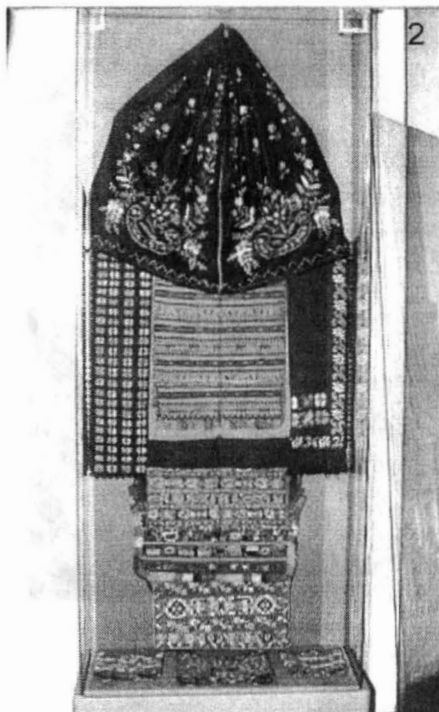
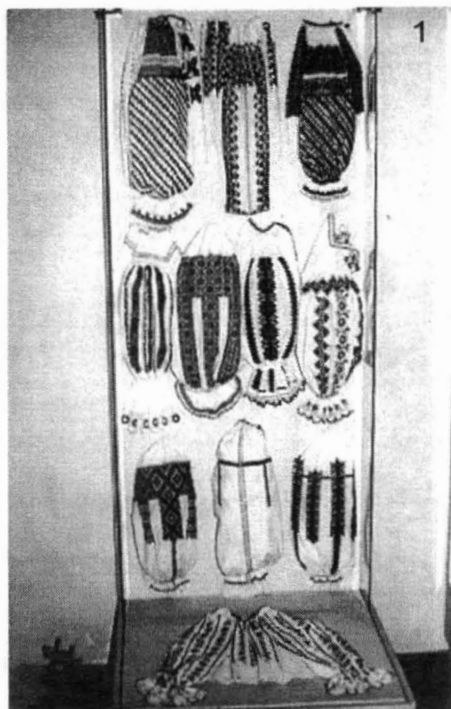
- Ciupag = broderie înscrisă într-un contur trapezoidal pe pieptul cămășii femeiești realizată pe culmea cutelor.
- Fluturi = paiete(discuri metalice) argintii sau aurii de diferite mărimi folosite la împodobirea cămășilor și catrințelor.
- Sărad = șnur împletit din fire de bumbac, lână sau mătăasă, folosit la ornamentarea sumanelor.
- Șerpar = brâu lat din piele specific portului bărbătesc. Este ornamentat prin ștanțare și brodat cu benzi înguste de piele colorată(irhă)sau cu fire metalice.

Bibliografie selectivă

1. Arta populară românească, Ed. Academiei, București, 1969
2. N. Dunăre „Broderia populară românească”, Ed. Meridian, 1985
3. E. Tomida „Cusăturile și broderiile costumului popular din România”, Ed. Tehnică, București, 1972.
4. E. Secoșan. P. Petrescu „Portul popular de sărbătoare din România” Ed. Meridiane, București 1984.
5. V. Smărăndescu Arișanu „Cusături populare din România: Ed. Tehnică, 1979
6. E. Stănescu Bătrânescu „Broderia românească” Ed. Tehnică, 1978.
7. E. Zamfirescu Taliani „Cusături românești din izvoare străbune” Ed. Tehnică, București, 1980.

The folk costumes embroidery in the Mures country

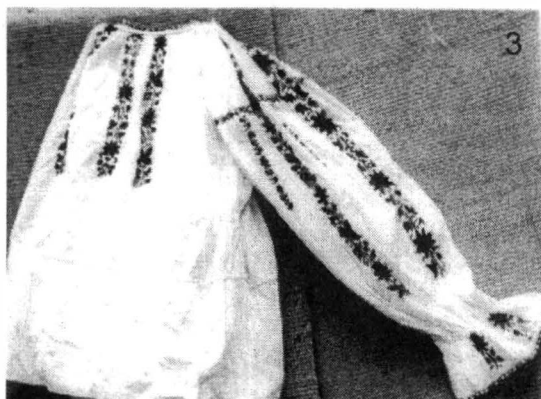
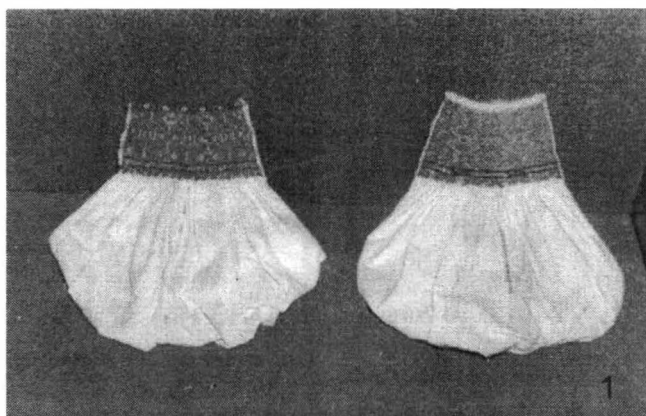
The work is dwelling upon the main features of the folk costumes embroidery in the Mureș county. There are highlighted the embroidered pieces of the costumes ensembles, the historic evolution of embroidery in the Carpathian-Danubian space, teh ornaments description of the Mureș folk costumes, the symbolistic and cromatic ornamental motifs, as wel the dicussing of interference in ornamentic, owing the living together for a long time of Romanians with the co-inhabiting nationalities in zone.



1. Suită de cămăși femeiești din jud. Mureș
2. Catrințe și șurțuri brodate din jud. Mureș
3. Costum românesc din V. Gurghiului și costum maghiar din Aluniș
4. Costume populare din Valea Mureșului superior cu broderie de măgele



Broderii ale cămășilor femeiești și bărbățești din jud. Mureș



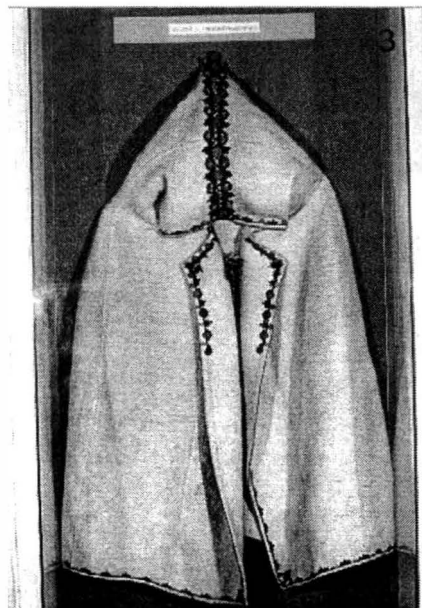
1. Broderie de ciupag (detaliu)
2. Broderia cămășii „împăturate” din Câmpia Transilvaniei
3. Broderie florală „după model tipărit” din V. Mureșului



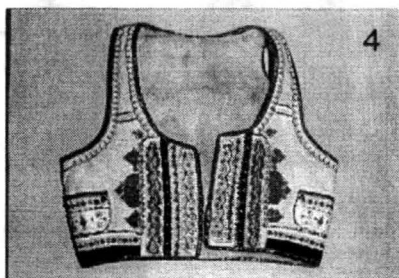
1



2



3



4

1. Cojoc și pieptare românești din jud. Mureș
2. Cojoc săsesc și pieptare maghiare și săsești
3. Broderia glugii din Câmpia Transilvaniei
4. Pieptar femeiesc din Târnave

COLORANȚII VEGETALI ÎN GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ TRADIȚIONALĂ LA ÎNCEPUTUL SEC. XX. (REȚERE INEDITE)

AURELIA DIACONESCU

O ocupație specifică în cadrul gospodăriei țărănești o constituie până la începutul acestui secol vopsitul cu coloranți vegetali, intens practicat în satele noastre pentru obținerea unor culori și nuanțe variate ale fibrelor animale și vegetale necesare la decorarea pieselor textile. Portul popular ca și textilele de casă prezintă aproape în toate zonele etnografice o mare bogăție artistică. Frumosul, din veacuri este exprimat nu numai în motive decorative ci și în culori. De la vârstele simple în care negru alternează cu roșu pe fondul alb al mășărițelor, ștergarelor, fețelor de pernă, păretarelor, s-a ajuns la o gamă bogată de motive și culori în covoarele din toate zonele țării.

Culorile estompate ale pieselor mai vechi s-au preparat din plante folosite în mod curent la vopsit. Cu timpul ele au fost înlocuite cu coloranți chimici procurați din comerți, fapt remarcat de T. Pamfile în anul 1914 când menționa: „Nimeni nu poate tăgădui că cea mai mare parte din comorile noastre sufletești, cele mai alese însușiri etnice ale noastre-în toate domeniile-mai întâi s-au discreditat, după aceasta s-au părăsit și în urmă s-au uitat.”¹

De la semnalarea fenomenului de dispariție a preocupărilor pentru vopsitul în coloranți vegetali în gospodăria țărănească, acest lucru intră în preocuparea Academiei Române, din dorința „de a scăpa nu de moarte ci de uitare” și de „a întregi vechea icoană a individualității noastre care se întunecă”.

Primul care se gândește la cromatică populară ca la o ramură a industriei casnice, dându-i o însemnătate economică a fost I. Ionescu de la Brad în 1866 în lucrarea „Agricultura României-jud. Dorohoi” în care menționează (p.499) :„Ele (femeile n. n.) se duc de culeg de pe câmp plante tinctorale și apoi cu dânselle vopsesc lână, dându-i feluri de culori”. În monografia jud. Mehedinți (1868) dă mai multe amănunte privitoare la vopsitul în culori vegetale, menționând pe lângă femeile care vopsesc pentru casă, boiangii de meserie. În anul 1882, într-o monografie mai vastă S. Fl. Marian menționează restrângerea vopsitului cu plante: „Acest ram al industriei naționale, pe zi ce merge începe a dispărea și a se pierde, că pe de o parte româncele cele bătrâne și știutoare care au ținut și mai țin la datinile și portul străbun încep a se rări și a deveni tot mai puține, iar cele tinere nu voiesc sau nu le iartă împrejurările ca să se ocupe cu aceeași aplecare și plăcere cu coloratul lăneturilor, torturilor și al altor materii ca maicele și străbunele lor, pe de altă parte industria străină tinde din zi în zi și

¹ T. Pamfile-M.Lupescu „Cromatică poporului român”, București, 1914, p. 1.

nu fără rezultat a ne-o nimici”.

În anul 1897 Dr. C. Istrati atrage atenția Societății de Științe asupra acestei ramuri de industrie casnică, precizând că pe lângă rosul lingvistic și artistic, vopsitul în coloranți vegetali are o mare importanță economică și educativă pentru gospodăria țărănească. Face propunerea unui concurs în legătură cu cromatica poporului român prin Societatea de Științe: „pentru a scăpa de uitare procedeele uzitate în românia”. În anul 1906 prin „Buletinul expoziției generale române” apelează din nou la culegerea de materiale legate de cromatica populară, iar în anul 1908 Academia Română instituie un premiu ce se acordă celei mai bune lucrări legate de cromatica populară. El este acordat în anul 1913 celei mai complexe lucrări despre „Cromatica poporului român, adică modul de vopsi (boi) țesăturile de lână, mătasă, bumbac, precum și piele, lemn, casele, ouăle de Paști, sulimanurile sau substanțele alimentare” a lui T. Pamfile, cercetare ce s-a înscris pe coordonatele cerute.

În perioada în care vopsitul cu plante era principala metodă de colorare a fibrelor textile în gospodărie, femeile își procurau din timp plantele pentru vopsit, fiind una din îndeletnicirile casnice obișnuite, prin care mai ales femeile în vârstă, bune cunoscătoare ale tainelor vopsitului, transmiteau rețete nenumărate pentru obținerea unor culori deosebite, vii, rezistente. Nefiind o treabă ușoară, în sate existau femei iscusite în vopsitul cu plante, la care apelau cele care nu cunșteau meșteșugul, pentru a nu compromite fibrele sau materialele de vopsit.

Plantele trebuiau culese în timpul în care părțile întrebuințate erau mai bine dezvoltate. Ele se uscau și se păstrau în locuri ferite de umezeală, fum și praf până la întrebuințare. Ca să nu se amâne culegerea plantelor erau fixate anumite date ultimative pentru recoltare, cum ar fi sărbătoarea de Sânziene, în postul Sămpetrului, Sf. Maria, Ziua Crucii, Sf. Dumitru, etc.

Unele culori se obțineau prin procedee simple dintr-o specie de plant sau din mai multe, cum era negru și roșu, culori predominante în creațiile artistice populare. Prin amestec și proporționare diferită se obțineau mai multe nuanțe: de roșu-deschis, închis, întunecat, cireșiu, vișiniu, aprins-de galben-curat, limoniu, auriu-. Pentru negru-culoare mai puțin pretențioasă s-au consemnat 50 de rețete de obținere, preparate din numeroase plante ca: arin, nuc, arin și nuc, arin și arțar, arin și măr, zărvă și sovârf.

Ornamentarea țesăturilor tradiționale în trecut ca și azi se baza pe alternarea ritmică a unor spații diferențiate cromatic, varga fiind elementul decorativ principal în ornamentica tradițională. La noi și la alte popoare inițial au predominat armonii simple bazate pe culorile naturale ale materialului de lucru: alb, negru, brun, cenușiu. Acestea se obțineau în cursul procesului de lucru din întretăierea firelor de urzeală cu cele de băteală realizându-se alternanțe de spații contrastanta. Într-o fază superioară gama cromatică se lărgeste prin introducerea unor armnii noi. Fără să se renunțe la primele alternanțe simple care persistă în multe zone devenite caracteristice mai ales în costumul popular, în alte părți ale țării se conturează o gamă nouă compusă din 3 tonuri de bază: brun-roșcat, ocră și albatru-verzui. Deși cu timpul armoniile cromatice s-au schimbat și s-au îmbogățit prin introducerea unor tonuri noi, mai ales după apariția coloranților chimici în ornamentica zonei s-au păstrat galbenul și albastru în alternanță cu negru sau roșu, scheme derivate din scheme

cromatică inițială. O altă alternanță era cea de roșu-albastru sau roșu-negru, caracteristică pentru țesăturile din cânepă și în. Pentru toate acestea rețetele de vopsit erau numeroase și variate.²

Ca tehnică principală toate boielele se bazau pe obținere unei „fierturi de plante” care se „împietrea” (se fixa) pentru a păstra culoarea și în care se puteau vopsi fibrele. „Împietrirea” constată A. Gorovei, atent cercetător al meșteșugurilor sătești, se face punându-se în fiertura de plante „o câțime” de piatră acră pisată mărunt ca să se topească.³ Piatra acră poartă denumiri diferite precum: „Iulachiu”, piatră de brâie, „de fete”, „de albastru”, „piatră albastră” sau vinețeală. Din 63 de rețete culese de A. Gorovei, 36 erau folosite pentru obținerea galbenului, de la nuanța numită „galben lămâios” sau alămâi până la cea închisă de ruginiu. Aceeași culegere conținea 11 rețete de obținere a culorii negru, 10 pentru roșu, 4 pentru verde, 1 pentru violet. Statistica prezentată constituie o dovadă afrecvenței culorilor pe țesături. Un număr nesfârșit de culori sau alte nuanțe apar treptat pe piese de lână, de în sau cânepă prin combinarea coloranților vegetali. Din numeroasele rețete care se cunoșteau și se foloseau se mai găsesc doar câteva. Se mai știe astăzi că foile de ceapă și șofranul dau o culoare gălbuie, că frunzele de nuc și cojile de nucă dau un cafeniu frumos, iar frunzele de corn dau culoare roșie.

Din plante se obține la fiert o cantitate mică de soluție, ceea ce impune folosirea pentru o singură țesătură mai multe nuanțe ale aceleiași culori. De aceea majoritate țesăturilor de dimensiuni mari sunt lucrate din mai multe nuanțe foarte apropiate între ele. Aceste nuanțe au denumiri diferite de la o zonă la alta. Gama cromatică cuprinde o infinitate de nuanțe din cele mai variate și uneori ciudate nuanțe, obținute inițial din coloranți naturali. Desigur într-o concurență firească, femeile căutau să realizeze prin combinarea acestor coloranți tonuri din cele mai neașteptate, care realizau pe țesături efecte comatice deosebite.

Gama cromatică s-a schimbat însă în mare măsură datorită apariției coloranților chimici după primul război mondial. Aceștia au fost preferați celor naturali, dar întrebuițarea lor s-a făcut în funcție de tradiția zonei respective, de preferințele temperamentale ale locuitorilor. Vechile rețete au dispărut treptat, în același timp schimbându-se concepția asupra cromaticei de tonuri contrastante. Piese textile noi diferă de cele vechi printr-o compoziție decorativă deosebită, prin repertoriul de motive, dar mai ales prin altă cromatică bazată pe alte tonuri contrastante. Piese textile noi diferă de cele vechi printr-o compoziție decorativă deosebită, prin repertoriul de motive, dar mai ales prin altă cromatică bazată pe alte tonuri, pe alte asociații. Indiferent de tradiție locală, roșu-aprins, albastru și verdele sunt foarte frecvente în cromatica populară.⁴

Culorile constituie metafore subtile care denotă un spirit de observație ascuțit și un rafinament deosebit în perceperea nuanțelor. Socotim a nu fi de prisos prezentarea denumirilor populare pentru culorile cele mai frecvente. O asemenea listă a fost întocmită de S. Fl. Marian și reprodusă în lucrarea „Cromatica poporului român” a lui T. Pamfile și M. Lupescu. Prezentarea pe

² M. Marinescu „Arta populară românească-Țesături decorative”, Cluj, 1975, p. 24-28.

³ A. Gorovei „Meșteșugul vopsitului cu buruieni”, București, 1943, p. 11.

⁴ M. Marinescu op. cit.

culori scoate în evidență mulțimea nuanțelor pe de o parte și varietatea denumirilor populare pe de alta.

Pentru culoarea albă

Alb crin, (Mehedinți), alb-galben, alb ca ghiocelul, alb ca ghiocul (Oltenia) alb ca laptele, alb ca omătul (Moldova) alb ca peretele, alb ca soarele, alb ca spuma laptelui, alb ca varul, albbeț, albicios, albineț, albinu, albior, albișor, albui, albuleț, alburu, albuț, aluniu, argintiu, nenserin.

Pentru culoarea verde

Verde bătrân (Maramureș), verde căldărășesc (S. Olteniei) verde tânăr (Maramureș) verde turcheaz, verde ca bradul (Mușcel) verde ca buratecul, verde ca cocleala, verde ca curechiul, verde ca frunza, feului primăvara, verde ca iarba, verde ca stejarul, verzișor, verzui, fistichiu, stejăriu.

Pentru culoarea roșie

Roșu aprins, roșu cicic, roșu cireșiu, roșu deschis, roșu focșeri, roșu focșiu, roșu hâd, roșu înfocat, roșu mohorât, roșu muntenesc, roșu vișină, roșu vișină putredă, roșu ca focul, roșu ca harastul, roșu ca jăratecul, roșu ca para focului, roșu ca sângele, roșcat, roșcovan, roșiatic, roșier, roșiu, roșiut, cărămiziu, cârniu, ghiurghiuliu, ghivez, ghiviziu, năbrâsc, naralgiu, narangiu, nărângiu, purpuriu, sfecliu, sângeriu, sângiu, stracojiu, staceșiu, trandafiriu, viniu, vișiniu.

Pentru culoarea albastră

Alb-albastru, albastru deschis, albastru închis, albastru întunecat, albastru negru, albastru rânduriu, albastru ca cerul, albastru ca albăstreaua, albastru ca nu mă uita, albastru ca pureinica, albastru ca seninul, albăstreț, albăstrui, albăstriu, azuriu, bleu jandarm, lilă, meriu, mieriu, mnieriu, stânjeniu, stânjenu, turchez, vânăț, vierinț-

Odată cu apariția coloranților industriali, coloratul (boitul) cu plante a fost aproape total părăsit, lucru accentuat de cercetătorul T. Pamfile care în lucrarea sa atenționează: „Cetitorii sunt rugați să înlocuiască aproape pretutindeni prezentul prin trecut și astfel se va afla cum se făceau mai demult vâpselele”. Din răspunsurile la chestionarele trimise în teren este sesizată stingerea meșteșugului înainte de primul război mondial. Menționăm dintre acestea: „...amu-i bine cu boitul; amu te duci la târg (...) și cumperi boielile (...) nu ca mai demult să ai grija strânsului buruienilor”. „de aproape 40 de ani de când femeile au părăsit cu totul boitul cu buruieni”.

Pe lângă apariția coloranților chimici între cauze T. Pamfile mai menționează:

- împutinarea livezilor și a pădurilor din care se cojeau arborii pentru vopsit, prin despăduriri pentru arătură.
- părăsirea îndeletnicirilor casnice de către gospodine care trec la munca câmpului și la pădure.
- împutinarea lânii și a cânepii.⁵

Despre vechea cromatică rămân mărturii țesăturile care au rezistat și care astăzi se păstrează în cea mai mare măsură în colecțiile muzeale. Colecția de covoare a Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș are exemplare ce fac parte din „Colecțiile Aurel Filimon” în care motivele ornamentale sunt realizate cu

⁵ T. Pamfile, M. Lupescu, op. cit. p. 4-8.

lânuri în culori obținute vegetal. Ele au fost achiziționate din Valea Superioară a Mureșului în perioada interbelică. Și achiziții mai recente au scos la iveală asemenea piese datând din aceeași perioadă cu cele achiziționate de A. Filimon. Piese recente au fost preluate din satul Luieriu.

Culorile vechi erau puține: alb firesc, negru firesc, negru cafeniu, negru curat, galbenul frumos, roșu întunecat. Mai târziu a apărut albastru odată cu sineala (lulachiu) precum și verdele obținut din galben și albastru. Culorile aveau un aspect aspru, întunecat, care după gusturile epocii nu erau frumoase în comparație cu coloranții chimici, pentru că nu erau „ochioase”, nu săreau în ochi. Charles Bonet în lucrarea „Columna lui Traian” (1876, p. 205) nota: „Culorile lucrate în unele părți a Transilvaniei de către muierile de rând sunt atât de frumoase, încât ar putea servi drept podoabă pentru orice salon din Londra sau din Paris. Gustul cu care țărăncile aleg și distribuiesc culorile este admirabil, desemnurile deși orientale în fond sunt totuși absolut românești. Combinarea vâpsalelor și a liniilor este de o varietate neașteptată”.

În cadrul meșteșugului boitelui femeile țineau seama de o serie de datini și credințe legate de această îndeletnicire casnică

Astfel când gospodina boiește „trebuie să aibă vase curate și să fie și ea curată”. Femeia „mazacă” (leneșă), mârșavă la suflet și necurată n-are noroc la boiele. Se consideră că la începutul boitelui trebuia să fie vreme prielnică pentru că vâositul trebuia „să se facă la vremea lui”. Vasele trebuie să fie curate și bine frecate, iar femeia care vopsește să fie liniștită, să nu fie deranjată. În ajunul sărbătorilor nu se boiește, pentru că nu ies bine culorile, iar „femeile lumete n-au noroc la boit”.

În credința populară boitul nu se face cât este mort în sat, dacă gospodina nu știe și află, să lase lucrul și să vorbească despre mort căci altfel mor florile. Femeia care are băieți și boiește nu trebuie să se supere sau să se certe cu băieții pentru că li se strică florile, pentru că „așa li-i dedina florilor”. Florile pot fi deocheate ușor, din această cauză ele se vor înflori (se va prepara substanțe de vopsit) spre seară sau pe ascuns. În acest scop se pune în flori un inel de aramă, care să nu fie găsit. Colorantul se prepara numai la lună plină. Boiile se pregătesc de cu seară și dimineața la răsăritul soarelui se colorează cu dânsule, ca firele să fie așa de frumoase ca soarele.

Lucrarea de față își propune de a face cunoscute o serie de rețete de coloranți vegetali, rețete inedite, obținute prin bunăvoința D-nei Octavia Nuțiu din Târgu-Mureș. Rețetele datează din anul 1909 și au aparținut tatălui D-sale inginer agronom Aurel Cosciuc, profesor universitar la Facultatea de Agronomie din Cluj, preocupat de culegerea rețetelor de coloranți vegetali și nu numai. În manuscrisul prof. Cosciuc rețetele sunt mai numeroase. Am selectat din totalitatea lor vopsitul cu coloranți vegetali de la noi, omițând rețetele care se bazează pe amestec cu componente străine care nu ar putea fi la îndemână într-gospodărie (lemn de Brazilia-roșu și galben, piatră indigo, cochenille, zinc, crappe (un praf roșu cărămiziu vândut în spițerii la începutul secolului) quercitron etc.

În manuscris la un capitol introductiv de „Generalități”, se dau indicații generale cu privire la procedeul de vopsit, fiind inclusă și metodologia de lucru. Astfel lâna prinsă în scului se leagă pentru a nu se încurca. În procesul vopsitului sunt necesare 4 ciubere. În primul se pune apă fierbinte și 2 linguri de

sodă. Se amestecă până la dizolvare și se mai adaugă apă rece până devine caldă.

În ciubărul al doilea se pune o lingură de sodă și o lingură de săpun de rufe (de casă). Se toarnă apă caldă și se amestecă până se topește totul. În ciubărul al 3-lea în apă caldă se pune o lingură de săpun și se amestecă până la dizolvare. Ciubărul al 4-lea conține apă caldă curată. După ce ciuberele sunt pregătite se ia câte o legătură (scul) de lână din fiecare calitate pentru a ști cât cântărește înainte de spălat. În primul ciubăr lână se ține 15-20 de minute. După timpul acesta se clătește până nu mai are nici un miros. Se pune în ciubărul al doilea. Se clătește de câteva ori, se stoarce și se pune în ciubărul următor în care se procedează la fel. În ultimul ciubăr poate să stea până se termină toată lână de spălat, după care se storc toate și se clătesc în apă curgătoare. Se storc și se pun într-un ciubăr cu apă rece unde se lasă până a doua zi. Lână trebuie întotdeauna bine clătită de săpun în caz contrar nu prinde culoarea. Clătitul săpunului se face numai în apă caldă.

Concentrația soluțiilor:

- Ciubăr nr. 1 la 4-5 l. apă 125 gr. sodă
- Ciubăr nr. 2 la 4-5 l. apă 50 gr. sodă
- Ciubăr nr. 3 la 4-5 l. apă 50 gr. sodă
- Ciubăr nr. 4 apă caldă

După fiert lămurile se clătesc în apă rece, apoi în apă caldă cu săpun și din nou în apă rece. La fiertul lămurilor se folosește întotdeauna căldarea de aramă foarte curată, iar săpunul să fie de casă (de rufe). Mai sunt necesare recipiente gradate în cm cubi. După ce lână este spălată bine la cele mai multe culori, trebuie fiartă în apă cu piatră acră pulverizată (alaun poulver) în cantitate de 35 gr. piatră acră la 250 gr. lână, dar nu la toate culorile în mod egal. Piatra acră se pune cu apă în căldarea de aramă și se fierbe între o jumătate de oră și o oră.

Manuscrisele prof. Cosciuc dau și lista chimicalelor folosite în vopsirea cu coloranți vegetali.

- piatră de vin (Weinstein)
- piatră acră (alaun)
- piatră vânăță (vitriol de aramă)
- piatră verde (vitriol de fier)
- sodă
- indigo
- cupru acetat
- potasiu

Ustensile necesare

- căldare de aramă
- cratiță, căldare de fier
- 4 ciubere
- 1 lingură pentru săpun
- cutii de tinichea pentru chimicale
- sticle pentru schimicale fluide
- pâlnie de sticlă
- baghetă de sticlă
- măsură gradată (cm³)

- 1 cântar
- mojar de porțelan cu pistil
- bețe din lemn pentru susținut lână
- bețe din lemn pentru uscat lână
- pânză pentru strecurat soluția de vopsit

În multe dintre rețetele folosite în vopsitul cu coloranți vegetali se folosește usucul de oaie. Prepararea lui se face în felul următor:

-Se pune lână tunsă într-o albie. Se clocotește apă și se toarnă peste lână să acopere. Albia se acoperă cu o velintă să stea înăbușită. După ce apa s-a răcorit, se freacă bine în mâini până se spală toată murdăria și grăsimea de pe ea. Se scurge apoi într-un vas, se adaugă puțină cenușă și se păstrează așa. În această fază se zice că „usucul stă pe cenușă”, fiindcă cenușa se așează la fund, ori se zice că este amestecat cu leșie. Cu cât usucul este mai vechi cu atât este mai bun. Același usuc poate servi de mai multe ori la boit.

ALIOR (Euphorbia amygdaloides)

Plantele bine dezvoltate și înflorite se foloseau pentru vopsit în culoarea *GALBEN*, pentru ouă, fibre, țesături. Se obține un *GALBEN RUGINIU*. Se taie paiul de la suprafață la sfârșitul lunii iulie. Se pisează și se pune în apă să se plămădească până a doua zi, când se stoarce zeama iar aliorul se pune întins la soare să se usuce. Se introduce iarăși în vas și se fierbe puțin (după ce dă în clocot se scoate aliorul) și zeama se împietrește cu 20-30 gr. piatră acră. Se pune firele și se fierb 3-4 ore, timp în care se colorează. Se scot și se clătesc în apă rece. Culoarea *GALBEN DESCHIS* se obține din aliorul tânăr „împietrit” cu moare de varză bună, nerăsufată. Prin proporționare și amestecuri se obțin diferite nuanțe, folosite mai ales pentru colorarea lânii.

ARIN (Ainus glutinosa)

Arinul dă culoare brună în 4 nuanțe. Lâna se fierbe mai întâi în apă cu piatră acră. Pentru 250 gr. lână trebuie 32 gr. piatră acră și 2 kg. Scoarță de arin uscată și mărunțită fin. Se fierbe în apă 2-3 ore. În zeama strecurată fierbem lână o oră. După o oră culoarea mai deschisă este gata. Dacă se dorește o nuanță mai închisă o mai fierbem odată în zeama proaspătă. Din zeama acesta se poate obține culoarea *GALBEN BRUN*. Dacă dorim culoarea *VERZUIE* se pun 15-20 gr. piatră verde și se fierbe lână încă jumătate de oră pe băț. Lâna vopsită se clătește de regulă în apă rece, apă călduță cu săpun, apă rece.

ARIN NEGRU (Ainus glutinosa)

Scoarța de arin negru se folosește pentru a colora în *NEGRU* firele de tort și alte țesături. Au fost consemnate numeroase procedee de preparare a coloranților în amestec cu alte plante și substanțe chimicale ca: arin și nuc, arin și sovârf, arin și boz, arin și arțar, arin și prun, arin și măr, arin, zărnă și spvârf, boz, nucă scoruș și soc. Aceștia li se adaugă ca întăritor sau fixativ, rugină de pe ape stătătoare, praf de tociță, mai frecvent calaican (oxid feros), piatră acră, leșie. Cu arin se vopsea lână și țesăturile din lână. Cu arin-calaican și piatră acră se vopsea și părul alb de capră din care se făceau nojițe pentru opinci și desagi.

Prin amestec cu alte plante, prin proporționare și durată se obțineau din arin și alte culori. Se prepara *ROȘU* în diferite nuanțe din arin, sovârf și piatră acră; arin și măr; arin, perj, cenușă și var; perj, arin, sovârf; arin și mesteacăn. Din scoarța de arin negru se obținea o culoare *CARAMIZIE* pentru lână și „buci”

iar din scoarță de arin, sovârf și puțină ăiatră acră un *GALBEN MOHORAT*. Din alte amestecuri rezulta *NEGRU*, nuanțe mai închise sau mai deschise de galben și roșu, cu largă răspândire înaintea apariției coloranților chimici. Scoartaa de arin mai era folosită pentru vopsitul lăzilor de zestre și a tronurilor.

ARȚAR (*Acer platanoides*)

Frunzele, vârfurile ramurilor tinere și mai ales scoarța se foloseau în multe zone pentru vopsitul în *NEGRU*, în amestecuri diferite ca arțar-funingine-mușuroi de cârțiță și piatră acră; arțar-arin-piatră acră și calaican; arțar-nuc și sovârf; arțar-gârniță-moșdrear.

ASUDUL CALULUI-LUNGOARE (*Onosii hircina*)

Florile fierte cu piatră acră colorează lâna în *GALBEN*, iar fierte cu calaican (oxid feros) o colorează în *VERDE*.

BOB (*Vicia faba*)

Planta se folosea pentru vopsit în *NEGRU* de obicei în amestec cu alte plante.

BOZ (*Sambucus ebulus*)

Fructele coapte se pisau, se fierbeau în decoct, se punea piatră acră și apoi se introduceau firele și țesăturile pentru a se vopsi în *MURU* (Vânăt fumuriu). Ciorchinele de boz se culegeau toamna când erau bine coapte. Se așezau în ciubăr și se zdrobeau cu mâna ca să nu rămână boabe întregi, se acopereau cu o pânzătură și se lăsau la soare să fermenteze. Când erau fermentate cojile se ridicau la suprafață și făceau o spumă albăstruie. Se strecura zeama și se fierbea. Când dădea în clocot se lua de la foc să se răcorească. Se punea în ea calaican pisat și se amesteca. După dizolvare se puneă iar la fiert, iar după ce ajungea la clocot se lua de pe foc și se puneă în el piatră acră pisată mărunț. În acest decoct se puneau firele și se lăseau să se răcorească. Se strecurau, în zeamă se puneau pentru vopsit materialele. Boabele de boz și de soc cu cârmâz (*Phitolaca decandra*) s-au folosit pentru imprimarea pânzaturilor cu ipare de plumb făcute de zlătari.

BRAD, MOLID (*Picea excelsa*, *Abies excelsa*)

Se folosește cetina de brad culoarea *SURĂ*. Cetina de brad trebuie tocată mărunț și fiartă. Zeama se strecoară. 5 kg. de brad proaspăt tocat se fierbe 3-4 ore. La 250 gr. lâna se pune zeama obținută din brad, 10 gr. vitriol de fier (piatră verde) se pune lâna și se fierbe 1 oră. Se clătește în apă rece, în apă caldă cu săpun și din nou în apă rece.

BURUIANA DE CEAS RĂU; IARBA RĂULUI; FERECEA (*Tanacetum vulgare*)

Plantă cu tulpina erectă, crește pe lângă drumuri și garduri, pe câmpuri, prin locuri necultivate, pe marginea râurilor. Crește peste 1m. înălțime. Florile sunt galbene aurii. Pentru vopsit se folosesc frunzele proaspete. Este bună pentru vopsit până la înflorire. Frunzele se toacă după ce s-a îndepărtat cotorul. Se fierbe lâna. La 250 gr. lâna 36 gr. piatră acră. Se fierbe jumătate de oră. După ce lâna a fiert, într-o căldare se așează la fund frunza mărunte, se așează lâna și deasupra se acoperă print-o cârpă se pune în ea potasă (la 250 gr. lâna 20 gr. potasă) și se mai fierbe jumătate de oră cu lâna. După fiert se scoate se spală în apă rece, în apă caldă cu săpun și iar în apă rece, se obține culoarea *GALBEN DESCHIS*. Dacă planta este mai tânără se obține uloarea *VERZUIE*.

Din planta bătrână se obține culoarea gălbuie.

CATINA ALBA (*Hippophaes rhamnoides*)

Se folosea ca fixator de culoare. După ce lâna se vopsea se pune în decoctul de frunze de câtină albă să nu se decoloreze fibrele.

CEAPA (*Alium cepa*)

Cojile de ceapă galbenă uscate se folosesc pentru a vopsi în **GALBEN** fibre sau ouă. Cojile de ceapă roșie macerată în apă timp de 5 zile și fierte apoi cu alaun se foloseau pentru colorarea mătăsurilor sau ouălor, în culoarea **GALBEN, PORTOCALIU, BRUN**.

CORCODUS, ZARZAR (*Prunus cersifera*)

Coaja se folosește împreună cu animale sau „rânza” de anin ori cu băcan la vopsitul în **NEGRU**. Se colorau fire de lână pentru țesutul dimensiilor și fotelor pentru băteala așternuturilor, fire de cânepă și în întrebuințate de cismari, păr de capră pentru nojițe, traiste de cai și desagi.

CORN (*Cornus mas*)

Frunzele, florile fructele și coala se folosesc pentru vopsit în **GALBEN, ROȘU, CAFENIU, NEGRU**. Pentru fire și materiale se folosesc în amestec cu alte plante ca pădureț acru, sovârf, cimbrisor de câmp.

COADA CALULUI (*Equisetum arvense*)

Pentru vopsit se folosește planta culeasă cu câteva zile înainte. Crește pe alocuri umede și argiloase. O găleată de plantă se fierbe 2-3 ore. Se strecoară zeama. Lâna se fierbe mai întâi în apă cu piatră acră (la 250 gr. lână 40 gr. piatră acră) o jumătate de oră. După fiert se pune în soluția obținută din plantă și se fierbe o oră. Se clătește în apă curată, apă cu săpun și din nou în apă rece. Pentru culoare mai deschisă se pun 36 gr. piatră acră, la primul fiert al lânii.

Pentru culoare mai deschisă se pun 36 gr. piatră acră, la primul fiert al lânii.

CREȚIȘOARA (*Alchemilla vulgaris*)

Se folosește planta proaspătă. Crește prin pășuni și livezi de munte. Se adună o găleată de plantă (flori și frunze) bine îndesată și se fierbe o oră. Se strecoară. La 250 gr. lână se folosește 16 gr. piatră de vin și 62 gr. piatră acră. Se dizolvă în apă și se fierbe lână o oră. După fiert se scoate se pune imediat în zeama de crețioară și se mai fierbe o oră. Se clătește în apă rece, în apă caldă cu săpun și iar în apă rece. Este obținută prima culoare. Pentru a doua culoare se pune apă rece în zeamă și se iau 50 gr. piatră verde (vitriol de fier) care se dizolvă după cum se dorește a fi nuanța de închisă și se fierbe apoi lână. Când se fierbe lână în zeama cu piatră verde sculurile se pun pe băț deasupra vasului și se răsucesc 15 minute și alte 15 minute se fierb în căldărușă. Se scoate și se clătește ca de obicei. Culoarea obținută: **SURA VERZUIE**.

CRUSI, LEMN CĂINESC (*Rhamnus frangula*)

Culoarea obținută: **GĂLBUI BRONZIE**. Se folosește scoarța dar numai după ce a stat la uscat un an. Coaja se fierbe o oră apoi se strecoară zeama. Lâna se ține 10 minute în apă curată după care se usucă. În zeama strecurată de pe scoarță se pune puatră acră (la 250 gr. lână 35 gr. piatră acră) și se amestecă să se topească. Nuanțele se pregătesc în felul următor: se pune toată lâna pentru 3 nuanțe. După ce a fiert o oră se scoate a treia parte și se

clătește în apă rece, apă cu săpun (călduță) și din nou apă rece și se usucă. Celelalte două părți rămân în zeamă până a doua zi. Atunci se mai fierbe o oră. Se scoate și se procedează la fel ca și cu prima parte. Aceasta va fi ceva mai închisă. Se scoate a treia parte și se pune în apă rece cu sodă de potasiu (la 250 gr. lână, 60 gr. potasă). Se lasă lâna să stea 2-3 ore o scoatem și se clătește ca celelalte. Culoarea **ROȘU, GĂLBUI-ÎNCHIS**

DEDITEL, SISINEL (*Pulsatilla vulgaris*)

Tulpinile plantei se folosesc pentru vopsit în **VERDE** și **ALBASTRU** în amestec cu floarea soarelui, fierte în borș în care se punea piatră acră și piatră vânăță.

DROBITA (DROBSOR) (*Genista tinctoria*)

Se întrebuințează pentru colorare în **VERDE** și **GALBEN**. Se folosește planta cu flori și frunze, culeasă când este bine înflorită și uscată la umbră. Se fierbe o zi întreagă în apă îndoită cu borș și vase smălțuite. În zeama verde se pun sculurile și se lasă 2 ore după care se usucă la soare. Se continuă operația până prinde culoare frumoasă. În unele părți se fierbea în apă neîncepută de pârâu mai moale ca apa din fântână. Zeama se scurge într-un vas curat și se împietrește cu piatră acră pisată mărunț. Se fierbeau în ea sculurile pentru vopsit în **GALBEN**. După fierbere, în care timp se scoate mereu pentru a vedea dacă galbenul nu s-a prins prea tare, se storceau și se puneau la uscat.

-În Moldova florile și frunzele se fierb într-un vas curat. Înainte de a se pune în zeama strecurată, firele se înmoaie în borș cu piatră acră încălzit puțin. Se scot se așează în zeama de drobiță și se fierb până primesc culoarea dorită.

-La 1 kg. flori uscate se puneau 10 l. de apă și se lăsau să plămădească până apa se îngălbenește. Apa se strecoară iar florile se usucă la soare 2-3 ore se pun într-un săculeț pentru a se introduce din nou în zeamă să fiarbă. Se storc în mâini și se adaugă 20-30 gr. piatră acră; după ce se topește se introduc firele și se fierb 2 ore. Dacă nu se prinde vopseaua se mai fierb, apoi se clătesc și se pun la uscat.

DROBSOR (*Isatis tinctoria*)

Planta a servit pentru prepararea unei culori **ALBASTRU DE INDIGO**. Meșteșugul preparării acestei vopsele a înflorit în Evul mediu. Planta înainte de înflorire se pisează până se obține o pastă. Aceasta se amestecă cu apă și apoi se lasă să fermenteze. După 14 zile masa obținută se pune la uscat sub formă de bucăți sfecice. Se fermentau a doua oară sfărâmându-se în apă, după care se lăsau la macerat 3 săptămâni, amestecând din timp în timp. Când fermentarea înceta complet pasta verzuie-neagră-brunie se usca și se vindea negustorilor.

DUD ALB (*Morus alba*)

În Moldova frunzele se fierbeau, decoctul se împietrește cu piatră acră și apoi se introducea lâna sau firele toarse pentru a le vopsi în **GALBEN**. Se țineau la căldură până primeau culoarea dorită.

FLOAREA-SOARELUI (*Helianthus annuus*)

Semințele se foloseau pentru colorat în **GALBEN, VERDE**. Uneori se folosea în amestec cu pădureț acru, apoi se scotea din gălbenelele obținute și se pune puțină piatră acră pisată mărunț. După ce se topea și se folosea în amestec cu pădureț acru, apoi se scotea din gălbenelele obținute și se pune puțină piatră acră pisată mărunț. După ce se topea și se răcorea se introduceau

semințele și se puneau iar la fiert. Când începeau a fierbe se scoteau din oală și se puneau sculurile îngălbenite înainte. Se colorau în „stejăriu” sau verde ca stejarul, ca molidul sau ca buraticii.

FLOAREA DE PERINĂ (*Anthemis tinctoria*)

Plantă cu flori galbene aurii. Crește pe câmpuri, coaste, drumuri, poieni. Se folosesc florile care se uscă mai întâi. La 250 gr. lână se folosesc 250 gr. flori uscate și 25 gr. potasă. Florile uscate și potasa se pun în apă rece în căldare și se fierb o oră. Zeama se strecoară. În acest timp se fierbe lâna (la 250 gr. lână 35 gr. piatră acră) jumătate de oră-o oră. După ce se strecoară zeama se pune lâna în ea și se fierbe o oră. Se scoate și se clătește în apă rece, în apă caldută cu săpun și din nou în apă rece culoarea: **GALBEN** ca florile.

GALBINĂRIE, POLOMIDA BOIANGIILOR (*Serratula tinctoria*)

Plantă cu flori purpurii ce crește prin fânațe umede din păduri și tufișuri. Se recoltează înainte de înflorire și se uscă iulie-august. Nu se toacă. Lâna se fierbe jumătate de oră în apă cu piatră acră (250 gr. lână/250 gr. piatră acră). Tot la 250 gr. lână se ia 250 gr.250 gr. plantă, se pune în apă multă și se lasă până a doua zi, împreună cu 24 gr. potasă. A doua zi se fierbe o oră.zeama se strecoară. Se pune apoi lâna în zeamă și se fierbe jumătate de oră, se obține culoarea **GALBENĂ**. Se lasă în zeamă până se răcește. Se clătește. Dacă dorim culoarea **VERDE**, punem în zeamă 6 gr. acetat de cupru și se fierbe 15 minute.

GÂRNIȚA, GÂRNIȚA ALBĂ (*Quercus Frainetto*)

Scoarța în amestec cu mojdrean, arțar, calaican și piatră acră se foloseau pentru a vopsi în **NEGRU** fire de lână, cânepă, in. Unii fierbeau separat coaja de gârnița albă, de mojdrean și de arțar, apoi se amestecau și se fierbeau iarăși. Se luau de pe foc, se lăsau să se răcorească, se puneau calaican și piatră acră, după topirea cărora se introduceau firele de in sau de cânepă și se puneau iarăși la fiert, scoțându-se din când în când să se „înfiorească”. Când prindea bine culoarea, se scoteau se spălau în apă rece și se puneau la uscat. Coaja se mai folosea la tăbăcitul pieilor.

HASMACIUCA (*Anthriscus silvestris*)

Plantă ierbacee din fam. Umbelifere. Frunzele se fierb o oră în apă și se strecoară zeama. La 250 gr. lână se pun 35 gr. piatră acră în zeamă, se adaugă lâna și se fierbe o oră. Se clătește în apă rece, apă caldută cu săpun și din nou în apă rece. Culoarea **VERDE GĂLBUI DESCHIS**.

IARBA NEAGRĂ (*Calluna vulgaris*)

Crește prin locurile nisipoase și pietroase din pădurile montane. Recoltarea se face în iulie-septembrie. Planta se fierbe proaspătă 2-3 ore într-o căldărușă de aramă dar poate fi și din fier. În căldarea de fier se obține culoarea **VERDE** iar în căldarea de aramă culoarea **GALBENĂ**. Lâna se fierbe mai întâi jumătate de oră în apă cu piatră acră (la 240 gr. lână 40 gr. piatră acră). Zeama plantei se strecoară. În ea se pune toată lâna pentru toate nuanțele. După ce s-a fiert o oră culoarea deschisă este gata. Se clătește. Pentru a doua nuanță lâna se uscă și se fierbe încă odată în zeamă 2-3 ore, după cum se dorește nuanța de închisă. Din această plantă se obține culoarea **VERDE-OLIV**. În cazul acesta lâna după ce este fiartă în apă cu piatră acră se fierbe în indigo (vezi soluția de indigo) din care se ia de la 1 picătură de la 1 dl. Se pot face mai

multe nuanțe. După ce a fiert în indigo se pune în căldare cu zeama de plante și se mai fierbe o oră. Se clătește apoi în apă rece, apă caldă cu săpun și din nou apă rece. Se pot face 4 nuanțe de verde oliv dacă planta a fiert în căldare de fier. Zeama de plante se pune tot în căldărușă de fier, se pune lână și se fierbe o oră. Se clătește.

INDIGO SOLUȚIE

„Piatra” de indigo cumpărată din comerți, se zdrobea în proporție de 15 gr. indigo, 65 gr. vitriol (H_2SO_4). Se amestecă într-un vas de sticlă, cu bagheta de sticlă câte puțin indigo, puțin acid până se topește tot. Se lasă să stea 24 ore se obține culoarea **VÂNĂTĂ**. Se fierbe 250 gr. lână cu 40 gr. piatră acră jumătate de oră. Se lasă în apa aceasta până a doua zi, când se ia o parte din lână pe care o dorim mai deschisă. Într-o căldărușă se pune apă rece și în apa aceasta indigoul preparat gata cu vitriol atâta cât se dorește de închisă nuanța. Lâna se pune pe băț se învârtă în apa rece în continuu până ce apa rămână limpede. Se ia bățul și se fierbe 15 inute. Se ia model pentru a ști pentru altă dată nuanța. După fiert lână se scoate șo se pune afară pe băț. În căldare se pune zeamă de mesteacăn. Se pune lână în ea și se fierbe jumătate de oră eventual mai mult în funcție de culoareape care o dorim. Dacă dorim mai **GALBENĂ** ofierbem mai mult. Pentru nuanțe ,ai închise folosim aceeași metodă doar ca să pune indigo mai mult. După ce este fiartă lână se clătește în apă rece, în apă caldă cu săpun și din nou în apă rece. Dacă fierbem lână vopsită cu indigo vânăt în zeama de mesteacăn obținem culoarea **VERDE**.

IARBA ROȘIE (*Poligonum persicaria*)

Crește prin locuri umede, pe lângă șanțuri, pâraie, maluri. Culoarea **GALBEN DESCHIS**. Lâna se fierbe cu piatră acră (la 250 gr. lână, 70 gr. piatră acră) o oră după care se așează în căldare de aramă un rând de frunze apoi lână și se fierbe încă o oră. După ce e fiartă o clătim cu apă rece, apoi în apă caldă cu săpun și iarăși în apă rece.

IENUPĂR (*Juniperus communis*)

Crește în pădurile stâncoase și pășunile stâncoase din zona alpină. Fructele seamănă cu piperul. Pentru vopsit se folosesc fructele puțin uscate. Se zdrobesc se pun în apă rece curată și se lasă până a doua zi, când se fierb o oră. La 250 gr. lână se pun 2 l. fructe, 32 gr. piatră acră, 18 gr. piatră de vin, 18 gr. piatră vânătă, 30 gr. salmiac. În toate acestea se fierbe lână o oră. După ce se fierb fructele și se pune lână se fierb cu boabele înăuntru 1-2 ore după care se scoate lână și se strecoară zeama. În zeama strecurată se pun 16 gr. acetat de cupru (piatră vânătă deschisă- $(C_2H_2O_2)_2Cu + H_2O$ (este otrăvitoare!)). Punem lână în căldărușă și se fierbe un sfert de oră-jumătate de oră. Se clătește în apă rece, în apă caldă cu săpun și din nou apă rece. Culoarea **BRUN OLIV**.

LEMN CĂINESC (*Rhamnus frangula*)

250 gr. lână se fierb cu 40 gr. piatră acră ½-1 oră. Într-o căldărușă cu apă rece se pune 5-10 dl. Soluție de indigo, preparată din timp cu vitriol. Lâna pusă pe băț se pune în indigo, învârtindu-se mereu până ce apa rămână limpede. Se fierb jumătate de oră. Pentru o nuanță mai deschisă se pune mai puțin indigo. După ce lână a fiert în indigo o punem într-o căldărușă cu zeamă de lemn căinesc și se fierbe jumătate de oră sau mai mult dacă nuanța dorită este mai închisă. Se clătește în apă rece, în apă caldă cu săpun și din nou în

apă rece. Soluția de lemn câinesc se prepară în proporția la 250 gr. lână, 500 gr. plantă, se fierbe în apă multă după care se scurge.

LICHEN GALBEN (*Parmelia saxatilis*)

Crește pe pietre, pomi bătrâni, case vechi. Culoarea: **BRUNĂ**. Se pune în apă la foc și când apa eset caldă se la lână și se pune pe băț, o învărtim încontinuu până ce se face culoarea dorită. Pentru culoare deschisă se ține o oră, 3 ore pentru nuanță mai închisă, 3 ore pentru nuanță și mai închisă. Nu este permis să fiarbă. Lichenul dacă nu este în apă și nu este la foc bun se lipește în masă compactă și trebuie desfăcut. După ce lână este vopsită se scoate se clătește în apă rece, apoi în apă caldută cu săpun și iarăși în apă rece.

MĂCRIȘ (*Rumex acetosa*)

4 kg. plantă proaspătă se fierbe 1-2 ore. Zeama se strecoară. Se poate fierbe și în vas de fier. 1 kg. lână udă se pune în zeamă și se fierbe 1-2 ore. Lână trebuie să stea în zeamă până se răcește. Atunci primește o culoare **SURA VERZUIE**. Se clătește în apă rece, apă caldută cu săpun și din nou în apă rece.

MĂLIN, PRUN SĂLBATIC (*Prunus padus*)

Este un arbore ce crește în pădurile umede de la munte. Se folosește scoarța. Se fierbe 2-3 ore. La 250 gr. lână se iau 35 gr. piatră acră și se fierbe ½-1 oră. După fiert lână se scoate și se fierbe în zeama scoarței de mălin 2 ore. Acum scoatem o parte a lânei care dorim să fie mai deschisă și o punem să se usuce, dar nu se clătește în apă. Cealaltă parte o punem în apă cu potasă ca să fie mai închisă și să lăsăm să stea 2-3 ore. La 10 l. apă rece luăm 40 gr. potasă. Dacă culoarea deschisă nu este nuanța dorită se mai fierbe 1 oră în zeama coajei de mălin și după aceea o punem în potasă să stea 1 oră pentru a se închide la culoare să se fixeze. După ce se scoate di potasă o clătim cu apă rece, apă caldută cu săpun și din nou în apă rece și o punem la uscat.

MĂR SĂLBATIC (*Pirus malus*)

Se folosește coaja. Culoarea: **GALBEN AURIU**. Coaja se fierbe 2-3 ore. La 250 gr. lână se fierb 250 gr. coajă și 40 gr. piatră acră. Lână se fierbe mai întâi în apă cu piatră acră ½ oră. Zeama de coajă de măr se strecoară, se pune într-o căldărușă și se pune lână în ea. Se fierbe 1 oră. Se scoate se clătește în apă rece, apoi în apă caldută cu săpun și din nou în apă rece.

MĂTREAȚA BRADULUI (*Usnea barbata*)

Crește pe brad atârând ca niște firisoare sure-albicioase. Mușchiul se fierbe în căldare 1, 1/22 ore, scoțând de când începe să fiarbă. Se strecoară prin cârpă și zeama strecurată se pune în vas de aramă (căldare). Dacă dorim culoarea mai închisă se lasă ca atare. Pentru nuanță mai deschisă se pune și apă. Se fierbe lână în apă cu piatră acră (la 250 gr. lână 35 gr. piatră acră) ½-1 oră. După ce a fiert lână, se pune în această soluție și se mai fierbe o oră. Culoare: **DRAP; ROȘIATIC HAVAN**, toate nuanțele. După ce e fiartă lână în culoare o scoatem și o clătim în apă rece. Se pregătește în găleată apă caldută cu puțin săpun, se pune în ea lână clătim și o stoarcem. După stoarcere o clătim iarăși în apă rece. Se stoarce și se puna la uscat pe bețe.

FRUNZE DE MESTEACĂN (*Betula alba*)

Frunzele de mesteacăn se culeg în luna iunie se usucă și se păstrează la loc uscat într-un sac. Se ia o căldare uscată și se fierb frunzele de mesteacăn

1-2 ore după care se strecoară zeama printr-o cârpă. Din plantele acestea se obține culoarea *GALBEN*, iar în amestec cu indigo se obține culoarea *VERDE*. La soluția aceasta pentru 250 gr. lână se pun 40 gr. piatră acră se adaugă în soluție și se fierbe cu lână o oră. Aceasta dă culoare *GALBEN DESCHIS*. După ce a fiert o oră, jumătate din această cantitate o scoatem și o clătim cu apă rece, apoi în apă cu săpun și iar în apă rece. Se pune la uscat pe băț. Pentru cealaltă jumătate se pun 25 gr. potasă în apă rece și punem lână în ea lăsând să stea 1-2 ore. Se scoate se clătește ca prima parte și se usucă. Se obține *GALBEN ÎNCHIS*. La 10 l. apă de regulă se iau 40 gr. potasă. Zeama de frunză de mesteacăn se păstrează pentru vopsit cu indigo pentru a obține culoarea *VERDE*.

ZEAMA DE MESTEACĂN CU VITRIOL

Pentru 250 gr. lână, 6000 gr.coajă de mesteacăn (scoartă) și 10-30 gr. sulfat de fier (Vitriol de fier, piatră verde). Scoarța de mesteacăn se pune u o zi înainte în apă , după care se fierbe 1-2 ore. Zeama se strecoară. În această zeamă lână se fierbe 1 oră. Se scoate și se clătește în apă curată, apă cu săpun și iar apă curată. Culoare *VERDE*

MUȘCHI DE MUNTE (Cetraria islandica)

Crește pe pietre în regiunea alpină. Mușchiul uscat se toacă și se pune în căldărușa cu apă. Când fierbem punem lână. Se așează pe băț. Se învârtește sculul de lână pe băț jumătate de oră. Dacă dorim culoare mai închisă pune, piatră verde (vitriol). După dorință se învârtește 1-2 ore în funcție de nuanța dorită. Se clătește în apă rece, apă caldă cu săpun, apă rece Culoare: *ALB SURIU*.

MUȘCHI, LICHEN NEGRU (Alectoria jubata)

Crește pe brazi ca și mătreața bradului. Se fierbe lână ½ de oră-1 oră în piatră acră pulverizată (la 250 gr. piatră acră). După ce a fiert se pune în soluția în care s-a fiert mușchiul și s-a strecurat și se fierbe 1 oră. Pentru culoare mai deschisă se subțiază soluția cu apă și se fierbe tot 1 oră. După fiert se clătește în apă rece, în apă caldă cu săpun și din nou în apă rece. Culoare: *GĂLBUI-BRUN*.

NUC (Juglans regia)

Frunzele, mai ales cojile nucilor se folosesc aproape peste tot la vopsit în *NEGRU*, *CAFENIU*, *GALBEN* și *ROȘU*. Pentru negru s-au folosit numeroase procedee și variate amestecuri: nuc cu arin; nuc cu ștevie; nuc cu arțar; nuc cu băcan; Prin concentrația mai mare sau mai mică a decoctului cojilor, se obțineau diferite *NUANȚE DE GALBEN*. Se pune în căldarea de aramă un rând de coajă de nucă și un rând de fire succesiv până se umple. Se acoperă cu apă și le fierbem bine, amestecându-le, apoi se scot, se înșiră pe albie, se presară cu cenușă cernută cu sita, le lasă câteva timp așa, apoi se spală și se usucă. Pentru culoarea galbenă ca untdelemnul se culegeau frunzele de nuc prin luna iulie, se luau 3-4 pumni de amentii de arin sau coajă și se așezau într-un vas cu apă curată la fiert. În timpul fierberii se amestecau și se storceau până primeau o culoare *GĂLBUIE*. Se luau de la foc se storceau și se aruncau frunzele, iar în lichid se adăugau 30-40 gr. piatră acră pisată. Se introduc firele de lână care se colorează în gălbui, ce se foloseau la învârgarea fotelor, așternuturi pentru paturi, velințe, velințe și straie. Dacă se adăuga calaican se obținea *NEGRU ÎNCHIS*. Pentru *ROȘU* cojile de nucă se pun într-un vas cu

rugină roșiede pe izvoarele de munte („burșune“), se lăsa să zacă, să putrezească și să se înnegrească. Se puneau apoi „flori de făcut roșu” peste ele și se lăsa să stea câteva ceasuri, după care se puneau firele.

De la nuc se pot folosi și frunzele proaspete. 1200 gr. frunze se fierb o oră. Zeama se strecoară. La 250 gr. lână se adaugă 35 gr. piatră acră și se fierbe jumătate de oră. Lâna se pune în zeama frunzelor de nuc și se fierbe 1 oră. Se clătește în apă rece, în apă călduță cu săpun, și apă rece din nou. Culoarea: **BRUNĂ**. Pentru culoare mai deschisă luăm mai puține frunze și punem mai multă apă.

Porumbar (Prunus spinosa)

Arbust spinos care crește în locuri necultivate. Se folosește scoarța care trebuie să fiarbă 3 ore. Culoarea **ROȘU BRUN**. La 250 gr. lână, 40 gr. piatră acră și se fierbe jumătate de oră. După acestea lâna se pune în zeama de coajă de porumbele și se fierbe 1 oră. Se clătește în apă rece, în apă călduță cu săpun, apă rece. Pentru nuanțele mai închise se fierbe și a doua zi în zeamă.

RĂCHITA (Salix fragilis)

S-a folosit pentru vopsit în **GALBEN** și **VERDE**. Pentru diferitele nuanțe de galben se folosesc mugurii, vârfurile ramurilor și cojile, uneori în amestec cu alte plante cum ar fi drobița sau mărul pădureț. Din răchitică fiartă în usuc de oaie, sau răchitică, alior și piatră acră se obține culoare pentru fire. În amestec cu indigo se obține culoarea **VERDE**.

SCUMPIE, OȚETAR (Cotinus coggigris)

Frunzele s-au folosit în multe regiuni pentru vopsitul în **GALBEN**, iar scoarța s-a întrebuințat în tăbăcitul pieilor. Din scorța de scumpie în amestec cu cârmâz (pațachie, tirigie) ce se depunea pe doagele vaselor cu vin roșu și apă tare pentru a obține o culoare **ROȘIE NARAMZATA**. Din frunză sau scoarță în amestec cu băcan negru, nuc, sovârf, gorun, calaican, piatră acră, se obține culoarea **NEGRU LUCIOS FUNINGINIU**. Se întrebuința mai ales la coloratul firelor de lână și a dimiilor.

SOVÂRF (Origanum vulgare)

Plantele se culegeau în ziua de Sf. Foca (23 iulie), în credința că roșul din acest sovârf va fi ca focul. Se mai culegea sovârf și frunze de măr dulce la Marina (17 iulie), se uscau la soare și se foloseau la colorat pentru nuanța de **GALBEN AURIU**. Se luau 2/3 din frunze de măr și 1/3 de sovârf și se puneau într-un vas cu apă să se plămădească. Se lasă jumătate de zi timp în care se stoarce cu mâna de mai multe ori ca să iasă colorantul. Se scoteau frunzele și sovârful, zeama se împietrea cu piatră acră și apoi se puneau firele. Din sovârf și drobiță se obținea **GALBEN ÎNTUNECAT** iar din sovârf și arin **GALBEN MOHORĂT**. Se mai folosea pentru vopsit în negru și cenușiu închis. În amestec cu alte plante se colora în roșu.

STEJAR (Qercus robur)

Scoarța de stejar a fost folosită pentru vopsit în **NEGRU**. Coaja de pe crengi se fierbe în apă apoi se strecoară în alt vas. Se pune calaican, după dizolvare se introduc firele după care se lasă zi și noapte. Dacă atunci când se scoate nu s-a înnegrit bine se mai face o „fățuire” cu zeamă proaspătă. Se mai folosea în amestec cu arin, băcan arțar. Unele femei când doreau ca sulurile colorate în roșu să fie mai întunecate și să nu se decoloreze, se puneau într-o

oală scoarța de stejar cu apă curată, apoi se turna din decoct în căldarea în care se vopsea atât cât credeau că este necesar pentru obținerea culorii dorite. Gogoșile de ristic se foloseau pentru vopsitul în *NEGRU* și *GRI* precum și pentru prepararea cernelii de scris. Se pisau gogoșile, se amestecau cu răzătură de băcan negru într-un vas cu apă, se fierbea aproximativ 2 ore apoi se punea calaican și flori de ciureș.

STRUGURII URSULUI (Arctostaphylos Uva ursi)

Crește prin păduri de brad și prin tufișuri, pe stâncării în regiunea alpină. Planta se fierbe 3-4 ore și se strecoară zeama. Lâna se fierbe mai întâi în piatră acră (la 250 gr. lână, 40 gr. piatră acră). Se fierbe ½ oră. Se pune apoi lâna în zeama de plantă și se fierbe 1 oră. Se obține culoarea cea mai deschisă. Se scoate și se clătește. Pentru a 2-a și a 3-a nuanță se ia piatră verde (vitriol de fier) începând de la 10-50 gr. după cum se dorește nuanța. Piatra verde se pune în zeama în care a fiert lâna și după ce s-a dizolvat se pune lâna pe băț învârtindu-se ¼ de oră. Se clătește în apă rece, în apă caldută cu săpun și din nou în apă rece. Planta se folosește proaspătă. Când se adaugă vitriol de fier în zeamă nu este permis să se fiarbă în căldărușă deoarece se pătează ci numai pe băț rotindu-se într-una.

STEVIE (Rumex patientia)

Rădăcina se folosește pentru vopsit în *GALBEN*, *CAFENIU*, *ALBASTRU*, *VERDE*. Se săpa toamna, se spăla bine de pământ „ca să nu iasă fața gălbinelelor” și apoi se usca. Când se folosește se pisează bine cu muchea toporului sau se taie felii și se fierbe. În colorantul obținut prin fierberea lor în cantități mai mari pentru nuanțe mai închise sau mai mici pentru galben deschis. În zeamă se pune piatră acră, după ce s-a topit se introduce lâna sau firele pentru straie, pățuri, scoarțe, verge de fote.

În decoctul de rădăcină se pune piatră acră și apoi firele se freacă cu mâinile și se încălzesc la foc. Se scot și se introduc într-o zeamă de coji de nuco verzi obținându-se un cafeniu frumos care nu se decolorează. Uneori înainte de a colora lâna sau firele în albastru ca să se prindă mai bine și să iasă mai frumoase se colorează în galben cu rădăcină de ștevie. Cu frunză crudă de ștevie se colorau tronurile de cereale.

URZICA (Urtica dioica)

Rădăcina și părțile aeriene se foloseau pentru vopsit în *GALBEN*. Rădăcinile se spală se pisează și apoi se pun la fiert în borș. După ce se obține zeama colorată se lasă să se răcească și se adaugă piatra acră și sculurile de lâna care se țineau o zi, două, până primeau culoarea dorită. Se culeg frunzele tinere și se fierb în apă până se colorează bine apoi se introduc în ea sculurile de lâna, care se împietreau în zer și piatră acră.

VITA DE VIE (Vitis vinifera)

Se fierb frunze de viță de vie până se obține un lichid galben care se strecoară și apoi se vopsesc cu el sculurile de bumbac. Se mai întrebuința la vopsit și „strigia” de pe doagele vaselor cu vin roșu în amestec cu roibă pentru *ROȘU*, ori cu scumpie, cârmăz și pațachină pentru *GALBEN_RUGINIU*. Prin compararea rețetelor de coloranți vegetali culese de A. Cosciuc cu cele publicate de T. Pamfile- M. Lupescu se desprind câteva concluzii:

Având aceeași perioadă de investigare, câteva dintre rețete au descrieri asemănătoare cum ar fi cele ale coloranților din Alior, drobiță, ștevie, urzică (T.

Pamfile a cules 11 rețete de preparare a culorii galbene din drobiță).

Dacă în lucrarea lui T. Pamfile se folosesc adesea combinațiile de plante pentru obținerea culorilor și nuanțelor, în rețetele prof. Cosciuc sunt mai rare combinațiile de plante (la arinul negru, arțar, boz, etc.) așa cum la multe dintre rețete la aceeași plantă întâlnim mod de preparare diferit.

În manuscrisul A. Cosciuc întâlnim o serie de plante tinctorale care nu au fost tratate de T. Pamfile asudul calului (Onosis hircina), bob, brad, iarba răului, cătina albă, corcoduș, corn, coada calului, crețișoară, deditei, obținerea albastrului de indigo din drobșor (Isatis tinctoria), floarea soarelui, floarea de perină (Anthemis tinctoria), polomida boiangiilor (Serratula tinctoria), gârnița, hasmaciuca (Anthariscus silvestris), iarba neagră (calluna vulgaris), iarba roșie (Polygonum piersicaria), ienupăr, lichen galben, mătreața bradului, mușchi de munte, lichen negru, scumpia (Citinus coggigris), stejar, strugurii ursului.

Perioada de culegere a rețetelor de coloranți vegetali fiind cea de stingere a folosirii plantelor pentru vopsit în gospodăria țărănească, întâlnim o serie de rețete bazate pe substanțe chimice și ingrediente (chiar dacă sunt de natură vegetală) obținute din comerț și provenite din import, cum ar fi pentru obținerea culorilor:

ROȘU CARDINAL- din cochenille (?), acid nitric, zinc, apă

ROȘU CARMESIU- în zeama de la roșu cardinal

ROȘU CRAPPE –praf crappe, piatră acră, piatră de vin (praful crappe se vinde și în farmacii pentru cofeturi)

GĂLBUI-ROȘIATIC-(după crappe)

CRAPPE DESCHIS- " " "

ROȘU PURPURIU- acid nitric, zinc, piatră de vin, cochenille

GALBEN ORANGE- piatră de vin, acid nitric, zinc, cochenille, quercitron (?)

GALBEN ROȘIETIC- acid nitric,zinc, apă, piatră de vin, crappe

CARMESIN-piatră de vin, piatră acră, cochenille, (cu nuanțe de lila în căldare de aramă și culoare mai roșie în cratița smălțuită).

VERDE DE MIRT- piatră de vin, kaliumchromat, lemn de Brazilia galben și roșu.

VÂNĂT SURIU- piatră acră, „după crappe” soluție de indigo

VIOLET-piatră acră, soluție de indigo, cochenille. Pentru nuanțe: amestec cu crappe sau crappe cu cochenille.

VÂNĂT SINILIU- urină proaspătă de copii cu indigo soluție.

VÂNĂT SURIU- scoartă de arin, piatră aacră, indigo, crappe.

ROȘU ROMÂNESC- piatră de vin, acid nitric, zinc, cochenille.

ROȘU STRĂLUCITOR- în zeama de la roșu românesc, cu lâna nefiartă anterior în piatră acră.

Lucrarea de față își propune de a fi o sursă de documentare în plus privitoare la o ocupație casnică, dipărută din lumea satului românesc de aproape un secol, cu importanța pe care a avut-o în cadrul industriei casnice textile, împreună cu datinile și obiceiurile legate de această îndeletnicire.

DICȚIONAR DE TERMENI

- Boieli = vopsele obținute din plante sau coloranți chimici, folosite pentru colorarea fibrelor și materialelor.
- Măsăriță = față de masă
- Tort = fir de cânepă tors subțire și răsucit, folosit mai ales ca urzeală la țesăturile din gospodărie.
- Usuc = grăsimea de la baza lânei și apă rezultată din spălatul lânei, folosită la prepararea unor coloranți vegetali.

The vegetal dyes in the traditional peasant farm at the beginning of the 20 century (Undiscovered recires)

The colouring of the textile fibres and materials with plants contribution, were constituted a meticulousness domestic occupation, that had requiered many knowledges and time in obtaining some colours and nuances that had given an special enchantement totextures. The work contains undiscovered recipes gathered when the colouring in vegetal dyes marked in the traditional village world its extinguish, the place being taken by the chemical dyes.

BISERICA TĂIEREA CAPULUI SF.IOAN BOTEZĂTORUL DIN SECȚIA ÎN AER LIBER A MUZEULUI ETNOGRAFIC DIN REGHIN

MARIA BORZAN

Originară din Iara de Mureș.

Strămutată: 1958-1959 la Mura Mare de Botog Iosif

Reconstruită în: 1996-1998 la Muzeul etnografic din Reghin, secția în aer liber.

Muzeul din Reghin, de Ziua tuturor sfinților, 14 iunie 1998, într-o duminică bogată în ploaie și har, a trăit momentul înălțător al sfințirii bisericii de lemn, zidită în secția în aer liber, ca mărturie a trainiciei credinței și a păstrării tradiției pe aceste plaiuri binecuvântate.

Ploaia deasă și rece nu a împiedicat pe credincioșii și oaspeții muzeului să participe la slujba de sfințire a bisericii de lemn de către Prea Sfințitul Andrei-episcop al Alba Iuliei, în fruntea unui sobor de preoți reghineni cărora li s-au alăturat înalți prelați ai bisericii anglicane.

După slujba de sfințire și utrenie luările de cuvânt au subliniat importanța momentului, iar celor care și-au adus aportul moral sau material pe parcursul celor 4 ani de preocupări-de la ideea aducerii unei biserici și până la sfințirea ei li s-au înmănat gramate de către Prea Sfințitului Andrei al Alba Iuliei.

Aceștia fiind societățile comerciale reghinene prin directorii lor: agroindustrială, Agromur, Apele Române, Ciocârlia, Comimpex Dalia, Concordia-Mixterim, Metalurgica, IRUM, Prolemn, Remex, Romsilva Gurghiu, SETTPPL, Silva, Tehnoton.

Pildă în această muncă ne-au fost vorbele marelui istoric Nicolae Iorga, ce considera monumentele istorice-averea neamului, râvna cu care locuitorii de pe Mureș s-au dăruit înălțării lăcașurilor de închinăciune și dorința de a oferi reghinenilor și celor care trec pragul acestui sfânt lăcaș, muzeul, imaginea unui sat, un sat în care biserica are locul cuvenit.

Din bogatul patrimoniu al bisericilor de lemn din zonă ne-am oprit asupra bisericii de lemn de la Mura Mare. Două au fost motivele care au determinat această alegere. În primul rând, biserica reconstruită este un monument de arhitectură și în al doilea rând biserica este un veritabil document istoric, o pagină din zbuciumata istorie a acestor meleaguri, certificatul prezenței odinioară acolo a populației românești.

Muzeul a ales această biserică și pentru că, fiind considerată proprietate particulară a familiei Boțog, putea fi adusă mai ușor-pentru o altă biserică din zonă erau necesare aprobări de la Direcția monumentelor, care opta atunci, pentru restaurarea "in situ" a monumentelor.

Biserica este originară din lara de Mureș. Șemantismul greco-catolic, Blaj, 1900, amintește la 1790, biserica din lara de Mureș, cu 50 de familii românești, astăzi la lara nu mai sunt familii de români. Vândută la Isla pentru a se construi din materialul ei o anexă gospodărească (un grajd) biserica a fost răscumpărată de Boțog Iosif, adusă și amplasată în livada grădinii sale din Mura Mare. De aici, oamenii muzeului au adus, tratat și conservat ce s-a mai putut din această biserică pentru zidirea ei în aer liber. Pereții erau din barne de stejar ce înscriu un plan dreptunghiular, cu absida decroșată poligonală cu 4 laturi, la întâlnirea laturilor capetele tuturor bamelor se prelungesc în exterior, amintind tehnica de la exemplarele străvechi de case din Munții Apuseni.

Această tehnică de construcție și dimensiunile pereților navei, de 5 m și 3,50 m, al absidei de 2 m x 1,50 m, ne determină să afirmăm că ne aflăm în fața unui monument din sec. al XVII-lea conform afirmațiilor d-nei I.C. Panait, în lucrarea "Biserici de lemn-monumente istorice din Episcopia Alba Iulia, 1987.

Reconstrucția s-a făcut destul de greu, nu aveam informații suficiente și exacte, iar prin reconstrucția din 1958-1959, când a fost mutată la Mura Mare, biserica a suferit unele modificări.

Aflată într-un grad avansat de degradare-prăbușită cu 90% din material putred-au fost folosite doar 10 barne la absidă, restul materialului folosit fiind nou, stejar și brad, s-a realizat astfel o replică după vechea biserică.

La 29 august 1996 se pune piatra de temelie a bisericii de către un sobor de preoți, avându-l alături pe Prea Sfințitul Andrei al Alba Iuliei, care mărturisea: "Avem convingerea că se săvârșește un act istoric prin salvarea bisericii, una din multele care sunt pe cale de a se prăpădi datorită vitregiei vremurilor și neajunsurilor materiale."

Din punct de vedere constructiv ea se încadrează în caracteristica esențială a bisericilor de lemn, românești, cu pereți din cununi de bârne de stejar orizontale, suprapuse îmbinate, la capete în cheutori.

Construcția propriu-zisă a bisericii începe la 26. 03. 1997 de o echipă de meșteri din Bârsana, Maramureș, condusă de I. Vlasin.

Peste o fundație de beton (70 cm în pământ) este trasată temelia de 80 cm-câte 40 cm piatră de carieră și 40 cm piatră de râu fixată la interior cu beton.

A urmat apoi alegerea și debitatul materialului lemnos de stejar și brad, necesar zidirii bisericii.

Bârnelor din lemn de stejar, "dungite" și "fețite" cu barda, cioplite în 4 muchii, având secțiunea dreptunghiulară de 28 cm/10 cm sunt fixate din loc în loc în cepuri ascunse de lemn. Cele 7 cununi orizontale ce se suprapun peste temelia formează elevația pereților. Dacă lemnul era strâmb el era "pușcat", îndreptat, făcându-se 2-3 tăieturi cu pene.

Disponerea bârnelor urmează planul vechii biserici, un dreptunghi cu absida decroșată poligonal cu 4 laturi. Capetele tuturor laturilor se prelungesc în exterior câte 13 cm.

Pe ultima bârnă, pe toată lungimea construcției, tot la 90 cm sunt fixați câpriorii, 14 buc. de 3,40 m și 13 buc. de 3 m. La partea superioară ei sunt fixați cap la cap, doi câte doi, prinși în cuie și chingi contrafisa ce dă rezistență și nu lasă câpriorii să se miște sub greutate zăpezii.

La capătul de jos al lor, fixat pe papuc, este "dublucornul" (aruncătorul de apă), acea contrafisă care face streșina acoperișului să fie depărtată față de

talpa edificiului cu cca. 45 cm.

"Romanatele"-arcele-dublouri, dulap de 50 cm/20 cm, situate la jumătatea cornilor, formează arcul de la cupolă; pe ele este fixată bolta din scândură de brad (așezată una peste alta, cu începere de la un perete și terminată pe peretele opus). Sistemul de boltire este simplu. Bolta semicirculară a naosului se racordează la altar prin intermediul unei bolți curbate ce coboară cu un prag mai jos, căptușită cu două rânduri de scândură în colțuri.

La absidă toți cei 5 căpriori sunt concentrați într-un singur unghi și sunt mai scunzi cu 30 cm. La altar se fixează mai întâi capetele de jos ale căpriorilor și apoi mijlocul pentru romanate.

Acoperișul în două ape din draniță rotundă și așezată în două rânduri apare astfel format din două segmente: acoperișul absidei în continuarea celui de la navă, dar plasat mai jos cu 30 cm. Extremitatea estică a acoperișului de la navă are o cruce din stejar la fel cu cea din vârful turnului.

Cele două pante repezi își modifică unghiul de scurgere la jumătatea înălțimii continuind cu o pantă domoală ceea ce lărgeste considerabil streășina. Streășina este din scândura frezată pe margini și fixate "în spic".

Coama bisericii este protejată de la un capăt la altul de prelungirea unui rând de draniță.

Privdorul îngust, deschis și de forma dreptunghiulară, așezat pe fațada dinspre apus a edificiului cu care face corp comun, împodobește și apără intrarea legând totodată în mod firesc trupul bisericii și spațiul ei ritual cu lumea de afară, cu pământul și văzduhul.

Tavanul pridvorului este drept, din scândură de brad fâltuită, cu un decupaj pe unde se intra în clopotniță.

Cei 4 stâlpi ai pridvorului de câte 1,40 m fixați în tălpi, au la partea superioară 6 "chituci" tăiați în colțare la 45 grade-contrafisa fixată între stâlpi și cunună, ea dă și forma de boltă pentru pridvor.

De la talpă 40 cm în sus, este brâul din scândură de brad.

Intrarea în biserică se face printr-o ușă din blăni din stejar încadrate de ușori din stejar.

Din acoperiș deasupra pridvorului se înalță turnul clopotniță aflat în raport cu dimensiunile de ansamblu ale construcției și alcătuit din schelet, talpă și fus.

Scheletul turnului confecționat din 4 stâlpi de 12 cm/12 cm în lungime de 3 m, prinși 2 pe pridvor iar alți 2 pe peretele navei (la al 2-lea rând de corni) este așezat pe o bază pătrată și fixat prin contrafise în forma de X ce coboară până la brâul turnului.

Fusul turnului este în 8 ape alcătuit din 8 corni și 8 dublucorni de câte 2,80 m respectiv 2 m lungime.

Fixarea fusului pe schelet o face talpa turnului, o bază pătrată din dulai de 150 cm/150 cccm căptușiți cu scândură. Fusul turnului este îmbrăcat în draniță de jur împrejur, la ultimul rând de sus fiecare draniță este ascuțită pentru a intra sub cupola de la cruce.

Porțiunea de la talpa turnului și până la brâu este deschisă.

De aici de la baza clopotniței se poate vedea scheletul din grinzi curbate care susțin bolta semicirculară a naosului și altarului.

De asemenea se mai poate observa sistemul de construcție a scheletului asemănător cu cel al casei țărănești, cu căpriori și contrafise.

În interior naosul se termină spre est cu o absidă mai îngustă de formă poligonală despărțită prin iconostas.

Iconostasul sculptat de Moldovan Ioan a Șarpelui din Idicel Pădure, din lemn de paltin cu decorații reprezentând funii răsucite, rozete, flori, ciorchini de struguri este fixat pe suport (cei 4 stâlpi prinși în cepuri, dăltuitură și cozi, de talpă).

Bogat împodobite sunt ușile împărătești și cele diaconești, cu ghirlande de flori și frunze.

Icoanele de prăznicar (pictura de pe registrul iconostasului) în nr. de 7: Nașterea Precistei, Buna Vestire, Întâmpinarea lui Isus, Intrarea în Ierusalim, Învierea, Înălțarea la cer, Pogorârea Sf.Duh, Schimbarea la față, Adormirea Maicii Domnului și icoanele împărătești: Isus Împărat și Maria Împărăteasă, au fost aduse de la biserica din Ibănești și Jabenita, autor fiind Popa Gheorghe din Șerbeni (sec. al XIX-lea, 1832-1875).

Ușile Diaconești, răstignirea și Moleniile au fost pictate de Constantin Gabor din Lunca Bradului.

Altarul adăpostește Sfânta masă, cioplită dintr-un trunchi gros de stejar, peste care s-a aplicat un blat gros din dulapi de aceeași esență ca acoperă lăcașul Sfințelor moaște cu Hrisovul bisericii. La sfințirea bisericii, pe Sfânta masă au fost așezați cei 4 evangheliști, în cele 4 colțuri ca simbol al smnelor cardinale spirituale ale creștinismului.

Adusă de la vechea biserică nu s-a mai păstrat.

Lumina pătrundă în interior prin cele 4 gemulețe, 2 la altar și două în peretele navei, cu tăieturi în formă de acoladă și drug de fier.

Și pentru că gândurile și simțirea celor care vreme de secole s-au închinat în aceste bătrânești biserici de lemn se lasă mai bine înțelese dacă vizitatorul ia aminte de cărțile ce se citeau în strana și icoanele care aduceau lumină și mângâiere, împreună cu colegii de la Oficiul Județean de Patrimoniu am adus și expus în biserică frumoase icoane pe lemn din sec. al XVIII-lea și sec. al XIX-lea, autori Toader Zugravul, Popa Gheorghe din Șerbeni, Marcu Vlașcovici, biserica devenind ea însăși un muzeu.

Chiar dacă biserica nu a fost evidențiată ca monumet (și merita acest lucru, fiind propusă pe lista monumentelor) astăzi ea este în secția în aer liber a muzeului reghinean un monument de arhitectură și un document istoric ce așteaptă la rugăciune.

Materiale folosite:

- beton	10 mc
- piatră de carieră	9 tone
- balast.....	16 mc
- ciment.....	10 saci
- piatră de râu	10 t
- pământ de umplutură	50 mc
- var	4 saci
- ulei de in.....	4 l
- cuie de	
- 60/65 cm.....	40 kg
- 80 cm.....	15 kg

- 100/120 cm.....	15 kg
- 200 cm.....	12 kg
- scoabe.....	50 buc
- paratrăsnet: - bara de Cu.....	50 m
- cleme.....	12 buc
- cablu de oțel.....	20 m

Material lemnos:

- stejar	- grinzi.....	10,5 mc
	- cherestea de 25 cm și 50 cm	1,2 mc
- rășinoase	- grinzi și cherestea	8 mc
- draniță		10,000 buc.

L'ÉGLISE – TEMOIGNAGE DE LA SPIRITUALITE ROUMANIE L'ÉGLISE "SAINT JEAN – BAPTISTE" DU SECTEUR EN PLEIN AIR DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE REGHIN

L'église en bois de iara de Mureș, mentionnée en documents depuis 1790, déplacée par Boțog Iosif a Mura Mare, étant dans un état avancé de dégradation, a été amenée en 1996 au Musée ethnographique de Reghin et reconstruite dans le secteur en plein air du Musée.

Refait en assemblage de poutres, sur des fondements en pierre, l'église est un véritable monument d'architecture et un document historique à la fois.

Consacrée en 14 juin 1998, l'église en bois est à juste raison un musée dans un musée par la valeur exceptionnelle des icônes sur bois datant du XIX-ième et du XX-ième siècles, abritées en dedans.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

- Planșa I – Planul bisericii de lemn "Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul
- Planșa II – Biserica de lemn-fațada
- Planșa III – Biserica de lemn-vedere laterală
- Planșa IV – Terenul pe care a fost amplasată, până la 1958, biserica la Iara de Mureș
Biserica de lemn de la Mura Mare-1996-extremitatea estică
Biserica-peretele de nord al navei
- Planșa V – Aspecte din timpul lucrărilor de reconstrucție a bisericii
Săpatul fundației în secția în aer liber a muzeului
Îndreptatul grinzilor
"Fețitul" cu barda a grinzilor
- Planșa VI – Îmbinarea în cheotiri
Așezatul bârnei în cep
Fixarea și înjghebatul "ușorilor"
- Planșa VII – Confecționatul pridvorului

Fixarea "chitucilor"

Fixarea pridvorului în talpă

- Planșa VIII – Fixarea căpriorilor
Detaliu- sistem de fixare a căpriorilor cu contrafise
– romanate

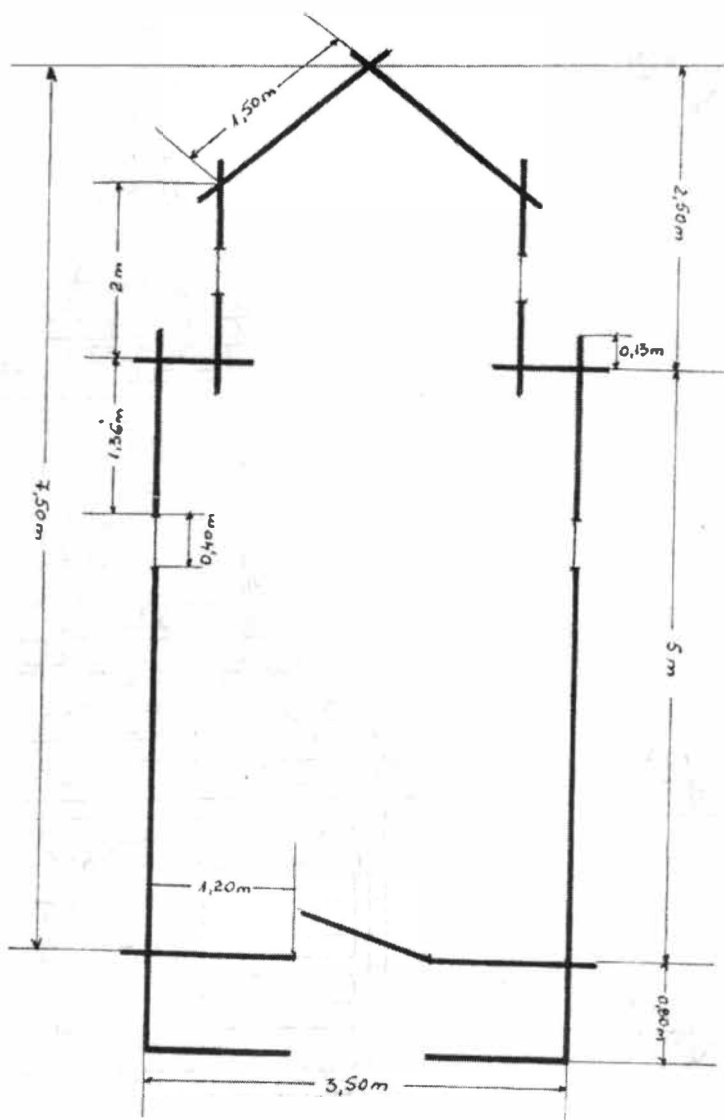
- Planșa IX – Construcția turnului
Detaliu turn

Așezarea draniței pe fusul turnului

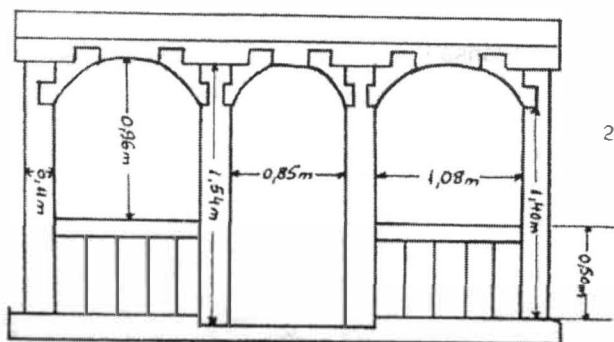
- Planșa X – Lețuirea bisericii
– Fixarea draniței
– Detaliu-interior biserică

- Planșa XI – Biserica de lemn "Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul, 1998
– Interior din biserică-Iconostasul
– Interior din biserică

- Planșa XII – Hrisovul bisericii

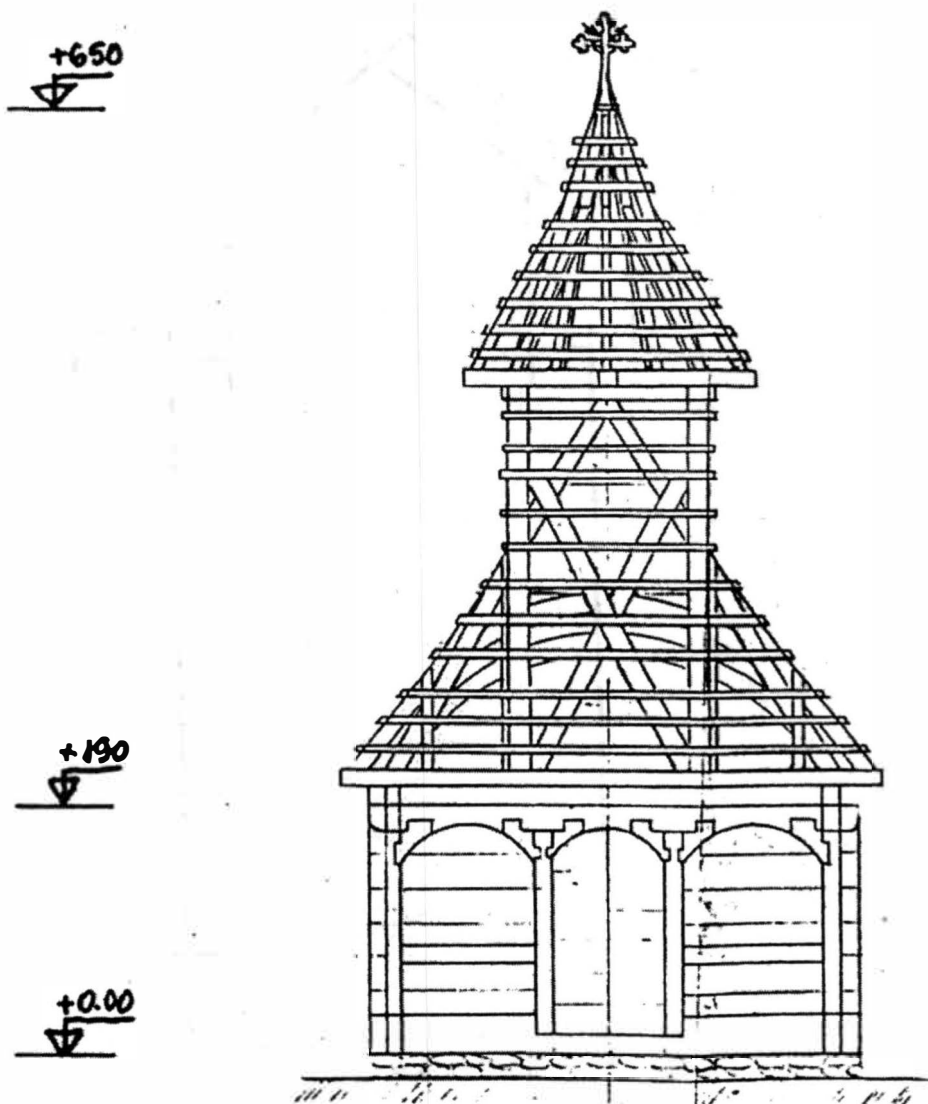


1. PLAN BISERICA

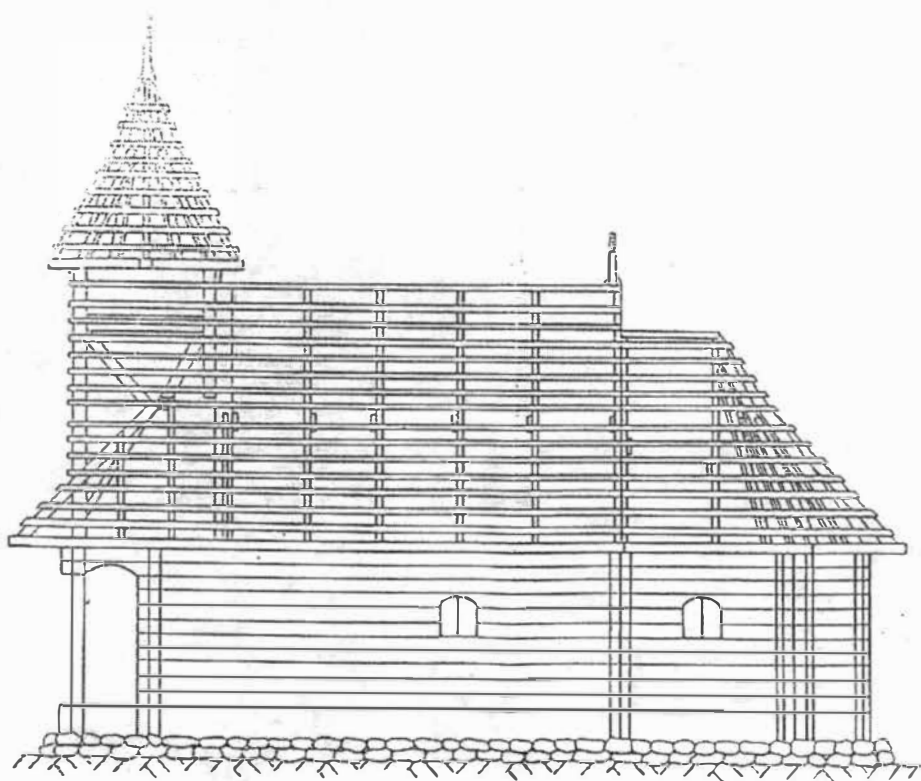


2. PLAN PRIDVOR

Planșa I



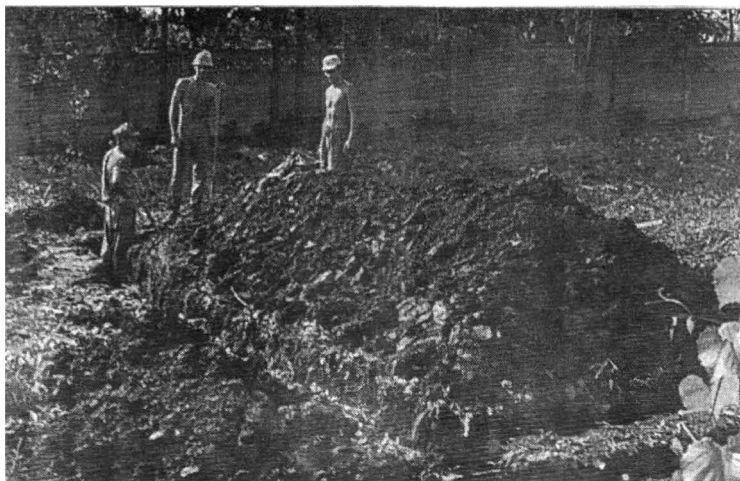
Planșa II



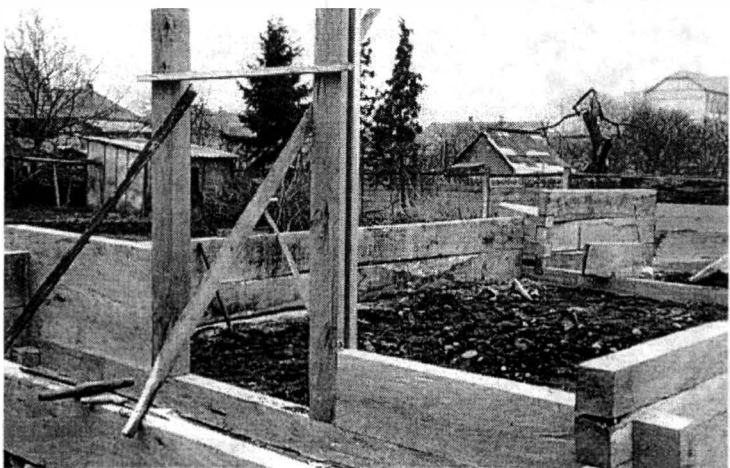
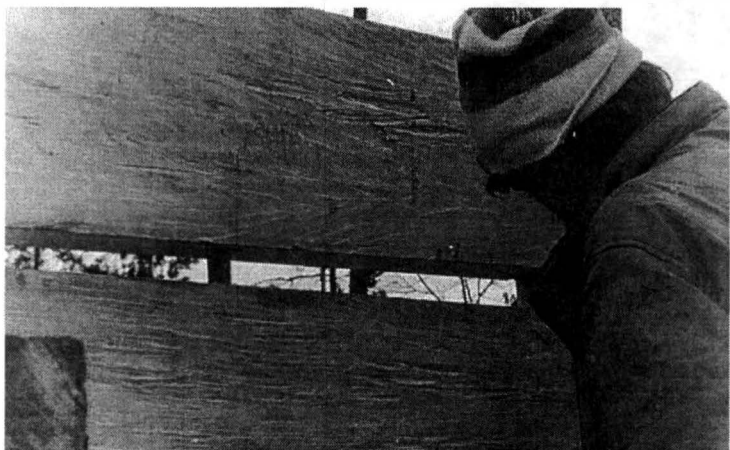
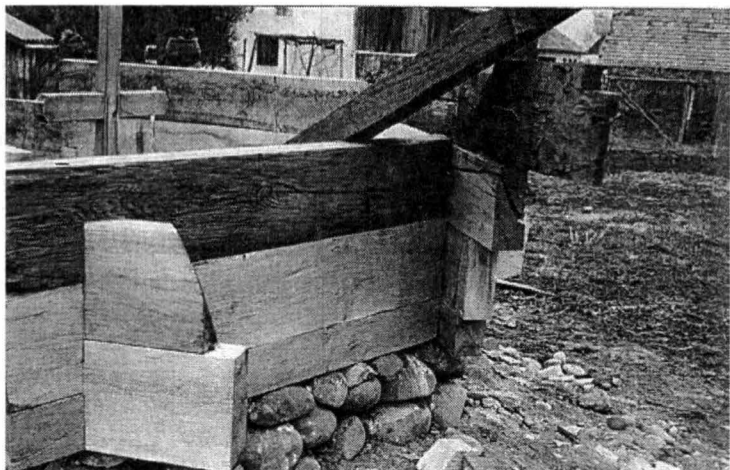
Planșa III

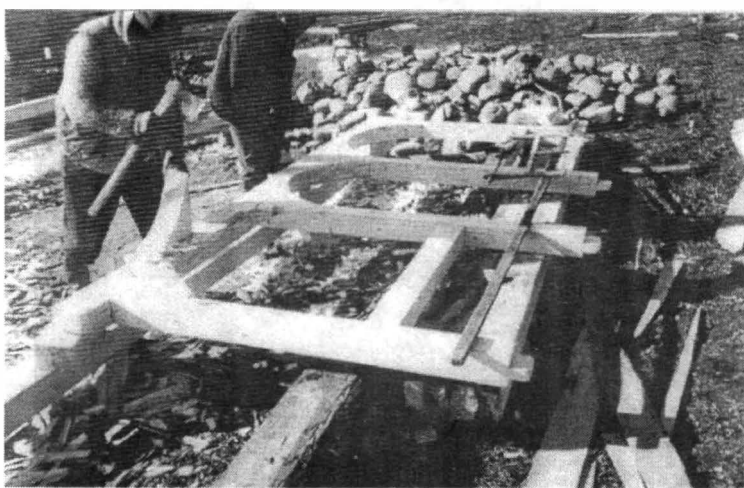
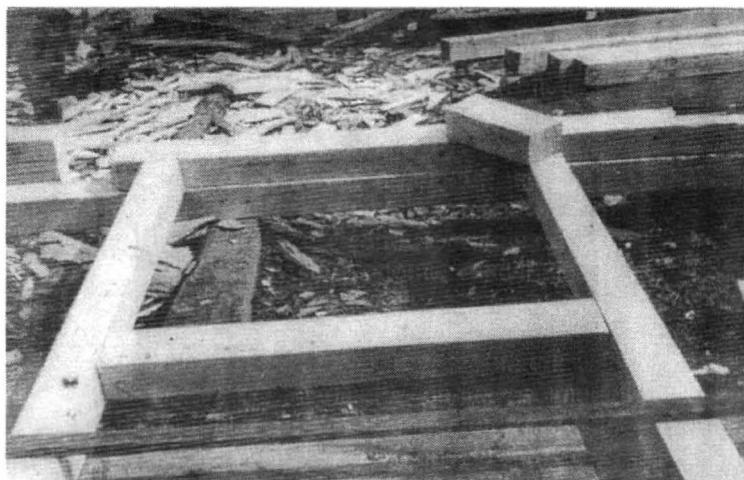


Planșa IV

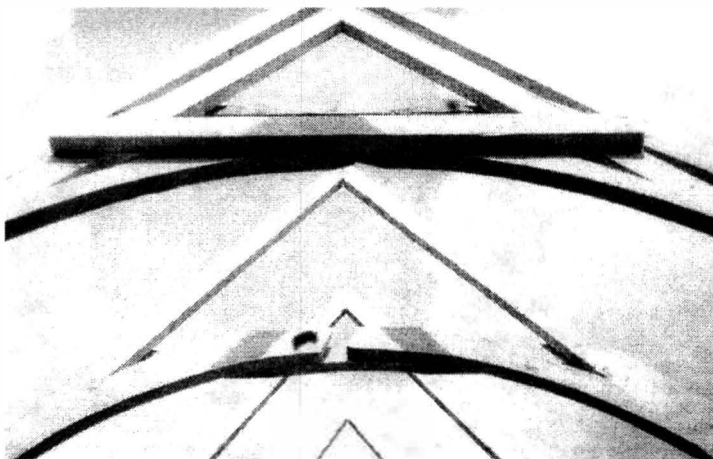
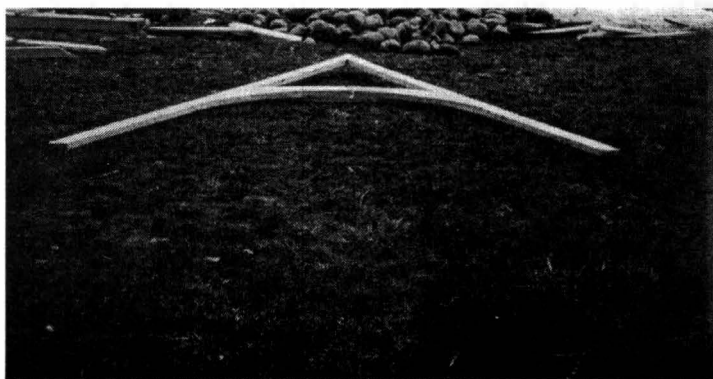
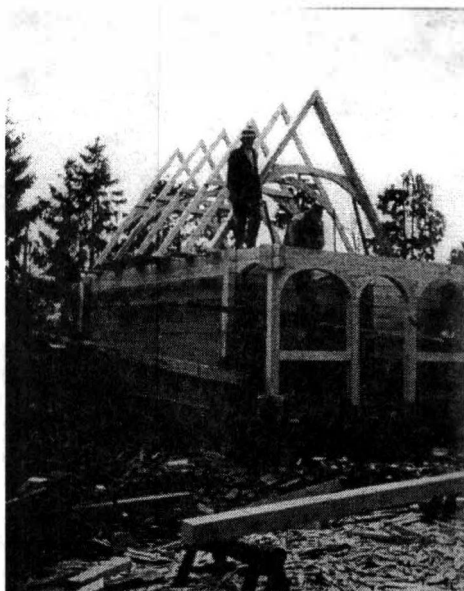


Planșa V

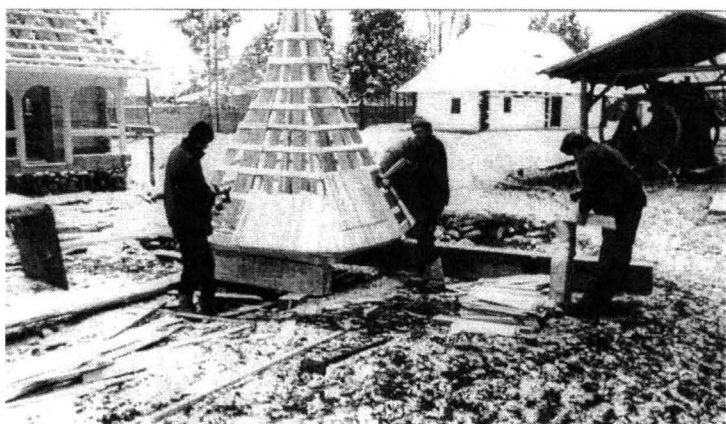
**Planșa VI**



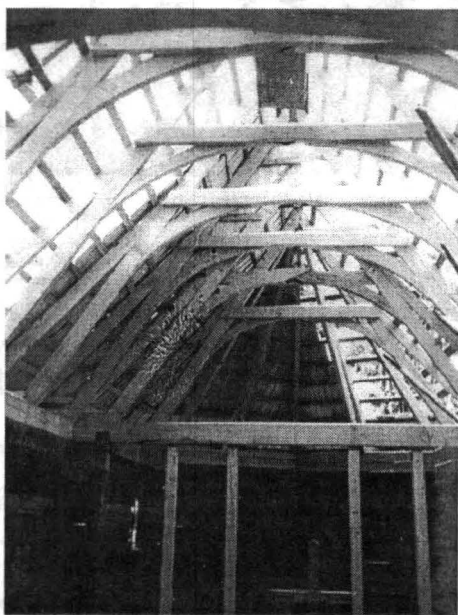
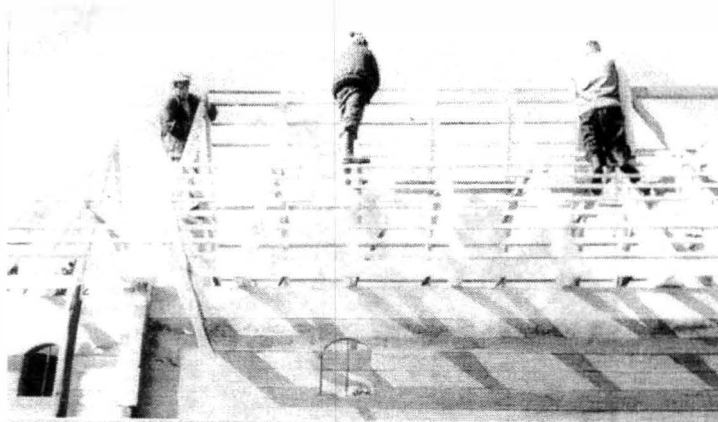
Planșa VII



Planșa VIII



Planșa IX



Planșa X



Planșa XI



Nr. 838... Data 9.06. '98

H R I S O V

Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu împreună lucrarea Sfântului Duh s-a ridicat această biserică întru pomenirea tăierii capului Sfântului Ioan Botezătorul, spre folosul sufletesc al creștinilor din municipiul Reghin.

Biserica este originară din Iara de Mureș. Șematismul greco-catolic, Blaj, 1900, amintește la anul 1790 despre biserica de lemn din Mureș Iara, cu 50 de familii românești.

Vândută la Isla pentru a se construi din materialul ei o anexă gospodărească (grajd), biserica a fost răscumpărată de Botog Iosif, adusă și amplasată în livada grădinii sale din Mura Mare. Pereții erau din bărne de stejar, ce înscrise un plan dreptunghiular, cu absida decroșată poligonală cu patru laturi. La întâlnirea laturilor, capetele tuturor bărnelor se prelungește în exterior, amintind tehnica de la exemplarele străvechi de case din Munții Apuseni.

Această tehnică de construcție și dimensiunile pereților navel (5 m. x 3,30 m.), ai absidei (1,80 m. x 2 m.), ne determină să afirmăm că ne aflăm în fața unui monument din secolul XVII-lea, conform lucrării "Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei", I.C.Panait, 1987.

Reconstrucția s-a făcut destul de greu, deoarece nu erau suficiente informații, iar prin reconstrucția din 1958-1959, când a fost mutată la Mura Mare, biserica a suferit unele modificări.

În 1996, Muzeul Etnografic Reghin a ales această biserică întrucât, fiind considerată proprietate particulară a familiei Botog, putea fi adusă mai ușor (pentru o altă biserică din zonă erau necesare aprobări de la Direcția monumentelor - care opta pentru restaurarea în situ a monumentelor).

Aflată într-un grad avansat de degradare - prăbușită, cu 90% din material putred - au fost refolosite doar 10 bărne la absidă, restul materialului folosit fiind nou, stejar și brad s-a realizat o replică după vechea biserică.

Piatra de temelie a fost pusă la data de 29 august 1996, sub păstorirea P.C.Protopop Teodor Beldean, iar construcția bisericii s-a realizat

- // -
Planșa XII-a

- 2 -

În cursul anului 1997 (26 martie - 15 aprilie), de o echipă de meșteri din Bârsana - Maramureș, condusă de Vlasin Ioan.

Iconostasul s-a realizat integral din lemn de paltin, sulptor fiind Moldovan Ioan din Idicel Pădure, iar icoanele de prăznicar, în număr de 7, sunt icoane vechi din prima jumătate a sec. al XIX-lea, la fel și icoanele Împărătești - Maica Domnului cu Pruncul și Mântuitorul Iisus.

Ușile diaconești, Răstignirea și Molenile au fost pictate de Gabor Constantin din Lunca Bradului.

Toate acestea bineplăcând lui Dumnezeu și oamenilor, cu părintească dragoste luându-le în seamă, Noi, Andrei - Episcopul Alba Iuliei, am sfințit această biserică azi, 14 iunie 1998, în vremea Prea Fericirii Sale Teoctist - Patriarhul României, a înalt Prea Sfinției Sale Dr. Antonie - Mitropolit al Ardealului, a Prea Cucerniceii Sale preot Teodor Beldean - protopop al Reghinului.

Și acum Dătătorule de viață, Doamne, trimite harul Tău cel sfânt peste toți cei ce s-au ostenit la construcția și înfrumusețarea casei Tale, primește-le darul și-i înscrie în Cartea Vieții. Pleacă-ți, Doamne, urechea și ascultă glasul rugăciunii lor, binecuvintează-le viața, dăruiește-le mântuire și-i aprinde de dragostea către Tine, către aproapele și glia străbună, iar noi împreună să preamărim pe Dumnezeu cel în Treime lăudat: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Amin!

+ ANDREI

+ Andrei

Episcopul Alba Iuliei

Consilier eparhial,

Protopop,

Pr. Teodor Beldean



Membri Adunarea Eparhială,
Ing. Mihai Boaru

Director muzeu,

PROF. MARIA BOGDAN

Preoți slujitori:

DIACON. TROSCALIE TOPARCEAN
M. BOARU DONA. D. BOARU

Planșa XII-b

REPERTORIUL TÂRGURILOR DIN VALEA SUPERIOARĂ A MUREȘULUI (ÎNTRE TOPLIȚA-DEDA-REGHIN-TÂRGU-MUREȘ- LUDUȘ-AIUD)

MARIA BUCUR

NOȚIUNEA DE TÂRG - *scurt istoric*

Termenul de târg desemnând perimetrul unde are loc un schimb de mărfuri produse, iar ulterior și o așezare omenească, a ocupat un loc important în studiul: lingvistic, demografic, geografic, dar și etnografic.

Târgurile sunt centre care atrag populația dintr-o anumită zonă geografică, economică și etnoculturală, la schimbul de valori materiale și spirituale.

La apariția și dezvoltarea târgurilor, atât ca loc de schimb, cât și ca unitate administrativ-teritorială, au contribuit mai mulți factori. Tratat ca fenomen social cu adânci implicații istorice și etnoculturale, târgul își primește de drept locul pe care trebuie să-l ocupe în istoria civilizației unui popor.

Din punct de vedere organizatoric, la începuturile lor, târgurile, nu se deosebeau între ele economic, demografic sau social. Această asemănare se remarcă mai ales la acelea, care își datorează începuturile în târgurile săptămânale sau anuale, cum erau bâlciurile și iarmaroacele. Ele constituiau locuri de întâlnire periodică a celor ce își vindeau produsele, și a celor ce cumpărau cele necesare.

Ca urmare târgul, ca loc de schimb pe tot parcursul evoluției sale, constituie un factor stimulator în apariția și dezvoltarea orașelor românești, în deplină concordanță cu etapa istorică parcursă: -de la renașterea orașului medieval până la marile metropole contemporane.

Privind evoluția târgurilor, atât ca loc de schimb, manufacturier și administrativ, numit în timp: forum, târg, oraș, se constată o permanentă dinamică de la inferior la superior.

Astfel numeric, dacă pentru secolul al XII-lea, Ștefan Pascu în lucrarea: „Voievodatul Transilvaniei” vol. II nominaliza ca singur târg găsit în documente, târgul de la Sâmbăteni-Arad (forum Sumbuth) la 1138, în aceeași lucrare, într-o notă explicativă subliniază importanța evoluției târgurilor în prezentarea tabloului istoric transilvănean.¹

Ca urmare în secolul al XIII-lea, pomenirea târgurilor, a bâlciurilor și a

¹ Ștefan Pascu-„Voievodatul Transilvaniei”, vol. II, 1979, Cluj-Napoca, p. 135-136.

iarmaroacelor, crește numeric și calitativ, în sensul că unele din așezări se bucurau de dreptul de a organiza târguri, ce se vor transforma în așezări intermediare sub aspect economic, social și demografic între sat și orașul modern provenit din cel medieval identificat cu burgul săsesc, așa cum este specific în evoluția comunităților din Transilvania. Acest lucru înseamnă că erau mai bine constituite și beneficiau de condiții mai bune pentru a urca o treaptă în ierarhia economico-juridică a așezărilor medievale.

Multe sate au primit dreptul de a avea târg, dar au așteptat decenii sau secole până a ajunge la statut de târg. Bunăoară așezarea Monor din județul Bistrița-Năsăud, ajunge la statutul de târg, ca loc de schimb abia în secolul al XIX-lea, când ca sat de graniță prin „Diploma din 1841”, primește acest drept a cărui aprobare a fost solicitată cu decenii în urmă, având în vedere așezarea geografică și dezvoltarea economică proprie activității de schimb.

Cu ajutorul documentelor academicianul Ștefan Pascu, demonstrează, existența și aprobarea târgurilor ca loc de desfășurare a schimbului cu mult înaintea întemeierii târgurilor ca domenii administrativ-teritoriale.²

Fără îndoială, numărul așezărilor ce beneficiau de drept de a avea târg, este mai mare decât cele pomenite de documente. Nimeni nu își poate imagina că în secolul al XV-lea, secolul de prosperitate economică și culturală, a Transilvaniei, dreptul de a-și organiza centre de desfacere: târguri, bălciuri, iarmaroace ar fi fost limitat la 114 așezări, câte sunt pomenite în documente.³

Dar niciuna din așezările respective nu a beneficiat de dreptul de a deveni târg, pentru a se transforma în opidum-adică târgușor, mulțumindu-se cu situația modestă de sat.

Dreptul de a ține târg a influențat într-un fel sau altul evoluția așezării rurale; această evoluție a oscilat între:

- Sat-târg-sat;
- Sat-târg-oraș;
- Sat-oraș-târg;
- Sat-târg-oraș-târg-sat;

Cum reiese din aceste relații, punctul de plecare în evoluția așezărilor, este satul, ca unitate administrativ-teritorială.

Faptul acesta este pe deplin demonstrat, dacă ne gândim că în toată perioada modernă, interbelică, dar și în prezent, cele mai multe târguri ca loc de schimb se întâlnesc, în mediul rural. Acest lucru este benefic pentru cercetarea culturii materiale și spirituale tradiționale, deși și aici au pătruns efectele firești și necesare ale progresului tehnic modern.

Indiferent de evoluția petrecută pe scara social-demografică a localității, termenul de *târg* rămâne încetățenit în primul rând, ca locul unde se poate duce și face schimb de mărfuri, loc, pe care îl vom denumi pe parcursul lucrării-târg-.

Spicuim din lucrarea citată a academicianului Ștefan Pascu, atestarea documentară a câtorva târguri din județul nostru, putem constata că această zonă a Văii Mureșului și a Târnavelor, zonă de interferență între deal și câmpie, a beneficiat dintotdeauna de o bogată rețea de târguri. Așadar târgul de la Bahnea este atestat la 1405, Teaca la 1445, Dumbrăvioara 1453, Gurghiu la

² Ștefan Pascu-op.cit, p. 135, 136, 137.

³ Ștefan Pascu-Ibidem.

1453, Iernut la 1461, Târnăveni la 1502.⁴

Începând cu secolul al XVI-lea, continuând cu al XVII-lea și pe parcursul secolului al XVIII-lea, evoluția târgurilor este legată de dezvoltarea tabloului istoric a celor trei țări românești în strânsă legătură.

Existența neîntreruptă a unei rețele bogate de târguri în Valea Mureșului, este legată de activitatea economică cu activitățile de bază ale locuitorilor acestor regiuni, în strânsă unitate cu toată aria geografică și istorică cuprinsă în interiorul și exteriorul arcului carpatic, ca o parte firească dintr-un întreg. Meșteșugurile practicate în zona respectivă au dus în timp la stimularea substanțială a schimbului ca formă și conținut de mărfuri.

Analizați istoric toți factorii: economici, sociali, politici, naționali, au influențat și au determinat ritmuri diferite în activitatea de schimb între locuitorii aceleiași așezări, între așezări, între regiuni, zone, provincii și între țări.

Schimbul de mărfuri în târg sau în afara târgului a fost liant puternic în formarea poporului român și a limbii române, a conștiinței de neam și teritoriu.

Schimbul de mărfuri a fost întotdeauna însoțit de un schimb de valori culturale și spirituale, valori ce au investit marfa destinată schimbului cu simboluri tradiționale, adevărate mesaje peste veacuri, a ceea ce a fost din timpuri imemorabile cultura populară românească. Ca urmare târgul are rol în cercetarea etnografică.

Schimbul de mărfuri - evoluția sa în timp

Schimbul de produse a fost multă vreme modul obișnuit de împlinire a lipsurilor în gospodăriile țărănești și modul de a obține banii necesari în efectuarea unor plăți față de anumite instituții ale statului.

În acest scop s-au statornicit locuri anume, unde se întâlneau periodic producătorii variatelor bunuri, de prisos în gospodărie, pe care le vindeau, pentru a putea procura acelea care le lipseau.

Unele din aceste locuri au fost în apropierea așezărilor, altele la contactul zonelor și subzonelor etnografice, locuri deschise pentru schimburi periodice.⁵

Pentru a putea sublinia rolul de factori determinați, a schimbului de mărfuri în apariția și dezvoltarea târgurilor este necesară o succintă prezentare a acestei activități.

În secolele IX-X, așezările românești se înfățișau sub forma unor sate sau chiar grupe de sate. Elementele de viață urbană nu s-au menținut decât în cetățile romano-bizantine de la Dunăre, sau în centrele bizantine din Peninsula Balcanică, și centrul Europei. Acest lucru explică prezența în aceste așezări a numeroase articole de import den care cele mai frecvente erau amforele bizantine.⁶

Din „*Diploma cavalerilor Ioaniș*” 1247, rezultă ca principalele ramuri ale economiei formațiunilor statale românești la acea dată erau: agricultura, creșterea animalelor și pescuitul. În privința vieții economice diploma relevă

⁴ Ștefan Pascu-op. cit., p. 151.

⁵ Ion Făiter, „Trăcător prin târguri și iarmaroace”, Ed. Sport-turism, p. 31, București, 1982.

⁶ A. Oțetea, „Istoria Poporului Român”, Ed. Științifică, București, 1970.

legături economice strânse între ținuturile de la sud de Carpați, Transilvania și Peninsula Balcanică.⁷

Comerțul extern și cel de tranzit, ca și schimburile interne se reflecta într-o intensă circulație monetară, aducătoare de mari venituri. Descoperirile arheologice au scos la iveală numeroase depozite monetare din secolele XI-XII, ceea ce confirmă știrile din diploma amintită, privind circulația monetară.

Legăturile economice, înlesnite de dezvoltarea târgurilor și apariția unor orașe antrenate prin drumuri comerciale în schimbul extern, au fost consecința a procesului de unificare a formațiunilor românești. Prin aceasta demonstrându-se efectul în sens pozitiv pe plan politic al activității de schimb prin intermediul relației târg-drum.

De-a lungul timpului pentru români, vitele, oile, caii, porcii, produsele agricole de schimb, ca: mierea, ceara, vinul apar ca principale articole de schimb, atât în interiorul arcului Carpato-danubiano-pontic, cât și la sud de Dunăre, sau în nord spre Europa Centrală.

Observatorii străini care au avut prilejul să cunoască aceste țări, au rămas impresionați de mulțimea și calitatea acestor produse.⁸

La acestea se adaugă producția meșteșugărească din Transilvania cât și din celelalte principate românești, care au întreținut un schimb intens între ele dând viață unității economice și spirituale a provinciilor românești.

Orașele și-au păstrat mult timp elementele de economie rurală, fiind în primul rând centre de schimb și mai puțin de producție. Urmărind firul firesc al dezvoltării economice a societății românești medievale, comerțul interior este subdezvoltat în secolele XIV-XV, el păstra un caracter periodic desfășurându-se în târgurile săptămânale și în bălciurile sau iarmaroacele săptămânale.

Legăturile de bază între Transilvania, Țara Românească și Moldova se realizau mai ales prin cele trei centre meșteșugărești de margine: Brașov, Bistrița, Sibiu, fiind în avelași timp și puternice centre de schimb.

Datorită pozițiilor geografice, țările române au beneficiat de pe urma comerțului de tranzit, pentru că dintotdeauna prin Transilvania, Țara Românească și Moldova, au trecut drumurile de comerț care legau Europa apuseană și centrală de țărmurile pontice sau din Peninsula Balcanică.

Această poziție geopolitică a făcut ca teritoriul românesc să fie râvnit de alții sau, să se afle în atenția și sub influența marilor puteri economice ale lumii.

Meșteșugul casnic a ocupat un loc însemnat în viața economică a societății românești. Dacă la început prin separarea agricultorilor și păstorilor de meșteșugari s-a avut în vedere o intensificare a activității meșteșugărești pentru satisfacerea nevoilor colectivității, cu timpul meșteșugurile se vor dezvolta cu așa amploare încât vor da naștere satelor specializate în anumite meșteșuguri. Acest progres economic va atrage după sine crearea unor noi locuri de desfacere a lor, adică târguri, a creșterii și dezvoltării rețelei de drumuri, și a circulației banilor, cu alte cuvinte determina intensificarea activității de schimb.

Intensificarea producției agricole, a randamentului meșteșugărești și a productivității manufacturiere, a dat un puternic impuls comerțului. Aceasta presupune că și din punct de vedere a culturii materiale a existat o perioadă de

⁷ A. Oțetea, op. cit.

⁸ „Călătorii străini despre țările romane”, vol. II, p. 143, București, 1983.

intensificare a activității creative. Adică are loc o oarecare perfecționare a uneltelor de muncă a obiectelor de uz casnic din mediul rural, a practicării unor înnoiri în ocupațiile tradiționale, în îmbogățirea trăirilor spirituale.

Epoca modernă este perioada în care fenomenul socio-istoric influențează într-o proporție foarte mare comunitatea tradițională, și efectele sunt benefice, în sensul emancipării social-politic a satului românesc și cu rol negativ prin faptul că au loc mici „spargerii” în tradiția arhaică. Este perioada când se încearcă ca prin reglementări, regimul absolutist să îngrădească unele ocupații tradiționale cu scop de exploatare de către nobili a țărânilor dependente. Prin aceste încercări se pierde în timp din tradiție.

În epoca modernă, crește exportul țărilor române în ceea ce privește bovinele, caii, cerealele, lemnul de construcții (Andrei Oțetea, op. cit.), iar după Pacea de la Adrianopol din septembrie 1829, libertatea comerțului a dat impuls dezvoltării bătăliilor și târgurilor în care negustori strângeau marfa pentru export. Ca urmare producția era destul de mare, dacă în târguri era atâta marfă încât să satisfacă nevoile de comerț exterior.

Un rol însemnat în concepția de existență a țăranului modern au jucat casele și societățile de comerț, care au dat posibilitatea de împrumut, de realizări dar și de pierderi. Indiferent de rezultatul avut la început, în timp, acest sistem de împrumut a schimbat foarte mult viața comunității rurale, obligând țăranul ca, înafară de munca tradițională și speculațiile cu câmpul, vremea și calendarul, să învețe a specula cu câștigul său, cu munca sa, l-a îndemnat la judecăți financiare, într-un cuvânt l-a emancipat.

Această emancipare se simte în comunitate prin: schimbări de arhitectură țărănească; acum apar casele la care se adaugă a doua sau a treia încăpere de locuit, sporesc ca număr și ca spațiu acaterurile din gospodărie, crește numărul uneltelor de muncă cu noi invenții pentru perfecționarea lor, se simte o bunăstare a țăranului român prin preocuparea pentru a îmbogății confortul locuinței prin piese noi de mobilier, textile de interior, dar și prin evoluția pozitivă a portului popular, în toate păstrându-se elementul tradițional cracteristic.

De-a lungul istoriei evenimentele social-politice au influențat într-un fel sau altul evoluția comunităților sătești, dar cele care au avut rol hotărâtor în viața rurală au fost acele acte istorice, care se îndreptau direct spre satul românesc. Sunt de amintit astfel reformele agrare, cele mai importante fiind: Reforma lui Cuza, Reforma din 1921, reforma din 1945 și Reforma de după 1989.

Trebuie subliniat că perioada 1948-1989, în care a avut loc progresul de cooperativizare a agriculturii românești, și apoi practicarea unei agriculturi cooperativizate, a dus la distrugerea multor tradiții etno-culturale.

Politica de sistematizare a satului românesc, migrarea populației de la sat spre oraș, în politica de industrializare a țării, a făcut ca satul românesc tradițional să piardă din valorile sale etnografice, tradiția să se diminueze, pe alocuri să dispară complet.

Încercările de instituționalizare a tradiției prin diverse forme de manifestare de cele mai multe ori a dus la falsuri și deservicii valorii noastre culturale românești.

Cu toate acestea activitatea de schimb prin intermediul târgurilor a rezistat și ea s-a manifestat prin rețeaua de târguri create de-a lungul timpului.

Așadar acest obicei al târgurilor a suferit modificări, asupra locului de ținere a lui și a datei calendaristice, nemaiuându-se în seamă sărbătorile religioase ca dată a târgurilor. Cu toate acestea târgurile au supraviețuit, iar după 1989 activitatea lor s-a intensificat. Fără îndoială că unitatea culturii materiale și spirituale a comunităților rurale a apărut și s-a dezvoltat de-a lungul vremii pe fondul unor condiții economico-sociale comune.

În strânsă legătură cu practicarea generală a ocupațiilor fundamentale-agricultura și creșterea animalelor, cu trainicia îndelungată a specificului acestora, cu importanța aproximativ egală pe care au avut-o în zona geografică a Văii Superioare a Mureșului (pe vale, pe coastă, pe șes sau pe luncă), în funcție de uneltele și tehnica de lucru, se poate vorbi de existența culturii materiale și spirituale comune așezărilor din zona descrisă.

Schimbul de mărfuri din Valea Mureșului realizat prin intermediul târgurilor a trebuit să țină cont de câteva elemente deosebit de importante și care se află cu activitatea de schimb în raport de dependență reciprocă.

Unul din aceste elemente este – *drumul* -. Se spune că „drumul naște târgul”, dar în același timp, drumul este o unealtă a transportului, pe care omul trebuie să o construiască.⁹

Primele căi de comunicație au fost pe firul apelor curgătoare. Spre aceste căi „curgeau” toate potecile și cărările venite din dreapta și stânga râului. Așa s-a întâmplat și cu drumurile ce străbat zona subcolinară a munților Călimani și Gurghiu, sau a zonei de șes din Câmpia Transilvană, îndreptându-se toate spre așezările situate de-a lungul Văii Mureșului : Deda, Reghin, Târgu-Mureș, Iernut, Luduș, Aiud ș.a.

Aceste așezări au apărut datorită condițiilor favorabile pentru negoț, pe care le prezentau vadurile peste ape, în preajma lor dezvoltându-se aceste târguri vechi, Mureșul a fost cu precădere calea adecvată de transport. El a oferit două posibilități naturale : pe firul apei și în lungul luncilor și a teraselor.

Cele mai vechi știri despre folosirea râurilor din Transilvania ca posibilitate de comunicare și transport pentru principalele bunuri pentru negoț, printre care sarea ocupa un loc important, provin încă din timpul stăpânirii romane, pentru ca numeroase documente începând cu secolul al X-lea să consemneze libertăți și drepturi acordate pentru buna desfășurare a transportului.¹⁰

Locuitorii din secuime și din Valea Superioară a Mureșului își câștigau existența în bună parte din construirea plutelor, necesare pentru transportul sării pe cursul mijlociu al Mureșului, și se angajau ca plutași. În secolul al XIX-lea pe Mureș se transporta : fierul, cerealele, piatra, lemnul, sarea.

Așadar, de bunăseama au existat drumuri de apă sau de uscat care aduceau lemnul din pădurile Văii Gurghiuului sau a Mureșului, sarea din Valea Nirajului-Praid, cerealele de pe câmpie, piatra din zona muntoasă a Călimanilor sau a Gurghiuului. Pentru a demonstra multiplele posibilități de transport și vechimea lor, limba română a moștenit termenul latin –*cale* -, care face parte din vocabularul obișnuit și de expresii de largă circulație : „cale întoarsă”, „cale-

⁹ H. Sthal, „Contribuții la studiul satelor devalmașe”, vol. I, p. 225, București, 1958.

¹⁰ „Sargeția” XV, p. 163, 1981.

vale", „cale lungă", „cale bătută", cale bună" ș. a.¹¹

Dar în același timp și paralel s-a folosit termenul de origine greacă – *drum*–; „drum de care" cu sensul originar de teren pe care se deplasau vehicule (care, căruțe) în afara așezărilor. Drumuri specifice vieții rustice care nu implicau nici o tehnică de construcție, au primit numele după felul mărfii care se transporta pe ele : drumul sării, drumul mierii, drumul oierilor, drumul păcurii, drumul cerii, sau drumuri denumite după diferite meșteșuguri : drumul șindrierilor, drumul butinarilor, drumul lingurarilor ș. a.

Denumirea drumurilor indica pe lângă vechimea lor și marea complexitate a vieții economice în spațiul Carpato-danubian : agricultura, creșterea animalelor, viticultura, albinăritul, pescuitul, meșteșugurile populare, minierul.

Alături de produsele de schimb, omul a transportat de-a lungul drumurilor, conștient sau mai puțin conștient, elemente de civilizație și cultură.

Rolul drumurilor pentru dezvoltarea așezărilor, pentru menținerea unității spiritualității românești, iese în evidență mai ales în punctele lor de întâlnire și răscruce, acolo unde s-au dezvoltat de timpuriu orașele-târguri-viitoarele centre economice și sociale.

Drumurile nu au ținut seama de hotarele care au separat nefiresc cele trei țări românești.

Drumurile pe apa, pe uscat, trecătorile și pasurile carpatice au fost un permanent mijloc de comunicare pentru păstori, negustori și meșteșugari.

Așadar culmile Călimanilor și Valea Mureșului Superior erau des călcate dinspre și înspre Țara Moldovei.

Pe potecile care străbăteau Carpații se efectuau intense schimburi comerciale deși numeroase porunci și hotărnicii domnești avertizau și îi amenințau sever pe cei care foloseau, pentru negoț cărările ascunse, sustrăgându-se de la plata vămilor ce era aproximativ egală cu o zecime din valoarea mărfii vândute.¹²

Odată stabilită importanța drumurilor ca element determinant în activitatea de schimb de mărfuri și târg, trebuie să se amintească un următor elemnt important :-*transportul* -; care își are istoria și evoluția sa în timp.

Mijloacele obișnuite pentru transporturile locale și interzonale au fost carele și căruțele, care au determinat dezvoltarea unuia din cel mai frecvent meșteșug țărănesc –rotăritul-. Din cauza condițiilor economice precare a țăranului român mult timp a predominat carul cu roți pline.

Pe drumuri mai bine întreținute circulau căruțe. Pe lângă mijloacele de transport care satisfăceau cerințele gospodăriilor, pe drumurile principale circular care și căruțe domnești și mănăstirești, care transportau tot felul de produse. A existat o categorie socială din orașe și sate specializată în cărăușie prin care se realiza și transportul dintre cele trei țări românești. În acest sens Paul de Alep în iarna lui 1650-lauda olacul românesc, „datorită căruia umbletul nostru era mai repede decât zborul unei păsări" spunea el cu ocazia călătoriei

¹¹ I. Ghinoiu, „Popasuri etnografice românești", Ed. Științifică și Pedagogică, București, 1981.

¹² P. Binder „Drumurile și plaiurile Țării bârsei", Studii și articole de istorie, p. 20, București, 1969.

făcute prin țările române.¹³

În transportul local, pe lângă care și căruțe s-au practicat și s-au întrebuințat până câte zilele noastre, variate mijloace de transport, cu multe forme arhaice, păstrate datorită condițiilor slabei dezvoltări a căilor de transport.

Pentru produsele de volum mic rețin atenția două moduri de transport tradiționale: transportul pe cap și transportul pe spate.

Transportul pe cap se face cu ajutorul coșurilor, a vaselor, a sacilor, ș. a.

Transportul pe spate s-a făcut și se mai face cu traista și cu desagiile. Coșurile de spate pentru transportul minereurilor s-au folosit și pentru a transporta: cereale, furaje, lemn, mai ales în zonele de munte, cu terenuri greu accesibile.

Foarte întrebuințat a fost transportul cu ajutorul calului sau a măgarului. Calul înșeuat putea aduce pe spate greutatea destul de mari. La fel și măgarul folosit pe arii mai restrânse.

În lipsa drumurilor, pe poteci coborau din deal în vale și urcau, șiruri de oameni cu cai, doi-trei legați de căpăstru, încărcăți cu diferite produse.

În decursul istoriei, circulația bunurilor materiale a influențat în mod evident, domeniile importante ale culturii și ale civilizației și în domeniul transporturilor.

Marfa-rezultată din surplus sau obținută în mod expres, reușește să sublinieze anumite trăsături caracteristice ale epocii, în care ea constituie un alt element principal în activitatea de schimb. Schimbul se face la justa lui valoare, apreciind în mod echitabil, pe baza unor unități de schimb, stabilite și transmise de la o generație la alta cu neînsemnate fluctuații impuse de unele necesități locale sau de moment.

Târgul a avut rol de a facilita aceste schimburi între producătorii diferitelor produse transformate în marfă, adică bunuri destinate vânzării contra cost.

Schimbul are o cale lungă și evoluția sa este caracteristică epocii istorice, determinate de dezvoltarea economică a societății, în care și de către care se practică. Forma arhaică a trocului (produs contra produs) s-a păstrat în schimbul românesc tradițional până în epoca contemporană. El demonstrând caracterul rural, tradițional realizat între producători doar pentru rezolvarea problemelor economice familiale, comunitare. Bineînțeles că în paralel s-a practicat negoțul apoi comerțul prin intermediul unei categorii sociale intermediare: negustori-comercianți, care pun bazele economiei moderne.

Trocul de tip „clasic” este întâlnit la începutul anilor 1900 cam așa:

- legume schimbate pe: cereale, lemn, oale;
- fructe schimbate pe: cereale, vin, oale;
- stuf schimbat pe: cereale, oale, păcură;
- fân schimbat pe: cereale, oale, păcură, lemn;
- porci schimbați pe: cereale, fructe, oale;
- oi schimbate pe cereale;
- pește schimbate pe: cereale, fructe, ulei, țuică, lemn;
- vin schimbat pe: cereale, zarzavaturi, pește, lemn, șindrilă;
- țuică schimbată pe: cereale, lemn;
- lemn schimbat pe: cereale, cartofi, produse de dogărit, unelte;

¹³ P. Binder „Călători străini despre țările române”, vol. II, p. 144, București, 1983.

- slănină afumată schimbată pe oale;
- ouă schimbate pe: fructe, oale, var, păcură, sare, cereale, cartofi, fasole, cherestea;
- lăzi hambare schimbate pe: cereale, cartofi, mere, oale, var;
- produse de dogărit schimbate pe: lemn, oale, cereale;
- împletituri schimbate pe: pește, ulei, cereale;
- șindrilă schimbată pe: cereale, produse de dogărit;
- sumane schimbate pe: cereale, fructe;
- produse rudărești schimbate pe: cereale.¹⁴

Din această sumară înșiruire se poate trage concluzia generală legată de tipul de marfă, zona geografică, economică din care provine, meșteșuguri practicate, transformate în specializări pentru a se obține marfa de schimb și diverse produse obținute pe seama ocupațiilor de bază: agricultura, creșterea animalelor, pescuitul, vânătoarea, ce vor lua drumul târgului.

Așadar, ca și celelalte etape ale procesului muncii, momentul valorificării produselor prin schimb, vânzare-cumpărare, a cunoscut cadre social-economice, și forme de manifestare a căror funcționare și reglementare se făceau și se fac potrivit anumitor forme îndătinăte, practici ceremoniale și obiceiuri. Semnificația generală a lor era legată atât de mijlocirea și înlesnirea schimbului de produse, cât și de circulația culturală, deci se aporă nu numai la satisfacerea nevoilor materiale, ci și a celor spirituale.

Ca orice obicei tradițional, târgul asigură unitatea membrilor unei structuri sociale, în mod ideal a îndatoririlor de muncă, a relațiilor sociale și de comportament.

Târgul devine astfel un element important a coeziunii comunităților, mai ales a afirmării acestei coeziuni.

Varietatea regională a târgurilor se datorează mai mult modurilor de comprimare a modelelor, exprimate, generalizate.

Formele, pe care le-au îmbrăcat de-a lungul timpului, târgurile din Valea Mureșului s-au modelat potrivit structurii economiei tradiționale pe diferitele sale trepte de evoluție.

În ceea ce privește schimbul local cu caracter tradițional, deși acesta nu mai poate fi cercetat în toate aspectele sale, datorită pătrunderii schimbului comercial de tip vânzător-cumpărător, este sigur că el s-a format și realizat între membrii aceleiași comunități rurale în condiții puternic influențate de economia de tip obștesc, deci a schimbului în natură, troc, sau a unui schimb echivalent, rezultat al principiului de echitate și solidaritate socială.

Diferențierea socială odată cu mersul istoriei, duce în timp la dispariția modalităților tradiționale de schimb direct, înlocuite cu relațiile țaranului ca producător, și cumpărător.

În condițiile dispariției economiei închise și generalizării relațiilor comerciale, țaranii au trebuit să devină vânzătorii propriilor produse având ca scop principal asigurarea mijloacelor de schimb, de subzistență și nu de acumulare, ceea ce diferențiază pe țaranul producător-vânzător de categoria

¹⁴ Petre Popovăț „Probleme ale circulației produselor în comunitatea tradițională românească” în rev. Institutului de Cercetări Etnografice și Dialectologice, p. 145, București, 1985.

negustorilor. Desigur, că desfacerea acestor produse ale economiei rurale, agro-pastorale, casnice sau gospodărești, presupune deplasarea înafara satului, în zone sau centre în care produsele respective erau căutate, și unde se puteau găsi produsele ce lipseau pe piața locală.

În felul acesta s-a născut necesitatea deplasării periodice spre acele centre numite târguri.

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea se stabiliseră anumite baremuri, anumite table care fixau prețurile principalelor articole. Chiar în cazul în care schimbul se făcea în troc, vânzătorii și cumpărătorii aveau reguli de evaluări la moneda de circulație curentă.¹⁵

Astfel o măsură de un anumit fel de marfă face „?” în moneda în curs. Această relație era rezolvată în felul următor:

- o oaie face „?” în monedă;
- o vacă face „?” în monedă;
- o măsură de un anumit fel de marfă face „?” în monedă.

Pentru ca apoi să se facă echivalarea în felul următor:

- câte măsuri dintr-un anumit fel de marfă, face o oaie ?

Piața liberă nu este o invenție actuală, ci ea a funcționat de la începuturile activității schimbului de mărfuri. Ea este condiționată de activitățile meșteșugărești și ocupațiile practicate într-o anumită zonă geografică. Sunt regiuni care se aprovizionează numai dinafară cu anumite produse-marfă, iar alte regiuni sunt excedentare în anumite produse. Ca urmare, acolo unde exista abundență de un anumit fel de produs, prețul scade, iar acolo unde acest produs este în deficit, prețul crește.

Și puterea de cumpărare influențează fluctuația prețului în activitatea de schimb. În regiunile cu populație săracă, cu activități productive limitate, marfa redusă scoasă pe piață duce la creșterea prețurilor.

Prețul produselor fluctuează în funcție de anotimp. Spre exemplu: animalele vor avea un preț ridicat primăvara când, numărul lor este scăzut din cauza sacrificărilor din timpul iernii, cum se întâmplă la porci, sau din raționamentul că : „odată ieșite cu ele din iarnă greutatea întreținerii nu mai sunt atât de mari.”

Sărbătorile de peste an : Crăciunul, Anul Nou, Paștele, Rusaliile, ș. a. , influențează creșterea de prețuri. Cu aceste prilejuri cererea și căutarea anumitor produse este mare, ca atare și prețurile lor vor crește.

Capriciile vremii sau calamitățile naturale și sociale au fost și sunt factori care au influențat activitatea de schimb.

Toate aceste elemente care pot influența schimbarea valorii produselor-marfă, au fost foarte bine cunoscute de locuitorii satelor și ca atare au operat în activitatea de schimb cu ele și în funcție de ele.

Mărfurile care se întâlneau într-un târg săptămânal sau de țară se pot grupa în câteva categorii de produse :

- produse vegetale: cereale, produse cerealiere, ulei, legume, zarzavaturi, fructe, vin, țuică, împletituri din paie, papura, pânuse, rachită, fân, lemn, textile din in, cânepă și bumbac (saci, funii, pânză) ș. a., mierea de albine și ceara;
- produse animaliere: animale vii, carne și produse din carne, lapte și

¹⁵ Ovidiu Drâmba „Istoria culturii și civilizației”, vol. I, p. 479, București.

produse din lapte, păsări și ouă, lână, piei, piese de harnașament, blănuri, ș. a.
- produse meșteșugărești: vase din lut, din lemn și din metal, piese de port, textile de interior, piese de mobilier, încălțăminte, sticlărie, care, căruțe, obiecte de rudărie, ș. a;

Abundența produselor din toate aceste categorii este subliniată și de impresiile călătorilor străini care menționau că: „... din Țara Românească se aprovizionează Veneția, precum și bucătăria sultanului, cu unt și miere în mare cantitate. Mierea se vindea cu o măsură numită-vadra; Transilvania se aprovizionează cu vinuri bune albe și roșii bune la gust și pentru stomac. Din Țara Românească polonezii cumpărau cai ...” (Anton Maria del Chiaro).¹⁶

Ca echivalent de plată a fost moneda de circulație dintr-o perioadă anume, alături de care s-au folosit și alte mijloace de schimb la schimb-de fapt un fel de troc.

Unitățile de măsură de-a lungul timpului au evoluat, dar forme de măsură arhaice mai exista și pe piața contemporană, cum ar fi: bucata, grămada, un pumn, un număr, ocupă, o litră, o banită, un coș, o căruță etc, până la unitățile de măsură convenționale: kilogram, litru, metru, cu multipli și submultipli lor.

Țăranii au trebuit ca în condițiile dispariției economiei închise și generalizării relațiilor comerciale, să devină vânzătorii propriilor produse având ca scop principal asigurarea mijloacelor lor de subzistență și nu de acumulare materială. Țăranul vinde pentru a putea cumpăra alte mărfuri trebuincioase lui și familiei, pentru a putea să-și plătească dările, pentru întreținerea unui copil la școală. Ca urmare el se diferă de negustor, care practica comerțul pentru a acumula capital și a-l investi.

TIPURI DE TÂRGURI

Înfățișarea geografică a ținuturilor din țara noastră, cu formele de relief ce se petrece una în alta de la munte la șes, fiecare cu specificul său în ocupațiile tradiționale, obligă la diferențieri economice, ceea ce aduce după sine necesitatea schimbului de produse.

Țara noastră nu a fost o alcătuire de centre izolate, ci o unitate economică, în care oamenii de la munte nu pot trăi fără cei de la șes, cât și cei de la baltă sau de la pădure. Locuitorii acestor ținuturi au trebuit să lucreze simultan în funcție de ceea ce li se punea la dispoziție de mediul natural înconjurător ca apoi să recurgă la schimbul de produse în funcție de necesitatea de a supraviețui și de a se menține. Astfel „țara se menține ca o unitate” cum observa și P. P. Panaitescu în „Introducere în istoria culturii românești” București 1969.

În locurile de confluență a acestor ținuturi geografice s-a desfășurat activitatea de schimb luând naștere nedeile, nedeiuțele, drăgaicele, târgurile, iarmaroacele și bălciurile.

Desfacerea produselor economiei rurale, indiferent că era vorba de produse agricole pastorale, casnice sau gospodărești, presupune deplasarea

¹⁶ „Călători străini prin țările romane”, vol. VIII, p. 168, București, 1983.

înafară satului, în centrele în care produsele aveau căutare sau unde se puteau găsi cele ce lipseau pe piața locală. În felul acesta s-a născut necesitatea unor deplasări periodice sau ocazionale care de obicei se făceau de-a lungul drumurilor tradiționale, necesități deosebit de importante, în ceea ce privește nu numai economia tradițională, cât și geneza unor anumite tradiții sociale și de muncă.

Scopul acestor deplasări periodice era desfacerea produselor în satele aflate de-a lungul drumului tradițional, sau în regiunile limitrofe, în târguri, bâlciuri și iarmaroace.

Forme îndătinăte de valorificare a produselor economiei tradiționale, în obiceiuri de muncă, cu caracter complex sunt: nedeile, târgurile, iarmaroacele, bâlciurile, drăgaicele.¹⁷

NEDEIA- este o formă de reuniune profesională și socială cu specific aparte și funcționalități proprii.

Indiferent de forma pe care o îmbracă, nedeia, are și funcție de târg ca loc de schimb, practicat din cele mai vechi timpuri, cu un rol deosebit în schimbul comercial de tip popular.

Ele își găseau loc de desfășurare în locuri de munte, ferite de curenți, la întâlnirea unor două mari regiuni geografice la care se putea ajunge relativ ușor cu piciorul și încărcat cu marfă.

Nedeia îndeplinea o funcție socială și rezolva frumos o problemă delicată a comportamentului dintre feciori și fete și marea grijă a părinților, privind așezarea copiilor la casele lor. Cu timpul, pentru ca această funcție a nedeii să își păstreze curățenia, biserica o va pune sub protecția sa, luând în considerație înalta sa ținută morală.

În ceea ce privește funcția socio-economică a nedeilor trebuie să fie avut la origine un complex de realități: economice, sociale, spirituale și etnice care au conturat nuanțele specifice și extinderea teritorială a nedeilor. Ele au evoluat de la un eveniment pastoral la cel de târg. În oricare din momente, nedeia, reprezintă o mare sărbătoare, în care nota dominantă o constituie petrecerea cu cântece din fluier, și joc pe poienele montane, cu participarea largă din mai multe sate.

Cei ce s-au ocupat cu studiul nedeilor le-au denumit: „*nedeie*”, „*bâlci*”, „*bâlci de munte*”, „*târg de munte*”, „*târg de două țări*”, sau „*bâlci de două țări*”.¹⁸

Nedeia din munte a contribuit la îndeplinirea coeziunii dintre sate. Munții cu nedei erau la punctul de contact al mai multor zone economice, unde se încrucișau drumurile, vechi căi de comunicație.

În mod firesc aceste locuri de confluență a populației de munte a avut întotdeauna, și cu cât ne îndepărtăm în trecut, pare mai evident, un rol economic primordial, asemănător oricărui târg obișnuit.

Nu se poate pune sub semnul întrebării, cel puțin pentru trecutul îndepărtat, caracterul economic al acestor instituții străvechi tradiționale.

Prima atestare de document prin care se pomeneste numele de nedeie, datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. La 1373 regele Ludovic al

¹⁷ I. Ghinoiu „Obiceiuri populare de peste an” București, 1997

¹⁸ L. Apolzan „Aspecte etnografice de pe platforma Luncanilor-complex cu caracter unitar”, „Sargeția” XV p. 435, 1981

Ungariei, amintește de un oarecare munte al Nedeii.¹⁹

Călătorii străini prin țările române o numesc siplu-sărbătoare pastorală. Spre jumătatea veacului al XVIII-lea, în Pravila lui Vasile Lupu stă scris într-o cutumă judecătorească cuvântul „nedeie” ca loc de cinstire unde vor fi mulți oameni strânși.

Pentru investigația etnografică, de un deosebit interes, sunt acele nedei care s-au desfășurat cândva sau care se mai desfășoară și azi, prin ținuturile unde erau așezări statornice ori sate fără de biserică.

În zona etnografică a județului Mureș, lanțul Munților Călimani și Gurghiu, a oferit din vremuri îndepărtate un intens plai pastoral, spre care au urcat și mai urcă spre zona de vărat, toate cărările de pe ambele versante ale Gurghiuului și Călimanilor, dintre care cel mai important pentru regiunea noastră este Culoarul Monorului.²⁰

Munții Călimani beneficiază de o seamă de poteci care au însoțit văile mai accesibile, urcând spre tărnițe, și mai ales pe potecile terasate, peste crestele montane principale, permițând legăturile între: Țara Năsăudului, Șieu, Mocănime și Bistrița cu Valea Bistriței Moldovenești și Neamț, cu Țara Dornelor, iar cu atât mai mult cu zona Reghin și Valea Gurghiuului. De amintit este Târgul de primăvătat de la Gurghiu numit și „*Târgul de fete*” atestat pentru pitorescul său etnoistoric, încă din secolele trecute, desfășurat după toate probabilitățile sub forma de nedeie.²¹

Despre transformarea în târg a întâlnirilor pastorale găsim o relatare interesantă la Teofil Frâncu și George Candea: „*În vremurile îndepărtate păstori din acel munte făceau în fiecare an o feștanie în mijlocul turmelor. Cu această ocazie vidrenii duceau mâncăruri și băuturi și se ospătau cu popa lor pe iarbă verde și între brazi*”.

În acest sens și I. Făiter spune că erau „*târguri de vite ce se țineau în muntii*”.²²

În Oltenia nedeie se spune și la horă, explicându-se această denumire, ca urmare a coborării nedeii din plaiurile munților, în jurul bisericilor cu ocazia hramului, sau a serbărilor de peste an, mai cu seama a Rusaliilor și a Sânzienelor.

Se pare că aceste locuri de întâlnire, vechile nedei sau târguri, aveau și un specific sacral, care cu timpul s-a pierdut. Faptul că aceste „*ceremonii*” începeau la răsăritul soarelui, ținuta primenită a participanților, vitele îngrijite, participarea în număr mai mare a bărbaților, etc., pot fi rămășițe ale acestui specific.

O altă formă îndătinată de valorificare a produselor economiei tradiționale de schimb și contact economic și cultural cu caracter mai complex o reprezintă *târgurile*.

Târgurile de diferite tipuri, mijloceau un schimb de produse cu o gamă

¹⁹ R. Vulcănescu, P. Simionescu „Drumuri și popasuri străvechi” Ed. Albatros, p. 98, București 1974

²⁰ N. Dunăre „Civilizație tradițional românească din Curbura Carpaților Nordică, p. 252, București 1984

²¹ N. Dunăre-op. cit. p. 251

²² . Făiter-op. cit. p. 31

mai mare, atât agro-pastorale, cât și meșteșugărești provenite din industria casnică, iar contactele culturale, pe care le prilejuiau, aveau și ele un caracter mai larg, dat fiind, că participanții proveneau (în special în cazul unor târguri anuale consacrate, de cele mai multe ori de mare vechime), din majoritatea localităților unei anumite zone, ceea ce afirmă coeziunea tradițiilor acesteia, dar și din numeroase ținuturi mai îndepărtate.

Așadar târgurile întrețineau o vie circulație economică în diferite zone geoetnografice.

O clasificare a târgurilor se poate face în funcție de *intervalul de timp la care se ține*:

- târg săptămânal;
- târg bilunar;
- târg lunar;
- târg trimestrial;
- târg anual.

O altă clasificare a târgurilor se poate face și în funcție de *locurile unde se țineau*:

- târg local;
- târg între sate;
- târg subzonal;
- târg zonal;
- târg interzonal sau între țări.

Și în cele din urmă dar nu lipsită de importanță majoră, o clasificare în funcție de *tipul de mărfuri expuse schimbului*:

- târg mixt;
- târg specializat.

Cele mai numeroase erau târgurile săptămânale care se țineau local și aveau un caracter mixt din punct de vedere al mărfurilor.

Rețeaua acestor târguri împânzeau întreaga suprafață a țării. Ele sunt cauza pentru care majoritatea cercetărilor istorice demonstrează legătura genetică dintre târg și piața de schimb cu specific țărănesc, și târg ca așezare cu caracter preorășenesc.

Pentru concordanța târgurilor cu natura schimburilor economice de peste an sunt concludente datele calendaristice și denumirea lor populară.

Calendarul popular, în care sunt trecute toate datele despre târg (data, ocul, marfa transmise în mod oral, din gură în gură din generație în generație, până la apariția calendarelor scrise) exprimă o realitate etnografică autentică, pe lângă altele, întrucât este o creație anonimă, colectivă și orală.

Principala funcție a calendarului fiind planificarea activităților economice de pe urma cărora oamenii își câștigau existența Sărbătorile sezoniere care închid sau deschid unitățile mai mari de măsurare a timpului calendaristic: anul, anotimpul, ca și sărbătorile amplasate la mijlocul anotimpurilor astronomice formează complexe de obiceiuri și practici tradiționale necesare înnoirii timpului calendaristic. Spre exemplu: Sângeorzul (Sf. Gheorghe), începe vara și Sânedru (Sf. Dumitru), încep iarna.

Pornind de la repere astronomice de bază, oamenii au îmbrăcat cu sărbători anumite zile ale anului, care au funcționat ca stâlpi al calendarului popular.

Obiceiurile și practicile calendaristice nu se puteau desprinde de cunoștințele și experiențele practicate, iar timpul, era în gândirea populară, de neânțeles, în afara întâmplărilor perțecute în el. Zilele și momentele zilei, săptămânile și anotimpurile, se deosebeau prin ceea ce trebuia efectuat.

Prin acest sistem simplu de echivalență, în care timpul indica munca, iar munca indica timpul, face ca deosebirea dintre calendarul popular și cel apărut ulterior, bisericesc sau civil, să fie fundamentală.

Creație remarcabilă pentru memorizarea timpului și a activității econmice, ce se cereau a fi îndeplinite pe anotimpuri luni, zile și momente ale zilei, calendarul popular a funcționat până la începutul secolului al XX-lea.²³

Calendarul popular reprezintă un îndreptar foarte amănunțit privind momentele optime pentru efectuarea tuturor activităților de ordin material sau spiritual dintr-un an: semănatul, întreținerea culturilor, recoltatul, sfârșitul unor anumite activități ale industriei casnice și șezătorile, urcatul și coborâtul oilor la munte, zilele favorabile culesului plantelor de leac, sezoanele de nunți și petreceri, zilele și vârsta pentru scos fetele la joc, sau comemorarea moșilor și strămoșilor, data ținerii târgurilor, ș. a.

Calendarul popular, alături de celelalte creații de excepție ale culturii populare are profunde semnificații pentru civilizația și cultura românească și reprezintă un document prețios în susținerea tezei istorice a autohtoniei și permanenței poporului român în spațiul Carpato-Danubiano-Pontic.

Așadar calendarul popular a fost cel care a ținut de-a lungul timpului rânduiala târgurilor, ce s-a îndătinat din generație în generație, în așa fel încât, atunci când întrebi de vechimea unui târg din zonă (Rîciu, Sărmașu, Reghin...), ți se răspunde simplu: „așa s-a pomenit“.

Data ținerii unui târg era puternic influențată de succesiunea anotimpurilor, în ceea ce privește cerințele de mărfuri din târg sau posibilitățile de ofertă a țaranului la târg.

Bunăoară, primăvara se căutau unelte de muncă la câmp și semințele pentru o nouă recoltă. Toamna se valorificau la târg produsele recoltate în acest sezon, realizându-se venituri pentru taxe, impozite, îmbunătățirea acareturilor, completarea celor necesare în gospodărie, și nu în ultimul rând pentru întreținerea unui copil la școlile sin oraș sau la ucenicie pe lângă meșteri renumiți.

I.Ghinoiu nominalizează luna octombrie ca cea mai bună lună pentru „intensificarea schimburilor cu produse agrare, pastorale și meșteșugărești“.

Fără îndoială determinarea exactă a felului de desfășurare a obiceiului de schimb în târg, este o operație dificilă, iar acolo unde lipsește informația, trebuie suplinită printr-o aplicare creatoare și realistă a metodei comparativ-istorice, permițând elaborarea unor ipoteze care, să marcheze tendințele principale ale acestui obicei.

Târgurile anuale sau „de țară“ cum se numeau și se mai numesc în regiunea noastră de câmpie, se țineau la marile sărbători ce fragmentau anotimpurile, spre exemplu:

-La Raci în ...

-La Ormenuș în ...

²³ I. Ghinoiu „Vârstele timpului“ p. 53, Ed. Meridiane, București, 1988

-La Sâmpetru în ...

-ș.a.

Târgurile se încadrează în tradiții și cunoașterea lor presupune investigarea cu precădere a formelor și realităților de viață colectivă. Ele s-au durat ca temeinicie a civilizației și culturii pe meleagurile noastre, alături de cetăți, biserici și drumuri, unde ca prilej de popas și comunicare au luat naștere: fântâni, hanuri, mori, vâltori și pive, cazane pentru fiert țiuca sau teascuri pentru făcut ulei. Toate acestea se găseau în căile ce legau târgurile între ele, pentru ca gospodarul în drumul de la tât-g-acasă, „în cale”, să macine, să tescuiască, să-și dea la vâltoare țealele, de la un drum la altul și multe alte rezolvări de treburi gospodărești, ceea ce demonstrează că țărănul român a știut dintotdeauna să fie practic, ca urmare a inteligenței sale native.

Din punct de vedere *juridic*, târgurile se puteau ține, doar dacă se respectau anumite norme și legi scrise (juridice).

Așadar prima condiție era dreptul scris (regulamentul de funcționare) pentru organizarea de târg într-o anumită parte a satului, la o dată precisă și pe o durată limitată de timp.

Ținerea târgurilor avea loc numai cu consimțământul locuitorilor și a negustorilor din împrejurimi, dacă se respectau distanțele necesare față de alte târguri și dacă se respecta regulamentul de funcționare.²⁴

Târgurile puteau fi suspendate total sau periodic din cauza unor epidemii sau calamități naturale sau sociale.

Existența juridică a târgurilor era menționată și în alcătuirea „trupului de moșie a satului” ca proprietate colectivă precum: pădurea, apa, iazul, moara, vadurile.²⁵

Documentar ne putem face o imagine asupra ansamblului schimbului de produse, dacă se urmăresc listele *tarifelor vamale* o altă formă juridică obligatorie, de respectat în activitatea de schimb în târguri. Aceste liste urmăreau mărfurile taxate sau cele scutite de taxe, scutiri aprobate de stat. Erau și sate sau categorii sociale scutite de taxe vamale. Exemplu de sate scutite de taxe vamale erau satele grănicerești, sau categorii sociale: moții pentru obiectele casnice și meșteșugărești din lemn etc., lucru menționat de H. Stahl, cum că: „Încă din 1446 oamenii mitropolitului de la Roman sunt scutiți atât la târguri cât și la graniță, nu numai de taxe de la sare, postav, pânza, fier, sau oale, ci și de la plute sau case de lemn, socotite și ele a fi marfă.”²⁶

Târgul a avut și o mare rol social.

Prima funcție socială a târgului a fost aceea de a menține ordinea prin gradul de solidarizare a indivizilor care compuneau grupul social al târgului. Apoi, elementele care compun târgul ca pe un obicei de organizare, de structură, de funcționare, în raport cu cerințele și necesitățile primordiale la care trebuie să răspundă.

În cultura noastră populară obiceiul devenit datină a constituit o manifestare bine reprezentată, care nu s-a născut gratuit, ci, pentru a îndeplini o funcție socială. Datorită acestui fapt social târgul și-a găsit bine rolul în cadrul

²⁴ I. Făiter op. cit. p 72

²⁵ H. Stahl op. cit. p 224

²⁶ H. Stahl op. cit. p 250

societății constituindu-se ca o realitate, determinat și determinând la rândul său, desfășurarea vieții materiale și spiriuale în obștea românească.

STRUCTURA REPERTORIULUI

Repartiția târgurilor de pe aria geografică a județului Mureș am concretizat-o în patru grupe, în funcție de formele geografice dar, mai ales de așezarea lor față de văile afluențe râului Mureș, pe traseul Toplița-Aiud:

1. târgurile și drumurile în valea Superioară a Mureșului.
(între Stânceni și Târgu-Mureș - vezi harta nr. 1);
2. târguri și drumuri în Câmpia Mureșului.
(vezi harta nr. 2);
3. târguri și drumuri în Valea Nirajului.
(vezi harta nr. 3);
4. târguri și drumuri în Valea Târnavelor.
(vezi harta nr.4).

SCHIȚA DE PREZENTARE A TÂRGURILOR

- datarea istorică a localității;
- datarea ținerii primului târg;
- continuitatea activității de târg;
- data ținării târgului în prezent;
- felul târgului:
 - de marfă
 - de loc
 - de timp
- legătura cu alte târguri;
- considerații socio-economice și culturale;
- trimiteri bibliografice.

LISTA TÂRGURILOR DIN JUDEȚUL MUREȘ 1852-1918 DUPĂ RODICA IRIMESCU AMBRUS „SARGETIA“ NR. XVI-XVII

1. ALBEȘTI 8FERIHAZ)-1889-1908 (1909)-1910-1918
2. APOLD (trapold)-1852-1865 (1866-1900)-1901 (1902-1908) 1909 (1910)
3. ARCHITA-1860 (1861)
4. BAHNEA-1852-1908 (1909)-1910-1918
5. BAND-1887-1918
6. BATOȘ-1852-1918
7. BOZED-1881-1918
8. CĂLUȘARI-1860 (1861)-1862-1864 81865-1871) 1872-1918
9. CHENDUL MIC-1882-1908 (1909) 1910-1918
10. CHEȚANI-1860 (1861) 1862-1905
11. CHIBED-1857-1860 (1861) 1862-1864 (1865-1871) 1872-1918
12. CRĂEȘTI-1852-1885 (1886)-1887-1897 (1898-1909) (1910)

13. GURGHIU-1862-1905(1906)1907-1918
14. IERNUT-1852-1860(1861)-1862-1918
15. MARCULENI-1882-1918
16. MATRICI-1852-1860(1861-1886)-1887-1918
17. MIHEȘIU DE CAMPIE-1864(1865-1871)1872-1878(1879-1908)-1909(1910)
18. MURESENI(intra in orasul Târgu-Mureș.Mures, apare sub acest nume numai in anul 1877)
19. NADES-1852-1908(1909)-1910-1918
20. OGRA-1852-1908(1909)-1910-1918
21. PETELEA-(BRICU)-1852-1908(1909)-1910-1918
22. REGHIN-1852-1918
23. ROTENI-1860(1861-1871)1872-1918-1932
24. Rusii-Muntii-1889-1908(1910-1918)
25. SASCHIZ-1852-1859(1860)1861-1886(1887)
26. SABED-1874-1918_____RACIU
27. SARMASU-1860(1861-1888)1889-1918
28. SIGHISOARA-1852-1918
29. SANPAUL-1852-1860(1860-1880)1881-1892(1893-1908)1909(1910)
30. SANPETRU
31. SARPATAC-1852-1855(1856)1857-1886(1887-1888)1889-1905(1906-1908)1909(1910)
32. TARGU-MURES-1852-1882(1883-1885)1886-1918
33. VETCA(VETCU)-1852-1870(1871-1874)1875-1875-1876(1877)
34. VANATORI-1898-1918
35. -DEDA-1927;1932;1938
36. -DACEA-SAN MARTIN(TARNAVENI)1927-1932-1938
37. -ACATARI-1932;1927;-incalezare
38. -BALAUSERI-1927;1932.

The Repertory markets of superior course to Mures river Valley

(Summary)

The intrntion of this work is to highlighting the role of the periodical markets, in the superior course of Mures river Valley it had in the preservation of traditions. At the same time through practicing of traditional goods exchange that were achieved in a continuous material and spiritual unity of the Romanian people.

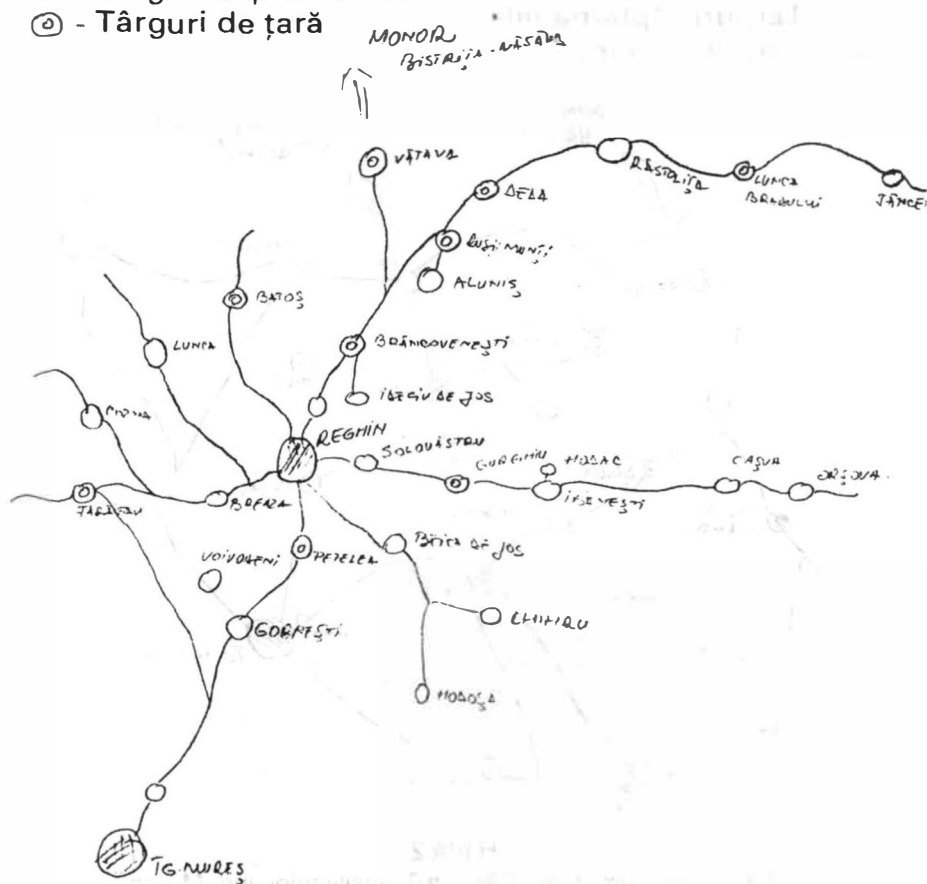
The row of markets what os stringing between Deda and Arad demosrateing that fact as much as through it s number and through the dimensions and it s economic,social and cultural importance through the time.

HARTI

Legenda

⊗ - Târguri săptămânale

○ - Târguri de țară



Harta 1

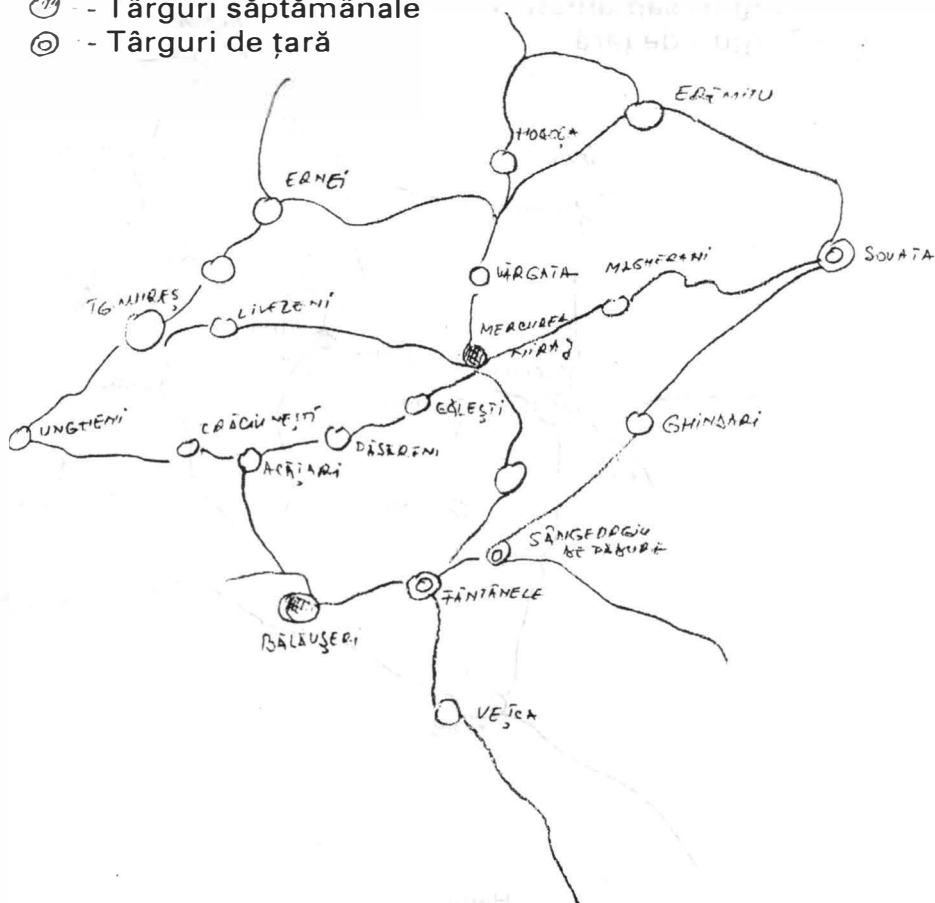
Târguri și drumuri în Valea Mureșului, jud. Mureș



Târguri și drumuri din Câmpia Transilvaniei, jud. Mureș

Legenda

- ⊙ - Târguri săptămânale
- ⊗ - Târguri de țară



Harta 3
Târguri și drumuri din Valea Nirajului, jud. Mureș

Legenda

- 👉 - Târguri săptămânale
- 👉 - Târguri de țară



Harta 4
Târguri și drumuri în zona Târnăveni, jud. Mureș

TOPLIȚA – BICAZ ZONĂ DE INTERFERENȚĂ ETNOCULTURALĂ

MARIA BUCUR

Culoarul Toplița-Bicaz, încadrat în vatra etnoculturală a Văii Superioare a Mureșului constituie o zonă de interferență pentru realizarea unitară-multimilenară a populației de o parte și de alta a Carpaților.

În domeniul etnolingvistic, și politico-statal, în contextul condițiilor istorice cunoscute, Carpații, au îndeplinit funcția de ax etnocultural al României, al statului național unitar român.

Toplița reprezintă în acest ax etnocultural poarta de ieșire din Transilvania spre Moldova și deschide culoarul de trecere spre zona de est a României, având în partea opusă Bicazului, care îndeplinește aceeași funcție dinspre Moldova în Transilvania.

Culoarul Toplița-Bicaz, se încadrează din punct de vedere geografic, ca o zonă de delimitare a unor mari regiuni geografice. La nord se situează ținutul Bârgaelor și a Dornelor, iar la sud Valea Gurghiului și Ținutul secuimii.

Condițiile istorico-economice și biografice din această regiune românească, precum și relieful montan mijlociu, au fost prielnice de milenii, pentru exercitarea celor mai diferite sisteme ocupaționale tradiționale și meșteșuguri populare.

Zonă presărată cu o serie întreagă de străpungeri transversale, pe care omul le-a pus în valoare, sub forma a numeroase poteci, trecători și drumuri de munte, au imprimat culoarului o funcție antropogeografică dinamică de apropiere și de comunicare etnoculturală și etnolingvistică, atât în cuprinsul ariei locuite de același popor, cât și între toate etniile așezate în cursul timpului pe un versant sau altul.

Fenomenul de civilizație tradițională este bine dezvoltat în raza acestor meleaguri, cu un substrat etnocultural deosebit de complex.

Zona culoarului a fost inclusă în procesul îndelungat și complex de contact între comunitățile specifice condițiilor sociale-economice și politice ale diferitelor orânduirii sociale, pe care le-a parcurs societatea românească de-a lungul istoriei.

Fenomenul etnocultural ca atare a fost alimentat de raporturile economice reciproce dintre etniile care conviețuiesc în ansamblul regiunii carpato-nord-estice și nord-vestice: români, ucrainieni, huțuli, polonezii, slovaci, moravii, cehii, secuii, maghiarii, grupuri germanice, la care se adaugă migrațiile demografice cu caracter economic, într-o direcție sau alta pentru executarea ocupațiilor: miniere, forestiere, agro-pastorale sau diferite meșteșuguri.

Fenomenul etnocultural a fost determinat și de așezarea unor grupuri de români bucovineni și transilvăneni care se ocupau cu păstoritul de tip local

pendulator sau transhumant. Colonizarea efectuată de instituțiile vremii spre valorificarea pământului, pășunilor și fânațelor s-a impus în formarea caracterului etnocultural din zonă.

Schimbările și împrumutările permanente de valori materiale și spirituale între românii din aceste regiuni și români și diferite etnii așezate aici în decursul timpului au făcut ca zona Culoarului Toplița-Bicaz să joace un rol deosebit în nașterea multor elemente de civilizație și cultură populară asemănătoare sau chiar comune pe întreg cuprinsul lanțului carpatic, dar și deoparte și de alta a lui.

Condițiile fizico-geografice cu forme de relief înalte cu păduri și pășuni întinse au determinat pe locuitorii așezărilor de sub poalele Călimanilor să-și îndrepte atenția în mod necesar spre ocupațiile secundare și meșteșugărești.

Rămân predominante: agricultura cu specificul local, păstoritul, creșterea vitelor mari și a cailor dar nu sunt suficiente. De aceea ocupațiile secundare și meșteșugărești au jucat un rol deosebit în evaluarea etnoculturală a zonei etnografice Toplița-Bilbor-Bicaz.

Meșteșugurile au un rol de seamă în dezvoltarea legăturilor dintre zone ținuturi și țări, întrucât reprezintă o etapă ocupațională avansată, caracterizată prin tehnici de fabricație de prelucrare a materiei prime a resurselor obținute din natură cu ajutorul ocupațiilor secundare.

Practicate din vremuri îndepărtate meșteșugurile din Curbura Carpatică nordică au parcurs o dezvoltare constantă, în raport direct cu diversificarea meșteșugurilor atât la orașe cât și în târgurile și satele mai mari.

În aceste circumstanțe se conturează fenomenul specializării meșteșugărești a unor locuitori și localități care aveau să îndeplinească o funcție economică și etnoculturală specifică în interiorul și exteriorul lanțului carpatic.

Dintre acestea amintim:

- cojocăritul,
- blănăritul
- postovăritul
- țesutul etc.

Făuririi plastici locali, s-au exprimat cu o pronunțată libertate, spontaneitate și originalitate, îndeosebi în forma și decorul obiectelor.

Culoarul Toplița-Bilbor-Bicaz, a constituit întotdeauna o poartă de trecere a valorilor materiale și de scurgere a trăirilor spirituale de o parte și de lăta a Carpaților.

Acestea coborând în timp pe firul bătrânului Maris, au pătruns ușor în viața de zi cu zi a țăranului român din satele aflate de-a lungul defileului Toplița-Deda, concretizându-se în elemente tradiționale ale culturii materiale și spirituale românești specifice zonelor etnografice mureșene.

Acest fenomen etnocultural se poate demonstra prin compararea valorilor de patrimoniu național, existent în colecțiile muzeului etnografic din Târgu-Mureș-Mureș și situația reală din zonele etnografice comparate.

Existența trăsăturilor comune în ceea ce privește tradiția materială și spirituală românească, între diferite zone etnografice de pe întinsul țării, se poate demonstra și prin prezentarea pieselor textile de interior și a pieselor de port din zonele în discuție.

Obiectele textile de interior și piesele de port se impun prin statutul lor

funcțional și estetic ca factor stilistic de o inegalabilă eficiență, cât și prin aportul artistic specific al plăsmuirilor ornamentale cu tot cortegiul lor inerent de rememorări și performări ale unor valori arhaice sau tradiționale de natură:mitologică, magică, folclorică, dar caracterizate în general printr-o desăvârșire pe planul armoniei și frumuseții reprezentărilor.

Pe lângă polivalențele etnoartistice exprimate de fiecare gen de componente ale interiorului țărănesc, tradițional, se face remarcată organizarea etică a locuinței în totalitate, situarea fiecărei piese după criterii axeologice îndatinat.

Ca în toate zonele intracarpatiche interiorul locuințelor vechi sau noi în întregul culoar Toplița-Bicaz, adăpostesc remarcabile expoziții de țesături.

Țesăturile decorative au un aport specific în viziunea picturală a interiorului locuit.

Ștergarele sunt alesături și broderii colorate, așezate pe partea superioară a pereților în strânsă asociație compozițională cu piesele de ceramică și picturile populare pe sticlă.

Dintre textilele de interior facem referire la ștergare, datorită faptului că această categorie de textile, îndeplinește dubla funcție de util și decorativ; într-o strânsă legătură cu desfășurarea zilnică a vieții omului și colectivității.

Ștergarele de uz-pentru șters trupul, pentru servitul sau acoperitul merindelor, pentru diferite alte întrebuințări gospodărești, ștergarul decorativ pus la icoană, la blid sau la grindă, ștergarul ritual, este bine reprezentat în regiunea respectivă. Valorile sale artistice prin ornament și cromatică se regăsesc în aceeași măsură de o parte și de alta a Culoarului Toplița-Bicaz. Printr-o comparație corectă și temeinică a materiei prime, a tehnicii de țesut, a ornamentului dispus în câmpii ornamentali la un acpăt sau la cele două capete a ștergarului din Valea Gurghiului și Valea Mureșului cu cele din zona Bicaz, Neamț, Suceava.

Lăicerele sunt lungi și înguste, dispuse pe laviță, pe culme ori deasupra patului, ca părare. Cergile din păr de capră sau dun lână, acoperă patul, și nu rareori decorul lor seamănă cu cel al scoarțelor. La toate acestea se mai adaugă și rolul și frumusețea estetică jucată de cearceafuri, fețe de pernă, și fețe de masă, batiste ș. a. Specifice zonei din jurul Topliței sunt:grindarele frumos decorate cu diferite piese de port și de interior, întâlnite și în alte zone sub denumirea de culme, rudă.

Materia primă, ornamentul, cromatică acestor piese demonstrează legătura strânsă între cultura materială și spirituală dintr-o parte și alta a Carpaților dintre Transilvania și Moldova, Culoarul Toplița-Bicaz constituind un adevărat conductor al elementelor de cultură dintr-o parte în alta.

Relațiile interzonale și interregionale desfășurate de-a lungul diverselor epoci social-istorice, se pot defini prin elementele lor comune din componența portului din Valea Superioară a Mureșului și Culoarul Toplița-Bilbor-Bicaz.

Pentru ilustrarea concretă a acestei interpătrunderi de cultură materială, am folosit obiecte de patrimoniu, ce se găsesc în colecțiile Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș.

În ceea ce privește cultura materială românească, o serie de obiecte achiziționate din zona Bilbor se găsesc în registrul de inventar înregistrate între numerele 1778 și 1807.

Pentru pătrunderea elementelor caracteristice etniei secuiești pe Valea Mureșului și apoi pe Valea Nirejului, pot fi ilustrate piesele înregistrate între 2268, achiziționate din zona Sântdominic Ciuc.

Portul popular din regiunea amintită este asemănător atât cu cel din Bucovina, Țara Dornelor, Neamț, cât și cu cel din Valea Superioară a Bistriței și a Mureșului. Această realitate demonstrează rolul de interferență a regiunii Toplița-Bicaz.

Așa cum rezultă dintr-o serie de documente de cultură materială, și cele existente în colecția Muzeului Toplița, portul din această zonă, continuă în liniile sale esențiale, tradițiile morfologice din spațiul ilirico-traco-dacic. În ceea ce privește piesele sale de bază, portul popular regional, prezintă o diferențiere zonală foarte redusă, cu mici deosebiri de ornament și culoare. Rămân comune componentele costumului, dar mi ales croiul.

Pentru femei portul cu fota rămâne predominant. Fota fiind o țesătură dispusă în lung, purtată peste poale, cu care se înfășoară partea de la brâu în jos. Se mai numește local prigitoare sau priștoare.

Cât privește cămașa femeiască, până la mijlocul secolului trecut s-au înregistrat în regiune două tipuri de cămăși:

- cu mâneca din gât și
- cu mâneca din umăr.

Prima, cu mâneca din gât –constituie tipul carpatic, și a fost cunoscută inițial în toate zonele etnografice din Curbura Carpatică Nordică. Cu timpul în Bucovina, Țara Dornelor, Valea Superioară a Bistriței Moldovenești și Valea Superioară a Mureșului coborând până spre Deda, este înlocuită cu ia cu altiță.

De fapt prin descrierea altiței intrăm în domeniul ornamenticii cămeșei femeiești. Cămașa cu altiță, în prezent, deține aria cea mai cuprinzătoare în ceea ce privește regiunea în discuție. Cămașa cu altiță dă posibilitatea unei bogate fantezii în realizarea și coordonarea împodobirilor.

Așa după cum se poate vedea și pe cămășile din colecția noastră, a Muzeului Etnografic Târgu-Mureș cât și a celor din colecția Toplița, ele prezintă trei câmpuri ornamentale ce îi sunt proprii:

1. broderia de pe umăr, altiță.
2. Râurile dispuse pe mânecă în jos sau oblic
3. Încrețul, o fâșie îngustă brodată cu finețe, imediat sub altiță.

În ceea ce privește portul bărbătesc din regiune, relevăm succint acele elemente de interferență interzonale, pentru că diferențele zonale sunt nesemnificative, iar elementele regionale sunt componente ale fondului principal comun al portului popular românesc l abărbați.

Printre elementele de interferență interzonală, pentru însemnătatea etnoartistică a fenomenului, consemnăm pe de o parte, pătrunderea sumanului sărăduit, excepțional împodobit cu găitane, di zonele moldovenești și bucovinene, până în Țara Năsăudului, dar și pe Valea Mureșului în jos până la Deda, Reghin și Valea Gurghiului.

Pe de altă parte transferul decorului cu pană de păun la pălărie din zona Bistriței, pe Valea Mureșului, prin Culoarul Toplița-Bicaz spre Bucovina.

Alte piese din fondul principal al portului popular, purtate de o parte și de alta a Culoarului, amintim: gluga dacică, ițarii strămți, cămașa cu barburi, considerate remarcabile elemente de continuitate etnohistorică.

Acest lucru demonstrează încă odată că valorile culturale și materiale nu sunt închise în cadrul unei zone sau a unei comunități, ele circulă, și se preiau în zonele apropiate sau îndepărtate de locul creației lor propriuzise. Aceasta duce la concluzia ca Culoarul Toplița-Bicaz, a fost un permanent loc de circulație a valorilor materiale și spirituale, culturale și artistice din Transilvania spre Moldova și din Moldova spre Transilvania.

De aceea arta populară românească, se caracterizează printr-o puternică unitate în diversitatea sa creativă. Adică fondul de bază rămâne același, arhaic, tradițional, în toată aria Carpato-Pontică, unde creația populară a fost mereu deschisă spre a primi și prelua, adaptând la condițiile fiecărei colectivități, noi și noi influențe. Artă populară prin deschiderea sa, demonstrează calitatea românului de adaptabilitate, la noi situații. Însăși rădăcinile lui puternice legate cu trecutul multimilenar determină această calitate.

LISTELE INFORMATORILOR DIN TEREN

Roman Elena, 72 ani-Toplița, casnică
Informații privind
Portul cu prietoare
Aranjarea patului, a mesei
Rudarul
Țesutul în cinci ițe.

BIBLIOGRAFIE

1. Georgeta Stoica, Paul Petrescu, Maria Bocșe-DICȚIONAR DE ARTĂ POPULARĂ, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985;
2. Paul Petrescu-CREAȚIA PLASTICĂ ȚĂRĂNEască, Ed. Meridiane, București, 1976;
3. Elena Secoșan, Paul Petrescu-PORTUL POPULAR DE SĂRBĂTOARE DIN ROMÂNIA, Ed. Meridiane, 1984;
4. Paul Petrescu, Elena Secoșan-ARTA POPULARĂ-ÎNDREPTAR METODIC, București, 1966.

COLACUL DE MIREASĂ ȘI TURTELE-SIMBOLURI ȘI SEMNIFICAȚII

LIVIA RUSU

În existența lui de-a lungul timpurilor, omul s-a aflat continuu în raport cu cei din jur, cu natura înconjurătoare, dar mai ales cu lăua sacră a divinității, față de care și-a manifestat venerația.

Numeroase obiceiuri, rituri și datini atestă preocuparea oamenilor din cele mai vechi timpuri de a crea o punte de legătură cu divinitatea, cu „lumea de dincolo”, cu lumea strămoșilor, forțe nevăzute și necunoscute în credința că acestea îi pot influența viața în bine sau în rău. Toate acestea se manifestă mai pregnant în anumite perioade din ciclul vieții sau al anotimpurilor, când omul se simțea mai vulnerabil, când avea nevoie de sprijin moral și ocrotire: la naștere, la căsătorie, la moarte, la începutul unui an nou, de Crăciun sau Paști, la mutare în casă nouă, la începutul muncilor agricole etc.

În toate aceste momente pâinea a avut și încă și în zilele noastre un rol important.- Investită cu funcții rituale, ea este prezentă în toate evenimentele ceremoniale sau festive, simbolizând rodnicie, fertilitate, bunăstare, sănătate, bogăție, este „materie, dar și spirit, hrană a trupului, dar și a sufletului”.¹

„Transfigurată spiritual, pâinea reflectă, în acest context, aspecte ale concepției populare privind existența omului, înțeleasă prin prisma nașterii, morții și renașterii. Căci pâinea, asimilată bobului de grâu care moare îngropat în pământ pentru a renaște, simbolizează forța vieții asupra morții, forța omului care reușește s-o obțină (pâinea) în lupta sa cu ostilitățile naturii, în final, supremația omului în lupta pentru existență, împotriva morții.”²

Pâinea modelată sub formă de colac, după tipare arhaice transmise peste generații este prezentă într-unul din cele mai importante momente din viața omului – căsătoria, nunta, moment considerat un prag obligatoriu de depășit pentru integrarea cum se cuvine în colectivitatea umană a fiecăruia dintre noi – ca un element indispensabil.

Cu această ocazie se pregăteau încă de joia, în săptămâna nunții, colaci pentru mireasă, pentru soacra mare, pentru chemători și chemătoare. Întotdeauna femeia este aceea care, în astfel de momente sărbătorești și totodată încărcate de multiple semnificații îi modelează, îi împodobește, iar apoi îi purifică pe vatra cuptorului, pentru ca astfel o nouă familie să-și înceapă drumul în viață sub semnul curățeniei, al belșugului și rodniciei.

Cea mai pricepută femeie din sat este angajată „socăciță” la nuntă și are

¹ Ofelia Văduva, Pași spre sacru-Din etnologia alimentației românești, Edit. Enciclopedica, București 1996, p.50

² Idem

răspunderea pentru buna desfășurare a unor momente importante din ceremonialul nunții, dar, mai ales, are responsabilitatea bunului mers al pregătirilor pentru masa de ospăț. Ea se îngrijește direct și de confecționarea colacilor rituali: colacul miresei, colacul soacrei, colacii chemătoarelor etc. În joia din săptămâna nunții, ajutată și de alte femei pricepute proceda la confecționarea acestor colaci. Dintre toți, cel al miresei trebuia să fie cel mai mare și mai frumos. Era înalt de circa 13-14 cm, cu un diametru de 57-58 cm, „cât o roată de car”, încât mireasa ca să-l poată duce cu ea la cununie, îl ținea legat cu un ștergar și era ajutată de „surorile” ei, chemătoarele.

Acest colac se făcea dintr-o „litră” de făină albă de grâu, făină „nulaș”, „fruntea”, circa 16 kg, ca pentru patru pâini mari de casă. Astfel de făină nu se obținea prin măcinarea decât aproximativ 1+-16 kg din 10 litre (160 kg) de grâu. Nu se putea folosi făina obișnuită de grâu pentru că, la coacere, aluatul crăpa. Mai demult se măcina „pe piatră” și se folosea sita de mătase pentru cernut o făină frumoasă, iar mai recent se făcea direct la moară făină „pe sită”.

Se făcea de seara (miercuri) plămădeala cu drojdie sau „aluat” de casă, într-o covată de lemn. „Aluatul” folosit ca ferment și păstrat de la o săptămână la alta făcea ca pâinea să se păstreze mai mult, să nu mucegăiască sau „să nu se întindă”, mai ales vara când era cald.

Când era gata, peste plămădeală se făcea semnul crucii cu mâna și se lăsa la dospit până joi dimineața, când 4-5 femei se apucau de frământat. Și după frământat, peste tot aluatul se făcea semnul crucii, cu mâna, zicând: „Doamne, ajută!”.

La fel se făcea și la gura cuptorului după ce era băgat colacul. Era invocat astfel ajutorul divinității pentru ca pâinea să fie bună și să poate fi mâncată „în pace”-considerându-se, ca și astăzi de altfel, că pâinea este sfântă, identificată de creștini cu trupul lui Iisus Cristos.

Se lasă apoi să dospească puțin, cca o oră, „până când se ridică” aluatul. Nu trebuia să dospească prea mult pentru că apoi nu mai stăteau „pletele”, adică împletiturile, aluatul „se lăsa”, se înmuia. De aceea trebuia lucrat rapid, cam 3-4 femei harnice și pricepute scoteau pe masă aluatul, îl împărțeau în mai multe bucăți și se apucau de împletit. Întâi din două „plete” făceau o roată, ca un colac mai mic pentru mijloc, apoi altă împletitură din 4 „plete” se pune pe lângă ea, apoi alta la fel se pune peste ele, iar la sfârșit se ornamenta cu flori, melci, cărcei, stelute din aluat, să fie cât mai împodobit și mai mare, „a fală”, „să fie fain”.

Se băga în cuptor pe frunze de varză sau de nuc să nu se murdărească de cenușa de pe vatră și se protejează cu frunze de varză să nu se ardă sau să nu se coacă prea tare într-o parte sau în alta. Când se scoate din cuptor se unge cu miere de albine ca să strălucească.

Colacul prin forma lui rotundă, este simbolul Soarelui sau al Lunei, iar „în tradiția românească...e simbol al fertilității”.³

Motivul caracteristic, dominant, al colacului de mireasă și al colacului în general, este împletitura, în analogie cu șarpele, considerat ca distribuitor al fecundității. „Prin acest simbol, colacul sugerează menirea miresei în cadrul

³ Ivan Evseev, Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale, Ed. Amarcord, Timișoara, 1994, p.44

familiei ce se întemeiază.”⁴

Floarea, care apare aici numită „ruja”, e și ea un străvechi simbol solar, simbolizând frumusețea, armonia, tinerețea și puritatea, e totodată și un simbol al inimii, al perfecțiunii spirituale, al idealului.⁵

Melcii care împodobesc colacul au caracter ornamental, se pretează ușor la modelările din aluat și sugerează în același timp principiul feminin cu rol ritual, în creșterea numerică a noii familii care se întemeiază prin actul nupțial.

Steluțele, ca simboluri ale destinului individual, sugerează călăuzirea pe noul drum în viață al celor doi miri și al viitorilor membri (copii) ai familiei întemeiate prin taina sfintei căsătorii.

„Cârceii” în formă de spirale, cu un efect decorativ deosebit, sunt un simbol optimist, care deschid cale spre o viață nouă, „în doi”.

Colacul de mireasă se împodobește cu frunze verzi de pospai (*Buxus sempervirens*), flori de mușcata și busuioc, care printr-un transfer simbolic dinspre regnul vegetal trebuiau să transmită tinerilor speranță, putere de viață, longevitate și în ultimă instanță nemurirea, universal simbolizată de ramuri verzi.

Pe colacul de mireasă se puneau și câte trei turte cumpărate de mire, din piață de la turtari, și dăruite miresei înainte de nuntă. Acestea aveau forma de inimă, una mai mare în mijloc și două mai mici pe lângă ea, legate de colac cu petele (panglici).

Turtele se fac cu miere de albine, aliment considerat încă din vechime sacru, ce simbolizează puritate, bunătate, blândețe. Există credința în virtuțile purificatoare și fertilizatoare ale acestui aliment, considerat încă din vechi, e sacru, ce simbolizează puritate, bunătate, blândețe. Există credința în virtuțile purificatoare și fertilizatoare ale acestui aliment, considerat „element de bun augur în orice început, cu puteri exclusiv benefice în acțiunile oamenilor.”⁶

Turtă cu miere se dă mirilor la ceremonia cununii în biserică, miere se pune și în băutura care se dă după cununie, ca că le fie viața dulce, să fie fericiți împreună (prin extensie primele săptămâni de viață în doi se numesc „luna de miere”), cu miere se unge colacul de mireasă când se scoate din cuptor.

Turte cu miere s-au produs încă din cele mai vechi timpuri. „În Italia s-au găsit numeroase forme antice din teracotă folosite de romani la producerea prăjiturilor cu miere.”⁷

În aproape toate țările Europei, mai ales în Germania, Austria, Ungaria, Rusia, Polonia, producția de turtă dulce s-a dezvoltat mai mult, iar în țara noastră a pătruns prin intermediul sașilor din Transilvania.

În multe zone din țară, în Maramureș (Oaș), la Reșița, în Banat, la Câmpulung-Muscel în Muntenia, în Oltenia sau la Brad în Munții Apuseni se modelează forme de turtă dulce lucrată liber cu o formă de tablă sau în tipare în care se presează pasta.

Turtăritul la Reghin a început prin anii '50, când aici s-a stabilit, venind din

⁴ Ofelia Văduva, op. cit., p. 71-72

⁵ Ivan Evseev, op.cit., p.61

⁶ Ofelia Văduva, op. cit., p. 33

⁷ Arta populară românească, Ed. Academiei, București, 1969, p. 629

Târgu-Mureș, familia Makszim Mihail și Maria, care au amenajat în subsolul casei un atelier de turtărit, cu un cuptor cu trei guri. Acest meșteșug a luat apoi amploare, mai mulți alții începând să facă turte de diferite forme și dimensiuni. Astăzi nu se mai ocupă cu aceasta decât familia Andone Petru și Lucreția, care lucrează ca angajați la Cooperativa de consum.

Aluatul pentru turte se prepară din făină „nulaș”, cumpărată din piață sau de la magazin. În funcție de felul turtelor care se fac, aluatul trebuie să fie potrivit-tare, pentru turtele vopsite și mai moale pentru turtele mai fine. Pe lângă făină se pune în aluat sirop din zahăr sau miere de albine, ouă, scorțișoară, cuișoare, enibahar, iar pentru copt „salicali” (bicarbonat de amoniu).

Siropul din zahăr, gros ca mierea de albine, se pune la răcit, pentru că altfel „fuge” tot. Trebuie mare atenție „să nu cadă” (aluatul „cade” când este prea dulce) și dacă totuși se întâmplă aceasta, se adaugă făină cu apă. Dar „există un mare secret” spun înormatorii, ca la orice meșteșug.

Mai demult aluatul se prepara într-un vas mare de metal-vailing, se amesteca cu linguri mari de lemn. Astăzi e frământat cu malaxorul. Deasupra se pune făină și se lasă până dimineața, când se mai frământă o dată, să fie moale, să se poată întinde pe masă în „pătură” cam de 5 mm grosime. Se folosește pentru aceasta sucitorul de lemn și făină multă, să nu se lipească.

Apoi se trece la tăiatul prin decupare al turtelor, folosind „forme” confecționate din tablă „pleu”, în formă de inimioare de diferite mărimi, floricele, cai, iepurași, pușori, păpuși, săbiuțe, pișcoturi lunguiețe sau rotunde și discuri mici care apoi se înșiră pe ață ca mărgelile.

„S-ar părea că reprezentarea simbolică în turtă dulce a diferitelor figuri antropo, zoo și fitomorfe își are originea în miturile străvechi, ale căror urme palide s-au menținut până în zilele noastre.”⁸

Turtele se pun apoi în tăvi anume făcute după mărimea cuptorului și se dau la copt.

Mai demult cuptorul se ardea cu lemne, acum, actualii meșteri folosesc un cuptor din teracotă, cu gaz.

După ce turtele sunt bine coapte, rumenem se scot, se periază pentru îndepărtarea surplusului de făină, cu o perie din păr, bună, cu coadă, și se așează pe rafturi. După ce s-au răcit, se trece la ornamentarea lor cu vopsele alimentare-roșu, alb, galben, verde-care se combină pentru obținerea altor culori sau nuanțe de culori.

Primii meșteri din Reghin aduceau vopsele din Ungaria pe care le preparau cu spirt, amidon fiert în apă „până făcea bășici” și clei de oase topit în apă de ploaie.

Ornamentele-linii șerpuite, ruji, lăcrămioare, etc.-se făceau cu mâna, apoi cu „forme” făcute din celofan, ca la tort. Astăzi, turtele se ornamează cu pompița folosită pentru ornamentarea tortului. Ornamentele de pe turte sunt diverse: colțișori, iarba, fundițe, cheia sol, spirala în cerc, floricele; la pușori se fac ochi, cioc, aripa, la căluț hamul etc. Pe lângă ornamentele realizate cu vopsea și cu crema colorată, se mai pun pe turte și fragmente de oglindă pentru a fi mai frumoase, mai atractive, mai ales pentru copii.

După ornamentare turtele se usucă, apoi se adună și se împachetează

⁸ Artă populară românească, Ed. Acad., București, 1969, p. 629

pentru transport, așezându-le una lângă alta, în dungă, nu una peste alta, ca să nu se lipească. Cele în formă de pișcoturi se leagă mai multe bucăți în celofan.

Turtele pentru mirese se fac la comandă, dar și de dus la târgurile câmpenești de vară-Târgul cireșelor din Brâncovenești, Târgul fetelor de la Gurghiu sau alte târguri la teaca, Milaș, Monor etc., precum și în fiecare joi în piață la Reghin, unde erau cumpărate, ca și astăzi, pentru fete, pentru copii, pentru nunți, dar și pentru înmormântări și parastase, când se pune și se împodobește printre altele și cu turte, „pomul de cununie”. Turtele pentru mirese sunt în formă de inimă, mai mari, mai bogat ornamentate cu mai multe oglinjioare la mijloc și pe colțuri. Sunt vopsite peste tot cu roșu, apoi ornamentate cu alte culori în diverse modele cu pastă de cremă.

Colacul de mireasă cu turte pe el, simbol de belșug și fertilitate, asociat cu roata norocului din ciclul vieții omului, este adânc înrădăcinat în obiceiurile tradiționale. Aceeași semnificație o are colacul soacrei, la fel de frumos împodobit, cu care soacra mare întâmpină în pragul casei pe mirii sosiți din cununie și pe care îl ține deasupra capului miresei când o ia de mână și intră în casă, înconjurând masa de trei ori. Acest colac este prezent și astăzi în ceremonialul munților românești în unele sate, iar în altele a fost înlocuit cu un tort. Pe acest colac se pun mulți bani de hârtie, menindu-se astfel mirilor belșug și bogăție.

Prin forma lui de cerc, colacului i se atribuie o putere magică de apărare împotriva forțelor malefice care ar putea influența destinul familiei. În această sferă se înscriu și mișcările de înconjurare însoțite de formule de augurare: soacra mare, ținând colacul deasupra capului miresei ocolește masa de trei ori zicând: „Roată, roată p' ingă masă/ Să intre norocu-n casă/ La mire și la mireasă”; colăcarii, după ce reușeau să ia colacul așezat în curtea miresei, pe o cofă cu apă, înconjurau alaiul nunții de trei ori și tot de atâtea ori dădeau mirelui să îmbrace din colac.

Numărul trei este „cifra...repetărilor menite să asigure reușita unei acțiuni”;

„Peste tot el exprima o ordine perfectă, o totalitate organizată și ierarhizată în vederea creației. Este semnul principiului masculin (Yang) dinamic și fecundator, al cerului în opoziție cu pământul, al totalității cosmice (lumea de jos-pământul-cerul) și al persoanei (inconștientul-conștientul-supraconștientul)”⁹.

Este expresia desăvârșirii, exprimă unitatea și armonia.

Înșușirile magico-rituale ale colacului, ce pot influența viața mirilor, ca și relațiile lor cu divinitatea și cu cei din jur, cu colectivitatea din care fac parte-după nuntă acest colac precum și turtele se tăiau bucăți, iar mireasa le ducea într-un coș și le împărțea prin sat rudelor apropiate-și-au pierdut semnificația, păstrându-se doar ca atribut al sărbătorii, având un caracter festiv. Gestul ca atare exprimă comuniunea, semnifică comunicarea în relațiile cui comunitatea, cu spița de neam.

Pe lângă simbolul benefic, de bun augur al colacului și turtelor cu miere, forma și ornamentica acestora sunt strâns legate și de priceperea, talentul și gustul pentru frumos al românului, pentru că „din cele mai vechi timpuri femeile,

⁹ Ivan Evseev, op. cit., m p. 188

adevărate artiste decoratoare în pâine, modelează și suprapun formele...¹⁰.

Ornamentele tradiționale sunt transpuse și astăzi în aluat, prin fantezia creatoare a femeii, simplu și ingenios în același timp, chiar dacă înțelesurile simbolurilor s-au pierdut în negura timpurilor trecute.

Se acordă aceeași atenție și importanță creării și prezenței acestor colaci în momentul atât de important al căsătoriei, al nunții, iar, dacă alți colaci, pâine sau alte produse de panificație necesare unor momente ca neșterea, nunta, înmormântarea, se fac la comandă în brutării, atât la orașe cât și la sate, colacul miresei și al soacrei se fac întotdeauna acasă, în cuptorul tradițional, plăsmuit cu grijă, migală și respect pentru tradiție, pentru tiparele străvechi.

LE PAIN BLANC MODELE POUR LE MARIAGE ET LES GALETTES SYMBOLES ET SIGNIFICATIONS

(Resume)

Le pain blanc modele en forme d'anneau, selon des figures archaïques transmises de generation en generation est present dans un des plus importants moments de la vie de l'homme, le mariage, les noces.

Le pain de la jeune mariee, modele avec soin et meticulosite, ornee avec adresse par les femmes, purifie ensuite sur la surface plane qui prolonge l'atre traditionnel est le signe de l'abondance et de la fertilite de la nouvelle famille dans les temps a venir.

Par sa forme d'anneu et par ses divers ornements en pate, ce pain de la jeune mariee a des significations magiques, de protection contre les forces malefiques qui pourraient influencer le sort de la famille et, en meme temps, il a la mission de lui transmettre sante, bien-etre, richesse et fecondite.

Les galettes qui accompagnent le pain dont on a parle ci-dessus contiennent du miel, considere encore du temps jadis comme aliment sacre symbolisant la purete, la douceur. On leur attribue egalement des vertus purificatrices et fertilisantes, de bon augure pour n'importe quel commencement.

Dans la nuit des temps, on a perdu les acceptions des symboles et des significations attribue autrefois aux pains de mariage. De nos temps, ceux-ci ont seulement un role solennel, ils doivent marquer le moment de fete et l'integration de la nouvelle famille dans la collectivite.

LISTA INFORMATOILOR

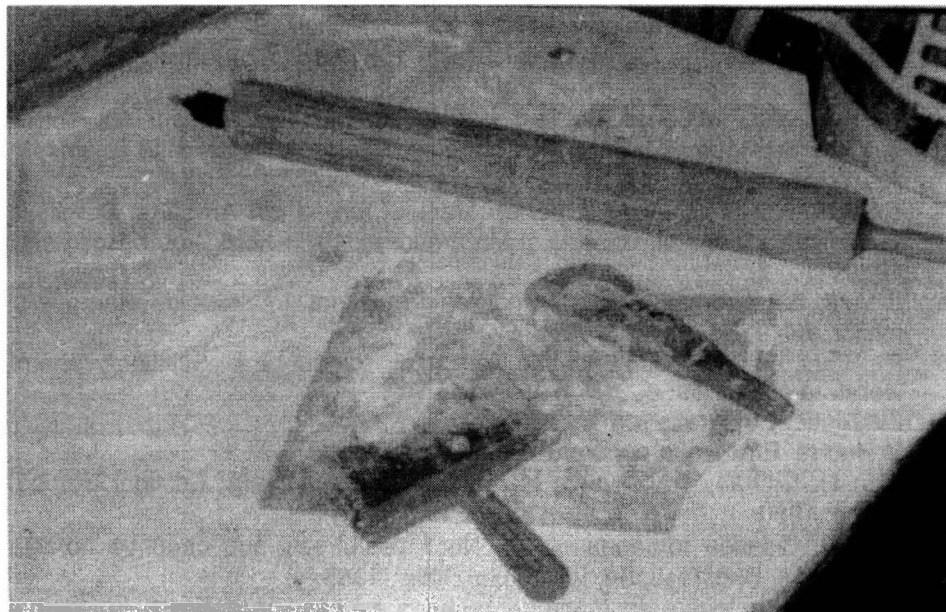
1. Morar Silvia, n. 1933, Lunca, nr.225
2. Makszim Maria, n. 1936, Reghin, str. Vânătorilor, nr.24
3. Andone Petru, n. 1931, Reghin, str. Vânătorilor, nr.11
4. Andone Lucreția, n. 1932, Reghin, str. Vânătorilor, nr.11

¹⁰ Arta populară românească, p. 623

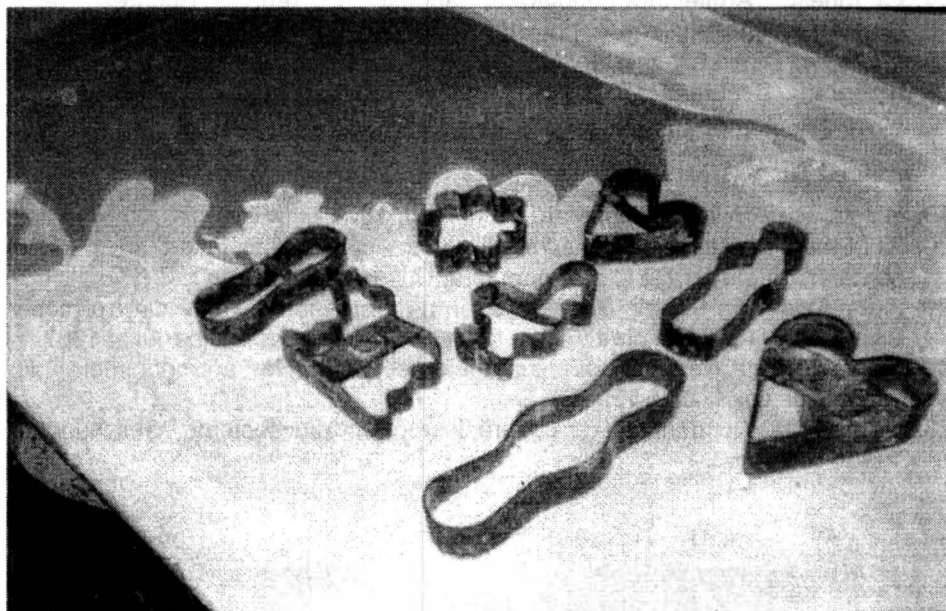
BIBLIOGRAFIE

1. S. Opreanu, „Secuizarea românilor prin religie” Cluj, 1927.
2. Omagiu lui George Oprescu, București, 1961. Ed. Academiei, p.171,Entz Geza.
3. C. Petreanu, Influence de l'art populaire des roumains sur les entres peuples de Roumanie et sur les peuples, Pentru tipuri de case voisins, în *Ars Transsilvaniae*, Sibiu, 1944.
4. R. Vuia, Așezările, casa și portul țăranului român din Ardeal și Banat, în *Transilvania, banatul, Crișana și Maramureșul 1918-1928*. Vol. I. București, 1929
5. R.Vuia, Satul românesc din Transilvania și Banat, în *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Ed. Minerva, 1980
6. P. Stahl, P. Petrescu-Locuința țăranului român, Ed. Științifică pentru literatură și artă, 1958
7. I.Vlăduțiu, Etnografie românească
8. V. Butură, Etnografia poporului rumân, 1978
9. Ioan N. Ciohan, *Transilvania ultima prigoană maghiară*, Edizioni Europa, Roma, 1980
10. M.Fătu, Biserica românească din Nord Vestul țării sub ocupație hortistă 1940-1944, București, Ed. Institutului Biblic, 1985
11. N. Iorga, O culegere austriacă de deseneuri ale caselor țăărănești, în *Neamul românesc literar*, III, 1911
12. I. Voinescu, Monumente de artă țăărănească din România
13. P. Petrescu, Motive decorative celebre, Ed. Meridiane București, 1971
14. Gr. Ionescu, Arhitectura populară românească, Ed. Tehnică, București, 1957
15. Șt. Meteș, Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria, Sibiu, 1936
16. V.Butură, Străvechi mărturii de civilizație românească, *Transilvania-studiu etnografic*, București, 1990
17. I.I.Russu, *Românii și secu*, București, 1990
18. I.Gyorffy, *Magyar falu, magyar haz*(Sat maghiar, casă maghiară) Budapesta, 1943
19. P.Petrescu,Arhitectură populară, București, 1974
20. P.H.Sthal, P. Petrescu, Gospodării românești cu ocol întărit, în studii și cercetări de etnografie și artă populară, București, 1965
21. Ioana Cristache Panait, Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba-Iulia. Mărturii de continuitate și creație românească, Alba-Iulia, 1987
22. Ioan Ranca, Românii din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții, vol. I, Cluj, 1995
23. Ioan Lăcătușu, Identitate și cultură la românii din secuime, Cluj-Napoca, 1995

Planşa I



1, Unelte folosite la prepararea aluatului



2. „Forme” pentru decupajul aluatului de turtă

Planșa II



1. Așezatul turtelor în tăvi



2. Coptul turtelor

Planșa III



1. Periatul turtelor



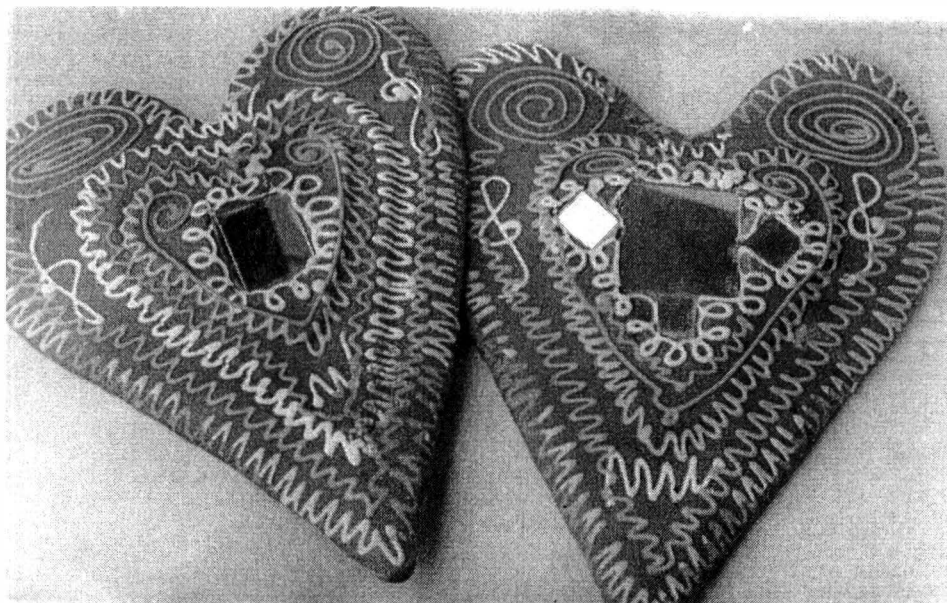
2. Ornamentarea turtelor

Planșa IV

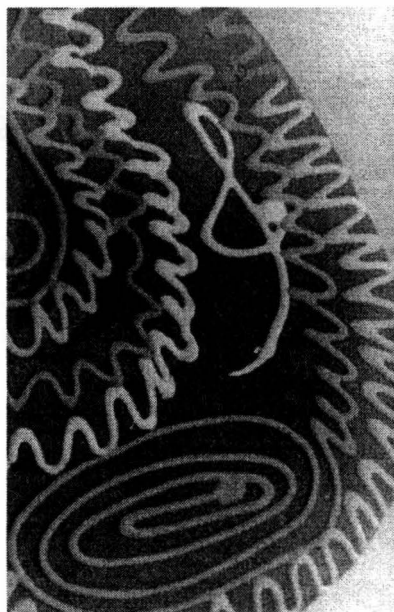


1. Diferite forme de turte

Planșa V

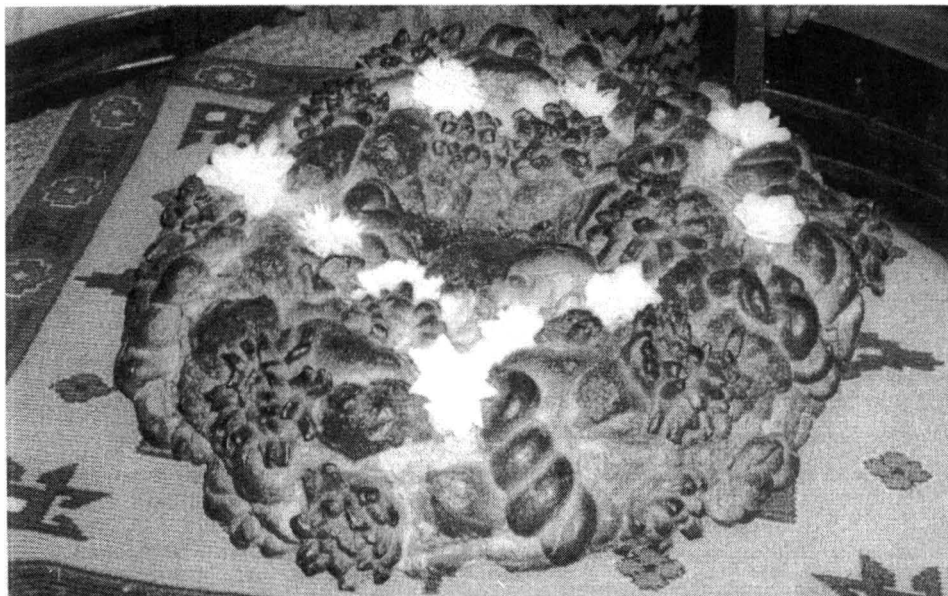


1. Turte de mireasă



2. Detaliu pe turta de mireasă

Planșa VI



1. Colacul de mireasă



2. detaliu de ornament pe colacul de mireasă

OBICEIURI DE PESTE AN

OBICEIURILE DE IARNĂ LA BRÂNCOVENEȘTI

ÖRDÖG ENIKŐ-MELINDA

Satul Brâncovenești este situat în extremitatea estică a Câmpiei Transilvaniei, pe cursul Superior al Mureșului, în partea dreaptă al râului, în depresiunea Reghinului, la 10 km nord de orașul Reghin, și 41 km de municipiul Târgu-Mureș.

Teritoriul Brâncovenești se extinde până la regiunea colinară a Munților Călimanului și Gurghiului, fiind limitat la est de Mureș. Localitățile învecinate sunt :la N de Săcalu de Pădure, la NE Vălenii de Mureș și Aluniș, la E Idicel Pădure, la S Idiciul de Sus și Idiciul de Jos; la SV Suseni și la V și NV Luieriu. Este situată la o altitudine de 435 m. Este legat de marele centre ale țării prin drumul național Reghin-Deda-Toplița ce traversează localitatea de-a lungul său dinspre S spre NE.

Calea ferată Războieni-Deda-Brașov cu stație la Brâncovenești este o altă cale prin care localitatea este legată de centrele importante ale țării.

Obiceiurile de peste an, reprezintă un ansamblu de manifestări folclorice și de artă populară legate de evenimente sărbători calendaristice, ori de marile etape ale ciclului anual al muncii. Ele cuprind complexe ritualuri și rituri care țin „*la date fixe*” sau „*nelegate de date fixe*”, dar fiind dependente de anotimp, de etapele muncii (agro-pastorale, meșteșugurile etc.).

Obiceiurile de peste an reflectă relația om-natură dintr-o perspectivă cosmică, în conexiunea cu timpul și spațiul.

Fiecare etapă a omului era însoțită de ritualuri și rituri referitoare la fertilitate, prosperitate, bunăstarea omului.

Obiceiurile de peste an care se „*țin la date fixe*” cuprind patru mari cicluri corespondente cu cele ale anotimpurilor :obiceiuri de iarnă, obiceiuri de primăvară, obiceiuri de vară și obiceiuri de toamnă.

Folcloristica românească a grupat aceste obiceiuri și după o altă sistematizare, stabilind două mari cicluri în raport cu solstițiile de vară și de iarnă. Obiceiurile de peste an ținute la date fixe erau în relație cu marile fenomene cosmice, cu solstițiile și echinocțiile anuale, cu fazele lunare, cu bioritmurile vegetației.

Obiceiurile de iarnă :celebru solstițiul de iarnă moment crucial în „*crugul timpului*” dând prilejul unor ample manifestări tradiționale.

Obiceiuri de iarnă încep cu reprezentări mitice în calendarul popular al Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril celebrate pe data de 8 noi;

La români preotul satului ține slujbă la fiecare mormânt. Preotul sfințește crucea și o pune pe mormânt. În același timp aprind și lumânările. Familia

aparținătoare mortului la care a fost ținută slujba servește, pe cei care iau parte la ritual, cu țuică, vin și prăjituri. La cei decedați mai de mult aparținătorii aprind 1-2 lumânări și duc flori.

La populația maghiară din sat este sărbătorit într-un mod mai simplu. Aparținătorii mortului aprind lumânări și duc flori pe mormânt.

La Brâncovenești Sântandreiul nu este sărbătorit de populația românească, numai de populația maghiară, când fetele tinere fac ursitul, și află viitorul soț. Ele țin post, până la ora 17.00 nu mănâncă și nu beau nimic, înainte de culcare mănâncă mâncare de post, se lasă jumătatea pe farfurie, se pune pe masă împreună cu un pahar de apă din care este băut jumătate. Când se culcau se pieptănau și puneau pieptănul sub pernă, iar perna trebuia învărtită de trei ori. După aceea se spune o rugăciune ca să viseze bărbatul care va fi viitorul soț dat de Dumnezeu.

Moș Nicolae: divinitate din generația Sfinților-Moși care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Nicolae din calendarul creștin (6. decembrie).

Deși în hageografia creștină Sfântului Nicolae, personaj real (episcop din Myra, mort probabil în anul 342), apărător al dreptei credințe în Iisus, în Calendarul popular are atribuții neconforme cu ale unui sfânt :apare pe un cal alb, aluzie la prima zăpadă care cade în luna Decembrie;

În ziua de azi cel mai important lucru ce se leagă de Moș Nicolae este că El aduce cadouri copiilor în noaptea de 5-6 decembrie, dar îi pedepsește când sunt leneși și neascultători etc.

Ziua de 6 decembrie încheie ciclul de sărbători și practici magice, dedicate în special lupilor și spiritelor morților-strigoi, început la mijlocul lunii noiembrie și încheiat la începutul lunii decembrie (cu Moș Nicolae), specific unui străvechi început de an autohton probabil—Anul Nou dacic.

În noaptea sfântă a Crăciunului, pe lângă versurile colindătorilor ce se împletesc cu muzica îngerilor din înălțimea cerească „*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace...*”, întâlnim și un alt obicei ce se desfășoară pe întinsul țării noastre, cât și în localitatea Brâncovenești și anume **Pomul de Crăciun**.

Acest obicei al pomului de Crăciun, care are o foarte mare putere de întipărire în mințile copiilor, nu aparține tradiției noastre strămoșești și românești, ci este un împrumut din lumea Europei apusene. Mai exact, acest obicei aparține lumii germane păgâne, sau chiar ariane care treptat, treptat a pătruns în sânul popoarelor creștine, furișându-se în tradițiile lor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Împodobirea bradului și așteptarea de către copii a „*Moșului Crăciun*” sau la maghiari a „*Îngerului de Crăciun*” (*Angyal*), care vine încărcat cu daruri, este trăit cu o intensă emoție.

Cauza schimbării a fost că în perioada lungă a comunismului nu se putea lipsi de la locurile de muncă, astfel familia nu putea să fie împreună de sărbători. În biserică, totuși la fiecare Crăciun, a fost împodobit un brad și copii au primit cadouri.

Bradul împodobit are aceeași funcție rituală cu masca zoomorfă a cetelor de feciori care, după ce a fost gătită, jucată și admirată, este omorâtă simbolic pentru a renaște imediat, împreună cu timpul, la Anul Nou.

Începând cu seara de 23 spre 24 decembrie și până la revărsatul zorilor

ulițele satelor răsună de glasul micilor colindători. Cu „traita“ după gât, cu „băta“ în mână și căciula pe urechi, colindătorii mergând din casă-n casă, strigă la fereastra luminată :

*„Bună dimineța la Moș Ajun,
Ne dați ori nu ne dați,”*

Și dacă cei din casă întârzie a le deschide ușa spre a le împărți „colindăți“ încep să cânte mai departe :

*„Am venit și noi odată
La un an cu sănătate,
Și la anul să venim
Sănătoși să vă găsim.
Ne dați, ne dați,
Ori nu ne dați.”*

Cu acest prilej gazda le împarte colindețe :covrigi, nuci, mere, colăcei de făină frământați și copti, chiar în acea noapte a Moș Ajunului.

Moș Ajunul se zice c-a fost baciul în slujba lui Moș Crăciun, stăpânul staulului în care Maica Domnului a născut pe Mântuitorul.

Românii ca și maghiarii din localitate și-au închipuit totdeauna pe Crăciun sub înfățișarea unui om bătrân cu barba albă ca zăpada, ce acoperi câmpiile și coastele, trebuie să fie și vestitorul sosirii sale, adică Ajunul. Numirea de Ajun este dată zilei dinainte de Crăciun pentru că ea se caracterizează printr-un post mai aspru ce ține 6 săptămâni. Este bine, chiar să ajunezi în ziua de ajun (spun bătrânii) adică să nu mănânci nimic toată ziua, până la ivirea primei stele de seară, în amintirea stelei călăuzitoare, ce s-a arătat magilor la Răsărit, că vei fi sănătos și vei avea noroc, sau cu mai multă dreptate, să fii demn a te împărtași cu sfântă cuminecătură, și a mânca cu plăcere carne mai ales de porc.

Dar în ajunul Crăciunului, ca și în ajunul Anului nou, copiii formează grupuri și pornesc pe drumurile în care zăpada îngheață și scârțâie sub picioarele lor ușoare, oprindu-se sub ferestrele luminate.

În seara de Crăciun când în vatra casei de țară stă nestinsă buturuga privegherii Nașterii și în fața flăcării ei s-a deșirat veac după veac, firul viu al poveștilor religioase, cete de feciori colindă iarăși din casă în casă, cântând cântece felurite, ce mai toate au refrenuri după fiecare vers sau grupă de versuri ca „Florile dalbe“, „Lerui ler“, „Ziurel de ziuă“. Ba unele cântece au câte două refrene.

Refrenul cel mai des întâlnit este

„O Ieroi Doamne“,

„Hai Ieroi ler“, „Ler Doamne ler“ care au multă certitudine este o prelucrare din latinescul „Alleluia“, după ebraicul „Halle lui ah Doamne“ și care se întâlnește și la slavi ; Literar alleluia înseamnă

„lăudați pe Domnul“, așa că „Lerui Doamne, Ieru“, se poate traduce prin „Mărire ție Doamne mărire ție.“

Celelate refrenuri ca : „Florile dalbe“, „Ziurel de zi“, etc., sunt creațiuni ale imaginației colindătorului, născute de necesitatea repetiției de vers, sau cerute de rima precedentă.

Astfel, pe când „Ziurel de ziuă“, „Zerelu“, poate fi identificat cu o ființă mitologică, asemănătoare luceafărului de dimineață, altele ca : „Florile dalbe“, etc. sunt simple figuri de stil, combinațiuni de cuvinte cu conținut de imaculat și

nevinovat, produs al unei bogate sau prea bogate imaginații, luate din viața de toate zilele, cerute uneori de rimă sau conținutul strofelor.

După cum am văzut, colindatul se obișnuiește în seara Ajunului, dar mai ales în noaptea Crăciunului, de unde-i vine și numirea de seara mare a colindelor.

Colindatul la populația românească și cea maghiară s-au apropiat în timp, în localitatea Brâncovenești. Cete de feciori români plecau la colindat, în fața casei colindau acompaniați de ceterași țigani din sat, în casă iarăși colindau, dacă era fată în casă, mai și jucau cu ea. La colindat primeau mere, nuci, covrigi și bani; între feciori unul era desemnat casier cine aduna banii primiți din colindat. Iar din banii adunați se ținea bal românesc de Boboteaza, și din banii rămași cumpărau vin pentru bal. La maghiari colindatul a rămas la fel cum a fost: cete de feciori colindau în fața casei, după ce au intrat spunea unul dintre ei o poezie în care anunțau nașterea Mântuitorului și urau un Crăciun fericit. Iar balul se ținea 4 zile, unde și românii mergeau.

Prima seară după ora 24.00 a Crăciunului era sărbătorit numele de Sf. Ștefan;

- a doua seară Sf. Ioan,

- a treia seară Sf. Gaspar. Cine purta numele unui sfânt a fost colindat acasă de către prieteni și rude, și el servea colindătorii cu prăjituri, țuică, vin.

Ceata de feciori azi nu mai respectă regulile tradiționale privind componența și atribuțiile, colindând deseori alături de grupurile de copii, femei sau bărbați adulți ceea ce demonstrează o disoluție a obiceiului. Modul de organizare al cetei de feciori din cadrul comunității tradiționale erau organizarea colindului la sărbătorile de iarnă, a jocului, și petrecerilor de tineret, transmiterea și respectarea riturilor, ceremonialurilor, asigurarea echilibrului și ordinii în relațiile sociale ale tinerilor din comunitate.

Colindul prin versurile sale oglindește viața socială a satului și în același timp impune obștii respectarea anumitor reguli sociale, care de fapt sunt repetiții ale desfășurării vieții de zi cu zi în colectivitate, dar intensitatea cu care le trăiește obștea este așa de puternică încât momentul le detașează, dându-le rol de tradiție. Ceata de colindători reprezintă astfel un complex de manifestări socio-etnografice și artistice, care integrau toate elementele eterogene într-o mare sinteză a valențelor creației populare.

Jocul satului la sfârșitul colindatului avea o valoare deosebită pentru viața satului prin el se realiza unitatea sufletească, spirituală al obștii. Tot satul se făcea unul. Colindele satului, mereu la cumpăna anilor trezește în sufletele tuturor mult optimism și determină o atmosferă de sărbătoare. Bucuria împărtășită de fiecare individ al colectivității izvorăște din însăși motivul colindului, nașterea unui prunc, a Pruncului Sfânt, vestitor de lumină precum zorile de ziuă, și mântuitor al răului în lume, singur cu puteri de a schimba lumea spiritual.

Revelionul: un ceremonial de înnoire simbolică a timpului calendaristic la cumpăna dintre ani în noaptea de 31 decembrie/1 ianuarie.

Timpul obiectiv, care curge spre infinit, liniar și fără întoarcere, este „oprit”, după 365 de zile, printr-un amplu scenariu ritual, întors precum ceasornicul și reluat sau repetat, din ziua Anului Nou, de la început. Asemănător divinității, timpul se naște anual, întinereste, se maturizează,

îmbătrânește, și moare pentru a renaște după alte 365 de zile.

Ciclul sărbătorilor de anul nou, care începe cu Ajunul Crăciunului și se încheie cu ajunul Bobotezei și --Boboteaza este un timp ritual împărțit simetric de Revelion în perioada dintre Crăciun și miezul nopții de Revelion și în perioada cuprinsă între miezul nopții de Revelion și Bobotează.

În prima parte a ciclului timpul se degradează neîncetat :se mărește noaptea, sporește frigul și întunericul și, o dată cu acestea, spaima oamenilor că lumea merge spre pierzanie, că va veni momentul când Soarele va dispărea definitiv de pe cer. Sosește însă fenomenul astronomic spectaculos al solstițiului de iarnă când Soarele începe să urce pe bolta cerului și ziua să crească puțin câte puțin.

Boboteza :ultima zi a ciclului sărbătorilor de iarnă, marcată în calendarul creștin de celebrarea Botezului Domnului, dedicată purificării mediului înconjurător, în special a apelor, de forțele malefice. După unele prorocii și indicații biblice, teologii au ajuns la concluzia că Iisus s-a născut și a murit în aceleași zile în care s-a născut și a murit Adam. Astfel în ziua de 6 ianuarie, care ar corespunde cu a șasea zi a creației biblice, părinții Bisericii creștine au fixat atât nașterea materială (nașterea propriu-zisă), cât și nașterea spirituală (Botezul). Comasarea celor două sărbători creștine într-o singură zi, logică din punct de vedere al noii credințe, a devenit, cu timpul, sursa de neînțelegere și confuzie pentru credincioși. În această situație teologii au găsit o soluție de compromis :au păstrat Botezul lui Iisus pe data de 6 ianuarie și au devansat nașterea cu două săptămâni, pe data de 25 decembrie, unde oamenii continuă să celebreze moartea și nașterea zeului Mithra.

Ultima zi a ciclului Boboteza cuprinde motive specifice tuturor zilelor de reânnoire a anului. Înainte de Boboteaza la 5 ianuarie, preotul local sfințește casa creștinilor; la 6 ianuarie, preotul împreună cu enoriașii se duce la râul Mureș, sfințește apa râului și cine dorea putea să ducă acasă într-o sticlă agheasmă (apă sfințită).

Oamenii spun că apa aceea nu se strică ani de zile, și e bine să bei din apa aceea pentru că ar fi sănătoasă; Mai de mult însă, tot satul se aduna la bal, ceea ce azi nu mai este practicat de Bobotează. În seara de 6 ianuarie din banii adunați din colindat, feciorii au organizat bal românesc în căminul cultural, și din restul banilor cumpărau vin. Preotul după slujbă anunța balul unde, invita pe toți românii din sat.

La bal după masă bătrânii începeau jocul cu „verbunc”, după „verbunc” preotul juca de-a lungul singur și după aceea se ducea acasă. Dar după „de-a lungu” juca tot satul diferite jocuri ca: învățită, sârbă (mureșeancă, ofițerească, alunelu) etc.

La 12 noaptea se pune masa adusă de familiile feciorilor unde erau invitați toți cei care participau la bal. Acolo se servea carne de porc, țuică și vin. După masă continua jocul până dimineață.

Totuși o pondere deosebită în ziua de Bobotează o dețin actele de Profilaxie.

INFORMATORI:

Silaghi Mihai, 73 ani, Brâncovenești, Str: principală, Nr:318
Silaghi Elena, 64 ani, Brâncovenești, Str :principală, Nr:318
Zidaru Nicolae, 77 ani, Brâncovenești, Str :principală, Nr:28
Zidaru Elena, 70 ani, Brâncovenești, Str :principală, Nr:28
Covrig Maria, 69 ani, Brâncovenești, str :principală, Nr.26
Majlath Jozsef, 91 ani, Brâncovenești, Nr.287
Erdei Mihaly, 72 ani, Brâncovenești, Nr :80

BIBLIOGRAFIE:

Pantelimon Miloșescu, Datini strămoșești de Crăciun și Anul Nou, Editura pentru turism, 1909
Pamfile Tudor, Sărbătorile la Români : Crăciunul, București, 1914
Caselli D. , Crăciunul la diferite popoare, București, 1915
Dicționar de artă populară românească, Editura științifică și enciclopedică, București, 1985

ALEGEREA SFINȚILOR-PATRONI AI UNOR BRESLE DIN TRANSILVANIA (I)

DORIN-IOAN RUS

Breasla constituia și o comunitate de viață religioasă. Acțiunile sale erau în țărâm religioasă la fel de mari și de adânci ca și în cel profesional. Numai multe amenzi în bani, în care erau depuse cele mai multe dintre micile delict, diversele dări în ceară, care trebuiau realizate la diferite prilejuri, ne arată că relațiile breslelor cu Biserica nu apar doar izolat. Multe bresle aveau în biserici propriul lor altar, pe care erau aprinse lumânări la slujbele de la diferite sărbători, în special în ziua Sfântului-patron, și de unde era cântată mesa.

Frățietatea calfelor se obliga ca în biserică să se preocupe de altarele protectorilor lor cu toată seriozitatea și în măsura posibilităților lor, și înaintea acestora să țină aprinsă o lampă și în toate zilele de post de la începutul unui anotimp să pună să se citească o slujbă. Fiecare calfă este obligată să meargă la altar și să ducă acolo daruri. Dar dacă unul este găsit, că deși știe pe dinafară formulele uzuale pentru donație, el însuși o omite, plătește acest delict cu o jumătate de pfund de ceară. La procesiunea de Joia verde, trebuie să participe fiecare de la început până la sfârșit cu o lumânare aprinsă în mână și să poarte pe cap o coroană verde¹.

Fiecare breaslă și-a avut propriul său sfânt-patron, unele chiar doi sau trei; sau, există cazuri în care un sfânt poate patrona mai multe meșteșuguri.

Mai întâi, în documentul de la 1376 pentru reglementarea activității breslelor ni se arată *Sfântul Mihail*² ca protector al *blănarilor*, în reprezentările epocii, marele Arhanghel ne apare ca un tânăr puternic. El a fost patron al cavalerilor, și apare din secolul al XIV-lea îmbrăcat ca aceștia; era de asemenea și patron al sufletelor sărace³. Era unul dintre cei mai importanți

¹ Rösler Rudolf „*Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens. Älteres Zunftwesen in Hermannstadt bis zum Jahre 1526*” în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, N.F. Vol. 38/ 1912, p. 507. „*Propyläen Weltgeschichte*” vol. V, f.a. Berlin, Frankfurt am Main, p. 612-614; 617-618; „*Bekers Weltgeschichte*”, vol. IV, Berlin, Stuttgart, Leipzig, 1890, p. 296;

² Zimmermann Fr, Werner, C, Müller Fr. „*Urkundenbuch zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen*”, Vol.II., Hermannstadt, 1897, nr. 1057, p. 449-452; Oswald Gert „*Lexikon der Heraldik*” Leipzig 1976, p. 46, 456. La începutul sec. al XV-lea apare Sfânta Margareta ca sfântă protectoare a blănarilor. (G.A. Schuler „*Landeszunft der Kürschner*” în *Hans Sachs Kalender und Jahrbuch*, 1930, p. 2-6)

³ Atz Karl, Beissel Stephan: „*Die kirchliche Kunst in Wort und Bild*”, f.a. Ed.a 4-a, Regensburg, p. 213, 399. Kernbach V. „*Dicționar de mitologie generală*” București, 1995, p. 362

conducători ai oștilor cerești. (Daniel, 10, 13).

În regulamentul *croitorilor* sibiieni (1485)⁴, sfântul *Ladislau* este Protector al acestora⁵.

În același timp, *aurarilor* (1494) „*Sant Loy*”⁶; sfântul episcop de Noyon (decedat la 665), și cancelar al regelui Dagobert, era un aurar deosebit și sărbătorit în special în Franța ca Sfânt-protector al acestora. Cronicarii vremii îi atribuiau multe alte munci vechi. Destul de sigur poate fi atribuită ca operă a mâinii sale o cruce de aur și un mâner realizat din aur al cupei din Saint-Denis⁷. Era și Sfântul-protector al fierarilor și potcovarilor⁸. Îl găsim și pe sigiliul breslei aurarilor din Cluj (probabil de la începutul sec. al XV-lea)⁹. Știm de asemenea, că majoritatea breslelor de aurari, argintari și fierari din Europa centrală- și de vest l-au preluat ca Sfânt-protector¹⁰.

În sfârșit, la breslele *tâmplarilor*, *zugravilor* și *ferestrarilor* (1514) apare Sfântul *Luca*, altfel ca în Occident, unde Sfântul Josif era Sfântul-protector al tâmplarilor¹¹.

În același timp aveau și *fierarii* un altar (1514)¹², iar numele Sfântului-protector căruia îi era dedicat, nu apare în regulamentul de breaslă¹³. Presupunem că acesta era *Eligius* (*Sant Loy*).

Frecventarea serviciului divin era obligatorie: fiecare breaslă poseda propria ei strană ce purta numele ei și era deosebită de cele ale altor bresle și unde fiecare maestru sub o strictă observare avea să-și ocupe locul său conform rangului. Calfele și ucenicii își aveau propria lor strană și ședeau de asemenea în ordinea strictă a rangului lor. Fiecare breaslă își însărcina cel mai tânăr maestru să se ocupe de îngrijirea altarului, de aprinderea lumânărilor și de supravegherea ordinii în biserică¹⁴.

Fiecare regulament conține precizări exacte, privind ocaziile cu care trebuie să se citească slujba. Astfel, în regulamentul aurarilor (1494)¹⁵ se spune, că maiștrii acestora sunt de părere să cânte, „am sant Loy tag vnd zw aller heiligen Vesper vnd ein mess” (în ziua de Sf. Eligius și de ziua Tuturor

⁴ Gündisch G, Gündisch H, Gündisch K, Nussbächer G, „*Urkundenbuch zur Geschichte der deutschen in Siebenbürgen*”, Vol. VII., București, 1991, nr. 4616, p. 402-406.

⁵ p. 405: „Item welcher gesell zw sant Lasla tag wan wir meyster dy mes lassen singen wirt feyeren...”

⁶ Rösler Rudolf op. cit. p. 531; Albert Eichorn, *Siebenbürgische Zunftsiegel*, in *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, nr.12/2, Sibiu, 1969, p. 46,78, foto 1 și desen 32;

⁷ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 205.

⁸ Farmer David Hugh „Oxford- Dicționar al sfinților”, București 1999, p. 183-184.

⁹ Bunta M. „Aurari clujeni și operele lor (sec. XVI-XVII) I” în: *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, XIII. Bd., p. 329. Bunta M. „*Sigilii de breaslă în colecția muzeului de istorie Cluj*” în *Acta MN*, III, 1966, p. 215-216.

¹⁰ Guy Marica Viorica „*Figura aurarului în sigilografie*” în Sub semnul lui Clio. *Omagiul academicianului prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 451.

¹¹ Oswald Gert op. cit, p. 46, 182-184, 456.

¹² Rösler Rudolf op. cit. p. 531.

¹³ ibidem

¹⁴ ibidem, p. 492; 530-533.

¹⁵ Müller Fr. „*Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen*”, p.133.

Sfinților o vecernie și o liturghie), când fiecare maistru este obligat, contra sumei de un Gulden, să meargă la altar. În afară de aceasta, ei trebuie să pună să se cânte un parastas la fiecare trei zile de post de la începutul fiecărui anotimp.

Croitorii (1485)¹⁶ puneau să se cânte o liturghie în ziua Sfântului lor protector, dar în mod ciudat interziceau calfelor lor de a sărbători această zi, în caz contrar, salariul lor săptămânal era anulat. Sfântul-protector al croitorilor era *Ioan Botezătorul*. El a fost în general sărbătorit destul de devreme corespunzător înaltei sale demnități și bisericile ce i-au fost închinat sunt din cele mai vechi. El este reprezentat înalt și uscățiv, îmbrăcat în piei sau într-un veșmânt de păr de cămilă, peste care este aruncată o mantie zdrențăroasă (în vremurile mai noi). Mai întâi Ioan ține doar Mielul Domnului într-un encadrament rotund, apoi o cruce cu o bandă pe care scrie: ecce agnus dei¹⁷. El era de asemenea Sfântul-protector al blănarilor¹⁸.

La 1520 cei din breasla unită a *tâmplarilor* puneau să se cânte o liturghie în ziua Sfântului lor patron¹⁹, Josif, dar pe lângă care să se cânte o vecernie cu toți capelanii.

Fierarii (1514)²⁰ cereau să se cânte anual trei liturghii „gott zu lob vnnd eere vnnd seiner gebenedeyter weder mutter Jungfraw marie” (spre lauda și cinstirea Domnului și a Maicii Sale dătătoare de viață Fecioara Maria).

În regulamentul de la 1376, sunt pomeniți și *brutarii*, dar fără Sfânt-patron²¹. Brutarii aveau în Occident trei Sfinți protectori: Honoratus, Nicolae și Elisabeta²². În general, *Elisabeta* apare cel mai des în astfel de reprezentări. Era o sfântă, contesă de Hessa, decedată în 1231, și apare reprezentată în veșminte princiere, cu coroană mică pe cap, feciorelnică și frumoasă și se deosebește prin aceasta de bătrâna Sf. Elisabeta, regina Portugaliei, a cărei stră-mătușă era. Era patroana brutarilor, și este adeseori reprezentată cu o cană și o pâine în mâini²³.

Un prim document care vorbește despre *măcelari* ca breaslă este din Bistrița (1361)²⁴. Ca Sfinți-protectori ai măcelarilor occidentali erau Antonius, Luca și Bartolomeu²⁵. Și în Transilvania pare să fi fost tot ei. Sfântul *Antonius*, părintele eremiților, a murit în 356 în deșertul theban, este reprezentat ca eremit înveșmântat în rasă violetă, brun închisă, mai târziu neagră cu glugă. El are adeseori o carte deschisă în fața sa, un crucifix în formă de T (crucea lui Antonius) cu clopoței, lângă el adeseori un porc ca personificare a diavolului, de care el a fost încercat. Acest animal servea în secolele de mai târziu mai mult ca amintire pentru faptul că Antonii aveau permisiunea de a umbla cu porcii lor și cu un clopot și să-i hrănească. Ca eremit, era protector al păstorilor, care-și duceau porcii în pădurile îndepărtate la ghindă. Această reprezentare ne face

¹⁶ vezi nota 4.

¹⁷ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 321-322 Farmer David Hugh op. cit. p. 279-281

¹⁸ Oswald Gert op. p. 46, 182-184, 456.

¹⁹ Müller Fr. "Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen", p.171.

²⁰ Arhivele Naționale. Filiala Sibiu, Fond "Brukenthal", L, 23, nr. 1328.

²¹ vezi nota 2.

²² vezi nota 18.

²³ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 205-206.

²⁴ Zimmermann Fr, Werner, C, Müller Fr. op. cit, p. 189.

²⁵ Oswald Gert op.cit, p. 46, 182-184, 456.

să credem că era patronul măcelarilor. Lângă el se vede focul, pentru că el era chemat în ajutor la incendii (focul lui Antonius)²⁶. Luca era cel de-al treilea evanghelist și este renumit ca pictor al Mariei²⁷. De aceea a fost ales mai târziu ca patron al zugravilor. Era Sfântul-protector al măcelarilor, sticlarilor și zugravilor²⁸. Pentru că la începutul Evangheliei sale este reprezentat un bour, Luca a fost ales probabil ca Sfânt-protector al măcelarilor. *Bartolomeu* era Apostol, numit și Nathanael, a predicat în India și Armenia, unde regele Astiagos a pus să fie decapitat. Este reprezentat cu un cuțit. Mai târziu pielea ce i-a fost luată a servit ca năframă pe brațul său, de exemplu la Michelangelo²⁹. El era Sfântul-protector al măcelarilor și tăbăcarilor.

Din 1376 avem o primă dovadă despre breasla *pielarilor*. În registrele primăriei sibieni se găsește o informație despre o ceartă între breasla pielarilor și funcționarii primăriei locale³⁰. Putem presupune că Sfântul-protector al acestei bresle era Sf. Ioan Botezătorul, pentru că el avea ca simbol o bucată de piele. De asemenea putea fi și Bartolomeu, ca Sfânt-protector al măcelarilor și tăbăcarilor, protector al acestei bresle. Documentele nu vorbesc despre acesta.

O dovadă importantă pentru începuturile breslelor în Transilvania este Regulamentul de breaslă din anul 1376 dat pentru orașele Sibiu, Sighișoara, Sebeș și Orăștie. Acolo sunt pomenite 19 bresle. Despre sfinții lor protectori nu știm aproape nimic. La blănari era pomenit Sfântul *Mihail*.

Sfântul *Gheorghe* servea ca patron al *dogarilor* apuseni³¹. Din vremea împăratului Constantin, care i-a construit o biserică, Gheorghe este unul dintre cei mai sărbătoriți sfinți ai Orientului, care a fost foarte cinstit în Occident mai ales din vremea cruciadelor, îndeosebi în Anglia. El a suferit o moarte martirică în 303 la Nicomedia în Asia Mică și este reprezentat ca un cavaler imponent, adeseori equestru, străpungând cu lancea puternicul dragon. Monstruozitatea indică imaginea păgânismului, pe care eroul a învins-o cu ajutorul credinței sale³². Este unul dintre cei mai importanți sfinți ai Bisericii, Sfântul-protector al soldaților și dogarilor.

O importantă breaslă a Transilvaniei medievale era aceea a *zidarilor*. Ei s-au făcut cunoscuți mai degrabă prin operele lor. Protectoarea lor era Sfânta Barbara³³. *Barbara* era o fecioară și martiră din Nicomedia și reprezentată împreună cu Catharina din Alexandria adeseori ca însoțitoare a Sfintei Fecioare. Ca însemn ea are turnul, în care tatăl ei a închis-o după ce ea devenise creștină. Datorită acestui însemn cu turn, ea a devenit Patroana al constructorilor și zidarilor. În acest turn se văd trei ferestre, pe care Sfânta a pus să fie realizate în onoarea Sfintei Treimi. Legenda spune că un înger i-a adus sfânta împărtașanie, de aceea este reprezentată cu un pocal și hostia care

²⁶ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 63; Oswald Gert op.cit, p. 41-42, 46, 182-184, 456.

²⁷ Farmer David Hugh op. cit. p. 335.

²⁸ vezi nota 18

²⁹ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 83.

³⁰ Zimmermann Fr, Werner, C, Müller Fr. op. cit., p. 189.

³¹ Oswald Gert op.cit, p. 46, 153-154, 182-184, 456.

³² Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit, p. 255, 441.

³³ Oswald Gert op.cit, p. 45, 182-184, 456.

atârna deasupra acestuia și este de asemenea Patroana celor care sunt pe moarte. Când tatăl său a decapitat-o, a fost lovit de fulger, și astfel ea devine și protectoare contra morții neprevăzute (îndeosebi a celei prin fulger); mai este apoi protectoare a artileriei, a minerilor, contra pericolului de foc, și ca Sfântă salvatoare în cazuri primejdioase³⁴.

Erasmus era patronul occidental al *strungarilor în lemn*³⁵. Episcop de Antiohia, trăitor în sec. al III-lea. Nu se cunosc amănunte în legătură cu viața acestuia, dar cultul său a cunoscut o mare amploare de la mijlocul secolului al XV-lea³⁶. În Transilvania strungarii sunt pomeniți prima dată în secolul al XIV-lea³⁷.

Dulgherii ardeleni trebuie să-l fi avut pe Sfântul *Josif* ca Sfânt-protector, ca și dulgherii din Occident. Deja în secolul al XIV-lea ei apar în registrele sibiene³⁸. Imaginea i-o întâlnim mai des pe sicriele vechilor creștini și pe tăblițele de fildes ca însoțitor al Mariei, îndeosebi la cele care redau Crăciunul sau Fuga, de obicei înfățișat în vârstă tânără, fără barbă, cu haină scurtă, pentru a-l face cunoscut pe meșteșugarul Josif. În mână ține un toiag sau un băț încovoiat în partea superioară ca însemn al călătoriei sale, uneori cu un instrument de lucru aparținător meșteșugului său: fierăstrăul sau barda³⁹.

O altă breaslă, care apare în documentul de la 1376, este breasla *pantofarilor*⁴⁰. Patronii lor pare să fi fost *Chrispin* și *Chrispinianus*. *Chrispin* și *Chrispinian* au fost doi martiri creștini care au murit la 285. Probabil că erau de proveniență romană, iar un centru al cultului lor pare să fi fost Soissons (Franța). Au trăit în Galia, unde au muncit ca cizmari, pentru a nu trăi din darurile credincioșilor. Sunt patronii acelor care lucrează cu piele sau sunt cizmari⁴¹.

Pălărierii apar probabil în același timp și sunt pomeniți ca breaslă în același document. În Occident, *Iacob cel Bătrân* și *Sfânta Barbara* erau protectorii lor⁴². *Iacob cel Bătrân* era fiul lui Zebedeu și al Salomeei. A fost martor al învierii ficei lui Iair și al Schimbării la față, trebuie că a predicat la Compostela și acolo să-i fie mormântul. Herodes Agrippa a pus să fie decapitat la Ierusalim. Este Sfântul-protector al pelerinilor, de aceea poartă un baston de călătorie și o ciupercă pe acesta⁴³.

Sfântul-protector al *berarilor* era Sfântul *Florian*.⁴⁴ Berarii apar în

³⁴ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 82.

³⁵ Oswald Gert op.cit, p. 45, 182-184, 456.

³⁶ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 441.

³⁷ Müller *Sprachdenkmäler...* p. 20

³⁸ ibidem

³⁹ Atz Karl, Beissel Stephan op. cit, p. 322.

⁴⁰ vezi nota 2.

⁴¹ Farmer David Hugh op. cit., p. 140

⁴² Oswald Gert op.cit, p. 45, 182-184, 456.

⁴³ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 317.

⁴⁴ Oswald Gert op.cit, p. 46, 182-184, 456.

⁴⁵ Pascu Șt. "Meșteșugurile din Transilvania până în veacul al XVI-lea", București 1954, p. 108.

documentele transilvane în secolele XIV-XV.⁴⁵ A fost un funcționar administrativ pensionat cu forță, care și-a făcut serviciul în orașul Wels (Austria Superioară) și a trăit ca pensionar la Centium (St. Pölten). Cu prilejul prigoanei lui Dioclețian a fost chemat la Lauriacum, a luat contact cu creștinismul, a fost condamnat la moarte de către Aquilinus și după multe chinuri a fost aruncat în Enns, cu o piatră de moară legată de gât. Conform legendei, cadavrul său a fost dus de valuri și lovit de stânci, apoi păzit de un vultur și găsit de o femeie credincioasă mai târziu. Ea l-a îngropat și pe mormântul său a luat naștere mai târziu mănăstirea Sf. Florian. Sfântul Florian este unul dintre cei mai mari și mai des reprezentați sfinți ai Austriei Superioare, deoarece a suferit moarte de martir (4. Mai 304) la Lorch-Enns⁴⁶. Ca protector împotriva pericolului de foc, este reprezentat cu un vas, din care toarnă apă asupra unei case arzânde⁴⁷.

La 1569 apare la Sibiu breasla bărbierilor⁴⁸. Patronii lor erau Cosma și Damian. Ei au fost martirizați la Cyrrhus, unde a fost construită o biserică în spre cinstirea lor, și de unde cultul lor s-a răspândit în toată creștinătatea. Erau gemeni și doctori care nu cereau niciodată bani pentru munca prestată de ei. De aceea, au fost aleși ca Sfinți-patroni ai doctorilor, ai breslelor bărbierilor și băierilor⁴⁹.

În tabelul de mai jos sunt prezentați Sfinții-patroni ai unor bresle din Transilvania și Europa de vest. O parte dintre aceștia nu au fost prezentați în rândurile de mai sus, dar cercetarea se cuvine a fi continuată iar rezultatele acestora publicate pe parcurs. Nu toți cei care sunt cuprinși în tabelul de față apar menționați în documentele de breaslă cercetate, însă aceasta nu împiedică stabilirea unor analogii făcute pe baza mitologiei, iconografiei etc.

	Breasla	Sfânt-patron	Data sărbătoririi
1.	Arāmari	Vitus	15. VI.
2.	Aurari, argintari	Eligius	25. VI.
3.	Băieri, bărbieri	Cosma, Damian	01. XI
4.	Berari	Cristina, Florian	24. VII, 04. V.
5.	Blănari, jococari	Ioan Botezătorul, Mihael, Margareta	24. VI. 29. IX. 13. VII
6.	Brutari	Honoratiu, Nicolae, Elisabeta	30. IX. 06. XII. 04. VII.

⁴⁵ Rudolf Lehr „LandesChronik Oberösterreich“ f.a..Verlag Christian Brandstätter Wien-München, p.60

⁴⁷ Atz Karl, Beissel Stephan: op. cit. p. 240.

⁴⁸ Arhivele Naționale. Filiala Sibiu, Fond "Brukenthal", L. 70, nr. 1366

⁴⁹ Farmer David Hugh op. cit, p. 138-139

7.	Croitori	Ioan Botezătorul, Ladislau	24. VI. 27. VI.
8.	Dogari	Gheorghe	23. IV.
9.	Ferestrari, tâmplari, zidari	Luca	18. X.
10.	Fierari	Barbara, Eligius	04. XII. 25. VI.
11.	Lăcătuși	Petru	29. VI.
12.	Marinari	Nicolae	06. XII.
13.	Măcelari	Antonius, Luca Bartolomeu	17. I. 18. X. 24. VIII.
14.	Mineri	Barbara	04. XII.
15.	Morari	Cristina, Catarina	24. VII. 25. XI.
16.	Pantofari	Chrispin, Chrispinian	25. X.
17.	Pălărieri	Barbara, Iacob cel Bătrân	25. VII. 25. VII.
18.	Pescari	Petru, Andrei	29. VI. 30. XI.
19.	Sticlari	Luca	18. X.
20.	Strungari	Erasmus	02. VI.
21.	Tăbăcari	Bartolomeu	24. VIII.
22.	Tâmplari	Josif, Rochus	16. VIII. 16. VIII.
23.	Tipografi	Ioan Evanghelistul	08. V. 27. XII.
24.	Zugravi	Simion	28. X.
25.	Zidari	Barbara, Ioan Botezătorul	04. XII. 24. VI.
26.	Zugravi	Luca	18. X.

Die Auswahl der Schutzpatrone einiger siebenbürgischen Zünfte

Zusammenfassung

Die Zunft bildete eine religiöse Lebensgemeinschaft. Ihre Wirkungen sind in sittlich-religiöser Beziehung fast ebensogroß und tiefgehend gewesen, als auf gewerblichem Gebiete. Allein die vielen Wachsbussen, womit die meisten der kleineren Vergehen belegt wurden, die mannigfachen Wachsangaben, die bei verschiedenen Gelegenheiten zu leisten waren, zeigen uns, daß Beziehungen der Zünfte zur Kirche nicht nur vereinzelt vorkamen. Viele Zünfte hatten in der Kirche ihren eigenen Altar, auf welchem an den Festtagen gelegentlich der

Messe, besonders aber am Tage des Schutzpatrons, die Kerzenabgebrannt wurden, und von welchen aus die Messe gesungen wurde.

In der Kapelle verpflichtet sich die Bruderschaft, die Altäre ihrer Schutzheiligen nach ihrem Vermögen mit aller Sorgfalt zu besorgen, vor denselben eine Öllampe zu halten und alle Quatember eine Messe lesen zu lassen. Jeder Geselle ist verpflichtet, zu Opfer zu gehen und dieses aufzulegen. Wird aber einer dabei befunden, daß er, trotzdem er die für das Auflegen gebräuchliche Formel hersagt, die Auflage selbst unterlässt, so büsst er dieses Vergehen mit einem halben Pfund Wachs. An den Fronleichnamprozession hat sich jeder von Anfang bis zu Ende zu beteiligen und hat dabei in der Hand eine brennende Kerze und auf dem Kopfe einen grünen Kranz zu tragen.

Bezeugt ist uns in der Urkunde der Zunftregelung (1376) als Schutzpatron der Kürschner der Heilige Michael, im Zunftbrief der Schneider (1485) der Heilige Ladislaus, in jenem der Goldschmiede (1494) Eligius, und endlich bei den Tischler-, Maler- und Fenstermacherzunft (1514) der Heilige Luka. Desgleichen haben die Schmiede einen Altar, doch ist in ihrem Zunftbrief (1514) der Name des Heiligen, dem dieser geweiht ist, nicht angeführt.

Der Besuch des Gottesdienstes ist geboten: die einzelnen Zünfte besaßen ihre eigenen, nach ihren benannten und von den anderen Zünften gesonderten Kirchenstühle, wo die einzelnen Meister unter strenger Beobachtung ihrer Rangordnung zu sitzen hatten. Die Gesellen und Lehrlinge hatten ihre eigenen Gestühle und saßen auch streng nach ihrem Rang geordnet. Von jeder Zunft wurde der jüngste Meister mit der Wartung des Altars, dem Anzünden der Kerzen und der Beobachtung der Kirchenordnung betraut.

Einzelne Zunftbriefe enthalten genaue Bestimmungen, bei welchen Gelegenheiten die Messen zu lesen sind. Außerdem müssen sie noch alle Quatember eine Seelenmesse singen lassen.

Die Schneider (1485) lassen am Tage ihres Schutzpatrons eine Messe singen, verbieten aber merkwürdigen Weise ihren Gesellen, bei Verlust des Wochenlohnes, diesen Tag zu feiern.

UN MANUSCRIS ROMÂNESC INEDIT, AL LUI IOAN ȘINCAI, DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

ELENA MIHU

II. Prima culegere de folclor

„Când a început și până unde a mers pasiunea pentru comorile sufletești ale poporului din Transilvania, se poate ști din manuscrisele păstrate în bibliotecile noastre publice și particulare neexploatate până acum. Era prea mare bogăția și frumusețea poeziei noastre populare pentru a nu fi observate de un ochi inteligent și a nu fi înțeleasă de o inimă sensibilă”, afirma Ioan Breazu¹.

Restituind istoriografiei noastre literare acest manuscris a lui Ioan Șincai², împingem interesul pentru folclorul din Transilvania cu 5 decenii mai devreme decât îndemnul lui George Barițiu și Timotei Cipariu de adunare a comorilor populare. Întărind opinia celor care au susținut că și reprezentanții Școlii Ardelene au manifestat interes pentru creația folclorică.

Pe baza informațiilor și cercetărilor de până acum se aprecia că prima culegere de folclor o datorăm lui Nicolae Pauletti *Cântări și strigături românești de cari cântă fetele și feciorii în Roșia de Secaș* (1838). Astăzi suntem în posesia unei culegeri de poezii populare, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, culese și unele create de Ioan Șincai, fratele istoricului, căpitan în regimentul II de graniță Năsăud.

Culegerea de poezii populare sau „**versurile**”, din partea a doua a manuscrisului, cuprinde toate genurile folclorului românesc: balade, o variantă necunoscută a Mioriței, cântece de dragoste și dor, un cântec satiric, o orăție de nuntă – *Colăcăriă*, strigături, un cântec de cătânie și înstrăinare și o poezie de război, pe care am intitulat-o „*Cronica versificată de pe Rin*”, după care am stabilit și datarea, 1794.

Prima poezie populară, pe care am intitulat-o „**Gheorghe**”, este o variantă a baladei antifeudale Corbea, atât de răspândită în toate provinciile românești. În Transilvania, Corbea devine când Oprea (la Pauletti), când Pinte

¹ Ioan Breazu, *Versuri populare în manuscrise ardeleni vechi*, în *Anuarul Arhivei de Folclor*, V, Cluj, 1939, p.80-120.

² Elena Mihu, *Un manuscris românesc, al lui Ioan Șincai, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. I. *Legende apocrife, colinde religioase*, în *Marisia*, XV-XXII, Tîrgu-Mureș, 1992, p.395-419; Elena Mihu, în *Școala Ardeleană*, Tîrgu-Mureș, anul II, 1992, nr.1, p.6-8.

(în Maramureș), ori Mârza și George (în Banat) sau Mirgea (în Țara Lăpușului). Eroul era când pretendent la domnie, când haiduc – hoț de codru, sau un om de rând închis pe nedrept, ca în balada noastră.

Balada „*Sandur*” are ca temă furtul de cai, găsită în folclorul românesc sub diferite titluri: *Tâlharul și mumă-sa* (la Coșbuc), *Cântarea hoțului* (Ioan Pop Retegan). Dar cea mai apropiată de varianta noastră este *Hoțul de cai*, descoperită la Blaj, de Alexiu Viciu.

Puține dintre baladele românești s-au bucurat de circulația și interpretarea pe care a avut-o Miorița, de la descoperirea ei de Alecu Russo și Vasile Alecsandri în 1852.

*Miorița*³ din culegerea noastră este prima atestată, comparând-o cu variantele culese de Adrian Fochi⁴. În balada noastră este introdus elementul tematic al *mioarei năzdrăvane*, mai rar întâlnite în variantele ardelen. Portretul ciobănașului cuprins în variantele moldo-muntene, este atribuit unui general, logai, în poezia *Versul Hotinului*. *Miorița* este fragmentată de o secvență dintr-o baladă daco-română, cu mare circulație *Voinicul înghițit de șarpe*. Hotărârea de omor, din variantele cunoscute, aici se soldează cu tăierea mâinii și legarea ciobănașului cu spatele la brad.

Merită amintite și poeziile *Merluță, Merluță*, de o rară frumusețe și sensibilitate, căruia Hașdeu îi dedică un studiu monografic, *Teiul și Bradul*. O variantă asemănătoare am găsit-o într-un manuscris din părțile Bistriței⁵.

Poezia erotică este mai puțin reprezentată, doar două poezii: *Puiule, a mea viață și Rămâi cucoană sănătoasă*.

Specia folclorică, de mari dimensiuni la români, *Colăcăria*, o alegorie în care se concentrează simbolurile folclorice străvechi. Motivul vânătorii este atestat încă de la Cantemir.

Nu lipsesc *strigăturile*, acea creație originală inspirată de moment, de multe ori vătămătoare „cuvinței”. Și „momentul”, de cele mai multe ori, era războiul. Mândra din vis fiind înlocuită de pușcă, alături de pistoale, căpitani și cătane.

Tot războiul, aici cel austro-ruso-turc, din 1778, este sursa de inspirație pentru un cântec de jale și dor, pe care l-am intitulat *Cântec de cătanie și înstrăinare*. În acest război au fost duși în Moldova și Bucovina soldații români din regimentul 2 de graniță Năsăud: *Cântă cucul din făguz/Mărg voinicii în Cernăuț/Cântă cucul din dumbravă/Mărg voinicii la Suceava/Cântă cucul di pe spin/Mărg voinicii la Hotin/*. Că poetul popular nu era un simplu soldat reiese din versurile: *Da când gândesc la a me maică/Inima mi să sacă/Și la școală că mai dat/Eu carte de am învățat/Și dacă carte am învățat/În țăr străine am umblat/Și gre hrană mi-am luat/*.

Cronica versificată de pe Rin, datată Rain, 28 mai 1794, are o valoare deosebită, din mai multe puncte de vedere: descrie evenimentul legat de revoluția franceză, în limba română, cu caractere chirilice, fapt necunoscut până acum. Este scrisă chiar în timpul luptelor, după cum reiese din datare. Și

³ Elena Mihu și Dimitrie Poptâmaș, *Miorița, variantă transilvană de la sf. sec. al XVIII-lea*, în *Manuscriptum*, 1991, nr. 2-4, p. 8-11

⁴ Adrian Fochi, *Miorița*, București, 1880.

⁵ Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol.III, București, p.350.

importantă și din punct de vedere al formei literare, poezie populară, într-o limbă curată, clară, surprinzătoare pentru timpul în care a fost scrisă și concepută. Poezia începe cu un mesaj trimis de soldații români celor dragi de acasă: *Frații mei cei pre iubi/Pentru bine vă siliț/Și de rău să vă feriț/De ce rău n-am scăpat noi/De tragem atâtea nevoi/*. Urmează, apoi, versurile ce fac referire la coaliția europeană din 1793, din care făceau parte nouă țări: Austria, Prusia, Anglia, Olanda, Neapole, Sardinia, Spania, Portugalia și Rusia, care au întrerupt legăturile Franței revoluționare atât cu ele, cât și cu restul lumii: *Că căți crai întru această lume/Toț să strinseră împreună/Și viniră mâniași/Toț asupra pre franțos/Să-i bată, să-i prăpădească și să-i pustăiască/*. Sunt descrise luptele date în vara anului 1793 și anul 1794, pe valea Budenthalului și cucerirea cetăților Weisenburg și Strassburg, cu observații acide la adresa celor ce i-au dus acolo și i-au aruncat în primele rânduri, prost îmbrăcați și hrăniți: *Da cei mari ce socote/Pre rumân ne trimete/Că ei tocma de ar peri/Mare pagubă n-ar fi/*. Simpatia pentru francezi străbate ca un fir roșu întreaga cronică, dar mai cu seamă din versurile: *Frunză verde de bosioc/Frânci stătura în loc/Și din grai așa grăii/O! Nemție ce mai vrei/Sau Strassburgul să ni-l iei/Strassburgul nu li lua/Orice gândești dumneata/Hai neamțule, ce gândești/Norodule unde ești?/Gândești că ni tot alunga/Și scaonul ni li lua./Frunză verde afinici/Frâncii încă is voinici/Că cu toții să sculară/De la mic n.n. până la mare /Și lucrul nostru dintr-o vară/Ei făcură socoteală/Și-n cinci zile ni-l luară/*. Comparând-o cu memoriile unui căpitan sas, Michael Schneider⁶, cronica noastră respectă adevărul istoric.

O variantă identică cu *Cronica de pe Rin* (mici modificări lingvistice și patru versuri adăugate la sfârșit) a fost descoperită într-un manuscris religios din zona Sibiului⁷.

Balade

/Gheorghe/

f. 83. Tri voinici s-au adunat
Bine în arme s-au gătat
Și în tabără au plecat
Și îmblară cît îmblară
Că și în gre prinsoare că căzură
Căzu care căzu
Căzu Gheorghe săracu
N-are nime în această lume,
Că pe dînsul ca să-l scoată,
Fără o maică cam bătrână.
Poruncit la maica-sa,
Da cuvânt n-au săvârșit,

⁶ Michael Schneider, *Geschichte des infanterieregiments nr. 63*, Bistrița, 1906, p.405

⁷ Olga Șerbănescu, *O cronică rimată inspirată de revoluția franceză, într-un Miscellaneum din colecția bibliotecii Muzeului Bruchenthal*, (în manuscris)

Și maică-sa au venit.
Și grupsă și-m zisă:
-Cui puiule ce ai stricat,
De în temniță te-au băgat.
De el rupsă și îm zisă:
-Eu nemica n-am stricat,
f. 83.v. Fără cât maică mi-ai zis
Că zo mie mi-au venit,
De tot vreame de însurat
Da d(o)mnul meu Ștefan vodă,
Da el rău s-au supărat
Și în temniță m-au băgat.
Da tu maică dragă, dute
Tu la d(o)mnul meu,
Și departe ingenunche,
Și de aproape mi te roagă
De pe mine să mă sloboadă,
Că astăzi s-au plinit
9 ani și 9 zile,
Și pe atâtea săptămâni
De când în temniță șad
Și ziua mi-au venit,
Da tot vremea de însurat,
Că părul îm bate călcăele,
Mustețele umerile,
f. 84 Și încă barba genunchile
Și din barbă bro(a)ște îm cântă
Și în păr sărpi îm șueră,
Și nu poci puiului,
De răceala cerălor,
De strînsul curălelor,
De șuerul șarpilor,
De răpitul broaștelor.
Da ce maică cam bătrînă
Da e tare să daleargă,
Departe ingenunchin(d),
De aproape să rugă,
Și e(a) rupsă și-ș zisă:
-Da d(o)mnul Ștefan Vodă,
De slobozit fiul meu
Și suiobagiul tău,
Ca astăzi s-au plinit
9 ani și 9 zile,
Și pe atâtea săptămâni
f. 84.v. De când în temniță șade
Și zioa lui au venit,
Vremea de însurat,
Părul îi bat călcăele

Și încă barba genunchile,
 Mustețele umerile,
 Și din barbă broaște îi cîntă
 Și din păr șărpi îi șueră,
 Și cum poate puiului
 De răceală cerălor
 De strânsul curelelor
 De țipetul broaștelor,
 De șuerul șărpilor.
 Da d(o)mnul său Ștefan Voda
 El în rupsă și în zisă:
 -Că pe dînsul oi slobozi
 Pe vineri după amiazăzi,
 f. 85 Că nevastă i-am tocmit
 Tot nevastă cu 3 prunci,
 Și eu lui că oi da
 Nănași mare sf(ântul) soare
 Și nănașă lunița,
 Și cuscri(i) luceferi.
 Da ce maică cam bătrână
 Da e(a) tare să daleargă
 La fereasta temniți(i)
 Și e(a) rupsă și mi-ș zisă:
 -Dragul meu și fiul meu
 Ia, cum au zis d(o)mnul tău
 Că pe tine te-a slobozi
 Pe tine te-a slobozi
 Pe vineri după amiazăzi
 Că nevastă Ț-au tocmit
 Tot nevastă cu tri prunci
 Și zău ție că Ț-a da
 Nănaș mare sf (ântul) soare
 Și nănașă lunița
 f. 85.v. Cuscri(i) luceferi(i).
 Da cel tinerel voinic
 El în rupsă și în zisă:
 -Draga me și maica me
 Multe ști puțin pricepi,
 Că nu-i nevastă cu 3 prunci
 Ce-i Țapă în patru dungi.
 Da tu maică, maică dragă
 Tare acasă te aleargă
 Și zău tare că te du
 Ori în al 9 sau 3 grajd
 Și încalecă pe murgu pe galbinu
 Și tare încoace aleargă
 Și mi-l adă.
 Da cei(a) maică cam bătrînă

Da e tare să daleargă
Și pe murgu încălecă
Și încă acolo îl adusă.
În ce vreme au sosit
Dară murgu au rîncezat
f. 86 Temnița s-au clătina
Rîncezînd a 2 oară
Temnița s-au cutremurat
Rîncezînd a 3 oară
Temnița s-au răsturnat
Și toți au scăpat afară.
Gheorghe săracul
Pe murgu încălecară
Pe murgu pe galbănu
Și tare el au alergat
La d(o)mnul său Ștefan Vodă
-Da tu, d(o)mnule Ștefan Vodă
Ai pușcă să mă împuști
Ai sabie să mă tai
Ai cuțit să mă îngiungi
Nemică n-ai să mă omor(i),
Amin.

/Sandu, hoțul de cai/

Pe cel șăs îndelungat
Mere un car înferecat
Și duc pe Sandu legat.
f. 86.v. Cu cerele în picioare
Cătuș negre în minureale.
Mă-sa înainte au eșit
Și din grai așa au grăit:
-Dragi(i) mei birușai
Mînați boi(i) încetișor
Că duceți al meu fecior,
Ca de aș da bani cu merța
Doară l-aș pute răscumpăra.
Da la una ca aceasta
Da el din grai așa grăi:
-Du-te tu maică acasă
Și trăiește maică cu ei
Că pînă fui tinerel
Nu mă învățai călugărel,
Io mă învățai tîlhărel
Furai cepe din grădini,
Și curturi de la vecini,
Și le adusai maică la tine

Tu maică le pusăși bine,
 Furai oi, furai boi
 Și le mîncai maică cu voi.
 f. 87. Furai cai de la tri crai
 Unu roșu ca focu,
 Unu sur ca porumbu,
 Unu negru ca corbu,
 Și acela mi-au mîncat și capu.
 Du-te maică dacasă
 Caută în fundul grajdului
 Pă murguțu galbânul
 Și ciolește, sporește
 Și fuge de prăpădește.
 Da maică du-te acolo,
 În gios mai din gios la Tăligrad
 Că acolo Sandu-i împărat
 De pe cruce mi fătat
 Că de acolo l-am și luat.

/Miorița/

Aude-să, D(oa)mne, aude
 Peste cel plăiuț de munte,
 f. 87.v. Un șuer D(oa)mne, șuer
 Că acolo D(oa)mne
 Sunt numai 3 păcurăraș
 2 îs mari,
 Și-ș ver(i) primari
 Unu-i mic și-i străinel.
 Acel mic și străinel
 Că (la) apa l-au mînat
 Pînă în apă au umblat
 Foarte mult l-au judecat
 Ca pe dânsul să-l omo(a)ră
 Oile să i le (i)e(i)e.
 Da el cînd din apă au venit
 El numai au avut
 O mioară zdrăvioară
 Și înainte au eșit
 Și din grai așa au grăit:
 -Dragi(i) mei verișori
 Dacă pe mine mi-ț omori
 Lîngă mine puneț
 Fluerul de dreapta
 f. 88. Bucinul de-a stînga
 Că cînd vîntul a sufla
 Fluerul a fluera

Și bucinul a bucina
 Numai răsunul
 Că mi-a răsuna
 Peste munți numai la ai mei doi părinț
 Și răsunul și mi-a merge
 Peste brazi la a mei frați.
 Într-o verde dumbrăviță
 Este o reaci(e) fîntîniță
 La ace(a)e(a) răce fântâniță
 Sînt 2 luminiță.
 Că-s ochi(i) șearpelui.
 Că macar cât le ploao și le ninge
 Acela nu să vor stînge,
 Că șearpele au mîncat
 Numai un voinic a scapatu
 Ceptu lui l-au mîncat jumătate,
 Jumătate de cuțite, de arămite
 f. 88 Curele fi-ntins (?).
 Da el din grai așa au grăit:
 -Cine a veni să mă scoată
 Vină frate și vină tată,
 Și vină maică
 Oile mi l-au luat
 Și mâna mi-au tăiat
 Și m-au legat
 Cu spatele la brad.

/Teiul și bradul/

Să muștră, să muștră
 Două lemnișoare care,
 Dară pre nume care?
 f. 111 Sînt bradul pre tei:
 -Da tu teiole tepelăos și putregăos,
 Da tu cui te bizuești,
 De aci crești,
 În rînd cu brazi și cu molizi,
 De faci atîta.
 Dară zisă teiol cătră brad:
 -Da tu brad înalt,
 Vedea-te-aș uscat,
 Că la vârv ești ciotoros
 În trupcină rășinos.
 Că eu sînt un lemn de treabă
 Când vin meșterii mă întreabă,
 Că eu bine mă întipăresc,
 Icoană mă cro(ie)sc,

Și în beserică mă bagă,
Toată lumea mi să roagă.
Eu sînt un lemn fără pricină
Toată lumea mi să închină.

/Merluță, Merluță/

f. 116v Merluță, Merluță
Pasăre murguță,
Ce ție că-ț este
Așa fără de veste,
De te jăluești,
Și te tânguești,
Ziua pre garduri
Noaptea pre vaduri.
-Bine mă întrebaș,
Pre cum mă lăsaș,
Frumos că-ț voi răspunde
Codru să-m răsunе,
Că eu pui mi-am pus

f. 117 De laturi de sat,
Într-un ciung uscat
Și eu că m-am dus
În jos spre apus,
Hrană de mi-am strâns
Cu totul de ajuns
Pui(i) ca să-m hrănesc,
Și să m-i mai cresc.
Până eu m-am întors,
De acolo din jos,
Vântul c-au bătut,
Cuibul mi l-au străbătut,
Pui(i) mi-au omorât,
Și eu m-am luat,
Și m-am înstreinat,
În cel codru verde,
Unde nime nu mă vede,
Și mă jălesc
Și mă tânguesc,
Noaptea pre garduri,
Ziua pe vaduri.
Amin.

/Brumărelul/

f. 129 În cea verde grădiniță
Șede o dalbă copiliță

Învălită, rumenită
 129.v. Cu pogor verde învălită
 -Da tu copilă tinere
 Ce șază tu și dăcoalea?
 -Că nu-s copilă tinere
 Ce îs floare de pre mare
 Cine în cată în cincă(toare),
 Moare.
 Pi din dos de ceia casă
 Cură ș(i) izvor pintre casă
 Izvor cură
 Petri adună
 Eși copilă de-m dă gură

Cântece de dragoste și dor

/Puiule, a mea viață/

f. 112 Un pui zboară și să duce,
 Altul rămâne și plânge,
 Și strigă cu mare glas:
 -Nu mă vedeți că am rămas,
 Agiutați-m care poate,
 Și mă scoateți de la moarte,
 Că-m lipsește de vedere,
 Puișorul vieți(i) mele.
 -Puiule, a me viață,
 Mângâere cu dulceăță,
 Pentru ce zbori de la mine,
 Oare aicia nu ți bine.
 Întoarce-te și te uită,
 Ce m-oi jălui mă ascultă.
 -Ori vină de mă omori,
 Ori nu mă lăsa peitori,
 Că eu pe alt pui nu știu,
 Nici nu știu, nice voesc,
 Pe al(t) pui să mai iobăsc.
 f. 112v Aci(a) despărțire mare,
 Mă mir că nu mă omoară.

/Rămâi cucoană sănătoasă/

f. 103. Rămâi cuconiță sinătoasă,
 Dacă ai fost așa frumoasă,
 Că eu că (m)-am pedepsit,
 Merge-oi de unde am venit.
 Mergi, cucoană sinătoasă,

Că au intrat dafir frumos,
Că dragostea ta mă aduce
De-ț pare moarte(a) mai dulce,
Și aș întra aci,
Pre cum spui de mucenici.
Și așa sînt de sîngură,
Ca o pasere într-o cușcă,
Când șede la înc(h)isoare.
Fălește codru că n-are
O! împărate ceresc
Mă mir ce mai treiesc.
Dăi! Cucoană, odihnește,
Ori de gînduri te trudește,
Si te afli deșteptată,
Apoi săzi de mă prevești,
Mă rog de eși până în poartă
Ș-apoi șezi de mă privește
Dorul tău cum mă muncește,
f. 103v Si din pat mă sculă
Ca pe un pătimaș de boală,
Nice o noapte nu mă lasă
Să odihnesc acasă.
Să scoli cucoană di pe somn,
Nu te mai trudi trup de om,
Că afară îi sărin,
Si lună de dat gură,
Si au însărinat
Si bine de sărutat.
Inima me înlontru are
Pricină de fete mari,
Mă jungai cu durere cumplite
La chinuri nesuferite.
Si mă junghe drept în țîță,
Pentru dumneata pruncuță.
Ce dureri și foc mare,
Inima în lontru are.
Aștept sara să să facă,
Si preveghitoare să tacă,
Cînd previghitoaria tăce,
Cucul începe și cânta,
Cu glas suptîre,
Pentru a noastră despărțire
Iară a ta cîntătură
f. 104 Amară săgetătură,
Si săgeți purceză,
Drept în inima me au mărș.
Ochii sînt iropicești
Asupra mea război din ochișori,

Si m-aş da lor mişcare
Nu m-ar pedepsi aşa tare.
Cuconiţă fie-ţi milă
De vez inima cum suspină.

Cântece satirice

/Nevasta şi tiara/

f. 123v Varvara lui Ghiorghe(e)ş
Cu poale de la Medieş
Cu bărbatul s-au vorovit
Şi bine s-au socotit
E(a) din grai aşa grăe:
f. 124 -Bărbate,sufletul meu
De-ai şti ce am gândit eu
Că oamenii s-au înmulţit
Şi giolgiu s-au scumpit,
Şi oamenii când să sfătuesc
Tot de noi grăesc
Foarte tare ne hulesc.
Că noi de când ni-am luat
Tot pânză am cumpărat.
De! bărbate sufletul meu
Tu nu şti ce am gândit eu
Că eu aşa am gândit
Să mă apuc de lucrat
Tu mi face de mâncat.
Da nemică n-oi lucra
Pînă voi găta cânepa
f. 124v Că eu de tri ai tot am strâns
Doară mi-a fi de ajuns.
Dară n(i)-om pune şi noi vro tiară
Să nu fim tot de ocară
Pre părete voi urzi
Şi amândoi l-om nevedi.
Trecură Paştile
Şi tot lega cirile
Când cu brăglile love
Câte zece cire să rumpe.
Da e(a) din gură aşa cânta
Şi tiară o blăstăma:
-Arză focu în tine tiară
Mult mă făcuş de ocară.
Da de-aş trăi cât aş trăi
f. 125 Ştiu că nu m-oi mai nevoi
Teară a mai urzi.

Când au fost pe la Sânghiorzi
Era gata de tors
Când era pe la Ispas
E(a) trăge mare năcaz
Când au fost pe la Rusali
Eram gata de-a muri.
Iară am stat și-am socotit
Că nu m-oi da la bolit
Ce mi-oi scoate patu în șură
Și-oi mai dormi câte o țără
Că acolo mai trage vântul
Și m-oi hodini ca gîndul.
Mult mă muștră bărbatul
Că nu-s bună de lucru
f. 125v Macar el ar pute face
Că mie să-m de(ie) pace
Că poate vede și el bine
Ce amar mare îi pre mine
Că de n-ar fi sărbătoare
Mi-ar ci lucru mai cu spori.
Da de când m-am apucat
Luni și mercuri n-am lucrat
Din Paști până în Rusali
Să ție marțile mari
Joile sînt legate
Nu trudesesc să fac păcate
Vineria tot să o cinstesc
Eu încă nu mai păcătuesc
Sîmbătă am mai lucrat
Da nu mi s-au arătat
f. 126 Că mi s-au suit boala în cap
Cată să mă sui în pat să zac
Dumineca îi sărbătoare împărătească
Atuncia mă hodinesc mai bine
Că nu mă mai muștră nime.
Mânânce-te focu tiară
Mult mă făcuș de ocară
Că mi-au și mărs hiria în țară
C-am perdut cu o tiară, o vară.
Indată oi tăe de pe război
Și te-oi pune în cel lădoi
T(e)-oi lăsa la primăvară
Și te-oi mai întinde iară.
De t(e)-oi pute țasă bine
f. 126.v. De nu foc să arză în tine
De te-oi găta ,găta
De nu apa ti-a mâna.
De t(e)-oi pute țesă bine

De nu foc să arză în tine.
 Că dacă mă culc [voi] adurmi
 Nu era de-a mă trezi
 De-ar tuna, de-ar fulgera
 Din somn nu m-aş mai scula.
 De-aş trăi, cât aş trăi
 Eu pânză n-aş mai urzi
 Ce aş plăti pânză să-m ȧasă
 Numai din casă să nu iasă.
 Când era de cătră toamnă
 Pânza şăde ca o doamnă
 Da oi scoate-o după casă
 Cui a trăbui să ȧasă.

Strigături

f. 127 Astă noapte v-am somnat
 Grele visuri v-am visat
 Vai! puşca fără cure
 S-a sfîrşi viaţa me
 Şi eu numai am visat
 Vai! piştoalele mele
 Le-am visat fără oţele
 S-or sfârşi zilele mele.

Din Siret până la Prut
 Murgu apă n-au băut
 Nice nu l-am poposit
 Macar murgu petri pască
 Numai la mândra sosa(s)că.

Supt poale de codru verde
 Badiu murgu îş potcoveşte
 f. 127v Cu potcoave de oţal
 Cu cue de arginţel.

-Bună ziua, cupilaş,
 Sănătos căpitănaş?
 Cum v-i rândul la oraş?
 -Că nu-i pre bunu, fute-l-aş,
 Că-s voinic de păgubaş,
 Că mă duc să-m cumpăr pită,
 Doi şi tri mă ȧin de cică,
 Şi mă duc să beu rachiu,
 Doi, tri mă ȧin de brău,
 Şi mă apucă ziua în sat,
 Rău mă tem de spânzurat.

Ete! ete! negure
Di pe deal și di pe vale
Și di-a lungu drumului
f. 128 Să-m văd coama murgului
Că m-i murgu de furat
Și mândra de căpătat.

De cât cu urât în casă
Mai bine cu boală în oasă
Că ai boli cât ai boli
Numai zile de ar fi
De boală îi hălădui

f. 128v Vai de mine rău îmi pare
După Stanca Văduare
Că au rămas la Moldu(v)a
Vinde-oi că o am mai vândut odat
Până eu că o am aflat
Patruzeci de lei am dat
Am dat și o jumătate
Și am luat și baba în spate
O am purtat țările toate
Nice de un bine nu avui parte
Și am umblat și (de) un turc bătut
Iacă nu mai poci mai mult.

La măr dulce oltoit
Este popor de voinic
f. 129 Cu un șerpe spânzurat
Din gură otravă-i pică
Din coadă verin îi merge
Și s-a face a-ț închina
Da nice în gură nu lua
Că el numai că ț-a da
Inima că ț-a strica

Oltu-i mic și Jăul mare
Trece un căpitan călare
Cu cinci sute dă cătane
Cătanile tot așa-s, tot înalte
Și suptirele
Și să bat turcii cu ele.

Cântece de cătănie și război

/Verșul Hotinului/

f. 113.v. De aude, să aude,
Dar nu să răspunde
Din țară în țară,
Într-altă țară,
Dincolo despre muscani,
Vin cu tunur(i) mari,
Să robit tătari.
Da tătarcile
Zac ca scroafele
Cu prunci(i) în brață
Cu lacrem(i) pe față.
De ghenear logai,
El din grai așa au grăit:
F. 114 -Cine s-ar dafla,
Să-m întoarcă tabăra.
Dară loghei, față frumoasă,
Dară fața lui, spuma laptelui,
Dară sprincenele lui,
Pana corbului,
Iară ochi(i) lui, poama murelui.
El din grai așa au grăit:
-Vin cătane multe,
Vin ca la o mie,
De ... v-or fi mie
La cătane bete
Rău le stă tăete.
De aude să aude
Într-un vârv de munte
Într-un vârv de coastă
Puținică oaste,
Unde iarba crește,
În patru să împletește,
La vârv să înflorește.

/Cântec de cătănie și înstrăinare/

f. 114v Cântă cucu din făguț
Mărg voinicii în Cernăuț,
Cîntă cucu din dumbravă,
Mărg voinicii la Suceava.
Cîntă cucu di pe spin,
Mărg voinicii la Hotin,
Cântă cucu despre sat

Mărg voinicii în Țăligrad,
Cântă cucu de pe prag
Mărg voinicii la Șiriag,
Cânt(ă) cucu sus pe vie,
Ca turcii să nu mai vie,
Că turcii de or veni,
Toată țara or prăpădi
Și toată țara or lua
Și pre împăratul l-or prăda.
De când cătană m-am făcut
f. 115 Nice un bine n-am davut
Când era somnul mai dulce
Eu începem a mă duce,
Câte tri zile mergem,
La Hotin nu mai sosem,
Când era miazănoaptea
Dam cu tunurile pre moarte.
De-ț voi începe a cânta,
Toț munți(i) să vor cutremura,
Codri(i) să vor răsună,
Văile să vor turbura,
Petrile să vor despica
Că de dor și de bănat,
Văzindu-mă înstreinat,
Câtă frunză pe păduri
Și muguri pe la vârvuri
Și pe lume cât fluturi,
Mă strică atâtea gânduri.
O! că așa îmi vine gându uneori
f. 115v Să mă sui pe munți cu flori,
Să mă jăluiesc cu hari,
Că îmi vine ceasul să mori
Și așa îmi vine câteodată
Să mă sui pe munți cu piatră,
Să văz peste lumea toată,
Pe unde am umblat odată.
De când pe aicia m-am (a)flat,
Neamul mi l-am mai uitat.
Trimite-m D(oa)mne o turture,
Să mă îndrepte în țara me,
Adă-m D(oa)mne ceasul meu,
Nu pofti traiol mieu.
Da de fraț și de surori,
Mă cuprind niște ciori,
Că de i-aș vide vodată
f. 116 Mai nu i-aș cunoaște în față,
Ca slova scrisă pe ghiață,
Cum vine căldura pere.

Când gândesc de a mei părint
 Plâng cu lacrimi ferbinți,
 Da când gândesc de a me maică,
 Inima mi să sacă
 Că m-ai crescut și m-ai bănat
 Că la peptul ei m-ai aplecat
 Și la școală că m-au dat,
 Eu carte de am învățat,
 Și dacă carte am învățat
 În țăr(i) streine am umblat
 Și gre hrană mi-am luat
 Da să fii maică cu odihnă
 f. 116v Și de mine pominită,
 În cetatea ce(a) sufletească
 Că D(o)mnul să te pominiască
 Cu toț sfinți(i) de împreună
 Să facem voaia lui ce(a) bună.
 Amin.

/Cronica versificată de pe Rin/

f. 117v Frații mei cei pre iubiț
 Pentru bine vă siliț
 Si de rău să vă feriț
 De ce rău n-am scăpat noi
 De tragem atâtea nevoi
 Spune v-aș nevoile
 Nu mi-ț crede vorbile
 Că noi de când am plecat
 Mult năcaz ne-au mâncat
 Noaptea întreag(ă) nedormiț
 Ziua toată nemâncând
 Fără cu o vrăjmașul oștind.
 Pentru lumea pentru toată
 Pentru a noast(r)e păcate
 Da de-ar da Dumnezeu v-o pace
 Că cu frânci(i) nu-i ce face
 f. 118 Că câți crai întru această lume
 Toț să strinsără împreună
 Si viniră mâniași
 Toț asupra pre franțos
 Să-i bată,să-i prăpădească
 Și pe toț să-i prăpădească,
 Și să-i pustăiască.
 Da cât fu vara de mare
 Să bătură mult și tare
 Și-au luat puțină țară.

Ei cu toți să sculară
Si țara iară o luară.
Frunză verde de lipan
Când mergem la Budăntal
Era șanțuri mari săpate
Si de frânci încungiurate
f. 118v Tălhărește li-am luat
Că de noapte ne-am sculat
Adevărat s-au spăriat
Foarte rău s-au împrăștiat
Iară a doua zi văzură
Precum noi îi înceluirăm
Ei cu toți (să) sfătuiră
Si asupra noastră veniră
Prin păduri rău ne-am luvit
Nu știu ce au socotit
Că s-au întors și au fugit.
A tria zi ne lăsară
Și mai mult să adunară.
A patra zi iară veniră
Doamne amar ce ne loviră,
Goniră.
Noi care putem fugem,
Francii vine și ne prinde
f. 119 Noi care putem fugem,
Care nu putem șădem.
Frâncii vine și ne prinde
Și din grai așa grăia:
-Voi cătane împărătești
Staț în loc și nu fugiț
Că voi sânteți cei periți
Și ne spuneți cu dreptate
Pentru ce veniți de noapte
De ne loviți tălhărește
Nu ziua vitezește.
Și cum vi cătunia dragă
Și cum vi pita de neagră
Hainile vi s-au stricat
Nu știu ce fel de împărat
f. 119v Nădrăgi-îs spărți preste loc
Căpeneag n-ai de loc
Ce cătane și armaș,
Ori că sânteți burcași?
Frunză verde de zmochin
Voinic din țară strein
Frunză verde de răc(h)ită
Inima me ce topită
Știți porunca ce-au venit:

-Vă treziți,
Și pre vrăjmaș
Vă porniț.
Demineață ne-am sculat
Fără de veste i-am luat
Toate șanțurile le-au lăsat
Și mult voinici au picat la Vaisburg.
f. 120 Când am sosit în Iontru
Nu ne-au slobozit
Că porțile era închisă
Și cu șanțuri tari cuprinsă.
Și nemții nu cuteza
Cătră porț a să aduna.
Da cei mari ce socote
Pre rumân ne trimete
Că ei tocma de-ar peri
Mare pagubă n-ar fi.
Tocma în poartă ne-au trimis
Cu un tun mare o gă(e)a de aprins.
La poartă dacă au sosit
Apa au fost slobozit
f. 120v Podul au fost stricat
Poarta cu lanț au fost legat
Podul noi că l-am tocmit
Tunul înrânsul am slobozit
Și de loc am dezlegat
Și în cetate că am intrat
Și foarte rău am prădat.
Frunză verde și de nuc
De aicia mărg spre Strasburg
Strasburgu-i cetate mare
Precum și Beciul de tare.
Nemții merge trimbițin(d).
Și în sâne negândind
121 Unde mergem și ce facem
Poate iară să ne întorcem
De aceia ei nu gânde
Ce tot înainte merge.
Frunză verde de bosioc
Frâncii stătură în loc
Și din grai așa grăi:
-O! Nemție, ce mai vrei
Sau Strasburgul să ni-l ei
Strasburgul nu l-i lua
Ori ce gîndești dum(n)iata
Ce și ce ai luat, îi scăpa.
Hai, neamțule ce gîndești
Norodule, unde ești

Gândești că ni tot alunga
 Și scaonul ni li lua.
 Frunză verde afinici
 Frâncii încă îs voinici
 Că cu toți să sculară
 f. 121v [De la mic n.n.] până la mare
 Și lucrul nostru dintr-o vară
 Ei făcură socoteală
 Și în cinci zile ni-l luară
Rain [Rin n.n.], 28 May [1] 794

Orația de nuntă

Colăcărie

f. 139v Bună ziua și bună vremea la dumneavoastră!

Dară v-am întreba pe dumneavoastră de trăit, de libovit!

-Aceasta vedem bine că trăiți și liboviți. Și iară v-am mai întreba de sănătate. Sănătatea-i adevărat că-i unde o tremite Dumnezeu, acolo-i.

Dară ce căutăm și întrebăm de samă să ne dăm? Că am întreba de niște boeri de cinste și de omenie. Ca să ne dăm sama foarte bine. Cătră dumneavoastră de vom grăi, bine cinstea ne va fi. De vom grăi rău, încă ne vom ruga de ertare și de învățare.

f. 140 Au fost odineoară un împărat, care doară și pe aicia au umblat, într-o zi de vară de-ameazizi spre sară cu oastea lui cu toată, pe câmpii cu florile și codrii cu ferile. Iară când au fost la un loc ca la mijloc de codru, aflând împăratul o urmă și să miră ce urmă să fie aceia. Împăratu cu atâta nu s-au alegăduit. Ce strânsără sfetnici și filosof(i) împărătești, să sfătuiască de ace(a) urmă ce ar fi?

Un filosof spune că era mult umblat și bine învățat, acela au spus: -Că-i floare de zină, să fie împăratului de bine împreună tot!

Împăratul cu atîta nu s-au alegăduit. Ce chemă al doile filosof, care era mai mult umblat și mai bine învățat. Acela spusă: -Că-i floare de rai, să fie împăratului de bun trai!

f. 140v Cinstitul și înălțatul împărat, din mare scaun s-au sculat, preste oaste s-au uitat, pre noi doi voinici ne-a ales și înainte ne-au tremis. Pe crugu ceriului, pe semnele pământului, pe lumina steli. Când steoa merge, noi încă mergem. Când steoa sta, noi încă stam. Adecă noi bine văzind steoa să lăsa pre această curte, curte frumoasă. Noi încă ne-am abătut la dumneavoastră, ori steoa să ne arătați, ori sămn de la împărăteasa să ne dați. Și nu vă pae dumnilor voastre cu bănat, că vom spune adevărat, că cinstitul împărat pre aicea au umblat și rându-i bine au aflat.

f. 141 Și văzind în grădina dumnilor voastre o floare mândră și frumoasă, de înflorește, a rodi nu rodește. Vru cinstitul împărat să o (i)e(i)e să o rodească, în grădină împărătească, să înflorească și să rodească, la anu să odrăsească.

SATUL – OBÂRȘIA ȘI VATRA POPORULUI ROMÂN ÎNTRE CONSERVARE ȘI MODERNITATE

DR. CORNEL PODAR

„Țara noastră poate fi privită cu drept cuvânt una dintre cele mai rare podoabe ale acestui glob pământesc.”

(Simion Mehedinți, România, pământul și poporul românesc”, Ed. XVII – p. 7)

Satele românești sunt conglomerate originale, adevărate oaze de liniște, frumusețe, bogății inestimabile și spiritualitate unică. Puține țări din lume mai dispun de o asemenea densitate rurală la începutul mileniului 3: 13.000 de sate cu personalitate proprie, în care trăiesc aproape jumătate din locuitorii țării.

Nu se pot deslipi – țăranul de țară, țara de țărani și aceasta de obârșie și vatră – atâta timp cât acest popor va rămâne în istorie.

„Țăranul este omul absolut” spunea Petre Țuțea și va rămâne deoarece i se prevestesc vremuri mai bune, ca un dar dumnezeiesc, drept răspuns la tot ceea ce a îndurat în milenara sa existență.

Bogățiile supreme ale satului românesc sunt: rodnicia pământului, țăranii și spiritualitatea acestora – toate fiind înscrise pe meridianul CONSERVARE-MODERNITATE.

Trăsătura definitorie a spiritualității românești este ANCESTRALITATEA. Ea vine de demult și se revarsă ca o sămânță roditoare de peste generații. Și dacă azi vorbim de spiritualitate o spunem că ea se moștenește și este dată de sus, pentru români, care niciodată nu s-au abătut de la verticalitate.

Ea îmbrățișează ca într-o cunună de grâu spicele CULTURII, FIINȚEI NAȚIONALE, POEZIEI, CREDINȚEI, MORALEI, CÂNTECULUI POPULAR, PORTULUI POPULAR STRĂBUN, LĂZII DE ZESTRE – comuniuni sufletești, relații de independență și afecțiune, cu toți cei care s-au plămăduit pe acest pământ – radiind idei ale continuității și înrădăcinării.

Pentru majoritatea românilor, veșnicia s-a născut la sat. Acolo este matca sau matricea existenței noastre, obârșia și vatra, ALFA și OMEGA, AXIS MUNDI, acolo este cordonul ombical al țării, spațiul mioritic de refacere în liniștea începutului sau locul fertil, din care mirabila sămânță a încolțit, a dat rădăcini și lăstări, ce nu vor pieri niciodată.

Tăvălugul timpului, a martorilor transformării, lasă urme adânci și asupra satelor noastre. Satele românești în bună parte au îmbătrânit, unele mor treptat, odată cu oamenii. Unele rămân așa și nu se întâmplă nimic în ele. Majoritatea însă prosperă și se transformă înspre bine. Transformarea este necesară, benefică, economică. Problematica satelor trebuie să fie a întregii țări (națiuni),

deoarece 45% din populația țării locuiește la sate.

Transformările înspre progres trebuie să țină cont de ceea ce avem mai sfânt – păstrarea spiritualității românești a satului și odată cu ea matricea existenței noastre ca națiune. Probabil vom avea SATE MUZEU dar și sate AGRO-INDUSTRIALE.

CE VALORI CULTURALE NAȚIONALE ȘI SPIRITUALE MATERIALE AR TREBUI CONSERVATE ȘI VALORIFICATE ÎN CADRUL RURALULUI ROMÂNESC?

- Moralitatea ancestrală – valorile morale care au susținut ca o „coloană a infinitului” verticalitatea și continuitatea acestui popor: TOLERANȚA, OSPITALITATEA, RĂBDAREA, BUNĂTATEA, MODESTIA, CUMPĂTAREA, HĂRNICIA, DĂRZENIA, VITEJIA, JUDECATA DREAPTĂ, CURAJUL, CUMINȚENIA ș.a.
- Valorificarea valorilor morale strămoșești de către noua generație - constituie un bun câștigat, chiar dacă aceste valori (în parte) sunt apropiate de conservatorism. Parte din ele pot fi modelate și adaptate noilor condiții ale existenței umane.
- Credința străbună – a constituit temelia existenței și continuitatea noastră ca popor, baza morală a educației multor generații, forța care ne-a dat invincibilitatea. Credința în nemurirea sufletului ne-a dat vitejia, speranța și adaptarea în orice condiții pe această vale a plângerii.
- Reluarea trăirilor religioase – ca valori etern umane, va avea un impact cu noua generație, de aceea revenirea la normalitate trebuie făcută cu mult tact.
- Dragostea universală – iubirea, dorul, dragostea la poporul român au valori inedite prin care își exprimă universalitatea: dragostea față de ființa iubită, dragostea față de părinți și copii, de înaintași, de țară, de lume și de MARELE CREATOR. Recultivarea acestor percepțe la actualitatea pe care trăim ar frânge răul acumulat, pornit spre distrugere și ură.
- Perenitatea neamului a fost dată de existența neștirbită a țăranilor români, care au luptat dealungul istoriei noastre milenare pentru glia strămoșească și reîntregirea neamului, având în suflet naționalismul drept și crezul în existența națiunii. Înșușirea adevăratei istorii a poporului român induce în noua generație păstrarea acestor valori. Instabilitatea economică, politică și socială pe care o trăim poate avea însă grave repercursiuni asupra îndepărtării tineretului de la aceste valori existențiale.
- Cultura și civilizația străbună, din păcate în multe zone ale țării pe cale de dispariție sau lipsa continuității (existența sporadică) constituie valori ale patrimoniului național care trebuiesc conservate și mai ales superior valorificate în condițiile în care – orice am spune – nu mai suntem astăzi o insulă izolată de lume.
- Folclorul, bogăția, vechimea și diversitatea acestuia,
- Frumusețea, vechimea, originalitatea și diversitatea cântecelor și dansurilor populare,

- Frumusețea, bogăția și diversitatea costumelor populare,
- Lada cu zestre și bogăția ei materială și estetică,
- obiceiurile străvechi, care alături de celelalte inestimabile enunțate pot duce la organizarea unui turism etnografic deosebit de avantajos (colindele, plugușorul, buhaiul, steaua, capra, cununa cu spice și udători, Drăgaica – caloianul, Sânzenele, Târgul fetelor, Scăldatul nevestelor, Târgul cireșilor, Sâmbra oilor, Claca, Șezătorile ș.a.)
- mitologia și mistica sau leagănul spiritualității, cultul soarelui, rozeta, cultul bătrânilor înțelepți, sacrificiul, munții și peșterele sacre, mitologia moșilor și strămoșilor, mitul zburătorului, cerul tată – ceruri suprapuse, luna sfântă, cultul pământului și apelor, cultul pădurilor și a arborilor sacri (stejarul, bradul, cireșul, alunul, ulmul, carpenul, jugastul), cultul animalelor mitice (lupul, ursul, taurul, cerbul, șarpele, balaurul, corbul, câinele, cățelul pământului, albina, pajura); marile mituri: Dracula, Baba Dochia, Petrache Lupu din Maglavit, Lacurile din Retezat, vârful Omul cu Babele, Ceahlăul ș.a.
- Cultura materială din lumea satelor: tradiția creșterii animalelor și a culturii pământului; politehnia satelor (celebrele mori de ape, microcentralele electrice, piule, construcția bisericilor din lemn din Maramureș, fără apel la metale (unice în lume), celebrele porți sculptate cu specific zonal, troițele din lemn sculptate, arhitectura populară în construcții, satele muzeu, artizanatul (pânza de cânepă și în cu diverse întrebuințări, covoarele țărănești de o frumusețe inestimabilă, broderiile, costume din pănușă, cerzi, celebrele vase din ceramică sculptată cu centre recunoscute în lume, instrumente muzicale populare, împletiturile de toată felurile din papură, pănuși, nuiiele de salcie, carpen ș.a.), meșteșugurile populare rurale pe cale de dispariție: fântânuri, pietrari, dulgheri, cărămidari, fierari, rotari, duhodari, spătari, vărari, geamgii, boștinari, ciubărari, dogari, cădari.

Dacă vorbim de o valorificare superioară a valorilor culturale naționale într-un cadru organizat de etnoturism sau turism rural agrar ecologic și cultural într-un context mai amplu toate aceste valori unice pot aduce și venituri materiale importante.

CE TREBUIE SĂ MODERNIZĂM ÎN LUMEA RURALULUI ROMÂNESC
 pentru valorificarea superioară a tuturor bogățiilor materiale și spirituale?

A venit vremea când nu se mai poate trăi în sihăstrie, în singurătate, uitat de lume.

Într-o Europă unită se acordă o deosebită atenție spațiului rural – rezervă incomensurabilă a dezvoltării generale. Or, spațiul rural românesc este un unicat care trebuie să ne aducă mari câștiguri prin modernizare, conservare și rentabilizare. Iată câteva direcții posibile (cu forțe proprii și sprijin din afară, în condiții avantajoase).

- tehnologii moderne de cultivare a pământului și creșterii animalelor în scopul creșterii productivității muncii și a rentabilizării acestor importante sectoare din economia națională, satisfacerea pieții interne cu produse agro-zootehnice de calitate și surplusurilor pentru export;

- valorificarea superioară a tuturor resurselor naturale existente în zona ruralului;
- dezvoltarea industriei mici și mijlocii în sfera ruralului cu păstrarea bogățiilor și frumuseților mediului urban;
- dezvoltarea meșteșugurilor și reabilitarea meseriilor vechi-uitate;
- dezvoltarea sferei serviciilor în lumea satelor;
- dezvoltarea infrastructurii: drumuri, șosele, poduri, noi căi de comunicație rapidă, căi de acces în zonele turistice;
- cointeressarea tineretului de a rămâne în mediul rural, acordarea unor credite pentru construirea de locuințe, microferme, exploatații agricole, mici ateliere ș.a.
- dezvoltarea agroturismului rural ecologic și cultural și creerea de noi surse de venit la sate, în afara aceluia din agricultură: cultura plantelor și creșterea animalelor, cu precădere în agricultură.
- creșterea biodiversității lumii vii în mediul rural
- modernizarea bazei materiale referitoare la serviciile sociale de bază: lumina și căldură, apă curentă, canalizare, școli, sănătate, protecție socială, protecția bătrânilor, mass media, informatizare.
- revenirea la formele tradiționale ale cooperăției rurale și a unor modele viabile din afară, referitoare la asociația crescătorilor de animale, stabilirea prețurilor la produsele agroalimentare, administrarea pășunilor și a pădurilor, a zonelor montane, a terenurilor expuse viiturilor de ape, eroziunii și altor calamități naturale,
- dezvoltarea complexă a zonei montane și valorificarea tuturor resurselor oferite de această zonă geografică de o mare dimensiune pentru țara noastră (agricultură montană, silvicultură, resursele de apă, zonele miniere, agroturismul și turismul montan),
- întocmirea unor programe concrete de împăduriri și exploatarea rațională a imenselor resurse silvice existente, împădurirea coamelor, prevenirea deșertizării unor zone.
- protecția mediului înconjurător prin lucrările agricole, organizarea fondului funciar, utilizarea controlată a îngrășămintelor chimice și a pesticidelor în general,
- legiferarea și controlul riguros pe linia igienizării localităților,
- conservarea speciilor, soiurilor și raselor de animale strategice, bine adaptate la condițiile pedoclimatice și ecogeografice ale țării noastre,
- dezvoltarea zonelor rurale defavorizate
- dezvoltarea unor spații rurale cu funcții speciale: litoralul, munții înalți, lunca și Delta dunării,

Mediul rural și locuitorii acestuia, reprezintă forța majoră în schimbarea societății, astfel că de protecția lui trebuie să aibă grijă comunitatea și statul român

Un rol aparte în valorificarea superioară a valorilor culturale și materiale din lumea satelor îl are EDUCAȚIA.

Educația este piatra de hotar a înțelepciunii și cunoașterii umane, a progresului actual și de perspectivă a dezvoltării societății umane.

Educația este o componentă a existenței socio-umane, acțiune social umană specifică, relație specifică umană, ea are un caracter permanent și bineînțeles un specific național, original în cazul poporului român (educația orală).

Tipicul educației cuprinde o serie de loturi valorice:

- educația religioasă,
- educația filosofică,
- educația morală,
- educația cetățenească,
- educația patriotică,
- educația în sprijinul unor activități practice,
- educația prin unități (instituții) specializate – școli,
- educația în spiritul disciplinei,
- educația profesională diversificată,
- educația și învățătura prin trăire și mijlocul națiunii,
- educația intelectuală,
- educația fizică,
- educația psihologică,
- educația sociologică,
- educația sanitară.

Poporul român se adaptează greu la o societate în care singurul țel este fuga după înavuțire imediată, după câștig cu orice preț și BANI – ca singura valoare.

El trăiește percepțiile, etern umane consfințite de AXIOLOGIA ROMÂNEASCĂ, prin marele om de cultură – Tudor Vianu (cele opt structuri valorice):

- valoare economică – banul, munca, dezvoltarea, investiția, averea, corupția,
- valoarea vitală – sănătatea, vitalitatea,
- valoarea juridică – dreptatea, ordinea, protecția,
- valoarea politică – adevărul, puterea, orientarea,
- valoarea teoretică – cultura, filosofia, spiritualitatea,
- valoarea estetică – frumosul, liniștea, trăirea
- valoare morală – binele, valoarea, comportamentul, personalitatea, temporalitatea,
- valoarea religioasă – sacrul, credința, desăvârșirea, transcendentalul.

Educația românească rurală are câteva caracteristici inedite: vechimea sa, ea apare înaintea cuvântului scris – educația orală, profunzimea și umanismul său, utilitatea practică și estetică, ancestralitatea, continuitate și transmitere și generații, educație morală desăvârșită, educație religioasă de profunzime medie, educația călirii trupului în mijlocul naturii, educația echilibrului psihic, educația respectării adevărului și dreptății, educația înspre valoarea lucrului bine făcut, educația corectă practică, educația estetică profundă – de la admirarea codrului la aprecierea cântecelor, dansului și portului popular, educația și instruire prin transmiterea informației, cunoștințelor științifice, deprinderi – din generație în generație, educație prin inițierea unor

persoane și grupuri de persoane cu aptitudini deosebite, educație prin eliminarea din colectivitățile umane a indivizilor cu caracter și morală negative, educația prin trăirea sub cerul liber și în mijlocul naturii zbuciumate, de unde veneau informații multiple, educație prin consultarea sfatului bătrânilor înțelepți ș.a.

VALORIFICAREA PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL nu se poate face fără a ține cont de bogăția materială și spirituală a satului românesc.

BIBLIOGRAFIE

- Blaga, L. – Laudă țaranului român. Discurs de recepție la Academia Română, 5 iunie, 1997
- Butura, V. – Transilvania – Studiu monografia Editura Științifică și Enciclopedică
- Drăghinescu, D. – Din psihologia poporului român, Editura Albatros, București, 1996
- Herseni, Tr. – Sociologie. Tratat. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1992
- Podar, C. – Agricultura între știință și tehnologizare, Curierul de Transilvania, an II, nr. 1, 1992
- Podar, C. – Spiritualitatea românească a satului, Cuvântul Liber, 12 mai, 1995
- Podar, C. – Obârșia și vatra la români, Cuvântul Liber, an IV, nr. 347 (1021) 17 dec. 1993
- Podar, C. – Organizarea și dezvoltarea ruralului, Cuvântul Liber, 31 aug. 1994
- Rotaru, Tr., Iluti, P. – Sociologie, Ed. Mesagerul, Cluj, 1996
- Spencer, Herbert – Eseuri despre educație, Editura didactică și pedagogică, București, 1973

TOPONIMIE – DIN TOPONIMIA MUREȘANĂ

VASILE POP

Inițiativa luată de către un grup de cercetători din Târgu-Mureș de a culege și a valorifica (până nu este prea târziu) numele topice locale, merită să rețină atenția oamenilor de știință care studiază numele de locuri și numele de localități, este o parte componentă a onomasticii și reprezintă un domeniu de cercetare în care s-a realizat și publicat puțin în țara noastră. Până în anul 1918 doar lucrarea lui Ov. Densușianu „Urme vechi de limbă românească, apărută în anul 1898 în „Anuarul Seminarului de istorie a limbei și literaturii române”, merită să ne rețină atenția. Este știut că modul cum iat naștere, precum și rolul care îl joacă în viața unui popor, interesează deopotrivă pe geografi, pe istorici, pe etnologi și lingviști.(1)

Este adevărat că mai târziu datorită activității laborioase a unor lingviști clujeni :N. Drăganu, E. Petrovici, Șt. Pascu, G. Kisch, V. Bogra, cercetările din acest domeniu s-au înmulțit. În anul 1969 Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj a elaborat un volum intitulat :„Studii și materiale de onomastică”, conținând activitatea desfășurată de Muzeul limbii române. Dintre geografi care au studiat toponimia îl putem menționa pe D. Pușchilă (2). Dar cea mai valoroasă activitate din domeniul de cercetare a toponimiei o datorăm Acad. Iorgu Iordan (3).

În această lucrare autorul afirmă că: „Toponimia poate fi socotită ca istoria nescrisă a unui popor”. Tot domnia sa afirmă că alături de izvoarele istorice obișnuite, în nomenclatura geografică, se caută argumente pentru o teză oarecare. Acest lucru l-au făcut B. P. Hașdeu în „Istoria critică a românilor” și „Etimologicum Magnum Romaniae”; și A. D. Xenopol în „Istoria românilor și teoria lui Rossler”. (5)

Dar toponimia este o arhivă nescrisă și pentru lingviști. Pentru lingviști numele de locuri reprezintă adevărate monumente de limbă care conservă diferite fapte petrecute în diferite perioade de dezvoltare a limbii. De multe pri toponimicile conservă și stadii arhaice ale unor fapte fonetice, morfologice sau sintactice. (4)

O concluzie se impune și anume să se admită că orice lucrare de culegere și valorificare a toponimicilor, interesează un cerc larg de cercetători :lingviști, istorici, geografi și etnografi. De-a lungul anilor am cercetat peste 150 de localități înșirate pe Valea Superioară a Mureșului, din Câmpia Transilvaniei și pe Valea Târnaviei Mici. Am ales pentru publicare toponimicile înregistrate în localitățile Râpa de Sus, Vătava, și Stânceni.

VĂTAVA-RÂPA DE SUS

Râpa de Sus, Vătava, ung. Felsorepa, g. Oberruben Dorf

Comună din partea de Nord vest al jud. Mureș

Atestări scrise: 1332-1355 Villa Rapularum (doc. Rom. C, b, III, 126)

1351 Repa falua, 1495 Repa (Csanki, V, 396), 1381, poss Repafalwa (Anjou, 247), 1638 :Reps falva, 1648 FelsoRepa (makkai, 558, 584, 640), 1733 :Repa de Szusz (conscriptia Klain), 1750 F. Ripa (c. Aron), 1760-1762 Felso Repa (conscr.Bucow), 1950 Ripa de Szusz (stat Transilvaniei), 1854 Felso Repa, ober Rubenndorf, Râpa de sus (Bul. 68)

Cf. Coriolan Suciuc „Dicționarul istoric al localităților din Transilvania“.

POPULAȚIA CONFORM RECENSĂMÂNTULUI POP. DIN 10. II. 1966.

Total :1181 din care :1075 români, 8 maghiari, 98 alții

Microtoponimia locală

Arin (iș), pădurice de arini, Arinii Muncelului (arini+muncel), Bercin înălțime fără vârf, Bistricioru (pârâu și vârf), Buciniș (deal pe care crește cucuta numită buciniș, păd. de fagi?), Braniște (pădure cu arbori bătrâni), Braniștea de Jos, Braniștea de Sus, Calea Păuneșului (drum sătesc), Carpini (pădure de carpeni), Călimani (munți) Călimanii Cerbului, Căliman Izvor, Cărbunariu (loc unde se produce cărbuni), Cărpiniș (pădurice de carpini), Cetatea Cânepiștilor (înălțime lângă locul denumit Cânepiște), Ciretiu (pădure de cer, arbore din familia fagaceelor, înrudit cu stejarul „Quercus cerris, Et. lat. cerrus), Ciunget (locul unei păduri tăiate), Cânepiști (loc pe care se cultiva cânepa), Et. lat. canapa), Coada Vacii, Coasta Gambusii, Cocârla (loc unde crește Cocârla, o ciupercă comestibilă, cu pălăria galben roșcată, cu gustși miros de usturoi), „Marasmius corodoniusr“, Cofu (vârf de munte și poiană), Cuieșdelu (parte de hotar așezat de-a lungul Pârâului Cuieșdelu). Cuieșdelu Mare, Cuieșdelu Mic (pâr.), Colibile, Colibița (loc unde în trecut oamenii trăiau în colibe), Cotul Măierîștei (cu sensul de cot al Alunișului), Crucea Drăgușului (pârâu), Dealu Agrișului (de la agriș, arbuști cu ramuri spinose, cu frunze lobate și cu fructe comestibile „Ribes uva crisa“), Dealu(înălțime nu prea mare), Dealu Braniștii (vezi Braniște), Dealu Bontii (num. pers. Bonta), Dealul Carpinului, Dealul Cetății, Dealul Cirețiului (vezi Ciretiu), Dealul Cocanului (de la num. pers. Cocan) Dealul Durdii (probabil de la n. pers. Durdu sau adj. Durdă, durduliu, gras, dolofan), Durducelul (pârâu), Dealul Germănari (numele popular al lunii martie), Dealul Mazării, Dealul Pomilor, Dealul Șendri (cf. n. p. Șendrea), Dealul Văii, Dorica (vale, pârâu), Dosu (partea neînsorită a unei înălțimi), Dosu Gambusii, Dosu Herții, Dosu Măgurii, (vezi Măgura), Drumul, Drumul Cetățelei, Drumul Corbului, Drumul la Arinii Muncelului (de la muncel), Drumul la Ciretiu (vezi Ciretiu), Drumul de la Dealu Bontii, Drumul la Drăguș, Drumul la Hotărele, Drumul la Monor (către satul Monor), Drumul la Pârâul Ursului, Drumul la Poiană, Drumul Nou și Vechi la Dumbrava (satul Dumbrava), Drumul Reghinului (drumul pe care se ajunge la Reghin), Fața (coasta însoțită a unei înălțimi), Fața Agrișului, Fața Herții, Fața Runcului (deal), Făgețele (de la făget, loc unde crește fagu „ Fântâna Luchii Gambusa“), Ghicera (vad, trecătoare), Groapa

Hanzoaii, Gruia (munte), termen autohton, Gura Săcii (vezi Saca), Herța, Herțușca (locuri de coastă), Hotărele (loc mai mic pentru cultură). Haita (pârâu), lezerul Călimanului (lac), Irimia (vârf), Măgura (înălțime, termen autohton), Măgura Cocârlei, Măgura Vătavei (se referă la Măgura satului Vătava), Lazuri, Lunca, Lunca Agrișului, Lunca Braniștii (vezi Braniște). Luana (cabană de refugiu), Meștecenii (pădure de mesteceni), Miru, Miru de Jos și Miru de Sus (pădure de mesteceni), Moldoveanu (vârf de munte), Muncelu (munte mai mic, et. lat. monticellus), Muncelul Mic, Neagra Șarului (pâr.). Negoiul Unguresc (vârf de munte), Păltiniș (pâr. și pădure, Et. lat. platanus), Pârâul (apă curgătoare mică, termen autohton), Pâr. Agrișului, Pâr. Cărpinișului, Pâr. ciretiului (vezi Ciretiu), Pâr. Cocârlei (vezi Cocârla), Pâr. Cuieșdelu Mare și Cuieșdelu Mic, Pâr. Cursariu Mare, Pâr. Dosu Măgurii, Pâr. Dumbravei (de la satul Dumbrava), Pâr. Păltinișului, Pâr. Poieni, Pâr. Preluca, Poienii, Pâr. Râpa de Sus, Pâr. Săcăturii (vezi Saca, Săcătura), Pâr. Sălciiilor, Pâr. Suvarului (v. Șuvar), Pâr. Tătarului, Pâr. Ursului, Pâr. Vătăjniții (v. Vătăjnița), Pepenaru (loc pentru cultivarea pepenilor), Picioru, Picioru Cerbului, Picioru Ciungetului, Pâr. Popii, Picuiul (deal), Picuiul Zăpodiei (v. Zăpodia), Podireul Ciretiului (pod, podei, loc înalt și drept), Podu Herții, Poiana (lumină într-o pădure, fără copaci. Et. sl. Poiana), Poiana Bistra, Poi. Calului, Poiana Drăguș, Poiana Fundu Secului, Poiana Lungă, Poiana Prislopului (v. Prislop), Poiana Scurtu Prislopului, Poiana Smidii (v. Smida), Poiana Steju (v. Stegea, Steja), Pienița, Preluca (poiană pe coastă de munte), Preluca Poienii, Preluca de Jos și de Sus, Prisaca (loc unde stau stupii de albine), Răchitiș (de la Răchita), Runcu (munte), Rusca (vârf de munte), Saca (munte, curătură, pădure tăiată), Săcătura (idem), săcătura Antoneștilor, Săcătura Cărbunariului (v. Cărbunariu), Săcătura Domnească, Smida (pădurice cu arbori tineri, tufe de spini, smeuriș pe locul unei păduri tăiate), Secul (pârâu care seacă în cursul anului), Șeaua (loc între două înălțimi), Șaua Bradu Ciont, Șaua Negoiului (depresiune între două înălțimi, lat. sella), Șaua Tihulețului, Stejia, Stegea (are la bază apelativul ștevie, plantă „rumex patens”, Struniorul (pârâu), Șuvar (v. bulg. Șuvar, lemne uscate), Tărnăța (lăsatură domoală pe un deal, sau munte), Tarnicioara (dimin. de la Tărnăța), Tătaru (vârf de munte), Tihuleț (vârf și pârâu), sensul local este „apă liniștită”), Țiganca (vârf și cabană), Vadu Rusului (vad loc de trecere prin apă, Et. lat. Vadum, Valea, Valea Cărpinișului, Valea Negoiului, Valea Satului, Toma (vârf), Vătăjnița, Vătava (numele actual al localității Râpa de Sus), Vâlcele (văi înguste, lat. valicela), Vârful Braniștii (vezi Braniște de Sus și de Jos), Zăpodia (platou pe o înălțime), Zăpodia cu Stână, Jișa Mare (rostit Jișa, înălțime).

STÂNCENI (u. Mesterhaza)

Atestări: 1824 Mesterhaza, Mester haz (Arhivele de Stat Cluj)

1854 Mesterhaza, Meisterhausen Mesterhaza (bul. 67)

În atlasele C. F. R. stâncenu-Haltă figurează cu numele „Oltea Doamna”.

POPULAȚIA DUPĂ RECENSĂMÂNTUL DIN 15 III. 1966

Ciobotani total :327 din care 313 români, 4 maghiari.

Meștera :508 din care 489 români, 19 maghiari.

Stânceni total :977 din care 538 români, 437 maghiari, 2 alții

Total general :1812 din care 1340 români, 470 maghiari, 2 alții

Microtoponimia locală

Stânceni (u. Mesterhaza) numele localității indică faptul că locuitorii trăiesc într-o regiune stâncoasă. Locuitorii afirmă că suntem din Meștera, vechea denumire a satului care indică inițial o haltă C. F. R., având doar casa șefului de haltă (meșter).

Ciobotani (sat apărținător, după num.- personal Ciobotă)

Meștera (sat apartinător indicând în l. magh. Casa șefului de haltă, meșter). Arsura :Arsura Drăgușului, Arșița Ciurlăului (locuri despădurite prin ardere), Bătrână (vârf de munte, poiană), Belciu (vârf), Berbința (de la s. f. Bărbânta, reg Berbință, vas de lemn cu doage în care se păstrează laptele și brânza în stâna ciobanilor) Bercu (pădurice mică într-o vale), Bâtca, Bâtca Ciurlăului, Bâtca cu Frasini, Bâtca Stegii (Stejii), Bâtca Tocii (munți mai mici, dealuri), Borta (coasta de munte de la s. f. bortă gaură, groapă, Vizuini, probabil cu sens de peșteră), Bradu-Ciont (șea în munte), Brana, Bran, braniște (pădure în care e oprită tăierea lemnului pentru ceva; pășunat, tăierea copacilor, vânat, pășune, culturi), Bucinu (pâr. , în D. A. întâlnim „buciniș” loc pe care o crește o cucută numită de localnici „buciniș” din cotorul căreia copiii fac fluier), Bucium (buștean de arbore, trunchi, precum și instrument muzical de suflat, folosit mai ales de ciobani), et. lat. bucinum), Buneasa (poiană, vârf de munte), Calea Bradului (drum de munte), Cădăreni (cătun, grup de case, de la n. pers. Cădariu), Călimani, Călimanii Cerbului, Călimanii Izvorului (vârfuri de munte), Călimănel (pârâu), Căldarea Călimanului (vale, groapă stâncoasă cu forma relativ rotundă de la Lat. „caldaria”), Ceriu cu Pământ (loc în depărtare unde se pare că cerul se unește cu pământul), Chicera lui Pasăre (deal mic stâncos), Căpățâna (vârf de munte, poiană), Coasta de deasupra Grădinilor, Coasta Leului, Cosașa (fânaș), Coastă (înălțime), Coasta Ungurașului (munte), Coasta Zăspezeului (de la Zăspad și Zăspodie), Coasta popii, Ciurgău (izvor), Ciungi (loc despădurit, de la „ciung”), Cocoș(vârf), Cotu Zebracului (loc unde Valea Zăbracului, (ramificația din vecinătatea locului denumit Berc, Cracul de Sus, Cracul de Jos, Cracul de mijloc, Cracul Oprii (pâr. de la n. pers. Oprea), Crăpături (rupturi într-o stâncă), Et. Lat. „crepatura”, Crucea Drăgușului (încrucișare de drumuri), Cucuberc (înălțime), Cucuiul Bercului (același, credem cu Cucuberc, cu sensul de umflătură, vârf Et. lat. „cuculius”), Cucuta (pâr.), Dealu Alb (pâr.), Dealu Bontii (v. n. pers. Bonta), Dealul Glighii de la n. pers. Gliga, Dealul dintre Cracuri), Dealu dintre Zăpodii (v. Zăpodia), Dealu dintre Guzi (dealul dintre cătunele Gudea Mare și Gudea Mică), Dealu Ilișenilor (de la n. pers. Ilișan), Dealu Iodului, Dealu Jingului, Dealu Măguricea (termen autohton), Dealu Meșterhazului (înălțime în Meștera), Dealu Otroapelor (variantă locală a termenului

„hârtop” –adâncitură, groapă, scobitură), Tăieturi (loc în pădure defrișat), Dealu Șeștinii (loc drept, șes), Dealu Zebracului (v. Zebrac), Dealul Zbanchii, Deșelături (înălțime, prezentând multe deșelături, adică cu vârful foarte deformat), Dănășelul (vârf), Dușa (vârf), Dos, Dosu Leului (coasta neânsorită a unui deal), Dosnicul (pârâul din dos), Dosu Ilișenilor (v. Ilișeni), Dosuri, Dosu

Vârfului, Deluțu, (înălțime mică și pâr.), Drăguș, grup de case de la n. pers. Drăguș, Drăgla (jiruitor, drăgla de la războiul de țesut), Drumul Călimanilor (v. Călimani), După Bâtcă (v. Bâțca), După Deal, Fața (coaste însoțită a unei înălțimi), Fața lungă a Bâtcii (v. Bâțca), Făgetu de sub Măguricea (pădure de fag), Făgețel (pădurea de fag), Fâncel (vârf), Frasini (Et. lat. fraxinus), Fruntea Dealului (dealul din față); Fruntea Văii Gudea Mare (vezi Gudea); Fundu văii Gudea Mică; Gălăoaia (cătun, vârf.) Gălăoaia Mare, Gălăoaia Mică; Grădina Pustie; Gropșoru (pârâu); Gudea Mare, Gudea Mică (pâraie); (cătun); Gura Drăgușului (începutul Văii Drăgușului), Gura Grigorașului (pârâu); Gura Ilvii; Gura Negrii; Gura Puturosului (pârâu); Gura Toplicioarei (pâr.); lezerul (lac de munte);

Ilișeni, Ilișua (pâraie de la n. pers. Ilšan); Ilva Mare, Ilva Mică (pâraie); Izvoru Cădărenilor (v. Cădăreni); Izvoru Stegii (rostit Stejii, probabil de la „stevie”, plantă Rumex patientia); Între Guzi (locul dintre pâraiele Gudea Mare și Gudea Mică), Între Pietrii (între munți), Jingu (pâr.), Jirca (poiană în mijlocul unei păduri de fag); În Podireie (vezi podireu); La Ciuhă; La Crac (v. crac); la mal (munte, înălțime, termen autohton); Măgura Cocor; Măguricea de Jos; Măguricea de Sus; Măgura Mare, Măgura de Sus; Mureșul (râu); Neagra (cătun, pâr. vale); Neagra de Mijloc; Neagra Giurgeului; Neagra Mare; Neagra Mică; Neagra Șarului; (pâraie, văi); Padina (loc așezat pe creasta unei înălțimi (de la apelativul „padină” loc între dealuri, platou); Paltini (păd. de Paltini et. lat. platanus); Pica (variante Piclului roșite pe plan local Cica, Cicul, Cicluiu; și Chicluiu (având la bază tema picc cu sens, de vârf, pisc. Et. lat. „piculeum”); Piatra Roșie (vârf); Pârăul Arșii (v. Arșița); Pârăul Bucinului (v. Bucinu); Pârăul Cădarului (v. Cădariu); Pârăul Brăteșului; Pârăul Domnii; Pâr. Gligorenilor; Ilișeni, Ilișua; Pâr. Ilvei; Pârăul Iodului; Pâr. Între Pietrii; Pâr. Luncii; Pâr. Lupului; Pâr. Măgura de Jos și de Mijloc; Pâr. Măguricii (v. Măguricea); Pâr. Oprii de la Crac; Pâr. Paltinului; Pâr. Pietros; Pâr. Popii; Pâr. Priporului (vezi Pripor); Pâr. Purcelului; Pâr. Morii; pâr. Plopului; Pâr. Runcului (vezi Runcu); Pâr. Strunga de Jos; pâr. Strunga de Sus (locuri unde ciobanii își așează stănilile cu strungi); Pâr. Ciungetului (v. Ciunget); Pâr. Tăieturii; Pâr. Ungurașul Mare și Mic; Pâr. Ursului, Pâr. Scurt; Pâr. Zebracului (de la Zăbrac-încercare grea, primejdie), Pâr. Zăpodiei (v. Zăpodia) (de la termenul autohton pârâu); Piatra Roșie (vârf de munte); Plaiul Frasilor (plai-parte superioară a unui munte); Pod, Podireu (loc drept pe o înălțime); Podireul De-asupra Ciurgăului; Podireul Antoneștilor; Podireul Cănepilor (loc pentru cultura cănepii); Podireul către Ciuhă; Podireul din Sus de Gudea; Podireul din Jos de Gudea și Podireul Filimoneștilor (de la n. pers. Filimon); Podireul Runcului (v. runcu), Podireul Tănăseștilor (de la n. pers. Tănase), Podeiul Mic (podireu, pod); Plaiul Borții (v. Borta); Podul de pe Deal (platou); Podgoare (parte de jos a unor dealuri); Picioru Puturosului (ramură a unui munte); Piciorul Scurt; Piatra Poiana (loc într-o pădure fără copaci); Poiana Bradului; Poiana Drăgușului Mare și Mic, Poiana Branii (v. brana); Poiana Fundu Văii; Poiana Ilvii; Poiana Meșterhaza Mică; Poiana Obârșiei; Poiana Priporului (v. Pripor); Poiana Stejea Mică (v. Stegea-Stejea); Poiana Sihlii (v. sihla), Poiana Tomnatic; Poiana Ursenilor (de la n. pers. Ursu); Poiana Ursului; Poiana Vacii; Poiana Porcului; Poiana Culmilor; Poiana Lungă, Poiana Zebracului, Poteca Tocilor; Pragul Mare; Puturosul; (pâr.); Preluca; Preluca Antoneștilor Poiana de pe o Coastă, (șea între două înălțimi); Preluca după

Runc; Preluca Jingului; Preluca Iodului, Preluca din Cracurile Neagra; Preluca Zespezelui; Podișu Ungurașului; Poiana Cofului; Poiana Ulmilor; Poiana Lungă; Răgoaze (locuri pe care crește rogozul „Carex”); Răchitiș (munte); Priporu Deșelăturii (coastă de deal, munte abruptă); Runcu (curătură Et. Lat. runcus, pârau); Smida din sus de Tarniță (v. Tarniță); Smida Zebracului, Runculețu pâr. ;Sălard (cătun, pâr.); Sârca (înălțime; Scorușă (de la scorușul sălbatic din familia rozaceelor „sorbus domestica”; Sârca (pâr.); Stâna Arsă (așezare păstorească la munte); Stâna Cădărenilor, Stâna Stegii, Sub Drăguș; Șeaua Măgurii (locul în formă de șea între două înălțimi); Șeaua Răchitiș, Șesul Strungii; Șolea (pâr.); Șteala (deal, pâr.); Șurlăul (pâr. pârau lung și îngust, care coboară printre stânci); Tarnița (cf. tarniță-șea, culme de deal sau de munte în formă de șea); Tăietura (VALE STRĂMTĂ); Tăpșanu pantă, povârniș, înclinat; Tăuțu (lac de râu); Țarcurile (loc îngrădit unde se odihnesc animalele); Rusca (vârf de munte; Țiganca (vârf), Tătaru (vârf), Ujicani (așezare, de la pers. Ujică), Ulmu din Jos, Ulmu de Sus Et. lat. „ulmus” arbore; Ungurașul Mare, Ungurașul Mic (vârfuri, pâraie); Vadu Ilvei (loc de trecere peste apa Ilvei); Valea , Valea Mică, loc de trecere Valea de Mijloc, Valea Ilioara, Valea Jingul Nicoleștilor, Valea Gudea mare și Mică, Valea Jîrca; Valea Lomaș-Bâtca, Valea Meșterhazei; Valea Mureșului; Valea Puturosului; Valea Secului; Valea Țiganca; Valea Voivodesii, Valea Zebracului; Văcăria (loc unde pasc vacile), Vârful Jingului; Vârful Mare, Vârful Marmezeului; Vârful Jinguțului; Vârful Luncilor, Zăpodie (platou pe o colină sau munte), Zăpodia Bărbucanilor; Zăpodia Bocanilor (v. n. pers. Boca), Zăpodia Alunișului, Zăpodia pârau Domnii, Zăpdia Văcăriei, Zăpodia de la vale de Grădinile Pustii, Zăpodia cu Trunchi de tei; Zăpodia Tăulețului; Zaspadu sinonim cu Zăpodie, Zăspezel, Zâncani (munte).

BIBLIOGRAFIE

Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Ed. Acad. RPR, 1963, p. 1.

D. Pușchilă, observații cu privire la terminologia geografică populară și la toponimie, în *Anuarul de geografie și antropogeografie*, II, p. 157.

Iorgu Iordan, *Toponimia Românească*, ed. Acad. RPR, 1963, p. 2.

Sabina Teiuș, sfera și locul onomasticii în lingvistică, în „*Studii și materiale de onomastică*” edit. Acad. RPR, 1969, p.11.

Iorgu Iordan, Încercare de bibliografie toponimică în „*Buletinul societății române de geografie*” București, 1969, tom. XLVI, 31-49

Date culese: de la Vlaicu Vasile, Bogdan Dumitru, Vlaicu Octavia din Vătava (Râpa de Sus-Mureș-Cartea funciară a jud. Mureș, Hărțile cadastrale, registrul parcelor (parcelar).

Foile funciare întocmite în anul 1869.

Ujică Andron, Cădar Chirilă, Mândra Gligorie

Cartea funciară a jud. Mureș, registrul parcelar, foi funciare întocmite la data de 14 II 1873

Arhiva Statului Târgu-Mureș, fond OCOT, D. 100%1888

TOPONIMIE ROMÂNEASCĂ DIN ZONA REGHINULUI

EUGEN MERA

Localitatea Reghin este atestată documentar pentru prima dată în anul 1228 sub denumirea de *REGUN*. Istoricul oraşului Reghin a suscitât, *în special*, interesul saşilor, care se considerau ca întemeietorii acestei localităţi. (despre originea bavareză a denumirii Reghinului vezi: Thomas Nagler, *Aşezarea saşilor în Transilvania. Studii*, editura Kriterion, Bucureşti, 1981, p. 110-111 şi p.168, 235)

Ocupându-ne de istoricul oraşului Reghin, am ajuns la câteva concluzii care vin să precizeze *existenţa elementului autohton, românesc, în zona Reghinului*, atât înainte, cât şi după colonizarea saşilor aici. Ne vom referi la două dintre concluziile mai importante:

1. denumirea oraşului Reghin nu putea fi dată decât de populaţia băştinaşă care trăia în această aşezare;
2. colonizarea saşilor în zona Reghinului a avut loc în mai multe faze, prima fază de colonizare fiind la începutul secolului al XIII-lea.

Deşi în nordul Transilvaniei existau trei centre mai importante: Bistriţa, Rodna şi reghin, unde au fost colonizaţi saşi, totuşi specialiştii saşi afirmă că saşii au dat, dintre aceste trei localităţi, denumirea numai oraşului Reghin. Într-adevăr, oraşul Bistriţa şi comuna Rodna, având denumiri slave, nu puteau intra în discuţia istoricilor saşi. Se pune, însă, întrebarea: cum de în zona Reghinului nici o localitate nu poartă denumire germană (dintre localităţile pe care le vom aduce în discuţie, Thomas Nagler, op.cit., p. 225-239, nu indică decât originea maghiară a denumirii satului Dedrad, dar noi nu împărtăşim această părere a lui Thomas Nagler). Concluzia firească este că dacă nici o localitate din zona Reghinului nu poartă denumire germană, nici denumirea oraşului Reghin nu e germană. Rezultă că reghinul n-a fost întemeiat de saşi şi, de asemenea, că toate localităţile din zona Reghinului au existat înainte de venirea saşilor în această zonă.

În cele ce urmează, ne vom referi la unele localităţi amintite în două documente, din anul 1228 (Documente privind istoria României. C. Transilvania. Veacurile XI, XII, XIII, vol.I, nr.191, p. 232-234) şi 1319 (DIR. C, veacul XVI, vol. I/1301-1320/, nr.381, p.332-333), care oferă date pentru zona Reghinului.

- 1) *Săplac* sau Gorenî, amintit în anul 1228 sub denumirea de *Sceplak*, era o localitate românească. Acest lucru este confirmat şi de faptul că în anul 1461, în Săplac, se dădea *quingagesima ovium „census quingagesimalis de Zeplak“*, în *Pâclişanu Z., un registru al quingagesimeii din 1461, în albumul dedicat fraţilor Alexandru şi Ion I. Lăpedatu* la împlinirea vârstei de 60 de ani, Bucureşti, 1963, p. 599)

sau datul oilor, o dare specifică românilor. „Această dare era adunată de anume dregători ai regelui numiți strângătorii dării oilor” (Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol.I, Editura dacia, Cluj, 1971, p. 414). Credem că această localitate românească era în anul 1228 centrul domeniului Săplac, nefiind exclusă ideea ca aici să fi existat o așezare întărită.

O altă localitate din bihor, tot cu denumirea de Săplac, era locuită tot de români. (Ștefan pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol.II., Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 445-446): „și mai bogat în districte românești, și, deci, în populație românească, era comitatul vecin, al Bihorului. Mai întâi cele două mari districte românești: al Beiușului (*provincia Belenies*) și al Săplacului (*districtus de Zeplak*), amândouă împodobite de sate locuite de români, altele de alte populații (*tam Olachalibus, videlicet quam aliis*)”. În districtul Săplacului la 1374 capitlul de la Oradea stăpânea două sate ungurești (*hungaricales*) și nouă sate românești (*villae olachales*), ceea ce înseamnă mai puțin de 18% sate ungurești și peste 82% sate românești.

În anul 1246 este atestată o localitate Sceplok(actualul sat Aluniș-Săplac, comuna Benesat din județul Sălaj),care n-a fost locuită niciodată de sași și neavând denumirea generală de Schondorf ca și satul Goreni-Săplac din județul Mureș. Denumirea germană a localității Săplac este traducerea denumirii maghiare de Szeplak. (Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Ed. Acad. R. P. R., /București/,1963,p. 113 și 375, consideră că denumirea de Săplac provine din magh. Szeplak(-szep „frumos”+lak lăcaș, locuință-) sau (=„loc frumos”). Dar românii au preluat denumirea din maghiară sub forma de Săplac sau Suplac, după secolul al XV-lea!(n.n.). Credem că la origine ,denumirea localității trebuia să se fi pronunțat *Zăploc*, având în componență prepoziția sl.za. fiindcă localitățile cu denumirea de Săplac erau românești, și denumirea trebuie să fie autohtonă).

- 2) *Batoș* este amintit în anul 1228 sub denumirea de *Radus=Batus*. În evul mediu exista la Batoș o cetate, care „putea să fi fost ridicată în urma do sau nației regelui Andrei II. făcute vistierului Dionisie în anul 1228 și să fi constituit centrul domeniului Săplac, sau să fi stat în legătură cu acest domeniu”. (Andrei Zrinyi, *Repertoriul localităților din județul Mureș cu descoperiri arheologice din secolele IV-XIII e.n., în Marisia*, vi, Târgu-Mureș.Mureș, 1976, p. 127-128, dă o serie de date în legătură cu cetatea de la Batoș, arătând că la sfârșitul secolului trecut, aici, mai erau vizibile urme de zid cu mortar).
- 3) *Rușii-Munți* este amintit in anul 1298 sub denumirea de *Ruscia*, denumirea care indică pe slavii așezați aici.
- 4) *Brâncovenești* sau *leciu* este amintit în anul 1228 sub denumirea de *Wecheu*. Oare denumirea nu amintește străvechiul castru roman, arătând că e veche? Daciă cetățile țărănești din zona Reghinului n-au jucat un rol activ după 1241 „în schimb cetatea leciu-Brâncovenești (*castrum wecheu-1228*), cetate țărănească și aceasta si-a continuat existența până în secolul al XVI-lea, fără rol de primă mărime, însă, devenind o cetate sau castel regal un timp, feudal după aceea.”(Ștefan Pascu, *Voievodatul*, II, p. 258)
- 5) *Aluniș* sau *Măierău* pomenit în 1228 sum denumirea de *Mogorreuu*.

Credem că această denumire are terminația în reuu=rîu. Aceeași terminație o avea și localitatea dispărut Regenreueu, amintită în anul 1345 lângă Ideciul de Jos. (DIR.C, veacul XIV, vol.IV/1341-1350/, nr. 296, p. 227-228. Abia în anul 1319 apare denumirea de Monorou, apoi în 1587-1589 denumirea de Mogiuro care a fost tradusă în limba română prin Aluniș). Lângă Aluniș a fost construită, între anii 1302-1310, cetatea Mentreu, acesta avea pe la 1364 ziduri și clădiri, continuînd să trăiască activă până la mijlocul secolului al XVI-lea când își sfârșește și activitatea și viața".

- 6) *Uila* semnalat în anul 1319 sub denumirea de *Veyla*. Amintit în anul 1455 ca *Vajola*, iar în limba germană de *Wela* sau *Weilau*. La origine e totuși toponimicul românesc *Valea*! Topografia satului Uila confirmă denumirea toponimicului de *Vale*. Acest toponimic este extraordinar de numeros în toate regiunile.

„Astfel pe teritoriul unui singur sat (*Nepos, Bistrița*), *Valea* ne întâmpină de zece ori". (Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p.46).

- 7) *Ideci* este menționat pentru prima dată în anul 1319 ca poss. *Olydeech* și *Felydech*. La 1325 este amintită cetatea Ideciu (*castrum Idech*), care a avut o viață modestă și relativ efemeră. La 1393 de satul Ideciu aparțineau alte trei sate: două românești și al treilea rutean (*possessio Idechpataka cum duabus villis valahalibus et una villa ruthenorum un eadem Idechpataka existentibus*). Este vorba de satele românești Idicel și satul rutean Potoc sau Deleni. „Într-un document de la 1604 se vorbește clar despre populația ruteană din aceste părți: „Az elmúlt ejel is nagi Oroszfalut mivel hogi Oroszok nem Olahok Orosz-Ideczet zaz Also Idecziet fel vertek" (=și în noaptea trecută au sculat satul mare rusesc pentru că sunt ruși, nu români, Ideciul-rusesc, adică, Ideciul-de-jos"). Nicolae Drăganu crede că denumirea Ideciului este de origine slavă sau ruteană din slav. *Idziti* gehen++-suf.*ei* slav-ece, propriu „apă mergătoare sau curgătoare" (s.n.). (Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie, Cluj, 1928, p. 75, 77*)

- 8) *Dedrad* pomenit în anul 1319 sub denumirea de *Dedraad*. Denumirea localității în germană este de *Zepling*, ceea ce ne duce cu gândul la denumirea Săplacului de *Zeplak* (census quinquagesimalis de Zeplak din anul 1461). De fapt, localitatea Dedrad e lângă Goren-Săplac, așa că denumirea s-a extins și asupra localității din vecinătate. La Dedrad a existat o cetate țărănească din secolele IX și XI, dar importanța ei „a fost modestă în raport de a cetății de la Morești" (*voievodatul*, II. p. 258), *nejucând un rol activ după anul 1241*.

- 9) *Reghin* amintit în anul 1228 sub denumirea de *Regun*, este o localitate autohtonă și credem că are tot o denumire autohtonă.

În anul 1381 sunt amintiți iobagii români și ruteni (*iobagiones olachi et ruteni*) din reghin (*Voievodatul*, II, p. 464). De reținut starea de iobăgie a românilor, cât și colonizarea rutenilor la Reghin.

Denumirea de Reghinul Unguresc (*Magyarregen*) apare în anul 1358, iar denumirea de Reghinul Săsesc (*Zazregen*) în anul 1474. Sașii au dat denumirea de *Rennmarckt* (anul 1808) și de *Reen* (anul 1854) orașului Reghin.

Keintzel-Schon arată că denumirea localității în vorbirea locală se pronunță *re* (*renor*). (fritz Keintzel-Schon, *Orstname regen und reen*, în *Siebenburgische vierteljahrsschrift*, nr. 57, Sibiu, 1934, p. 203).

Denumirea de *Regun* o purta în anul 1362 și satul *Gligorești* sau Sînmărtinul Sărat, comuna Luna, jud. Cluj (poss. *Regun alio nomine scenthmatum iuxte fluvium Arantias*).

Denumirea de *Regun* sau *Regen* o mai avea și o altă localitate de la nord-vest de comuna Biharia din județul Bihor. Aici, în comitatul Bihor, în anul 1566, erau o serie de districte *românești* (s. n. împodobite de sate locuite de *români*(s.n.)). (*Voievodatul*, II, p. 445). De reținut existența românilor și în orașul Reghin.

Observăm și în cazul orașului *Reghin*, cât și a localității *Reguen*, că se petrece aceeași schimbare a denumirii de *Regun* în *Regen* litera *u* fiind înlocuit cu *e*. Credem că în toate denumirile de *Regun* există un radical indo-european *re-n* (*re-*) „a mișca, a stârni, a curge”, care a dat naștere cuvântului *pîriu*. (I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981 p. 120). Denumirea de *Regun* fiind un cuvânt românesc autohton care a păstrat semantismul de bază, străvechi.

Redăm mai jos un tabel rezumativ cu localitățile din zona Reghinului:

TABEL

Pentru existența populației românești din zona Reghinului pledează o afirmație din documentul de la 1228. Prin documentul de la 1228 erau donate lui Dionisie toate satele și prediile, libertinii, robii, roabele (*villis et praediis, libertinis, servis, ancillis*) de pe moșia Săplac. Categoriile sociale mai sus enumerate nu puteau proveni decât din rândul populației cucerite, în cazul nostru din populația românească din zona Reghinului. Coloniștii, cel puțin în prima fază de colonizare, erau oameni liberi atât sașii cât și rutenii. „Pe proprietățile regale mai trăiau numeroși robi, proveniți fie din prizonier de război, fie *din rândurile populației locale*”(s.n.) (Ștefan Pascu, *Voievodatul*, I, p. 275).

Din cele expuse reiese că colonizarea săsească din zona Reghinului a avut loc într-o zonă locuită masivi de români.

TOPONIMIE ROMÂNEASCĂ PE VALE GURGHILUI

Denumirile localităților de pe valea Gurghiului sunt toponimice românești, chiar dacă unele dintre ele provin din timpul simbiozei slavo-române.

s-a spus că sunt sate care își trag numel fie de la stăpânul (cneazul, judele), fie de la întemeietorul lor. E posibilă, în unele cazuri, și o altă situație: „așezarea” consta, la început, dintr-o singură familie mare. Astfel putem înțelege de ce au dispărut o mulțime de localități atestate din vechime.

Toponimice derivate din antroponime sunt. Adrian, Hodac, Ibănești.

ADRIAN este amintit pentru prima dată în anul 1393 sub forma de Adrian, iar în anul 1453 ca *Adrianus*.

HODAC este un antroponimic românesc, deși Teodor Chindea și Nicolae Lateș (*Monografia Gurghiului*, Târgu-Mureș, 1971.p. 7) arată că *Hodac* își are originea în cuvântul slav „hod”-cale, cu specificul și „ac” ca și Budac, iar N. A. Constantinescu (*Dicționar Onomastic Românesc*, editura Acad. R.S.R.

București, 1963, p. 296) raportează numele de *Hod* la sl.*chodă* „mers”, pentru formele ardelenе și muntene. Ioan pătruți (*Onomastică românească*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1980, p. 120) arată că deși „explicația nu poate fi, bineînțeles reținută(s.n.)”, totuși anumite antroponime din limba română care au un sufix *-d-*, pot fi și fără îndoială, sunt derivate cu acest sufix, de la un radical *Ho*, detașat din nume începătoare cu *Ho*.

În sprijinul afirmației că *Hodac* este un antroponimic, vine și numele localității *Hodor*, localitate dispărută lângă *Hodac*, amintită în anul 1492. În două documente moldovenești din anii 1443 și 1444 apare *Hodor burciuc/Burcic* ca nume al unui sat dispărut. Indiscutabil însă că ele, inițial, sunt antroponime; se pare chiar că *Hodor* a fost prenume al unui gramatic care a scris un document muntenesc din anul 1483: „și eu, *Hodor* gramatic, am scris în Târgoviște”, ca nume uic apare și într-un document moldovenesc din anul 1489: „satul anume Băii Căuți, unde a fost *Hodor* Vataman”. Acest *Hodor* dacă a fost împrumutat de la Ucrainenii, mai ales la români nord-estici, poate fi și un derivat din tema *Hod-*. (vezi Ioan Pătruți, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 79-80).

Christian Ionescu (*Mică enciclopedie onomastică*, Ed. Enciclopedică română, București, 1975, p. 276-277) arată că „*Hodor* este în realitate forma specifică sub care apărea *Theodoros* la ucrainenii în sec. 14. ...La noi a circulat în forma veche populară sub numele de *Todor* și *Todoran*”.

Iată de ce la Ibănești foarte multe familii poartă numele de *Todoran*!

Un derivat personal de la *Hodor* este *Hodorac*. În acest nume se întâlnește tema *Hod-* și specificul *ac* ca și la denumirea localității *Hodac*.

IBĂNEȘTI derivă tot dintr-un antroponimic, având la bază numele de persoană slavă *Liuban* (Irgu Iordan, *Toponiia românească* Ed. Acad. R:S:R: București, 1963, p. 169). Transformarea lui *iu* în *i* a făcut ca numele să devină *Liban*. Maghiarii au adăugat acestui antroponimic *Liban* sufixul „falva”(sat). Ibănești devenind *Libanfalva*/greșit fiind tradus uneori ca „satul găștelor”, denumirea sub care localitatea este atestată documentar pentru prima dată în anul 1453. A existat chiar și o localitate cu nume identic cu Ibănești, *Lybanfalwa*, *Libanmezey* sau *Wozestye*, amintit la 1404 (Suci Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol.II, Ed.Acad.R:S:R: București, 1968, p.425); *Lybanyesz(Libotin)*; *Liban*,sat în comuna Suseni, jud. Harghita și curmătura Sicașului (*Liban*) care urmărește valea *Libanului* din Munții gurgiului.

Dintre cele patru sate Ibănești, cea din județul Botoșani se numea în anul 1712-1713 încă *Lubaneszte*. Prin reducerea de către dieci a numelui de *Liuban* la *Iban* s-a ajuns la denumirea de Ibăn/ești.

Academician Ștefan Pascu, (*Voievodatul transilvaniei, vol.II, Ed. Dacia, Cluj- napoca, 1979, p. 475-476*) arată că numele multor sate derivă din antroponimice. Cele cu sufixul *ești* (sau *ăști* după o consoană tare) sânt de origine tracă și de asemenea cele cu sufixele *-ni*. *Eștii*, enii sunt descendenții unui moș comun, „întemeietorul” așezării saustăpânul satului, cnezi, voievozi, juzi, sau alte persoane în procesul de patrimonializare. Relația dintre satele ce-și derivă numele dintr-un antroponimic, nu trebuie, însă, simplificată: sat-întemeietor, sat-eponim, dar nici nu se poate nega în chip absolut.”

GURGHUIU este un toponimic românesc. Primul care și-a dat seama că

gurghiul este un nume românesc a fost A.D.Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, Ediția a IV-a, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 293), care însă nu aduce argumente în sprijinul acestei afirmații.

Teodor Chindea și Nicolae Lateș (op. cit. p. 6) indică originea latină a denumirii Gurghiului, ca derivând din cuvântul „gurgulio”, devenit în limba română „gurgui”.

Vom mai arăta că cercetătorii unguri cred că numele

2Gurghiu“-„Gorgeny”(s.n.) ar avea originea în cuvântul maghiar „gorgetni“-„a rosrogoli”. Afirmația nu corespunde însă adevărului.

Gurghiul își trage numele din cuvântul Gorgan , însemnând „movilă”, care cu probabilitate dă și gurgui și gurguleu. Mircea Homorodean (*Veche vatră a Sarmisegetusei în lumina toponimiei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p.121), adaugă diminutivele *Gorgănel* și *Gurgănel*. Diminutivul de Gorgănel apare în anul 1778 sub denumirea de *La Gorgenyelle*. De reținut câteva aspecte la această ultimă denumire: dacă înlăturăm sufixul diminutiv--*el*, *cuvântul vafi Gorgeny*, identic cu numele maghiar al gurghiului (de fapt denumirea românească; transformarea lui ă în e (deoarece, cum mai arătam, scribii, fiind maghiari și necunoscând cel mult limba populară română au redat denumirile după auzi și au înlocuit vocala ă cu e , vezi: Eugen mera, *Conscripții urbariale mureșene, din anul 1785-valea Gurghiului*, în Marisia, X, Târgu.Mureș, 1980, p. 153, nota IV).

În ceea ce privește diminutivul Gurgănel sau *Viile Gorgănelului* se observă transformarea lui o în u. de fapt Mihail sadoveanu (Nicoară , Potcoavă, povestire istorică, București, Ed. Tineretului al comitetului central al U.T: M.) folosește varianta *curgan* pentru *gorgan*.

Iată de ce, într-un document de la 23 februarie 1248 găsim ceea mai veche denumire a Gurghiului și anume: „*Gurger*”=Gorgan. Semnarea în 124, de către Bela al IV-lea, regele Ungariei, a unui act privind episcopia Agria din cehoslovacia de azi, ne arată importanța localității Gurghiu. Desigur în localitatea Gurghiu a existat la anul 1248 și cetatea, care este amintită abia în anul 1364, când voievodul transilvaniei era castelan la Gurghiu (castelanus noster-wayuode transilvani-de Gorgen).

În sprijinul afirmației că denumirea Gurghiului derivă din cel de „gorgan”, vine și denumirea localității *Grușor*, sau Gurghiu Mic, de lângă Târgu-Mureș. Amintit documentar anul 1501 ca *Kysgewrgen* de fapt (Gorganul Mic sau gurgănel), această localitate nu are nimic comun cu rostogolirea pietrelor (gorgetni), cum afirmau cercetătorii unguri. Dimpotrivă, gurghiul Mic înseamnă *Grușor*, diminutivul de la *Gru*, care desemnează tot o movilă, ca și denumirea de *Gorgan*.

Arătăm că denumirea de „gorgan” dă cu probabilitatea cea de *Gurguleu*, însemnând „vîrf” și fiind un derivat cu sufixul *-uleu* de la *gurgui* (și cu schimb de sufix). Existența numelui topic de Gurguleu în zona Munților Orăștiei, și tot cea de Gurguleu în Munții gurghiului, la nord-est de localitatea gurghiu, ne arată același paralelism ca și în cazul denumirii *Gorgan*.

La Ibănești, pe Tisieu, există numele topic de „*Gorgănuță*” (după *gorgen*+sufixul *-uță*) și 2 denumiri de *În Gorgănuță*, pe Tisieu și pe Blidireasa (vezi: Ileana Gherghel, *Monografia onomastică a satelor: Blidireasa, Brădețel, Dulcea, Pârâu Mare, Ibănești-Pădure, Tireu, Tisieu, Zimț, jud. Mureș-lucrări de diplomă-1974*) și numele topic de „*Gru*” la Isticeu (vezi: Zaharie Ambruș,

Monografia onomastică a localităților Ibănești-sat, Isticeu, gropi și pietroasa din comuna Ibănești, jud. Mureș-lucrare de diplomă-1979).

ORȘOVA derivă din antroponimicul *URS*. Pentru a argumenta acest lucru vom face o paralelă cu denumirea orașului Orșova.

Denumirea orașului *Orșova* sau *Rușava* (de lângă Dunăre) este în limba maghiară *Orsova* și în limba germană *Orschova*, ceea ce ne arată că nici maghiarii și nici germanii nu au tradus *denumirea românească de Orșova* (identică cu *Ursua*, după cum vom vedea).

Anticipând, vom arăta că maghiarii au încercat să traducă denumirea satului *Orșova* în „*bot de deal cu sare*“, dar această traducere, ca și ceea a Gurghiului de „rostogolire a pietrelor“, sunt doar niște „explicații“ puerile.

Pentru a nu mai recurge la documente, vom reda din Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din transilvania*, vol.II, Ed. Acad.R:S:R: București, 1968, p.20, denumirile orașului *Orșova*: numirea dacoromană a fost de *dierna*, *zerna*, *tsierna*, *Tierna*. Orașul este atestat documentar în anul 1349 sub denumirea de *Vrsoua* (v se citește *u-n.n.*), sau *Orsuua* (se observă înlocuirea lui *u* cu *o* și a literei *o* cu *u-n.n.*), în 1351 *castellanus de Orsva*, în 1387 *castrum nostrum* (regis)*Orsva*, 1396 sub *castro Orswe*, 1419 *Orswa*, 1427 prope *Orsuam*, 1440 *Orsaua*, 1452 *Orosya*, 1481 *Orseva*, 1501 *arx Orsoua*, 1689 *Hersova*, 1808 *oppidum Orsova*(s.n.), Alt-*Orschova*, *Rushava*, în 1829 *vetus Orsova*, *O Orsova*, *Rushava*, în 1840 *O-Orsova*.

Satul *Orșova*, din comuna Gurghiu, jud Mureș, este atestat documentar abia în anul 1453 (așadar, după 104 ani) sub denumirea de *Orsova*. În anul 1644 apare sub denumirea de *Orsoua*, în 1689 *Orsova*(denumirea orașului apare abia în anul 1808), în 1750 *Ursova*, 1824 *Ursua*, *Urșua*(s.n.), 1850 *Rusava* (denumire identică cu cea a orașului din 1808 –n.n.), în 1854 *Orsova*, *Rușava*.

Ioprgu iordan, în *Toponimia românească*, Ed. Acad. R:S:R:, București, 1963, p. 473, arată că toponimicele terminate în sufixul *-ova* sunt de origine slavă, dar „există totuși destule nume topice de acest gen formate de la teme neslave“. Faptul nu se poate explica decât admitând o simbioză slavo-română, în perioada de formare a poporului nostru. „Sub raport strict lingvistic, aceasta înseamnă bilingvism: în anumite ținuturi ale teritoriului actualmente românesc, populația era amestecată și vorbea curent atât românește, cât și graiurile slave corespunzătoare“.

Credem că în cazul denumirii localității *Orșova=Urșua*, tema este numele *Urs* (care poate fi un antroponimic, ca și în cazul altor localități de pe Valea Gurghiului) și sufixul de origine slavă *-ova*. În denumirile arhaice *u* era înlocuit cu *o* (ex. *Rosia=Rusia*; *Ursoaie=Orsoaia* în jud. Galați; *Osoia=Usoiu* ș.a., vezi și Ioprgu iordan, op. cit.

Existența simbiozei slavo- române se observă și di faptul că denumirea localității *Orșova* va fi și *Rușava* sau *Rusava*, amintind pe slavii așezați aici.

Ibănești, 17 ianuarie 1988

AUTORII

LES AUTEURS • DIE VERFASSEN • THE AUTHORS

Bilițiu Pamfil	- profesor, Baia Mare
Borzan Maria	- director, Muzeul Etnografic Reghin
Bucur Maria	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
Diaconescu Aurelia	- muzeograf, șef de secție, Muzeul Etnografic Târgu-Mureș
Man Ioan Eugen	- tehnician arhitect, Primăria Municipiului Târgu-Mureș
Mera Eugen	- profesor, pensionar
Mihu Elena	- muzeograf, O.J.P.C.N. Mureș, Târgu-Mureș
Ördög Enikő Melinda	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
Dr. Podaru Cornel	- cercetător, Stațiunea de Cercetare Zootehnică Sângeorgiu de Mureș
Pop Valer	- director, Muzeul Județean Mureș
Pop Vasile	- învățător, pensionar
Rus Ioan-Dorin	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
Rusu Livia	- muzeograf, Muzeul Etnografic, Reghin

PENTRU CONȚINUTUL LUCRĂRILOR RĂSPUND AUTORII

Tipografia MEDIAPRINT SRL
4300 Târgu-Mureș
str. Livezeni nr. 6
tel/fax: 065-255.382
e-mail: medprint@netsoft.ro

ISSN 1221-0943

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>